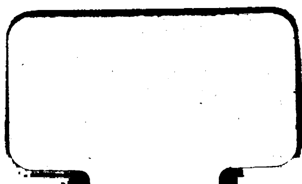

N 520

LETTERKUNDIGE SCHETSEN.

LETTERKUNDIGE SCHETSEN,

DOOR

Dr. JAN ten BRINK.

TWEEDE DEEL.

HAARLEM,
ERVEN F. BOHN.
1875.

LANTAARN-OPSTEKERS. [1])

„Vous déshonnorez la lanterne!"
CAMILLE DESMOULINS.

I.

„De mode is reeds overoud de voorvaaderen te prijzen ten koste van de leevenden, en deeze laatsten te laaken om de gewaande deugden der eersten des te gunstiger te doen afsteeken!"

Zoo spreekt Amurath Effendi, Hekim Bachi, of liever, zoo spreekt Dokter Pieter van Woensel, die onder dezen turkschen pseudoniem in 1792, 1796, 1798 en 1800 een allermerkwaardigsten satyriesch-politieken almanak onder den titel: De Lantaarn uitgaf.

Lofredenaars van 't Voorleden mogen zich in 't algemeen een geschikt terrein afbakenen, om het Tegenwoordige uit hunne roestige arquebuses te bombardeeren, of met hunne schitterende stiletten te poignardeeren — ik ben met Van Woensel liever gemeen soldaat bij hunne tegenpartij. Maar heden moet het mij van 't hart, dat ik bij uitzondering laudator temporis acti beproef te wezen. In de dagelijks verergerende poverheid van de fransche letterkundige kunst — bij het dagelijks dieper zinken van den goeden smaak in Letteren en Leven aan gindsche zijde van de belgische grenzen — bij het dagelijks forscher rukken aan de teugelen van dat weerbarstig ros,

---

[1]) Naar aanleiding van Henri Rochefort — La Lanterne. No 1—22. 31 Mai—31 Octobre, 1868.

't welk zich den eernaam van „la grrrande Nation" heeft toegebluft — was het mij een feest te vernemen van het ongeëvenaard sukces aan: la Lanterne van Henri Rochefort te beurt gevallen.

De verschijning van dit klein, hoogrood gekleurde boeksken had het Keizerrijk des Vredes zeer ernstig ontsteld. In den ministerraad werd beraadslaagd over: la question Rochefort. De Keizer had de punten zijner welgedraaide mustatsen tusschen duim en index uiteengerold — zijne wederhelft had den diepzinnigsten blik harer oogen laten rusten op den minst uitpuilenden van alle hoepelrokken — de Minister van Staat, spreker ex officio, had al de argumenten voor en tegen en de zooveel miljoen stemmen op het tapijt gebracht, de heer Niel had de vuist gebald en de heer Forcade la Roquette had met een gouden potlood gespeeld — niets hielp, altijd bleef de groote, de belangrijke, de alleronbehaaglijkste question Rochefort!

Onder de duizenden, honderd-duizenden handen, die begeerig naar La Lanterne grepen, zullen er vele, ik hoop zeer vele met een gevoel van bittere ontevredenheid de bladzijden van het cierlijk geïllustreerde, met nuttelooze weelderigheid gedrukte vlugschrift hebben omgeslagen.

Welk eene teleurstelling!

Schitterend vernuft, vlijmende satyre, prachtige stijl, ontvlammende geestdrift — zoek ze bij Henri Rochefort en blijf zoeken...... Geestdrift, dat kostbare kleinood zoo zeldzaam is onzen tijd — geestdrift, dat heiligende, louterende vuur, 't welk op het altaar van het menschelijke hart nimmer had moeten ophouden te blaken — geestdrift, zoo onmisbaar bij elke groote daad, voor iederen mannelijken geest, in iederen strijd met ridderlijke dapperheid gestreden — geestdrift..... ge zoudt ze bij Henri

Rochefort te vergeefs pogen op prijs te stellen. Waar het juk van een opgedrongen staatsvorm de schouders kneust, waar de huichelarij van deftig uitgebazuinde gemoedsbezwaren — gelijk ook in Polderland — het hart naar de keel jaagt, waar het morsigste Egoïsme zich wringt in het kleed van Belangeloosheid — daar moet de verontwaardiging toornen met fierheid, kracht en dapperheid, maar boven alles moet er Geestdrift zijn, Geestdrift en nog eens Geestdrift!

Vraagt dit alles aan Rochefort!

Toen deze naar een lucifer greep, om zijne lantaarn te ontsteken, bestuurde systematische wrok tegen de bestaande regeering zijne pen — en besloot hij systematiesch de personen aan te vallen; de zaak des vaderlands mocht zich zelve redden.

— „Tant que plusieurs de nos dignitaires" — schrijft hij [1]) en ik vertaal niet, om hem in 't voordeeligst licht te plaatsen — „toucheront systématiquement deux cent cinquante à trois cent mille francs par an; — tant que les choses me paraîtront marcher systématiquement mal, je répéterai systématiquement qu'elles ne sont pas bien!"

Een aanval alzoo op de jaarwedden der Ministers! De personen der Ministers, de Keizer, de Keizerin, de keizerlijke Prins, vorsten en vorstinnen in het algemeen prikkelen Rochefort tot hatelijkheid, niet tot verontwaardiging en geestdrift. Ten voorbeelde:

„Si un journaliste écrit que depuis le désastre du Mexique et l'achèvement de l'unité allemande, la France est tombée au troisième rang parmi les nations européennes, nos hommes d'Etat ne disent trop rien: mais si vous avez l'impertinence de faire remarquer que M.

[1]) La Lanterne. No. 2. Juin 1868.

Rouher a un défaut de langage et que M. Pinard, ayant voulu faire remercier M. Saint-Paul, son chef de cabinet, a été battu à plate couture, ces messieurs deviennent roides comme des croquets et tournent à l'aigre pour des mois entiers.“ [1]).

Kleine persoonlijke onaangenaamheden in zeer alledaagschen stijl vullen overal la Lanterne. Na de Ministers komen Keizer en Keizerin — de orde van opvolging is geschikt door Rochefort — die hij in de transparente gestalten van bestuurders des hemelschen Rijks hult.

„L'Empereur de la Chine se sera dit dans le silence de l'alcôve:

— „Je vais épouser la première venue. Elle n'aura peut-être pas grande éducation, mais moins elle saura lire, moins elle aura envie de se fourer dans les conseils du gouvernement pour propager la crinoline, les processions et les prêtres, qui jusqu'à un certain point, sont aussi des femmes, puisqu'ils portent des jupes et des bas attachés au dessus du genou.“ [2])

Straalt hier reeds de laffe liefhebberij in zoutelooze kwinkslagen van den boulevard door, laffer schertst nog de lantaarnstijl, als de spot gedreven wordt met de officiëele toasten op de officiëele diners van het tweede keizerrijk, waar Napoléon III en de keizerlijke prins Napoléon IV het ruimst bedacht worden. Nadat men bij zekeren maaltijd op den laatsten gedronken had, scheen het onderwerp uitgeput, zegt Rochefort, doch:

— „Un autre dineur, se sentant sur le point d'être dépassé, se leva le verre en main et porta la santé suivante:

— „„Je m'associe au toast de notre honorable convive. Mais Napoléon IV aura un enfant!““

---

[1]) La Lanterne. No. 1. 31 Mai 1868.

[2]) La Lanterne. No. 2.

— „„Oui! Oui!““ — crièrent les toasteurs.
— „„Ce sera un garçon!““
— „„N'en doutons pas!““
— „„Et, un jour, lui aussi succèdera à son père!““
— „„C'est clair!““
— „„Messieurs, je bois à Napoléon V!““ [1])

Schoon de onbeduidendheid van dezen kortswijl niemand ontsnappen zal, straalt wederom de lust tot persoonlijke hatelijkheden er volkomen helder in door. De personen der vorsten mochten eene vorige eeuw voor korte pooze tot schijf dienen, waarop het vernuft der Encyclopédie zijne puntige pijlen schoot — de tijden van Diderot zijn voorbij. De glans der diademen wordt verdoofd en de troonen zinken rondom ons krakend in een, zonder dat hartstochtelijke imprekatien, veel minder woedende verwenschingen dien val vergezellen. In de dagen, toen Grimm zich opwond tot bittere satyre tegen het koningschap, boog Louis XVI het zwaarbeproefde hoofd onder de loodzware kroon van Louis XIV. Lodewijk de Groote en de Schitterende was vervangen door Lodewijk den Stumper en den Martelaar.

Rocheforts aanvallen op het koningschap blijven dus door en door rokoko en ouderwetsch, mocht hij ze ook kleeden in gloednieuw parijsch kostuum, als in de volgende sortie:

„Un homme, eût-il fait de sa vie un perpétuel carnaval de Venise, eût-il pendant vingt ans traîné derrière lui toute une basse-cour de cocottes, eût-il jeté par toutes les fenêtres de tous les restaurants des bouteilles de Champagne sur la tête des promeneurs, le jour où son tour est arrivé de monter non plus les escaliers du Café Anglais,

---

[1]) La Lanterne, No. 6, 4 Juillet 1868.

mais les degrés du trône, on n'entend plus parler que de sa haute sagesse.“ [1])

Wat het meest bij zulk een uitval op den voorgrond treedt, zijn des auteurs eigen zwakheden. De vorm, waarin de vorstenhaat zich hier uitspreekt, staaft duidelijk, dat Rochefort in het „basse-cour des cocottes“, op de trappen van het Café Anglais geen vreemdeling is gebleven. Onwillekeurig neemt de stijl eene kleur aan van de onvrijwillige sympathiën en liefhebberijen des schrijvers. Reeds aanstonds, toen zijne lantaarn voor 't eerst was ontstoken, verkondigde hij zijn plan — „d'essayer une sorte de cavalier seul dans le cotillon politique.“ Het beeld is door en door valsch, maar bewijst voldoend, waar Rochefort heeft leeren dansen. Schrijft hij elders over de misvattingen van Monseigneur de Bonnechose, en verwijt hij dezen, dat men niet volstaan kan met zijne dwaling te erkennen — „en déclarant à la première colonne du Moniteur, qu'il y a eu maldonné, comme à l'écarté“ — dan blijkt wederom ongedwongen, dat onze vlugschrijver zijn leêge oogenblikken aan zekere groene tafels slijt. Bij zijne vroolijkste en onschuldigste scherts schemert dit telkens door — Rochefort is het kind der parijsche boulevards en cafés, zijn esprit is een esprit de boulevardier. En nu is dat soort van snakerij soms niet onaardig, maar geenszins in 't bezit van een vrijbrief tegen wansmaak en platheid. Zoo luidt een zijner blijmoedigste troostredenen aan 't publiek aldus:

„Si ayant versé la moitié de votre petit avoir dans une société pour l'exploitation d'une mine de beurre de cacao, vous vous apercevrez que les membres du conseil de surveillance mangent votre argent avec de

---

[1]) La Lanterne, No. 2.

petites femmes moins chères qu'au bureau, écrivez à la Lanterne."

II.

Inderdaad het valt moeilijk te doorgronden, dat in het kabinet des Keizers „une question Rochefort" de gemoederen heeft ontrust. Mocht al onze lantaarnopsteker zijn adellijken titel van Graaf de Rochefort-Luçay aan de prullemand hebben vermaakt, mocht hij al onder de Villemessant bijtende artikelen in den Figaro hebben gesteld, op hoog bevel uit de redaktie van dat blad zijn verwijderd, en een nieuw vlugschrift met een gestolen titel hebben verspreid — de inhoud van dat roodboekjen was toch den toorn van de heeren Pinard en Rouher niet waardig.

Maar de opgang, de algemeene opgang, welke dit geschrift won! Maar de duizenden en tienduizenden exemplaren, die voor 40 en 50 centimes aan de kiosken der boulevards en aan de stations der spoorwegen werden verkocht! Maar de in-beslag-nemingen van sommige nummers, de vervolging van onzen boulevardier, zijn tocht naar Brussel, Amsterdam en Londen — zou dit alles niet hoogst gewichtig zijn?

Voor het tweede keizerrijk en zijn administrateur ongetwijfeld. Maar voor den rustigen toeschouwer aan deze zijde van den Moerdijk blijft het een raadsel. De algemeene geest, de goede smaak voor kunst en letteren moeten al zeer laag gedaald zijn bij la grrrande Nation, om van Rocheforts Lanterne eene question Rochefort te maken. Een Nederlander, die op de hoogte is van vlugschriften en dagbladen-litteratuur, zal zich geene luchtkasteelen vormen over de meerdere voortreffelijkheid onzer staatkundige polemisten. Maar laat een hunner, laat Meneer X eene Lantaarn uitgeven, vol

straat- en pleingeest als Rochefort, geen levend wezen in ons — hierdoor zeker gezegend — Nederland, van den Koning tot den minsten burger, zal op den inval komen, hieromtrent „une question X“ in te stellen.

La Lanterne is in beslag genomen wegens staatkundige hatelijkheden — bij ons misschien ook wegens openlijke aanprijzing van losbandigheid en zedeloosheid. Rochefort verzekert, dat hij met de hoogste verbazing vernomen heeft, hoe twee arme parisiennes zich uit gebrek en wanhoop van 't leven beroofd hebben — zij hadden immers een uitweg in slecht gedrag en ontucht! Hij verzekert daarom plechtig: — „Tant qu'on n'aura pas mis de côté, pour amáliorer la situation des femmes, les bons milliards, qui se dépensent en guerres ineptes, je conseillerai aux ouvrières de préférer la mauvaise conduite à la mort. Et si jamais il prend fantaisie à une jeune fille sage de venir me consulter sur le choix d'un état, je lui répondrai en gazant de mon mieux mes expressions: — Mademoiselle, il n'y a pour vous, qui êtes sans fortune, pas d'autre métier que l'inconduite!“ [1])

Ziedaar wat nog treuriger is, dan het Keizerrijk des Vredes te stooren in zijne rustige ontwikkeling door persoonlijkheden en nurkschheid. Teleurstellender is bovendien dit alles, omdat Rocheforts strijd voor burgerlijke en staatkundige vrijheid een edele strijd had behooren te blijven — omdát men bij gebrek aan nobelen toorn en wegslepende geestdrift, althands een rein hart bij den verdediger der onderdrukten had mogen eischen. „Vous déshonnorez la lanterne!“ zeî Camille Desmoulins, toen het woedend grauw den gehaten Foulon aan een lantaarn-

---

[1]) La Lanterne, No. 3. 13 Juin 1868.

paal van de Rue de la Vannerie had opgeknoopt — en hij had recht zoo te spreken, daar hij al de grieven van eene lijdende partij in zijn enthoeziast „Discours de la Lanterne aux Parisiens“ met waardigheid had geopenbaard. Camille Desmoulins heeft het eerst dien titel gevonden — hij had geestdrift, bruischende geestdrift, parijsch vernuft en attischen smaak — wie zijn titel van hem ontleende, mocht zorgen hem nabij te komen in stijl en talent.

Ziedaar waarom Rochefort met zijne Lantaarn te kwader ure aan de edele gestalte van Camille Desmoulins herinnert en ons temet in 't geheugen terug roept, dat er tweeërlei lantaarn heeft gebrand van 1789 tot 1795 — die eene, door het schitterend talent van den edelmoedigen volkstribuun ontstoken, en die andere met verbrijzelde ruiten en tot cieraad..... een strop. Ziedaar ook waarom ik bekennen moest, bij uitzondering eens laudator temporis acti te willen zijn. Want niet alleen Camille overtreft in elk opzicht den Graaf de Rochefort-Luçay — Nederland heeft ook eene Lantaarn. Reeds werd de naam van Dokter Pieter van Woensel genoemd — een naam ten onzent bijna vergeten, tot dat A. van der Willigen in 1833, tot dat vooral Cd. Busken Huet in 1863 dien op nieuw eervol herinnerden. Van Woensel ontleende zijn titel waarschijnlijk aan Camille Desmoulins, wiens tijdgenoot hij was, daar zijn eerste Lantaarn voor 1792 „in 't Nieuwe Licht te Amsterdam“ gedrukt werd.

Die eerste Lantaarn is een almanak, grootendeels gevuld met populaire medische opstellen en met statistiek. De aarde — de bevolking — sterfte van kinderen en bejaarden — de natuurlijke gesteldheid van ons vaderland — van den mensch — de finantiën — de Republiek — alle deze stoffen houden hem beurtelings bezig, alsof hij een ekonomiesch-statistiesch jaarboekjen voor de Republiek

der geüniëerde Provinciën schreef — eene onderneming reeds op zich zelve voor dat oogenbilk zeer merkwaardig. Doch na dit alles en na nog eene statistiek van Leger en Vloot, komt een „Staat der Geleerdheid in Nederland," waarbij een door hem geteekend geestig schetsjen, voorstellend een goedigen ezel met twee manden vol folianten. De statisticus legt de pen ter zijde, de satyren-schrijver vangt aan. Een enkel woord van Dr. van Woensel mag betoogen, dat 1792 reeds 1868 op zijne hielen had:

„De Godgeleerde boeken, die in onze bibliotheken eene zoo sterke preponderantie hebben, maar tevens ook gewis de slechtste zijn, waren en zijn bij ongeluk bijna de eenigste oorspronkelijke; zeven achtsten van de overigen zijn niets dan vertalingen van 't geen rijp en groen, in Engeland, Frankrijk of Duitschland uitkomt."

De Lantaarn van 1796 gaat op den ingeslagen weg voort en behandelt vooral sociale vraagstukken; de nationale opvoeding — waarbij openhartig bekend wordt, dat de opvoeding van den verdreven Prins Willem V „ongelooflijk slegt" was geweest — en de oorzaken van het misnoegen der Nederlanders, waaronder van Woensel niet aarzelt te tellen: „De onnozelheid van 't stadhouderlijke hof, om sedert de revolutie niet te onderscheiden de republikeinsche Franschen van die der koninglijke regeering, en zich op de eersten te wreeken, over het kwaad hun door de laatsten aangedaan; (en) de konkelefoesserijen (van dat hof) in de Brabandsche onlusten (onder Keizer Jozef II), met oogmerk, om een lid der familie eenige apanage te bezorgen." Medische en statistische vertoogen, vooral over de „Defensie der Republiek" werden afgewisseld met korte aanteekeningen over de West-Indische Koloniën, waar Van Woensel als officier van gezondheid der Marine een half dozijn maanden doorbracht.

Voor 1798 blijft de **Lantaarn** een onverminderd en helder schijnsel verspreiden. Het staatkundige gedeelte wint in uitgebreidheid — korte aforismen en anekdoten vervangen de vroegere statistieke verslagen. Of Van Woensel er goed aan deed, bewijze een enkele dezer korte verhalen.

„Mijn vriend P. nch... d is een hupsch man vol van kluchtige invallen. Sprekende van de Religie, plagt hij te zeggen: „Wilt gij weeten wat de Religie is, zo ontneemt haare dienaaren hun loon.“ Lezer! Gij ziet, mijn vriend verstaat zich op 't cijferen. Onlangs verzogt ik hem te mogen weeten, hoeveel na aftrek van 't Eigenbelang er overblijve van 't Patriotismus.

„'t Andwoord zal ik u in eene andere Lantaarn mededeelen.“

Deze verscheen in 1800 en werd geschreven onder den indruk van den 18n Brumaire. De proklamatiën van den generaal Bonaparte worden in verband gebracht met „de domste opiniën,“ „de handtastelijkste dwaalingen“, met „zotternijen van allerlei soort.“ Hoe Rochefort zou juichen, als hij deze **Lantaarn** had zien blaken! Zijne vroolijkheid zou zich echter getemperd hebben, wanneer hij Van Woensels voortreffelijke satyrische allegorie „Historie van een Trojaansch Paerd“ zou hebben verstaan. De arme bedrogen bataafsche Republiek had een trojaansch paard ingehaald, van „zeer winderige complexie, en door de paardendokters gedoodverfd met een noodlottig einde — de dood door „trommelzucht“. Niets had gebaat, de vrienden werden geplunderd — het eenig heil was, dat de groote stalhouder Ambidubius, „ook wel bijgenaamd vleesch noch visch“, met zijne eigenaardige kleedij „half met goud geborduurd, half livrei“ was afgedankt. De Bataven, door Van Woensel de Bestianianen genoemd,

waren zoo verblind door hun trojaansch paard, dat zij, „huppelden en dansten, wanneer zij zich hadden moeten achter de ooren krabben.“ „Verbeeldt u eene familie“ — gaat hij voort — „die op ’t oogenblik, als huisbraakers de poorten zoeken te overweldigen, die zelve gaan ontgrendelen, zeggende: „Mannen komt binnen.“ Hun kisten en kasten openen, zeggende: „Vrienden tast toe.“ — En van alle deeze halsbreekende luchtsprongen waren wij ongelukkig veroordeeld de ooggetuigen te zijn met dezelve aandoeninge, die iemand ondervindt, welke uit zijn eersten slaap opgewekt door een misbaar, in schrik de trappen afvliegt, de glaazen van zijn huis hoort inslaan en een begin ziet maaken van ’t plunderen zijner woninge, dat is, met een innig gevoel van hartzeer.“ En zoo klimt de satyre in heftigheid, nadat het trojaansche paard zijne joyeuse entrée heeft volbracht in Bestiana, eene groote pruik gaat dragen en van zijne vrienden verlangt een geschenk van

„Haver	. . .	13,789	lasten
Boonen	. . .	11,368	„
Stroo	. . .	8,000,000	bossen

alles beste qualiteit.“

Van Woensel was daarentegen volstrekt geen oranjeklant. In zijn stuk over de „voegzaamste houding van eene nieuwe Regeering in geval van eene eventuëele Revolutie“ — doet hij eene merkwaardige voorspelling (1800). Kwam de Stadhouder terug, men zou het volgende zien. „Niet zoodra zal de gelegenheid het toelaten, of (de Vorst) zal zich omringd zien van eene stoet, die om ’t hardste schreeuwen zullen: Oranje boven! patriotten na de d. nd. r, pronkende met oranje cocardes als tafelborden, eenige geheel oranje, om ’t meest eene vaart loopende op hunne politieke orthodoxie, hem (den Vorst)

smeekende om permissie de nu onderliggende partij met voeten te mogen treeden, haar te mogen vernielen en verdelgen."

Van Woensel werd ook vervolgd. De burger La Pierre, agent van Inwendige Politie, deed het verkoopen van de Lantaarn van 1800 beletten. Welk eene overeenkomst en welk verschil! Rochefort vervolgd om zijne hatelijkheden tegen Pinard en Rouher, Van Woensel om zijne kolossale satyre der gantsche fransche natie en van haar vriendschapsverbond met de vrije bataafsche — Rochefort het geblazeerde kind der parijsche Boulevards, Van Woensel de oude vrijer, arts en zeeofficier — Rochefort, de vlugschrijver zonder stijl, Van Woensel, de moeizame arbeider aan een klein jaarboekjen, dat om de vier of twee jaren 't licht ziet — Rochefort, die zijne kracht in persoonlijkheden en insinuatiën zoekt, Van Woensel, die beginselen en zaken bespreekt — Rochefort, die door heel Europa een luid klinkenden naam wint, Van Woensel, die als kurioziteit uit de vergetelheid moet worden opgedolven.

Ik meen niet, dat de vergelijking van beide Lantaarnen ten nadeele van Van Woensel is afgeloopen. En wat Henri Rochefort betreft, die intusschen voortgaat telken Saturdag zijne armoede aan vinding en inkleeding openhartiger aan den dag te leggen, het eenig exkuus voor hem ligt in de schrale opmerking van zijn vriend en ambtgenoot-publicist Rouquette:

„Nous sommes à une époque de chassepot — il faut tirer souvent!"

December, 1868.

FRANSCH REALISMUS [1]).

TWEEDE ARTIKEL.

„Es ist eine Literatur der Verzweiflung.“
GOETHE.

Men herinnert zich wellicht nog, dat in 1857 een jong fransch romanschrijver: Gustave Flaubert [2]) met een verhaal van het leven eener plattelands-heelmeestersvrouw optrad, welke hij Madame Bovary noemde — dat de auteur de algemeene belangstelling won door het uitstekend talent van beschrijving en schildering der landschappen en binnenhuizen, maar ook der hartstochten en driften zijner helden — dat hij een groot leger van onverdeelde bewonderaars zijn kunstwerk zag toejuichen, dat eene kleine schare van nauwkeurige en minder oppervlakkige lezers hem onverdeeld hunne afkeuring te kennen gaven — dat vijf jaren later dezelfde Gustave Flaubert een nieuw kunstwerk in 't licht deed verschijnen, een epiesch-antiquarischen roman met den titel: Salammbô, 't welk op dezelfde wijze ontvangen, als zijn eersteling, aan dezelfde gebreken leed en door dezelfde goede eigenschappen de algemeene aandacht verwierf.

---

[1]) Naar aanleiding van GUSTAVE FLAUBERTS: l'Education Sentimentale — Histoire d'un jeune homme (2me Edition). Paris 1870. 2 dln.

[2]) Zie deel I, bl. 62, volg.

Ditmaal echter toefde onze auteur acht jaren, voor hij zijn derden roman: l'Education Sentimentale uitgaf, zich letterlijk richtend naar de oude les: nonum praematur in annum. Aan één ding ontbreekt het Flaubert dus niet — aan geduld. Hij bereidt zich jaren lang voor — hij studeert met de uiterste zorg en belangstelling. Geen enkel der levende fransche novellisten gebruikt zooveel tijd, als Flaubert. Voor een groot deel is dit te wijten aan zijne methode. Hij behoort tot de school der realisten, die Honoré de Balzac als aanvoerder heeft gekozen; hij komt na Léon Gozlan, Champfleury, Charles Baudelaire, Alexandre Dumas fils, Henri Murger, Edmond About, Victorien Sardou en Gustave Droz. Hij is onder alle leerlingen degene, welke het dichtst den meester nadert — hij is als kunstenaar het meest réalist, als denker het meest materialist — en te zaâm de meest pessimistische, de meest misanthropische schrijver der jongere fransche romantiek.

Als de ervaring en de praktijk het onhoudbare van de eene of andere à priori opgemaakte theorie hebben aangetoond, wordt het belangrijk dat feit vast te stellen — als een kunstenaar zich met bekrompenheid aan eene dergelijke theorie heeft vastgeklampt, als hij uit valsche doctrinaire gronden zijn kunstgewrocht dwingt, om overeen te stemmen met het grillige stelsel, 't welk zijne sympathie verwierf, dan zal dat kunstwerk de al te duidelijke sporen van het geweld zijns makers dragen, dan wordt het in naam der waarachtige kunst zaak de nederlagen van zulk een dwalend artist ten ernstigste te onderzoeken.

Gustave Flaubert bezit zonder eenigen twijfel groote letterkundige eigenschappen. In zijne teekeningen van maatschappij en natuur spreekt zich een rijk en degelijk talent van waarneming uit. Zijne helden en heldinnen

zijn zoo overtuigend waar, dat men medelijden krijgt met de modellen, die voor hem pozeerden. Hij is een vurig realist en juist omdat ten onzent nog dikwijls in het Realisme geloofd wordt en over Realisme wordt geredekaveld, alsof er buitengewone geheimen in verborgen waren, zal het geen onnoodig werk zijn de nederlaag dezer methode zoo helder mogelijk in het licht te stellen.

I.

De geschiedenis, door Flaubert in zijn jongste werk verteld, is de gewone, alledaagsche historie der fransche romans de moeurs: een jong man, die een wanhopigen hartstocht voor eene gehuwde vrouw koestert. De jonkman heet Frederik Moreau en de vrouw Madame Arnoux — beide blijven twee deelen lang hoofdfiguren, zonder dat er door eenige handeling wijziging in hun toestand komt. Men denke niet, dat deze twee deelen gevuld zijn met den deklamatorischen pathos van George Sand in hare beide eerste perioden. De teugellooze lyriek van woesten zinnedorst acht Flaubert beneden zich. Noch minder verwachte de een of ander belangstellende lezer van skabreuze alkoofgeschiedenissen, dat hij hier in de gemuskeerde bordeelen van Arsène Houssaye zal worden rondgeleid. Een enkelen keer, als de omstandigheden het noodzakelijk maken, brengt Flaubert een toets aan, welken een Louvet of een Casanova hem zouden kunnen benijden, maar hij schildert met ijskoude bedaardheid uit kracht zijner théorie; nooit grijnst de skurrile satyrtronie der bandelooze wulpschheid met opzet uit zijne tafereelen.

De geschiedenis van Frederik Moreau is de geschiede-

nis van duizenden jonge Franschen, die onder het Julibewind te Parijs in de Rechten studeerden, die hun tijd verkwistten met praatjens over de politiek, die te vergeefs der edele echtgenoote van een grofzinnelijken bourgeois het hof maakten, die te midden der Februari-Omwenteling eene aan geheel Parijs bekende deerne tot hunne minnares verkozen, die later zich verheugden in de gunst van voorname dames uit de finantiëele waereld, om te eindigen met volkomen weerzin in hun leeftijd en hun leven — met algeheele ontgoocheling van iedere edele verwachting, van elk rein Ideaal. Flaubert schildert iedere bizonderheid uit dit weinig verheffende leven met de zorgvuldige trouw van een ooggetuige — hij verzuimt niets, zelfs de dampen en twijfelachtige geuren van zoodanig parijsch leven worden door hem nauwkeurig opgenomen.

Bij dit alles zou zijn werk wellicht zeer geringen indruk gemaakt hebben, getuigden niet vele bladzijden van de ongemeene letterkundige vaardigheid des auteurs — van een vast afgerond stelsel, zoowel in de theorie der kunst, als in de filozofie des levens. Juist omdat Gustave Flaubert zich voordoet als een gewetensnauw kunstenaar, die over de eischen en grenzen zijner kunst heeft nagedacht, omdat hij zijne waereldbeschouwing met zijne aesthetische theorien in harmonie heeft gebracht, juist daarom is zijn werk, dat blijken van een veelszins verdwaald, maar krachtig talent geeft, de moeite eener nadere studie volkomen waardig.

Zijne manier zal het best blijken door een paar voorbeelden. Op de eerste bladzijde wordt de held vertoond als een jonkman met lange hairen en een album onder den arm. Dan leest de auteur het kaartjen, van dezen langhairigen: Frederik Moreau, 18 jaren oud, onlangs b a c h e l i e r geworden. Men bevindt zich op een stoomer tusschen

Parijs en Nogent-sur-Seine — de aanvang van deze reize wordt aldus beschreven:

„Het gedruisch hield op; ieder nam zijne plaats in; sommigen stonden zich te warmen bij de machine, en de schoorsteen wierp met een langzaam en rythmiesch gekreun zijn vederbos van zwarten stoom naar boven; kleine droppelen dauw vloeiden over het koperwerk; het dek bewoog van eene geringe inwendige schudding en de beide raderen, snel omwentelende, geeselden het water."

„De rivier werd begrensd door zandplaten. Men ontmoette houtvlotten, die begonnen op en neer te golven door de beweging van het water, of wel men zag een man zitten visschen in eene schuit zonder zeil: daarna trokken de nevelen weg, kwam de zon te voorschijn, daalde de heuvel op den rechter oever der Seine langzaam gelijkvloers af en begon eene andere hoogte op den tegenovergelegen oever zich te verheffen."

„Boomen en lage huizen met platte daken vertoonden zich op dezen heuvel. Vóor de huizen zag men afhellende tuinen, verdeeld door nieuwe muren, ijzeren hekken, grasvelden, broeikassen, potten met geraniums langs de terrassen, waarop men met den elleboog leunen kon. De reizigers benijden bij het beschouwen dezer kokette buitentjens, die daar zoo rustig lagen, de bewoners, en wenschten er te kunnen leven tot het eind hunner dagen met een goed biljart, met eene sloep, met eene vrouw of eenig ander droombeeld. Het plezier van de stoomvaart maakte ze spraakzaam. Grappenmakers begonnen met hunne aardigheden. Velen zongen. Men was vroolijk. Er werden kleine glaasjens likeur gebruikt."

Men ziet het, de vele kleine bizonderheden zijn nauwkeurig in de werkelijkheid bestudeerd. Niets wordt gering

geschat — alles wordt gezegd, eene poging, die menig middelmatig schrijver tot wanhoop zou drijven. Dobberde de vroegere romantiek soms op de breede golven van persoonsbeschrijving, van uitvoerige teekening der zalen, vertrekken, trappen en schuilhoeken in een oud kasteel, had men bladzijden achtereen niets dan bizonderheden over de meubels en de kleeding der hoofdpersonen, men maakte zich uit de veelheid der bizonderheden geen juiste voorstelling van het geheel — men mocht van louter boomen het woud niet zien. Bij Flaubert niets van dit alles. Op éene pagina treden een half dozijn nieuwe personen op, hij noemt ze als oude kennissen van den lezer, die zich verbaast en te vergeefs iets meer van die onbekende vrienden wil weten.

Langzamerhand treden echter deze onbekenden in een overvloediger licht — soms acht hij het noodig eene kleine karakteristiek te geven van den een of ander zijner hoofdfiguren. Zie hier wat hij van den schilder Pellerin zegt, die te vergeefs poogde zich een beroemden naam te winnen en die in stilte voor den kunstkooper Arnoux paneeltjens in den trant van Boucher knutselde.

„Pellerin las alle werken over aesthetiek, om de ware theorie van het Schoone te vinden, in de hoop van, na deze ontdekt te hebben, meesterstukken te zullen leveren. Hij omringde zich van alle mogelijke hulpmiddelen, teekeningen, pleisterbeelden, modellen, gravuren en bleef steeds zoeken en peinzen, gaf de schuld aan den slechten tijd, aan zijne zenuwen, aan zijn atelier, ging eene wandeling maken om eene inspiratie op te doen, sprong op, als hij iets gevonden had, liet vervolgens het werk steken en dacht over iets anders, dat nog beter zou zijn. Zoo geplaagd door droomen van glorie, zijn tijd verkwistende met redeneeringen, gewicht hechtend aan duizend dwaasheden, aan kritieken, aan den invloed van eene of

andere nieuwe zienswijze op kunstgebied, had hij op zijn vijftigste jaar nog niets dan studiën geschetst."

De korte beschrijving is uitnemend geslaagd, maar verraadt aanstonds het trotsche standpunt van den schrijver, systemen en kritieken voor dwaasheid vonnissend. De eerzucht van Flaubert gaat echter nog verder, daar hij ieder zijner parijsche mannen of vrouwen, advokaten, schilders, bankiers, letterkundigen, of industrieelen naar den inwendigen mensch even getrouw poogt te kopiëeren, als zijne landschappen en binnenhuizen. Voor dat wij nu verder kennis maken met dit psychologisch realisme noopt de billijkheid de lichtzijde van zijn talent in de schildering van het uitwendig leven nog vooraf eenigszins breeder op den voorgrond te stellen.

Vooreerst eene beschrijving van eene zeer gewone reis in eene diligence:

„De lantaarn aan den bok van den postiljon verlichtte de paarden van achteren. Hun adem vormde eene soort van nevel aan elken kant van het rijtuig. De ijzeren kettingen rinkelden, de glazen rammelden in de portieren. De zware wagen rolde op gelijkmatige wijze over den weg. Hier en daar zag men den muur van een schuur of van een herberg, die geheel alleen stond. Soms bij het doortrekken van een dorp verspreidde de gloeyende oven van een bakker een rooden gloed en zag men de reusachtige schaduw der paarden op de huizen aan de overzijde. Bij iedere halt, als men van paarden verwisselde, was er een oogenblik diepe stilte. Men hoorde iemand op de diligence klimmen, terwijl aan de stoep van eene deur eene vrouw de vlam van eene kaars met de hand tegen den tocht beschermde. Vervolgens sprong de kondukteur weer op den bok en vertrok de wagen."

—— „Een dof dreunen van planken deed (Frederik)

ontwaken, men reed over de brug van Charenton, men was te Parijs. —— In de voorstad Ivry zag hij eerst morsige huizen, toen roodgeverfde taveernen, die aan de eerste verdieping als uithangbord twee kruiselings over elkaâr gelegde biljartqueuen, met bloemen beschilderd, vertoonden. Eindelijk werd de dubbele rij van huizen niet meer afgebroken — op hunne naakte voorgevels bemerkte men soms eene reusachtige cigaar van blik, om een tabakswinkel aan te duiden. Uithangborden van vroedvrouwen stelden eene matrone voor met eene muts op en eene pop in de lange kleeren met kanten in de armen houdend. Aanplakbiljetten bedekten de hoeken der muren; voor drie kwart afgescheurd schenen zij als lompen in den wind te wapperen. Werklieden in kielen kwamen voorbij, karretjens van brouwers, slagers of waschvrouwen volgden — eene fijne stofregen viel neder, de hemel was betrokken.“ —

—— „Bij de barrière kwam er een oponthoud door een troep schapen. —— De ambtenaar der belastingen klom op de imperiale, eene fanfare op den hoorn werd vernomen. —— In galop ging het den boulevard langs, de straatvegers stelden zich in postuur, de voetgangers sprongen uit den weg, de slijk spatte tegen de ramen — men reed begrafenissen, kabriolets en omnibussen voorbij. — Eindelijk vertoonde zich het ijzeren hek van den J a r d i n d e s P l a n t e s. De Seine, dofgeel gekleurd, was hoog gezwollen. — Frederik snoof de parijsche lucht met graagte op —— hij gevoelde zich verteederd bij ’t gezicht van den eersten f i a c r e.“

Niemand zal ontkennen, dat de teekening nauwkeurig, uiterst nauwkeurig is. Toch gevoelt men aanstonds, dat bij al het talent en al de zuiverheid van lijnen hier iets ontbreekt. Slechts het o o g van den kunstenaar heeft juist

waargenomen — het is hem alleen te doen eene historiesch juiste beschrijving van eene diligencereis tusschen Nogent-sur-Seine en Parijs te geven. Niets meer. En zoo iets boezemt op zich zelf weinig belang in. Wanneer de auteur soms iets van de aandoeningen zijns helds in 't midden brengt — het grijpt op dezelfde kille manier plaats. Warmte, lyrische warmte, die alle voorwerpen op reis, van den hoorn des kondukteurs tot de boomen en huizen aan den weg, levendig doet deelnemen in de stemming van den reiziger, zou zulk eene reisbeschrijving niet alleen dragelijk, maar zelfs tot eene der schoonste bladzijden van het kunstwerk hebben gevormd.

Zie het bij Dickens — als deze in zijn Martin Chuzzlewit den braven Pinch, door Pecksniff verjaagd, met de diligence naar Londen doet reizen, vangt hij ook eene nauwkeurige beschrijving van den tocht aan. Maar welk eene lyriek.

„Voort ging het, voorbij heggen, hekken en boomen — voorbij boerenwoningen en schuren en menschen, die van hun werk naar huis stapten, — voorbij ezelkarretjens, die zoo ver uithaalden, dat ze bijna in de sloot raakten en ledige vrachtwagens met steigerende paarden, die door de voerlieden al worstelend worden vastgehouden, tot de diligence voorbij was, — voorbij kerken, hier en daar afgezonderd op stille, eenzame plekjens staande, met kerkhoven er om heen, waarop wilde bloemen de graven der dooden versierden — voort, alweder langs beken en riviertjens met biezen begroeid en waarin het rundvee zich de hoeven verkoelde — voorbij omtuinde weiden en hooilanden met de hooibergen van het vorige jaar, nu zoodanig afgestoken, dat zij in de schemering naar vervallen ouderwetsche gebouwtjens geleken — voort maar door den met keyen bevloerden overlaat van een beekjen,

zoodat het water vroolijk in het rond plaste, en dan weder den vlakken weg op, altijd voort."

„Voort gaat het nu weder door de donkerder wordende schemering, alsof de lantaarns van Londen, nog vijftig mijlen ver, zelfs hier op den weg licht genoeg gaven — langs het grasperk van een dorp, waarop nog eenige achtergebleven balspelers toeven en het vertrapte gras een frisschen geur verspreidt. Voort gaat het met versche paarden van de herberg, waar al de drinkebroers buiten komen, om de diligence te bewonderen, terwijl het laatste span met loshangende lijsten naar den waterbak stapt, en een troep jongens het joelend naloopt — over de oude steenen brug in galop, zoodat de vonken in het rond vliegen en weder naar beneden het openstaande tolhek door, en den beschaduwden weg op."

„De maan is opgegaan, zonder dat wij er op gelet hebben, en schijnt nu zoo helder, dat alle voorwerpen op den grond schijnen te spiegelen, alsof zij door eene watervlakte werden teruggekaatst. Heggen, boomen, hutjens, kerktorens, vermolmde stompen en frissche jonge spruiten, alles schijnt eensklaps ijdel te zijn geworden en gezind om tot den morgen hunne verfraaide afbeeldselen te beschouwen. De populieren daar ginds ritselen, opdat hunne trillende bladeren zich zelven op den grond kunnen zien. De eik doet dit niet, het beven past hem niet en hij staat manhaftig pal, zich zelven te bekijken zonder een takje te bewegen."

„Het met mos begroeide hek, half uit zijne knarsende hengsels gezakt, wiegelt nu zijn spiegel heen en weer, gelijk eene oude ingebeelde douarière, terwijl naast ons nog eene diligence mederijdt over alles heen, over gelijken grond en omgeploegd land, zelfs over de hellingen van heuvels en loodrechte muren."

En zoo gaat het voort, tot Pinch veilig op de straten van Londen is aangekomen.

Welk een kontrast — de engelsche en fransche realist. Want ook Dickens is realist — geene enkele bizonderheid ontsnapt aan zijn blik — het gantsche landschap met heel den schat van wisselende tafereelen trekt in jubelende vaart voorbij. Flaubert ziet even scherp, maar zijn blik blijft onverschillig, hij teekent de verschijnselen op, alsof hij aan het ziekbed van een kranke stond. Dickens vermeldt geen enkel détail of de gloed zijner lyrische geestdrift wekt ons tot vroolijkheid, tot ernst, tot treurnis — hij heeft de werkelijke waereld lief, om er den schat van zijn humor over uit te storten, bezielde en onbezielde voorwerpen juichen of weenen naar de stemming, waarin de gevoelvolle kunstenaar ze beschouwde.

Flaubert vermijdt zorgvuldig alle sympathie voor de zaken en menschen, welke hij beschrijft — hij is ijskoud als een spiegel, waarin het beeld der werkelijkheid wordt opgevangen. Dickens is realist door de kracht van zijn engelsch bloed, en bij de gratie van zijn liefdeademend genie. Flaubert is realist door de reflektie eener eenzijdig ontwikkelde rede, door de verstandelijke overtuiging eener halfbakken wetenschap.

En hierin schuilt juist de fout zijner methode — de klip, waarop het vaartuig zijner fantazie zal stranden.

II.

Nog eene beschrijving ditmaal van maatschappelijk leven, van echt parijsch leven onder de Juli-monarchie.

Flaubert doet Frederik Moreau met den ellendigen Arnoux een gemaskerd bal bijwonen. Madame Arnoux — het onbereikbaar ideaal van den jongen man — had hen

beide met gelatenheid zien vertrekken, eene zware ziekte van haar kind verdreef elke andere gedachte. Arnoux leidde daarop zijn vriend naar een bal, ten huize van eene zijner „protégées“ gegeven.

— „Er waren ongeveer zestig gasten — de vrouwen in 't kostuum van boerinnen en markiezinnen, de mannen meestal van middelbaren leeftijd, vermomd als voerlui, matrozen of débardeurs.“

— „Frederik stond tegen den muur den dans te beschouwen.“

— „Een oude vrijer, in eene lange samaar van purperen zijde, als doge van Venetië, danste met Mlle. Rosanette, die een groenen rok, korten broek van tricot en hooge laarzen met gouden sporen droeg. Eene groote blonde vrouw tegenover hen, „marcheuse“ bij de Opera, had ter wille van haar ongemeen lang hair het kostuum van „femme sauvage“ gekozen. — — Een herder van Watteau, zilver en azuur als de maneschijn, sloeg zijn staf tegen den thyrsus eener Bacchante, deze laatste gekroond met druiven en een luipaardsvel over den linker schouder, waarbij kothurnen met vergulde linten. Aan de andere zijde glimlachte eene „Polonaise“ met een donkerrood keurslijf en gazen rokken — tegen een korpulenten veertiger, in 't kostuum van koorknaap, die zeer hooge sprongen maakte. — — De koningin van allen was Mlle. Loulou, beroemd danseresse, gekleed met een zwart fluweelen buis, waarover een breede kanten kraag; voorts droeg zij een wijden rooden broek, die op den naad versierd was met kleine, witte, natuurlijke kamelliaas en vast om 't lijf gebonden met een gordel van kachemire. — — Haar buurman was een middeneeuwsch baron, geheel in 't ijzer. Ook was er eene Engel met een gouden zwaard in de hand en twee zwa-

nenvleugels op den rug, die telkens de dansen verstoorde, omdat zij de figuren niet kende."

Zoo was het gezelschap. Frederik is te linksch en te schuw, om zich vrij te bewegen. Hem rest zich geheel te verdiepen in de zonderlinge waereld, waar Arnoux hem voerde. Verschillende nieuwe personaadjes traden binnen, waaronder de schilder Pellerin, eene schrijfster van werkjens voor de jeugd, Mlle. Vatnaz, in het kostuum van een algiersche vrouw, en een akteur van het Théâtre de l'Ambigu, gelijk Dante met een lauwerkrans om de slapen, die zich als een genie voordeed en van zijn orgaan, zijn fyziek en zijne „moyens" sprak, de algemeene bewondering van de dames onder de gasten opwekte en de algemeene minachting van de heeren zich op den hals haalde. Arnoux maakte intusschen met de bedienden van Mlle. Rosanette Bron, de gastvrouw, het souper gereed, kookte den tarbot, proefde de sausen en schertste met de keukenprinces. Weldra is alles gereed.

„Een koperen kroonluchter met veertig waskaarsen verlichtte de zaal — dit schelle licht, loodrecht neervallend, deed een reusachtigen tarbot te midden van „hors-d'œuvres" en vruchten nog blanker in 't oog springen te midden der tafel. Met veel geraas van zijden stoffen en kostumen traden de vrouwen nu op eens allen te voorschijn, kleedjens, mouwen en sjerpen te zaâm tastend en naast elkaâr plaats nemend, terwijl de mannen bleven staan of in de hoeken der zaal een stoel vonden. — — De koorknaap, een grappig heer, maakte een groot kruisteeken en begon het Benedicite. De dames vonden dit zeer ongepast, vooral eene der meest korpulente, in het kostuum van eene vischvrouw — — Arnoux evenzoo hield van zulke zaken niet, want hij vond dat men den godsdienst moest eerbiedigen."

„Eene duitsche koekoeksklok, twee uren aankondigend, deed eene menigte aardigheden zeggen. Daarop volgden allerlei „calembours“, anekdoten, weddingschappen, leugens, die voor waar gehouden werden, onwaarschijnlijke verhalen, een storm van woorden, die weldra zich verbrokkelde in partikuliere gesprekken. De wijn ging rond, de schotels volgden elkaar op — — men wierp elkaar van verre een oranjeappel toe, men liep van zijne plaats, om met iemand te spreken. Pellerin babbelde, Mlle Vatnaz at bijna alleen den geheelen schotel met kreeften op, de schalen kraakten onder hare lange tanden. De Engel, die op een piano-taboeret zat, omdat hare vleugelen geen anderen stoel dulden, hield geen oogenblik op met eten.“

Te midden van dit alles schreeuwt eene der gasten zoo luide, dat zij weldra krampachtig hoestend, een bloedvlak in haar servet verbergt — doch niemand let er op. De middeneeuwsche ridder en een russiesch postiljon zochten twist, maar de gastvrouw riep hen tot de orde en beval den een zijn helm, den ander zijn muts van vossenvel, af te zetten.“

„Daarop greep zij eene flesch Champanje van de kachel en schonk uit de hoogte in de glazen die men haar toereikte. Dewijl de tafel evenwel te lang was, kwamen de gasten, vooral de vrouwen, naar haar toe, zich op de teenen verheffend en op de sporten der stoelen klimmend, ’t welk een oogenblik eene pyramide vormde van kapsels, naakte schouders, uitgestoken armen, voorover gebogen gestalten, te midden waarvan hooge stralen wijn vloeiden, want een Pierrot en Arnoux, aan de beide hoeken van de eetzaal, maakten ieder eene flesch open en bespatten de gasten. Inmiddels kwamen er kleine vogels de kamer binnenvliegen, die, daar men de deur van de volière niet gesloten had, het licht opzochten en vol schrik tegen den

kroonluchter of de meubels aanstormden, terwijl sommigen zich op de hoofden neêrzetten, te midden van de kapsels schitterend als groote bloemen."

Als zedenschildering kan het bal van Mlle Rosanette Bron niet missen de aandacht te trekken. Flaubert heeft gestudeerd, om geen enkel onjuist détail te vermelden, en daar het gantsche tafereel even goed weg kon blijven, als ingeschoven worden te midden van het verhaal, blijkt het duidelijk, dat hij niet anders heeft willen leveren dan eene nauwkeurige kopie van eene zekere zijde des parijschen levens. 't Was hem volstrekt niet te doen opzien te baren door de teekening van onzedelijkheid. Mlle Rosannette Bron staat honderden sporten hooger op den ladder van het zedenbederf, dan de pensionnaires van Mme Mont-Athos — bovendien de parijsche lezerswaereld is door de zoutelooze uitspattingen van een Ernest Feydeau en een Arsène Houssaye aan andere voorstellingen verwend. Flaubert wil eenvoudig DE WERKELIJKHEID en niets meer. Hij toont het andermaal door eene schildering van het aanzienlijkste deel der parijsche waereld — na den demi-monde de grand-monde.

Frederik Moreau bezoekt op een receptiedag den bankier en volksvertegenwoordiger Dambreuse.

„Hij kwam in een ovaalrond vertrek, beschoten met rozenhout, vol van kleine meubelen, verlicht door een enkele spiegelruit, die op den tuin uitzag. Mme Dambreuse zat bij 't vuur, een dozijn gasten vormde een cirkel — met een vriendelijk woord wenkte zij hem plaats te nemen.

„Men sprak, toen hij binnenkwam, over de welsprekendheid van den abt Cœur. Vervolgens beklaagde men zich over de onzedelijkheid der bedienden, naar aanleiding van een diefstal door een huisknecht gepleegd.

De oude mevrouw Sommery was verkouden, Mlle de Tourvisot ging trouwen, de familie Montcharron zou niet terugkomen voor het laatst van Januari, de familie Bretancourt evenmin, men bleef in den laatsten tijd langer buiten. De „misère" der gesprekken kwam nog meer uit door de weelde van al de omringende voorwerpen, doch dommer nog dan de inhoud der gesprekken was de manier van spreken, zonder eenig doel, zonder aaneenschakeling en zonder opgewektheid. Er waren daar toch mannen van levenservaring, een oud-minister, de curé van eene groote parochie, twee of drie hooge ambtenaren — zij zeiden niets dan versleten gemeenplaatsen."

„Mme Dambreuse ontving ieder met bevalligen zwier. Als men van een zieke sprak, fronste zij de wenkbrauwen — en nam een opgewekt gelaat aan, als er sprake was van bals of soirées. Weldra zou zij deze laatste niet meer bezoeken, daar er een nichtjen van haar echtgenoot bij haar kwam wonen, die nog te jong was, om op soirées te gaan. Men prees hare zelfverloochening en roemde haar eene ware „mère de famille.""

„Onophoudelijk klonk het gedruisch van kleedjens op het tapijt: de dames, op een hoek van een stoel gezeten, giggelden een oogenblik, spraken vier of vijf woorden en vertrokken na vijf minuten met hare jonge spruiten. Weldra was de draad van het gesprek niet meer te volgen." Merkwaardiger nog is eene soirée van Mme Dambreuse.

„Bloemen en struiken vercierden den trap — Frederik klom vlug naar boven. Een bediende riep zijn naam. Meneer Dambreuse reikte hem de hand — op dit oogenblik verscheen Mevrouw. Zij was gekleed met een lichtpaarsch gewaad vol kanten, haar kapsel was naar engelschen trant: lange krullen, zij droeg geen goud of juweelen."

„De genoodigden kwamen; bij het begroeten wierpen zij het hoofd ter zijde, vouwden zich in tweeën, of richtten alleen hunne oogen ter aarde. Het salon was reeds gevuld. Onder den kroonluchter bevond zich een reusachtige „pouf“, [1]) waarop een bloemenmand, die de hoofden van de in 't ronde zittende dames kroonde. De anderen zaten op „bergères“ langs de wanden der zaal.“

„De menigte der heeren stond te zaâm, met den hoed in de hand, als eene zwarte massa, waartusschen hier en daar iets roods aan de knoopsgaten blonk. Behalven sommige zeer jonge lieden met aankomenden baard, schenen allen zich te vervelen. —— Grijze hoofden en pruiken waren talrijk, hier en daar blonk een kale schedel. De gelaatskleur dezer heeren was hoogrood of zeer bleek, hunne trekken getuigden van buitengewone inspanningen — zij behoorden allen tot de politiek of deden zaken.“

Drie salons zijn voor de dansen bestemd — een voor de spelers. De gesprekken der heeren, die voor serieuze denkers wilden worden aangezien, loopen over de onmogelijkheid der Republiek in Frankrijk, over de schandalen van het tooneel en van de pers, over de soirées van den Hertog de Nemours en het voorschrift, om in korten broek te verschijnen; over Thiers, die er zich met een pantalon vertoond had en dergelijke. Frederik verliest vijftien napoleons aan de speeltafel en vervoegt zich in een klein salon bij Mme. Dambreuse.

„Het was er vol dames, die naast elkaâr zaten op stoelen zonder rugleuning. Hare omvangrijke japonnen golfden rondom haar, terwijl het lijf met laag uitgesneden hals schouders en boezem bijna geheel ontblootte. Zij hadden vast allen ruikers van viooltjens, het dof

---

[1]) Soort van sofa, rondom van zitplaatsen voorzien.

wit der handschoenen deed de blankheid harer armen uitkomen, lange sprieten gras hingen uit haar kapsel over hare schouders. De fatsoenlijke uitdrukking der gelaatstrekken temperde de onbetamelijkheid van haar kostuum. Zij spraken van de gezanten uit Tunis en van hun kostuum. Eene dame was bij de laatste receptie in de Akademie geweest, eene andere sprak over den Don Juan van Molière, onlangs in het Théâtre Français gespeeld. Maar Mme. Dambreuse wees met een blik op haar nichtjen en legde den vinger op den mond, terwijl zij glimlachte, alsof zij het zoo erg niet meende.“

III.

Gustave Flaubert streeft naar nog andere triomfen, dan naar die van een ultra-realistiesch zeden-schilder. Hij mengt den opstand van Februari en Juni 1848 in zijn verhaal. Eenige trekken uit deze schilderij getuigen van zeldzaam scherpen blik. Een enkel staaltjen zal volstaan.

„In de Tuilerien volgden de aides-de-camp malkaar op, Molé, die een nieuw kabinet zou saâmstellen, kwam niet terug, Thiers trachtte deze taak op zich te nemen, de Koning aarzelde, gaf Bugeaud het opperbevel, de opstand won voortdurend. Op de hoeken der straten stonden redenaars, die met woeste welsprekendheid het volk aanvuurden — anderen luidden de stormklok in de kerken — men goot looden kogels, vervaardigde patronen, de boomen der boulevards, de banken, de hekken, de gaslantaarns, alles werd omver geworpen; des morgens was Parijs met barrikaden bezaaid.“ —

Eenige bladzijden verder wordt de strijd in den omtrek van het Palais Royal beschreven en het bezoek van het gepeupel aan de Tuileriën vermeld.

„De eerste verdieping van het Palais Royal was bezet door de nationale garde. Uit al de vensters van het plein werd geschoten, de kogels floten, het water van de fontein vermengde zich met bloed, men gleed uit in de slijk over stukken van chakoos en wapenen; Frederik gevoelde onder zijn voet iets weeks, 't was de hand van een onderofficier in grijzen kapotjas, met het gelaat in de goot liggend. — De koffiehuizen waren geopend, men ging er soms een glas drinken en kwam terug om te strijden. Een hond, die zijn meester verloren had, huilde. Hierover ontstond luid gelach.“

Eenige regelen verder brengen ons in de Tuileriën: „De deuren stonden open, de bedienden lieten ieder binnentreden. Beneden in eene kleine zaal deelde men koppen koffie uit. Eenige nieuwsgierigen zetten zich aan de tafel uit kortswijl — anderen bleven staan, waaronder een huurkoetsier. Deze greep met zijne beide handen eene vaas vol suiker, wierp een onrustigen blik rechts en links en ving aan de suiker gulzig in te slikken met den neus in de vaas.“

„Plotseling klonk de Marseillaise. — — Het was het volk. Op den trap stortte zich vooruit een stroom van menschen; men zag van boven een oceaan van ontbloote hoofden, van helmen, van roode mutsen, bajonetten en schouders, zoo onstuimig voorwaart dringend, dat de afzonderlijke personen verdwenen en slechts de massa viel waar te nemen. — — Boven gekomen verspreidde zich de menigte en verflauwde het gezang. Men stelde zich tevreden alles in oogenschouw te nemen. Soms echter werd door het gedrang een venster ingedrukt, een beeldjen viel van eene console. De houten wanden kraakten. Al de gelaatstrekken waren rood en met zweet bedekt. Men drong in een vertrek, waar onder

een rood fluweelen hemel de throon stond. Een proletariër met een zwarten baard zat er op, dom-vroolijk in 't ronde starend. De throon werd weldra opgenomen en naar een venster gedragen. Onder luid gefluit wierp men hem in den tuin. Hierop volgde eene uitbarsting van woeste vreugde, alsof eene toekomst van onbegrensd geluk zou aanbreken, en het volk, om zich meester te toonen en niet uit wraak, sloeg de spiegels aan stuk, scheurde de gordijnen, vernielde de lustres, de kroonen, de tafels, de stoelen, al de meubelen. Het grauw dirkte zich al schertsende met kanten en kachemiren sjaals op. Gouden franje werd om de mouw van een kiel gewonden, hoeden met struisveeren pronkten op een hoofd van grofsmeden. Linten van 't Legioen van Eer dienden tot ceintuur van lichtekooyen. Ieder deed wat hij wilde, men danste, anderen dronken. In de kamer van de Koningin was eene vrouw bezig heur hair met pommade te sieren; achter een scherm maakten twee liefhebbers een partijtjen".

Het tafereel is met scherpe trekken geteekend en herinnert aan eene bladzijde van Michelet, het volk in de Tuileriën op 20 Juni 1792. Maar wederom ontbreekt het opgewonden lyrisme van den dichterlijken geschiedschrijver. Flaubert koestert volstrekt geene medevreugde voor de helden van '48 en verzekert met zijne gewone koelheid, dat „Mlle. Rosanette Bron zich vóor de Republiek verklaarde, zooals reeds Monseigneur de Aartsbisschop van Parijs gedaan had en zooals met wonderlijke snelheid zich zouden verklaren: de Magistratuur, de Staatsraad, het Instituut, de Maarschalken van Frankrijk, Changarnier, de Falloux, al de bonapartisten, al de legitimisten en zeer veel orleanisten".

Frederik Moreau neemt deel aan de Omwenteling, daar hij hoopte lid te worden van de Wetgevende Vergadering,

alleen uit voorkeur voor het kostuum der afgevaardigden. Al de andere helden van Flaubert verraden hunne staatkundige beginselen — een eerlijk werkman alleen, Dussardier, sterft op de barrikaden. Frederiks trouwste boezemvriend, Deslauriers, die hem natuurlijk verschillende reizen verraadt, heeft gedurende het Julibewind de zuiverste republikeinsche beginselen beleden en wordt onder het Keizerrijk prefekt.

Bij dit alles blijft de verhaler zeer onverschillig. Hij schetst niet alleen de geringste bewegingen van zijne helden — hij onderneemt het ook hun geest, hun hartstochten, hun vernuft en kennis in de scherpste trekken na te bootsen. Gesprekken over politiek, staathuishoudkunde, letteren en zeden worden met zekere handigheid opgeschreven, alsof de auteur er een stenografiesch verslag van vervaardigd had.

Frederik Moreau wil zijne vrienden onthalen. Hij is onverwacht bezitter van eenig vermogen geworden. Het gesprek dier gasten zal het beste model leveren van Flauberts psychologiesch realisme, of wat hetzelfde is van het materialistiesch pessimisme zijner waereldbeschouwing.

Een der gasten, Sénécal — een dwepend socialist, later mouchard onder Napoleon III — smaalt op den toestand onder Louis Philippe. — „Men zou zoo ver niet gekomen zijn, als men den landbouw beter beschermd had, als alles niet aan de konkurrentie was overgelaten, aan de anarchie, aan het jammerlijk beginsel van „laissez faire, laissez passer.“ Zoo had de feodaliteit van het geld zich gevormd, erger, dan de middeneeuwsche! doch het volk zou moede worden, zou zijn lijden betaald zetten aan de onrechtmatige bezitters van het kapitaal, ’t zij door bloedige omwenteling of door plundering hunner hotels!“

Sénécal ontwikkelt in deze weinige woorden dweepzieker socialisme, dan ooit door de ijverigste napraters van Lasalle bij de duitsche arbeiderskongressen is uitgekraamd.

Sénécal vervolgde: „De werkman was door den lagen standaard van het arbeidsloon ongelukkiger dan een heloot, een neger of paria, vooral als hij kinderen bezat. Moet hij er zich van ontdoen, door ze met kolendamp van het leven te berooven, zoo als zeker engelsch geleerde uit de school van Malthus beweerde?"

Flaubert zal wel weten, dat zulk een engelsch geleerde nooit dergelijken onzin zou hebben durven uitspreken, maar Sénécal is de volbloed socialist van vóor 1848 en moet, om in de werkelijkheid te blijven, geene al te degelijke wetenschappelijke bazis onder de voeten hebben.

De socialist gaat voort met zich te wenden tot een jong edelman de Cisy, een volmaakt onbeduidend petit-crevé met blinkende handschoenen en leêge hersenen, later een verdienstelijk landontginner met zeer innige christelijke beginselen:

„En het woord tot Cisy richtend, vroeg hij:

— „„Zouden wij ons aan den raad van den ellendigen Malthus moeten houden?""

„Cisy, die noch van de ellendigheid, noch van het bestaan zelfs van Malthus gehoord had, antwoordde dat er veel werd gedaan tot leniging der ellende en dat de beschaafde klassen . . . . .

— „„Wat beschaafde klassen!" — hernam met een grijnslach de socialist. — „In de eerste plaats zijn er geene beschaafde klassen, men is alleen beschaafd door zijn gemoed en karakter. Wij willen geene aalmoezen, verstaat ge, maar gelijkheid, rechtvaardige verdeeling der produkten!""

„Hij eischte, dat de werkman kapitalist zou kunnen worden, zoo als de soldaat kolonel."

Een ander der gasten verklaard hebbende, dat Fourier een groot man was, valt Frederiks vriend, de republikein Deslaurriers in:

— „„Dank je voor Fourier! Een oud wijf, die in den val van rijken een uitvloeisel ziet van de goddelijke wraak! Hij is niet veel beter, dan de Sieur Saint-Simon en zijne kerk met zijn afkeer van de fransche Omwenteling — een troep dwazen, die ons voor den tweeden keer in het katholicisme zouden willen dompelen!““

„Daarop waagde het de Cisy, ten einde een goed denkbeeld van zijne kennis te geven, om met zachte stem te zeggen:

— „„Dus zijn deze twee geleerden het niet eens met Voltaire?“

— „„Voltaire kunt gij houden!“ riep Sénécal.““

— „„En ik dacht....““

— „„ Wel neen! Hij is niet voor het volk!““

Later valt het gesprek der jongelieden op de politiek van den dag. De schilder Pellerin, die eindigt met een beroemd fotograaf te worden, roept uit:

— „„Denk eens aan het museum te Versailles! De dwazen hebben een Delacroix verkort en een Gros verlengd. Men heeft in den Louvre zoolang gerestaureerd, gekrabd en geknoeid, dat van al de schilderijen er over tien jaren geen enkel zal overblijven. De katalogus is zoo dwaas, dat een Duitscher er een boek over geschreven heeft! De vreemdelingen steken den draak met ons.““

— „„Wij strekken tot spot voor geheel Europa!““ zei Sénécal.

— „„Dat komt, omdat van de kunst regeeringszaak gemaakt wordt!““

— „„Zoo lang we geen algemeen stemrecht hebben!““

— „„Met uw verlof!“ — riep Pellerin, die, omdat men sinds twintig jaren al zijne stukken bij de tentoon-

stellingen geweigerd had, woedend tegen de Regeering was. — „„Ik verlang niets! De Kamers moesten zich de belangen der kunst aantrekken. Men moest een leerstoel voor aesthetiek oprichten en een leeraar benoemen die prakticus, kunstenaar en wijsgeer tevens was! Zeg er iets van in uwe krant, Hussonet!““

Hussonet was een penny-a-liner, die voor een fijn souper over alles en tegen alles schreef, wat men mocht verkiezen, en die later onder het keizerrijk tot hooge betrekkingen klom.

Doch de republikein Deslauriers had op het laatste woord uitgeroepen:

— „„Zijn onze dagbladen vrij? Zijn wij vrij? De regeering verslindt ons! Zij heeft alles in handen, de wijsbegeerte, het recht, de schoone kunsten, het licht van den hemel: en Frankrijk zieltoogt uitgeput onder de laars van den gendarme en de soutane van den priester!““

„De toekomstige Mirabeau stortte dus zijne gal uit. Eindelijk stond hij op, nam zijn glas in de hand en sprak met fonkelende oogen:

— „„Ik drink op den volkomen ondergang van den tegenwoordigen staat van zaken, dat is van alles, wat tot naam draagt: Privilegie, Monopolie, Bestuur, Hiërarchie, Autoriteit, Staat!“ en met nog luider stem voegde hij er bij: „welke ik zou willen verbrijzelen als dit glas!“ terwijl hij het fraaye wijnglas over de tafel slingerde, dat het in duizend stukken op den grond viel!“

IV.

De fijne teekening van al deze tafereelen verheft de handigheid van Flaubert in het teruggeven van wat oog en oor waarnamen boven elken twijfel. Hij heeft het techniesch talent van zijne eerste schepping: Madame Bo-

vary en van zijn tweeden antiquarischen roman Salammbô niet verloochend.

Wat is echter het kunstdoel van al deze zonderlinge zedentafereelen en gestenografeerde redekavelingen?

Zijn titel schijnt dit doel aan te wijzen: de sentimenteele opvoeding van een jong mensch. Waarin bestaat die opvoeding? In de zonderlinge liefdesavonturen van een onbeduidend wezen als Frédéric Moreau, van wien de auteur zelf beweert, dat hij was „een man met alle mogelijke zwakheden behept.“ Madame Arnoux vervult gedurende twee deelen zijne verbeelding en gemoed. Zij zelve treedt in een groot deel van het verhaal op als eene vrouw van edele plichtsbetrachting, die de schuchtere vereering van den jongen man wel opmerkt, maar niet wil begrijpen. Haar echtgenoot, de loshoofd Arnoux, de spekulant in schilderijen en porceleinen, verspilt zijn vermogen in dwaasheden en verkwistingen met de deerne, die hem gewetenloos plundert.

Flaubert wil echter in Arnoux eene goede zijde opgemerkt hebben en zegt, dat hij veel van zijne kinderen hield, daar hij bij elk kostbaar souper aan Mlle. Rosanette voorgezet in stilte versnaperingen voor zijn zoon in den zak stak. De afschuwelijke laagheden van dezen ellendigen schaggeraar verbergt hij evenmin — zonder evenwel eenig oordeel uit te spreken.

Arnoux leidt Frederik bij zijne echtgenoote zoowel als bij zijn maîtresse binnen. Frederik vergelijkt en vindt dikwijls de sieraden van de huiskamer der ongelukkige gade in het salon der spilzieke lichtekooi terug. Uit dit alles volgt voor den ontzenuwden jongen Parijzenaar slechts een feller branden van den alles overheerschende hartstocht, terwijl hij Mlle. Rosanette met gemakkelijk aangenomen beleefdheden overstelpt.

Een stoet van vreemden omringt hem, daar hij fortuin heeft, en ieder spekuleert op zijn geld met meerdere of mindere schranderheid. Zelfs een aanzienlijk man, als de heer Dambreuse, ontvangt Frederik alleen, omdat hij hem een twintigtal aktiën in zijne mijnontginningen wil opdringen.

Slechts een edelman, de Burggraaf de Cisy, telt Frederik onder zijne kennissen — alleen deze spekuleert niet op Frederiks fortuin, maar wikkelt zich in een tweegevecht met hem door eenige laatdunkende woorden bij gelegenheid van een opgewonden souper. Gedurende dit duël is de edelman zoo walgelijk lafhartig, dat hij met den degen in de hand voor den aanvang van den strijd bewusteloos nederstort.

Van al Frederiks vrienden boezemt echter Deslauriers, de heftige republikein met zijne revolutionnaire toasten, den meesten weerzin in. Dat hij na 1848 fortuin maakte, prefekt werd en wegens misbruik van macht werd afgezet, is aangestipt. Flaubert had trouwens zijn best gedaan de zelfzucht in Deslauriers zoo scherp mogelijk te teekenen. Eens als Frederik hem bezoekt, verschijnt Mlle Clémence, eene goedhartige parijsche grisette zonder eenig eigenbelang.

— „„Wie roept je?"" vroeg Deslauriers.

„Zij andwoordde, dat zij voorbij zijne woning komend, een groot verlangen gekoesterd had om hem even te zien, en dat zij eenige taartjens meêbracht, om saâm een versnapering te gebruiken.

— „„Pas op voor mijne papieren!" — riep de advokaat knorrig, toen zij de taartjens op de tafel legde. — „En" — voegde hij er bij — „'t is nu voor den derden keer, dat ik je verbied bij mij te komen als ik in konsult ben!"

„Zij beproefde hem te omhelzen.

— „„'t Is wel! Ga heen! Houd me niet op!"
„Hij weerde haar af en zij snikte overluid.
— „„Kom, kom, je verveelt me!"
— „„Omdat ik van je houd!"
— „„Ik geef er niet om, dat je van me houdt, maar ik sta er op, dat je me mijn zin geeft!"

De teleurgestelde grisette wordt weenend weggezonden. Frederik wil haar terugroepen, maar Deslauriers haalt de schouders op met een minachtend:

— „Allons donc!"

Al de vrienden van den zwakken jonkman geven hem voortdurend blijken van hunne laagheden; alleen Madame Arnoux blijft op haar voetstuk van ongerepte grootheid. Wel heeft reeds haar echtgenoot op behendige wijze aanzienlijke geldsommen van hem geleend — maar zij zelve blijft het eenige heiligenbeeld in den tempel zijns gemoeds. Het duël met Cisy was juist ontstaan, door een onvoorzigtig woord van den adellijken leeghoofd over Mme. Arnoux.

Slechts bij dit tweegevecht toont Frederik eenige prijzenswaardige vastheid van karakter. Hij gevoelt zich groot, omdat hij voor de eer eener beleedigde vrouw gaat strijden — hij wandelt des avonds in zijn tuin en beschouwt den schitterenden sterrenhemel, daarna legt hij zich kalm ter ruste.

Intusschen leidt dat duël slechts tot eenige dankbetuigingen van den onwaardigen Arnoux, die in den waan verkeert, dat zijn dapperen vriend voor hem-zelven heeft gestreden. Frederik blijft overigens steeds besluiteloos mijmeren over zijnen hartstocht voor Madame Arnoux en wordt voortdurend snooder bedrogen door Mlle. Rosanette. De waardigheid en fierheid van Madame Arnoux verloochenen zich nimmer gedurende dit tijdvak van Frederiks sentimenteele opvoeding. In stilte echter bekent zij aan zich zelve, dat Frederik haar niet onverschillig is.

Als zij derhalven in een oogenblik van diepe mismoedigheid hem beloofd heeft tot hem te zullen komen en haar kind eensklaps een vreeselijken aanval van keelziekte doorstaat, vergeet zij de afspraak. Plotseling ziet zij den afgrond, waarin zij zich zoude gestort hebben, en op haar bidstoel neervallend „biedt zij God het offer aan van haar eersten hartstocht, van hare eenige zwakheid.“

Had de kunstenaar den goeden smaak bezeten, de arme, veelszins ongelukkige vrouw bij deze edele opwelling te doen volharden, misschien ware een groot deel van de gebreken zijns arbeids daarmede bedekt.

Doch de heer Flaubert bereidde zijnen lezers andere verrassingen.

Juist op het oogenblik, waarin Madame Arnoux aan het ziekbed van haar kind waakt, breekt de Februari-Omwenteling los.

Frederik Moreau laat de burgers strijden, en stelt Mlle Rosanette voor eenige weken te Fontainebleau door te brengen. Eene allernauwkeurigste, soms zeer fraaye beschrijving van de bosschen te Fontainebleau wordt nu ingelascht.

Maar bij toeval lezend, dat een zijner kennissen: de werkman Dussardier, gewond is bij de barrikade-gevechten, besluit hij zeer tegen den zin van Rosanette naar Parijs terug te trekken.

Eene nieuwe ontmoeting met Madame Arnoux is er het gevolg van. De diep rampzalige echtgenoote verhaalt hem van de hevige ziekte haars zoons. Te midden van dit gesprek komt de looze Rosanette hem roepen — Frederik is verplicht in de uiterste ontsteltenis haar te volgen, terwijl Madame Arnoux een korten lach van verontwaardiging ontsnapt.

Op nieuw wordt thands de toestand van den domme-

lenden weekeling bemoeilijkt door verrassende gebeurtenissen. Rosanette zal moeder worden en Frederik ondervindt bij zijne terugkomst in het salon van Madame Dambreuse, dat de aanzienlijke dame hem tot haren vertrouweling maakt.

Deze gebeurtenissen grijpen plaats in den zomer van 1850. De geheime betrekking tot madame Dambreuse verwart hem hoofd en zinnen. De gemaal der voorname vrouw sterft en deze laatste biedt Frederik hare hand aan. Hij aanvaardt die, daar zij een groot fortuin bezit, maar is tevens verplicht voor het kind van Rosanette en voor de moeder daarbij te zorgen.

Hij vervalt in een onvermijdelijk net van uitvluchten, logens, verzierde geschiedenissen, en verzonnen verontschuldigingen. Intusschen bereikt hem de tijding van het schandelijk bankroet zijns ouden vriends Arnoux — en het verkoopen van diens meubelen in het openbaar. Bij deze verkooping grijpt eene ontmoeting plaats tusschen Frederik, die Madame Dambreuse, uit nieuwsgierigheid daar gekomen, vergezelt en Rosanette. Beide dames willen een toiletdoos van Madame Arnoux koopen, tot heftige verontwaardiging van Frederik. Madame Dambreuse koopt het kistjen voor duizend franken — maar ditmaal durft de zenuwlooze jonkman händelen. Hij geleidt de aanzienlijke vrouw naar haar rijtuig en groet haar voor het laatst.

Zelfs hier zou de schrijver een geschikt oogenblik gevonden hebben, om zijn verhaal te sluiten.

Doch hij heeft geheel andere ontknooping voorbereid.

Op het oogenblik, toen Frederik zijn huwelijksplan met Madame Dambreuse in duigen deed vallen, greep de Coup-d'Etat van 2 December plaats. Wat de auteur met deze voortdurende vermelding van staatkundige ge-

gebeurtenissen te midden van de treurige lotgevallen zijns helds heeft bedoeld, blijft een raadsel. Frederik Moreau begint zijn leed te vergeten op langdurige reizen — hij droomt en dommelt voort tot op Maart 1867.

Toen trad des avonds eene vrouw in zijne kamer. Het was Madame Arnoux. Zij bracht Frederik de vroeger door haar echtgenoot geleende gelden terug. Thands was zij het, die den jonkman aan zijne groote liefde van vroegere jaren herinnert — maar het lamplicht valt op hare vergrijsde hairen. Frederik deinst terug. Hij vreest het oude ideaal zijns harten te verliezen en Madame Arnoux vertrekt na hem een langen lok van haar grijs hair te hebben geschonken.

Deze laatste edele figuur van het verhaal is daarmeê op brutale wijze van haar voetstuk gestooten.

De moraal der geschiedenis levert een dialoog tusschen den afgezetten prefekt Deslauriers en zijn ouden vriend Frederik Moreau. Volgens den eersten had deze laatste te veel gevoel bezeten, terwijl Deslauriers zich zelven te veel logika toeschrijft. Daarop roepen zij zich al de gebeurtenissen van hunne jongelingsjaren te binnen. Zoo herinneren ze zich, dat zij saâm te Nogent te vergeefs gepoogd hadden den drempel van een bordeel te overschrijden, omdat Frederik uit vrees was weggeloopen.

— „„Dat was het beste, wat we beleefd hebben!“ zeide Frederik.

— „„Ja, misschien wel! Dat was het beste wat we beleefd hebben!“ — zei Deslauriers.“ —

V.

Uit het voorgaande is alzoo gebleken, wat onze kunstenaar onder de geschiedenis van een jong mensch en zijne sentimenteele opvoeding verstaat.

Zoo ooit eenig kunstgewrocht, — wegens miskenning van de eerste wetten der schoonheidsleer moet gevonnisd worden, dan zeker de twee deelen van dezen even ijverig en angstig bewerkten, als volkomen mislukten roman. Men verhaalt wonderlijke dingen van de vlijt, de zorg, de inspanning des auteurs, die negen jaren doorbracht in een herhaald vijlen, polijsten, schrappen van dit afkeer inboezemend wanschepsel. Vandaar ook soms de snelle en stootende overgangen, de kronijkmatige loop van het verhaal. 's Schrijvers negenjarige inspanning om een meesterwerk te leveren, heeft geen andere vrucht voortgebracht, dan eene jammerlijke nederlaag.

Van dit alles draagt Flauberts methode de hoofdschuld.

De jonge kunstenaar had met oordeel des onderscheids partij getrokken van het Realisme. Doch in plaats van deze kunstleer door nauwkeurige studie in al hare breedheid op te vatten, stelt hij zich te vreden met eene eenvoudige notie en treedt hij op, niet als vrij scheppend artist, maar om met zijn werk de juistheid van eene gegeven theorie aan hare tegenstanders te prediken.

Men kent de oorlogen tusschen de voorstanders van de Klassieken en de partijgangers der Romantiek bij den aanvang van onze eeuw. De romantiek bezette alom zegevierende het letterkundig terrein tot op 1848. Het was de tijd van duivels als Han d'Islande, van monsters als Quasimodo, van teringlijders als Jocelyn, van tuchthuisboeven als le Chourineur. Daarmeê werden de aanhangers van den pruikdragenden ouden Boileau-Despréaux voor goed uit hunne verschansingen verdreven, ondanks Ponsard en de veertig armstoelen van de Académie.

Maar ook de Romantiek zou ervaren, dat onder op den bodem van den schuimenden beker, die de overwinnaars in jubelende viktorie ledigden, een bittere droe-

sem was achtergebleven. De reaktie tegen de uitspattingen eener toomelooze verbeeldingskracht, openbaarde zich het eerst in den meer en meer duidelijk wordenden eisch naar matiging, naar ernst, naar verstand. Honoré de Balzac maakte zich een beroemden naam, door aan deze reaktie een waarneembaren vorm te schenken, door zijne schilderingen van het alledaagsche, gewone parijsche of provinciale leven.

Het lag in het wezen der zaak, dat thands de zwakke zijde der Romantiek op het bekrompenst zou worden aangevallen, dat men niets zou gelieven goed te keuren, wat niet op den vlakken grond der alledaagschheid groeide, dat men de pen haalde door elke opwelling van fantazie, dat men historie, natuurkennis, statistiek ging vragen van den litterairen kunstenaar. De school van Balzac, Courbet, Carpeaux heeft het gestaafd.

Laat nu echter een jong mensch van talent zich bij deze meesters aansluiten, laat hij uit liefde en hartstocht voor zijne partij het uiterste wagen in de toepassing van de theoriën zijner school en men bekomt een verschijnsel als Gustave Flaubert met zijn steeds dalenden letterkundigen roem.

Inderdaad het Realisme, eenzijdig opgevat, moest tot de treurigste teleurstellingen leiden. Realisme heette het, omdat men natuur en waarheid eischte tegenover de spookgestalten en elfenfiguren eener overspannen verbeeldingskracht, maar niemand bekommerde zich over de vraag, welke natuur en welke waarheid moest geschonken worden door de kunst.

De wijsgeeren der school andwoordden: de geheele natuur en de geheele waarheid, doch deze theoristen vergaten, dat iedere kunst, in de bereiking van haar doel: de Schoonheid, aan bepaalde, eindige middelen gebonden

is. Realisme werd nu alles, wat zich de nabootsing door kunst van iets reëels ten doel stelde. De wijze, waarop nagebootst zou worden, het model, 't welk men kiezen zou, dit alles werd bijzaak. Men vroeg alleen naar de realiteit. Tegenover de weelde der midden-eeuwsche kostumen, zoo vurig vereerd door de Romantiek, plaatsten de Realisten de gelapte kleederen van een krantenjongen — tegenover den somberen, waereld-uitdagenden toorn van Manfred en Antony legden zij de spekulatiën van een vernuftig kapper als Caesar Birotteau, of de bespiegelingen eener ijverige grisette over hare katten — als die van Mll. Mariette over haren witten kater — in de schaal.

De realisten vergaten nu welhaast het doel van alle kunst: de Schoonheid, en kozen zich tot ideaal: kopie van iets werkelijks. Maar de Schoonheid werd schitterend gewroken, toen hare afvallige priesters zich met hun kopiëeren der werkelijkheid weldra opwierpen tot dienaren van het leelijke, afzichtelijke, walgelijke.

Geen enkel realist staaft deze stelling nadrukkelijker, dan Gustave Flaubert.

De geschiedenis van zijnen zenuwloozen jonkman Frederik Moreau is ten volle waar, midden uit de werkelijkheid gegrepen, op het levend model gestudeerd. Maar de waarheid van zijn kunstvoortbrengsel beleedigt de menschelijke natuur, zijne werkelijkheid boezemt afgrijzen in, zijne modellen zijn grove, leelijke, ontaarde wezens. Het Realisme van dezen jongen schrijver vond op zedelijk en wijsgeerig gebied een bondgenoot in een droevig pessimisme en nihilisme, welke beide elk zweempjen van gevoel, van verheffing, van adel des harten doodden.

Gustave Flaubert ziet alleen het dagelijksche egoïsme, de ter aarde kruipende laagheid, de driften van het bloed, de wanhopige oppervlakkigheid van het oordeel — hij

schrijft er de geschiedenis van in zijne Education Sentimentale. Doch die geschiedenis is niet te schrijven dan met den fijnen glimlach en de woedende satyre van een Thackeray, of met de bittere verachting en het onstuimig lyrisme van een Spielhagen. Daarenboven, deze beide kunstenaren boden naast de zwartste tafereelen van het gemeene in de maätschappij de liefelijke schildering van het edele en schoone.

De fransche Realist, die zelfs zijne eenige nobele figuur nog verbrijzelt, voor hij zijn verhaal met een krankzinnig sarkasme besluit — de fransche Realist is door eenzijdig opgaan in de geliefkoosde theorie tot blindheid en gevoelloosheid veroordeeld. Met het merkwaardigste talent van waarneming, met de fijnste reproduktie van de natuur blijft hij een ongeroepen priester. Zijn werk oogst afkeer in en wat nog erger is — zijn realisme wordt vervelend.

Maart, 1870.

ROBERT HAMERLING.

Na den vreeselijken kamp op het bloedige slagveld — zegt de oude Sage — strijden de geesten der gevallenen rusteloos voort in het luchtruim.

Reeds weken lang — helaas! — knettert het naaldgeweer der duitsche scherpschutters, ratelt het pelotonsvuur der fransche chassepots. Tienduizenden, waaronder de edelsten en besten, zijn gevallen — wanneer zal het einde zijn?

Wij weten het niet — al mogen wij noode onze hoop onderdrukken voor de zege dier strijders, wier bloed aan het onze door gelijkheid van stam is verwant.

Maar ook na dezen moordenden, reusachtigen oorlog, zal de strijd der geesten worden voortgezet. Als de ontknooping zal gekomen zijn, als stroomen van bittere tranen ten hemel zullen schreyen over verlies van stil, huiselijk geluk bij duizenden en honderdduizenden, als de zonen der overwonnenen zullen betalen voor de nederlaag hunner vaderen — dan duurt nog de strijd der geesten.

In het edelste luchtruim voor geest en gemoed is reeds sints eeuwen gekampt door gallische en germaansche geesten. 't Is nog immer de oude strijd van Hamlet en Laertes.

Aan de eene zijde diepe bespiegeling, maar onmacht in daad en praktijk, aan de andere zijde vluchtige opvatting der eene of andere overtuiging, maar rijkdom van praktische proefnemingen. Aan de eene zijde fijne ontwikkeling van verstand en gemoed tot verachtens toe der waereld van glorie en gouden speciën, aan de andere zijde de eeredienst van vorm, oppervlakte, kleur en toon, met aanbidding van generaalslaarzen en generaalsdekoratiën.

Aan de eene zijde germaansche weemoed, aan de andere gallische lichtzinnigheid — hier de verheven opgave, die telkens blijft steken, om Europa te herscheppen naar het beeld der germaansche idealen, dáar de steeds opgeloste quaestie van het hoogste welzijn des volks, die na iedere voltooide oplossing aanstonds in 't niet zinkt voor eene nieuwe.

Wittenberg aan de eene zijde en Parijs aan de andere — Parijs met Bastille, met roode mutsen, met guillotine, rood-wit-en-blauw, bourbonsche leliën en napoleontische adelaren, met de Godin der Rede en den dichter der „Odeurs de Paris." Germanië langzaam, zeer langzaam ontwakend tot bewustheid van grootsche roeping en mannelijke kracht, ondanks kromme ruggen voor jonkers en genadigheden, spijt hans-michielachtigen eerbied voor witte-dassen en witte choorhemden, trots inwendigen tweespalt over de voortreffelijkheid van berlijnsch zilver, weener effekten en beyersch bier — Germanië statig zich verheffend onder de heilige banier, schitterend met de langgewenschte kleuren: rood-goud-en-zwart van de tinnen der Stefanuskerk tot de vlakten aan de Spree.

Gallië daarentegen, ongeacht de helderheid van oordeel en de fijnheid des vernufts, niettegenstaande de ridderlijke onverschrokkenheid zijner zonen, ondanks de zeldzame bedrevenheid van hand en de fluweelachtige zachtheid van

tong — Gallië, steeds dieper dalend naar de afgronden van het Caesarisme, van het realisme, van het zedelijk skepticisme en nihilisme, van de ras gewonnen en schielijk verkwiste fortuinen, van beursspekulatiën en zelfmoord, van muskus en veile deernen.

Men vergelijke, zonder vooringenomenheid, wat alleen de Letteren in het laatste kwart dezer eeuw hebben voortgebracht bij beide stammen. Namen noemen leidt tot weelderige uitvoerigheid — laat mij maar zuinigheidshalven vragen, welke waardige kunstgewrochten de fransche muze in dat tijdvak schiep? Een krachtige geest — niemand twijfelt er aan — verloochende een voorleden niet, dat met de Odes et Ballades, met de Nôtre Dame de Paris aanving, maar mocht soms al de grilligheid zijner fantazie een oogenblik doen twijfelen aan de zuiverheid van zijnen smaak, hij was nooit een onderdaan van het tweede keizerrijk. Alfred de Musset, Gerard de Nerval, Henry Murger, alle zonen van het orleanistische tijdvak, spreidden liefelijke bloesemknoppen van ontwakend genie ten toon, maar kwijnden weg, daar de worm der beginselloosheid en wanhoop die teedere eerstelingen verwoestte.

Maar geen namen — zelfs niet de schitterende Prevost-Paradol, die aan de andere zijde van den Atlantischen Oceaan een graf vond, noch de uitnemende vertegenwoordigers van het imperialistische tijdvak: de lieveling der cocotterie, Arsène Houssaye, en de aartsréalist, Gustave Flaubert — men vrage in het algemeen, wat de fransche Letteren aan Epos, Lied en Drama hebben geleverd in 't bedoelde tijdvak. Vergelijk de epiesch-romantische school, waarin alleen George Sand, eene republikeinsche van voor 1848, alleen Octave Feuillet, eene enkele reputatie, die na den staatsgreep van 1851 begon te bloeyen, nog iets rede-

lijks hebben gewrocht, met de duitsche romandichting, waarin mannen als Gustav Freitag, Berthold Auerbach, Friedrich Spielhagen schitteren — mannen, echte zonen hunner eeuw, die een open oog hebben voor de nooden en behoeften huns tijds, die staatkundige en maatschappelijke krankheden van hun volk hebben gepeild, voor wie geen enkel der grootsche denkbeelden van het oogenblik verborgen bleef.

Vergelijk de wakkere duitsche gestalten door hunne fantazie in 't leven geroepen, die mannen vol levensmoed en vurigen vrijheidszin, rein van hart en wandel, met een verheven ideaal in hun gemoed — vergelijk ze met die parijsche meneeren, welriekend van reukwater en pomade, met portefeuilles vol banknoten bij wedrennen gewonnen, lustig de champanje ontkurkend in het Café Anglais aan de zijde van eene getatoeëerde lichtekooi. Bij de duitsche romandichters staat het idee op den voorgrond, bij de fransche de stof en de trillingen van de stof, de hartstochten. De duitsche kunstenaar vraagt naar de oplossing van de moeilijkste waereldraadselen, hij hervormt de maatschappij zijner fantazie naar het ideaal in zijn hart, hij houdt zijn tijd een spiegelbeeld voor, waarin ook de zwartste zonden van het heden zich weerkaatsen, maar waarin eene dichterlijke verbeeldingskracht de aesthetische en ethische dissonanten voortreffelijk weet op te lossen.

De fransche roman is langzamerhand een lazareth voor interessante gevallen overspeelsters geworden; het is zeer moeilijk er een dozijn van bijeen te brengen, waarin geen lompe echtgenoot, geene miskende gemalin, geen straatslijper met fraaye handschoenen en gedraaide knevelspitsen, geene geheime bijeenkomsten en geene walgelijke ontucht beschreven wordt. En wat van den roman

geldt, mag rechtstreeks worden toegepast op het Lied en het Drama. De kritiek beklaagt zich elken dag, dat er geene dichters meer gevonden worden. De eenige dichter van aanleg, dien het tweede Keizerrijk bezat, was Charles Baudelaire, en deze heeft de armoede zijns geestes aan levenwekkende denkbeelden, de volkomen afwezigheid van idealen op weemoedige wijze geboet in krankzinnigheid en dood. Théophile Gautier behoort tot een vroeger tijdvak en zwijgt — zijne vurige liefde voor schoonheid van lijn en kleur heeft zijne Muze echter niet behoed tegen de verlokkingen eener schitterende zinlijkheid.

En op ditzelfde oogenblik is Duitschland rijk aan gelauwerde dichterhoofden — bloeit Epos, Lied en Drama, schoon dit laatste het minst. Voor tien jaren verstomde de zang van den grijzen Ernst Moritz Arndt, die in 1813 voor het eerst de heilige kleuren rood, goud en zwart in gloeyende liederen verheerlijkte en Duitschlands zonen deed opstaan tegen de slavernij. Nog leeft Anastasius Grün — Graaf Anton Alexander von Auersperg — de deken der oostenrijksche lyriek, de warmste kampioen voor de konstitutioneele vrijheid tegen Metternich en zijn gevolg. Nog leven Karl Friedrich Gützkow en Heinrich Laube, de twee woeligste leden van het jonge Duitschland, dat in 1830 opstond — beide met uitmuntende talenten voor het drama begaafd, beide als waarachtige „Ritter vom Geist“ aan de uiterste linkerzijde van de demokraten in den kerker soms boetend voor eene geestdrift, die eer aan den kluchtigen ernst van een Don Quichotte, dan aan de fiere rustigheid van een Bayard herinnert. Nog leven Paul Heyse en Emanuel Geibel, beide gunstelingen van het hof te Munchen, beide, schoon op verschillende wijze werkzaam aan den bloei van de letteren dezer eeuw, de een als schitterend, vast al te

schitterend novellenschrijver, de ander als lyriesch dichter en vurig dweper voor Germanjes eenheid. Nog klopt het kinderlijk-goedhartige maar fiere, maar duitsche hart van dien vriend der Nederlanders, August Heinrich Hoffmann von Fallersleben! En ja — nog klopt niet minder fier het noordduitsche hart van Fritz Reuter, die zeven jaren van zijn jongelingsleven in den kerker sleet, omdat hij op klaarlichten dag met een pet van rood-goud-zwart geloopen had, en de genadige heeren van den pruissischen gerechte door Gods genade innig verbitterd waren op de Burschenschaften van 1833.

Doch ik had mij voorgenomen geene namen te noemen en nog heb ik een, welken ik niet vergeten mag: Robert Hamerling.

I.

Robert Hamerling is een verschijnsel, een letterkundig verschijnsel, waarop Zuid-Duitschland, inzonderheid Oostenrijk, met groote ingenomenheid wijst.

Voor zoover mij bekend is, werd in Nederland zijn naam, op eene uitzondering na.[1]), nimmer openlijk vermeld. Wellicht is het daarom zijnen zwijgenden vrienden niet onwelkom, als eens opzettelijk melding gemaakt wordt omtrent het talent en de werken van Robert Hamerling.

Dat hij het waardig is — laat mij beproeven het in de volgende bladzijden te bewijzen.

Zijn leven gleed tot nog toe kalm, arbeidzaam, ernstig voorbij. Hij is jong, even achtendertig jaren oud. Hij is

---

[1]) Het amsterdamsche Handelsblad: Het Noorden wijdde in 1870 aan Hamerling onderscheiden artikelen. Sints dien tijd hebben zich vele nederlandsche pennen met Hamerling bezig gehouden.

de zoon van arme, eenvoudige dorpelingen, die een heerlijk oord van Neder-Oostenrijk bewonen. De natuur leerde in Kirchberg am Walde den aanstaanden dichter wat schoonheid was. De kleine knaap van acht jaren neuriede reeds de zwakke klanken van een eerste lied.

Zoo won hij zich vrienden. Op het oude slot der baronessen von Egelstein ontvangen, werd er voor zijne opvoeding gezorgd en plaatste men hem op de banken van een cisterciënser kloosterschool. Daar won zijne jonge poëzie wederom de aandacht van nieuwe beschermers — de verjaagde Bourbons, de bloedverwanten van Karel X bewoonden een schilderachtig kasteel te Kirchberg en trokken zich het lot van den twaalfjarigen Hamerling aan. De toekomstige Hertogin van Parma, Princes Louise, wilde, dat hij voor eene akademie zou worden opgeleid en deed hem met zijne ouders naar Weenen vertrekken, waar hij op een gymnasium geplaatst werd.

Hij ontwikkelde zich allergunstigst. Zijn dichterlijke aanleg deed zich voortdurend gelden, zoodat hij op zestienjarigen leeftijd gedichten schreef, die later als volkomen geslaagd in zijn bundel „Sinnen und Minnen“ werden opgenomen. Aan de universiteit te Weenen verbroederde hij aanstonds met de naar vrijheid strevende Burschenschaften — daar kenden alle hoofden en harten maar éénen vijand — Metternich. In 1848 streed hij in Maart en Oktober mede tot hervorming van den oostenrijkschen Staat. Nadat het bloed van Robert Blum gevloeid en Weenen zich onder de tuchtroede van Windischgrätz had gekromd, wendde Hamerling zich tot de wetenschap. Filologie en Plato vormden eerst zijne lievelingsstudiën; later voegde hij er medicijnen en natuurwetenschappen bij.

Toen Hamerlings akademietijd eindigde, sloeg voor hem het kwartiertjen van Rabelais. Hij moest een loongevend

ambt gaan bekleeden. Zijne beschermers lieten nu zijn lot en dat zijner ouders in zijne hand. Hij ving aan met lessen en zag weldra den tijd voor letterkundige oefeningen al meer en meer inkrimpen. Daarna werd hij leeraar aan het gymnasium te Triëst in 1855. In zijne eerste vakantie bezocht hij Venetië en vond er inspiratie voor zijne eerste uitvoerige poëtische schepping: „Venus im Exil“.

De eenvoudige, verheven gedachte — de zware strijd van de priesters der schoonheid tegen de talrijke scharen, die niets aanbidden dan den gulden glans der gereede schijven — was al te zeer in mystiesch-allegorische sluyers verborgen, om de groote menigte te behagen. Maar aanstonds werd ieder gewonnen door den heerlijken vorm van het gedicht. Hamerlings moderne dithyramben, zeide men, kwamen die van Goethe in gratie en schoonheid nabij. De jonge dichter kondigde met dit gedicht aan, dat er nieuwe, uitgelezen krachten in zijn geest sluimerden, die eene heerlijke toekomst beloofden.

Hamerling is tien jaren aan het gymnasium te Triëst werkzaam geweest. Zijne betrekking vorderde veel inspanning, veel tijd, veel zorg. Hij vervulde haar met ijver, zijn stoffelijk bestaan was er mee gemoeid. Maar te midden zijner lessen drong zich de gedachte gestaâg aan hem op, dat, zoo hij als leeraar mocht uitmunten, de dichter in hem zou ten onder gaan. Er kwam tweespalt in zijn gemoed. Hij zag den vinger der Muze hem wenken, maar de dagelijksche taak voerde hem naar het schoollokaal. Hij gevoelde, dat de fijnheid zijns vernufts, de veerkracht zijner fantazie, de rijkdom zijner dichterlijke gedachten schenen af te nemen door de onophoudelijke herhaling van de eerste gronden der klassieke spraakleer.

Misschien lag er iets ziekelijks in deze gewaarwording. Doch men oordeele niet al te streng. Zoo duizenden gingen

reeds gebukt onder dienzelfden strijd tusschen aanleg en plicht, tusschen de eentonigheid van het alledaagsche en het heimwee naar het ideale, tusschen de geheime stem van het gemoed en de onverbiddelijke bevelen van den stoffelijken nood. Arme zangers des vrijen wouds, vergaten zij achter hunne traliën de heerlijke melodiën, die hunne eerste jonkheid had gekweeld.

Hamerling, hoewel daarenboven gekweld door gedurig lichaamslijden, toonde zich bestand in dien bangen strijd en gaf ten jare 1860 zijn bundel „Sinnen und Minnen", twee jaren later zijn „Schwanenlied der Romantik" in 't licht.

Het laatste gedicht was in de fraaiste Nevelingen-strofen geschreven, die ooit in modern Duitsch zijn opgesteld. Weemoed en dichterlijke verontwaardiging tintelden in iederen regel. 't Was de oude klacht tegen den geest der eeuw, tegen het verflauwen van alle geestdrift voor het schoone, tegen de zege van het materialisme op het idealisme, tegen de uitvoerige redeneeringen en betoogen der praktische nuttigheidspredikers, wie Théophile Gautier reeds andwoordde:

„Vos discours sont très beaux, mais j'aime mieux des roses!"

Hamerlings uitgangspunt voor het Zwanenlied der Romantiek is wederom Venetië. De prachtige architektuur van de oude dogenstad stemt zijn geest tot bittere neêrslachtigheid. Vervlogen eeuwen hebben de verbannen Godin der Schoonheid vereerd; thands rooken hare altaren niet meer. Die ruïnen zien met trotsche minachting neêr op het levend geslacht van schaggerende en zinnelijke lazzaroni, 't zij hen een lompenpak, 't zij hen fluweel of zijde bedekt.

De schitterende sterrenhemel, die zich boven het Dogen-

paleis en den Leeuw van San Marco welft, stemt den dichter tot rust en berusting. Hij herinnert zich de grootheid van vervlogen eeuwen, hoe meer dan Venetië in den nacht der tijden is ondergegaan — de wonderen van bouwkunst der Hindoes, de reusachtige steenhoopen aan den Nijl, de paleizen van Thebe en Luxor. Zelfs het Parthenon is een puinhoop geworden en de vroolijke godendisch van den Olymp is omvergestort. Het levenslustig lied der muzen is door het somber choraal der gothische christenen vervangen; nog staan de steenmassaas der gothische architektuur, maar de genius der eeuw zoekt andere oorden voor zijnen dienst.

De eerste morgenschemering wekt met den jubelenden slag van het vogelenlied den dichter tot besef van de praktische werkelijkheid. De frissche bries, die over de Lagunenstad opsteekt, zingt hem een hymne van het heden. De bruisende nektar der goden is weggevloeid, en Venus' rozenkrans ligt vertreden, maar tevens is het kinderschoeisel smadelijk weggeworpen, waarmeê de menschheid onder priestertucht om de oude altaren huppelde. De menschengeest werd wakker en vroeg aan de natuur oplossing van hare verhevene raadselen.

De dwepende gevoelsvereering van het schoone moest wijken voor den strengen dienst der wetenschap. Uit het weten sproot macht; de tegenwoordige eeuw wist met die macht te woekeren en schiep wonderen, waarbij de reuzenwerken van Hindostan en Egypte in 't niet terugzinken. De dichter stelt nu een lofzang in op de trotsche gewrochten der negentiende eeuw, een lied van de telegraaf, van den stoomhamer, van het ijzeren reuzennet, 't welk de nieuwe en oude waereld overdekt.

Doch nu keert hij zich met het oude heimwee tegen den genius des tijds, die door zijn ratelend stoomgesis en

gierend gefluit van lokomotieven het liefelijk gekweel van de nachtegalen deed verstommen. Het gevaar, 't welk de eeuw bedreigt, is de zelfzuchtige aanbidding van stof en kracht. De edelste aspiratien van den geest worden onderdrukt door den vuigen dorst naar goud en zilver. Maar de genius van het oogenblik zal niet zegevieren; in de diepten van het germaansch gemoed rusten de kostelijke parelen van deugd en schoonheidszin; het germaansche gemoed blaakt nog van liefde voor het ideaal. Zoo roept hij ten slotte zijn volk toe:

„Neen! daar zij u vertrouwd werd,
de banier van het Ideaal,
„Zoo draag haar hoog in den glans
van den eeuwigen Zonnestraal!
„Draagt haar fier te midden der volken! — — —
— — — — — — —

Wel maakte dit gedicht een diepen indruk in geheel Duitschland, maar Hamerling had nog te wachten op de voltooying van zijne eerste epische proeve, voordat zijn naam voor goed gevestigd was. In 1865 verscheen de „Ahasverus in Rom“, een epos in zes zangen.

II.

„O pikant zijn wil ik,
“Als uw liev'lingsdichter aan de Seine!“

Zoo ving de dichter zijn heldenzang aan. Op den gevleugelden voet van den jambus wil hij een epos voltooyen; men vreeze niet voor kopergepantserde, langdradige helden; hij zal er een kiezen, zoo ironiesch en geblazeerd als de tijd vereischt. Niemand zij beducht voor de nare deftigheid van de klassieke epopee; hij zal de ernstige Calliope met lichten voet een epischen cancan doen dansen.

Dan brengt hij zijn lezer naar Rome, tijdens Nero. In het gewoel van het forum toont hij ons een viertal mannen, den vermonden Caesar, Seneca, Burrus en Tigellinus. De verschijning van een zeer zonderlingen grijsaard met spookachtig glinsterende oogen en fladderenden, witten baard trekt Neroos aandacht. Men volgt hem tot na het vallen der duisternis in de morsige hoeken der voorsteden: men treedt met hem binnen in eene gemeene taveerne, Locustaas taveerne. Gladiatoren, egyptische slangenbezweerders en grieksche verloopen rhetoren drinken en zingen daar met woest geweld. Al spoedig mengt Caesar zich in hunne twisten. Seneca noemt den naam zijns meesters. Allen deinzen verschrikt af; men biedt Nero als verzoening het voorwerp van den twist, eene schoone, vijftienjarige spaansche danseres, Actaea.

Naar oud romeinsch gebruik laat Nero zich in den echt verbinden met deze, terwijl het drinkersgezelschap en 's keizers vrienden als priesters en speelnooten optreden. Zoodra Nero in zijn thalamus verdwenen is, doet zich de menigte aan den door hem geschonken wijn te goed. Woeste tafereelen volgen: alleen de grijsaard met fonkelende oogen zit zwijgend alles aan te staren. De zwelgers roepen een schaar van wilde danseressen in de taveerne; onophoudelijk stijgt de dolle vermetelheid der gasten. Bij het aanbreken van den dag verschijnt Nero uit zijnen thalamus; hij noodigt al de aanwezigen, inzonderheid den zwijgenden grijsaard, om den volgenden nacht een feest in zijn paleis bij te wonen.

Geheel Rome vloeit te zaâm, om in de tuinen des keizers aan het Tiberstrand een reusachtig bacchanaal te vieren. Nero treedt in eene voorstelling ter eere zijner gasten op als Nero-Dionysos, en verjaagt de oude goden van den Olymp. Geheimzinnig gekruide wijnen winden

de hartstochten op; cimbaalklank, vuurwerk en uitgelatenheid vullen de lucht. Eene nieuwe gast wordt den Caesar aangekondigd. 't Is eene buitengemeen schoone vrouw, majestueus als Juno, gehuld in het kostuum van Roma, met de gouden stedekroon op de lokken van git, doch gemaskerd. Nero ontvangt haar met opgetogenheid en voert haar naar een keizerlijk paviljoen, waar hij nieuwsgierig der onverwachte gast haren naam vraagt. Doch Roma weigert en wikkelt hem in een schertsend onderhoud over vrouwenliefde. Langzaam stijgt de hartstocht den keizer naar 't hoofd, en daar de gemaskerde Roma blijft volharden, rukt hij haar de mom van 't aangezicht. Nero deinst terug — zijne moeder, de gebannen Agrippina, staat voor hem. Oogenblikkelijk is zij verdwenen: de razende Caesar zet door de bosschen haar na. Als hij eindelijk na langen tijd dwalens door het voorhangsel eener grot naar binnen gluurt, bespeurt hij Agrippina met haar gunsteling, den danser Paris; hij hoort haar plannen smeden tegen zijne kroon en ter verheffing van Brittannicus. Aanstonds geeft hij Tigellinus last eene vreeselijke wraak tegen dit drietal te beramen.

Bij het aanlichten van den morgen keerde Caesar naar zijn paleis terug. Op de trappen zit de huiveringwekkende oude man uit Locustaas taveerne; hij beklaagt zich, dat zijne stramme leden bevriezen. De roode stralen van de ochtendzon verlichten de tinnen van de stad, maar baten den eeuwenouden grijsaard niet. Nero belooft hem vuur en gloed. De schitterende morgenzon bracht hem op een nieuw denkbeeld; hij roept den stoet zijner Bacchusdienaars te zaâm en beveelt hen tegen den avond de stad in brand te steken.

Des namiddags keert Agrippina in een wonderfraai vaartuig, dat als een gouden zwaan fonkelt op de tyr-

rheensche zee, naar Bajae terug. Tigellinus is aan boord. Slavinnen bereiden des keizers moeder in het purperen binnenvertrek een geurig bad, en kleeden haar in fonkelende witte zijde. Met de purperen palla over de schouders verschijnt zij bij ondergaande zon aan het dek en verbaast de ruwe schepelingen met hare vorstelijke schoonheid. Reeds nadert men de kust: eensklaps beweegt Tigellinus een touw: de prachtgondel stort ineen en verdwijnt in de golven. Tigellinus en de roeyers zwemmen naar het strand.

Daar verheft zich een van Neroos villaas. Een prachtig avondmaal wordt aan den keizer en zijnen gunstelingen voortgezet. Edele romeinsche vrouwen vlijen zich naast vrijgelatenen om den disch. Aan Neroos zijde bevindt zich zijn begunstigde slaaf Sporus. De feestvreugde is reeds hoog gestegen, de Caesar alleen is somber. Stil sluipt Tigellinus het triclinium binnen en fluistert Nero den uitslag van zijn tocht in 't oor. Plotseling werpt deze zich nu in de wilde vreugde van het feest en laat bij bacchiesch woeste tonen de onbeschaamdste danseressen wiegelen. Verschrikte dienaars storten binnen en berichten, dat de zee een lijk heeft aangespoeld. Het luide rumoer zwijgt, ontsteld rijst de drom der gasten op: de keizer vindt in 't atrium Agrippinaas lijk.

Eene vlammenzee heeft zich inmiddels over Rome uitgebreid. Neroos korybanten met den somberen grijsaard Ahasverus hebben brandende fakkels op de daken geworpen. Van het Forum tot den aventijnschen berg staat alles in gloed. Geheel Rome is een oceaan van vuur, de Tiber kookt, de vogels vallen verzengd uit de lucht. Nero is spoedig op komen dagen, om de vertooning bij te wonen. Van een hoog terras buiten de stad neemt hij het schouwspel waar, te midden van zijne Bacchanten, een Vlammen Dionysos. Hij grijpt in de gouden lier en zingt een lied

ter eere des vuurs. Tigellinus voert gevangene Christenen aan, om hun oordeel uit Neroos mond te vernemen. De Caesar laat ze naar den cirkus brengen, waaraan de vlammen reeds lekken, om ze een dubbelen dood te doen sterven.

Terwijl een afschuwelijke wedstrijd tusschen wilde dieren en vlammen aanvangt, wie van beide de machtelooze martelaren het eerst zal verslinden, onderscheidt Nero eene heerlijk schoone jonkvrouw, die in zielsangst op de knieën zinkt. Hij gelast Burrus haar uit de brandende arena weg te grijpen. Met onverschrokken moed gehoorzaamt de dienaar zijnen meester. De Caesar beveelt de in zwijm gevallen maagd als Bacchuspriesteresse te kleeden, met wijngaardloover in 't jonkvrouwelijk hair. Men brengt haar terug als lijk. De bange vrees voor haar lot heeft haar gedood. Tigellinus grijpt het lichaam en slingert het in den vlammenpoel naar beneden. Intusschen kruipt nog een menschelijk wezen tusschen de vlammen — men biedt hulp; de grijsaard met fladderenden baard en hairen, Ahasverus, verschijnt voor Nero.

Hij kondigt hem na den val van Rome zijn eigen ondergang aan. Hij maakt zich bekend als de "geest der menschheid", die onsterfelijk al het onrecht wreekt en elke euveldaad straft. Tigellinus wil hem in de gloeyende arena werpen, maar Ahasverus andwoordt koel, dat de marmeren leeuw van het terras eer 's keizers beul en gunsteling zal verscheuren, eer hem het vuur of panters zullen deeren. Tigellinus steekt spottend zijn hand in den marmeren muil van den leeuw, maar deinst terug; een giftige adder, daar verscholen, slingert zich om zijn arm. Stervend zinkt hij aan Neroos voeten. Deze zit versteend en ijskoud het drama aan te staren en verzekert Ahasverus, dat hij hem het leven laat, omdat hij hem nog eens weder ontmoeten wil.

Rome wordt snel weder herbouwd. Nero laat zich een wonderpaleis stichten, 't welk al de schatten der waereld zal omvatten. Doch hij is somber gestemd, een vreeslijk spooksel is dat gulden huis binnengeslopen: de verveling. Te vergeefs doorkruist hij de kristallen zalen, te vergeefs zet hij zich aan den disch te midden van zijn serail, geene schoonheid van slavinnen, geen fonkelende wijn brengt hem afleiding. Zijne schatkameren vol goud en jaspis en parelen bezoekt hij zonder genot, hij dwaalt gedachteloos door zijne bloementuinen en menageriën, hij klimt op de tinnen van zijn paleis en raadpleegt de astrologen. Deze verkondigen hem bij monde van den oudsten, dat zijn dood een dag na dien van den spreker, den grijzen sterrenwichelaar, zal plaats grijpen. Uit woede en spot doet hij den vermetelen astroloog van de tinnen des paleis werpen. Nogmaals onderzoekt hij de schatten van zijn gulden huis, doet de prachtige marmeren statuën der Grieken in stukken slaan, de boekrollen der Oudheid verbranden en ontbiedt daarna zijn filozoof Seneca, om aan Caesar de oorzaak zijner verveling uit te leggen. Seneca bewijst hem, dat zijne neêrslachtigheid wortelt in onmatige begeerte naar voortdurend genot, daar de mensch een begrensd wezen is en nooit grenzeloos kan genieten. Nero vraagt hem eene artsenij voor die kwaal; Seneca noodigt hem uit wijs en deugdzaam te worden als Numa of Brutus. De Caesar bespot den wijsgeer en verwijt hem, dat zijn eigen weelderig leven tegen de strengheid van zijne leer zondigt; hij gebiedt hem nimmer terug te keeren, maar zich naar den trant dier dagen de aderen te openen.

In sombere overpeinzingen verdiept treft slechts eene gedachte hem: Agrippina. Hij heeft vernomen, dat nekromantenkunst de schimmen uit den Hades kan oproepen, hij doet zijne slaven Ahasverus roepen. Deze verklaart,

dat in Rome een thaumaturg uit Egypte, Apollonius van Tyana, de schimmen uit de onderwaereld oproept. Beide komen bij den toovenaar, Apollonius zal de schim van Agrippina doen opdagen. Met geheimzinnige en afschuwwekkende plechtigheden begint hij een tooverkring te vormen. De zonderlinge verschijnselen en geluiden boezemen den Caesar een begin van schrik in. Uit een rozenrood licht rijst de gestalte van de bleeke Agrippina. Nero grijpt naar het nevelbeeld, dat verdwijnt. De fantazie van den moedermoordenaar schildert hem thands haar lijk, zooals het in zijn atrium was aangespoeld gelijk eene geknakte lelie.

Een gansche stoet van schimmen volgt Agrippina. Brittanicus, Actaea, de christen-jonkvrouw uit den cirkus, Tigellinus en duizenden vermoorden. De indruk van afschuw wordt den tyran te machtig, hij zinkt neder in zwijm. Ahasverus buigt zich over hem en verheugt zich triumfeerend, dat de natuur eindelijk een zegepraal op den vermetelen woesteling heeft behaald

Als Nero des morgens in zijn gouden paleis ontwaakt, meldt hem Burrus, dat het legerhoofd Vindex in Gallie een opstand heeft beproefd, dat hij 's keizers legioenen heeft verslagen en naar Rome optrekt, dat hij Galba als keizer wil kroonen, en Nero bespot als histrio en citherspeler. Geheel Rome kiest Vindex' zijde. In woede beveelt de Caesar, dat men hem den Senaat ontbiede. De kruipende patres sidderen allen nog voor Nero. Glimlachend treedt hij in hun midden en zegt, dat hij geenszins over politiek zal spreken, maar dat hij dien nacht in zijne slapeloosheid het vraagstuk van de samenstelling eens waterorgels heeft opgelost. Hij verbiedt daarbij den verbluften Senatoren op doodstraf een woord van Vindex te reppen.

Weldra bevindt Nero zich alleen in zijn paleis. Alle

slaven vluchten. Alleen Burrus komt hem melden, dat de legioenen van Vindex voor Rome staan en dat de Senaat zich heeft onderworpen. Ook Burrus vlucht, de Caesar gebiedt hem toornig te blijven — en werpt hem een dolk na, die hem in den rug treft. Het plebs huilt reeds voor de poorten van het gouden huis. Van alle dienaren is één hem slechts getrouw, een germaansch lijfwacht. Vermomd vlucht Nero door geheime gangen onder den Aventijn tot buiten Rome. Een hevig onweder, duisternis en regen verschrikken de vluchtelingen — zij schuilen achter een vervallen muur.

Daar vraagt de keizer aan zijn germaanschen gezel, wat hem bewoog zoo trouw te volgen. De soldaat andwoordt, dat trouw de plicht is van elk bezoldigd krijgsman. Nero merkt glimlachend op, dat „trouw" en „plicht" te Rome germanismen zijn. Een bliksemstraal stort den muur omver waar zij staan; het licht ontdekt Nero, dat Ahasverus hem volgt. De Germaan vindt nu een verborgen ingang tot eene grot — men dringt verder door en valt te midden eener vergadering van knielende Christenen. Nero verzoekt, dat men hem, den grooten vijand der Christenen, dode. Maar deze spreken van liefde en verzoening en wijzen op het beeld van den gekruisten Christus. De Keizer voorspelt der schaar, dat zij met haar stervenden God-mensch, lijdend als Prometheus, met hare moeder-maagd en andere hartveroverende symbolen, vele eeuwen over de waereld zal heerschen. Hij versmaadt den bijstand van zijne vijanden, grijpt den kelk van 't altaar en plengt den wijn voor den Orkus. Daarna rukt hij het zwaard van den Germaan uit de schede en stort er zich in aan de voeten des priesters. Ahasverus buigt zich over den stervenden en vangt zijne laatste woorden op, eene erkenning van de Nemesis.

III.

Dit is de dorre omtrek van het grootsche heldengedicht. De gedachtengang van Hamerling is alleen vluchtig nageschetst. Daarbij valt de onnavolgbare frischheid en de schitterende kleurenpracht van den dichter geheel weg.

Eene opmerking sluit zich hierbij aan. Door den geheelen „Ahasverus in Rom“ spreekt duidelijk het aesthetiesch plan van den denkenden kunstenaar. De Ahasverus-sage heeft eene nieuwe, hoogere beteekenis verkregen. Ahasverus is niet de wandelende Jood — maar de geest der eeuwige menschheid. Ahasverus is Kaïn, die het eerst den dood in de waereld bracht en tot straf niet sterven mag. Ahasverus vertegenwoordigt het denkbeeld van eindeloos verlangen naar rust en sterven, de eeuwige menschheid, die onsterfelijk het streven en lijden der sterfelijken aanschouwt. Ahasverus eindelijk veracht en trotseert den Messias, omdat hij boven alle wisselingen der historie eeuwig dezelfde blijft; zoo als een ander dichter gezegd heeft:

„Götter kommen und verschwinden — ewig wandert Ahasver.“

Ahasverus is alzoo eene mythische figuur geworden, die aan het epos een verheven historiesch perspektief verleent.

Tegenover dezen staat Nero. Ahasverus wil voortdurend sterven, Nero eeuwig genieten en leven. Nero is de zuiverste type van zelfzucht, die met titanische woede alle menschelijkheid uitschudt. Naar de historische stof van Suetonius heeft Hamerling deze gestalte met uitmuntend meesterschap bewerkt. De psychologische diepten van het onmenschelijke gemoed zijn gepeild, in de plastische voorstelling tot eenheid gebracht. Te verzwijgen

is het niet, dat de vermenging van historische en allegorische personen altijd iets disharmoniesch aan het kunstwerk opdringt, 'twelk ook bij de geniaalste behandeling der stof, bij het schitterendste talent in de detailschildering, aanhoudend blijft hinderen.

Intusschen was thands de dichterlijke naam van Robert Hamerling gemaakt. Zijn heldendicht genoot hooge eer in geheel Duitschland — eenige beoordeelaren vielen hem aan, even als zij het vroeger den Werther van Goethe gedaan hadden, over zijne al te weelderige schildering van vrouwenschoonheid, vooral in de persoon van Agrippina. Dit verhinderde noch Goethe, noch Hamerling, om een der lievelingen van de groote duitsche natie te worden. Zelfs oefende zijn epos een onmiddellijken invloed op zijn maatschappelijk leven — een verschijnsel bij Duitschers en Franschen beide niet ongewoon, ten onzent zeldzaam als eene bloeyende aloë.

De wankelende gezondheid van den dichter noodzaakte hem in 1865 zijn ontslag aan het gymnasium te Triëst te vragen. Zijn epos was toen in aller handen. Keizer Frans Jozef bepaalde, dat het gewone wachtgeld van den eervol ontslagen leeraar zou verdubbeld worden, opdat hij zich onbekommerd aan de ontwikkeling van zijn dichterlijken aanleg zou kunnen wijden. Een buitengewoon geluk viel hem nog daarenboven ten deel, toen eene hem persoonlijk onbekende oude dame te Weenen uit haar aanzienlijk vermogen den bewonderden Hamerling een jaarlijksch inkomen verzekerde, 'twelk hem ver boven alle bezorgdheid voor zijn stoffelijk bestaan verhief [1]).

---

[1]) Vergelijk voor Hamerlings leven: Heinrich Kurz, Geschichte der deutschen Literatur... IV Band (Leipzig 1868) pag. 315 — en Dr. Otto Lange, Literaturgeschichtliche Lebensbilder (Berlin 1870), pag. 95, 96.

Men ziet het, fijne planten worden behoorlijk verpleegd in Duitschland. Van den aanvang af met voorkomende zorg beschut, is althands deze tegen de ruwheid des weders in bescherming genomen. Fijne planten als deze zijn zeldzaam, maar, zou het miskenning zijn van den nederlandschen botanischen zin, als er hier het vermoeden geuit wordt, dat in een guur klimaat als het onze dergelijke teedere bloesems bij geringere zorg lichter zouden verkwijnen?

Robert Hamerling wijdt zich nu geheel aan den lievelingsarbeid zijns geestes, de Poëzie. In den winter van 1868 gaf hij eene eerste geurige vrucht van zijne nieuwe werkzaamheid, het heldendicht van Jan van Leiden.

„Der König von Sion“ mag zonder aarzelen het uitmuntendste deel van zijn poëtischen arbeid geacht worden — een drietal herdrukken in 1869 staven den bijval, welken dit epos in Duitschland won. In tegenstelling met den Ahasverus en zijne gloeyende zuidelijke kleuren, ademt deze tragoedie van de munstersche Wederdoopers en hun Koning Jan van Leiden sombere noordsche grootheid, germaansche kernachtigheid en ruwheid. Maar de schilderingen van natuur, menschen en hartstochten zijn nog krachtiger van tint, prachtiger aan vervenrijkdom, machtiger door stoute duidingen op de behoeften van het oogenblik.

Ernstige studie van de munstersche gebeurtenissen, van den tijd, de zeden, de menschen ligt aan het geheele gedicht ten grondslag. De Chronijk van Kerssenbroick, het hoofdwerk over de munstersche onlusten van den hoogleeraar C. A. Cornelius, de schetsen van Hase, zijn de voornaamste bronnen. Daarbij komt eene uitvoerige beoefening van alles wat over het Hervormingstijdvak geschreven is, een doordringen in de fijnste bizon-

derheden, eene lokale kennis der stad Munster, eene oplettende waarneming van de westfaalsche natuur en zeden, en hiermeê was het historiesch materiaal voorhanden, waaruit de dichter het bewonderenswaardige gebouw van zijn heldendicht kon optrekken.

Ditmaal geene mythiesch-allegorische figuur voor het perspektief der waereldgeschiedenis. Alle personen zijn aan de werkelijkheid der historie of aan de fantazie van den dichter, met uitmuntende realiteit in de voorstelling, ontleend. Het Anabaptisten-oproer treedt te voorschijn met de eigen kleuren, bewegingen, geluiden, kreten en geestdrift van 1535. De hoofdpersonen verschijnen in een geheel nieuw licht — de sombere prediker Jan Matthijszoon schittert als bezield profeet, de munstersche koopman Knipperdolling wordt de echte westfaalsche demagoog, de goed gemutste habitué van den Raadhuiskelder; de Koning Jan van Leiden ontwikkelt zich tot een genialen, dichterlijken dweper, die zijn standvastig geloof aan het Edele en Reine alleen met het leven verliest.

Ten einde zooveel mogelijk een denkbeeld te geven van Hamerlings meesterwerk, beproeven wij het althands den omtrek in vluchtige lijnen na te schetsen.

IV.

De eerste zang voert naar het Davertwoud in Westfalen. Onder de schaduw van dennen en eiken heeft zich eene bende reizende tooneelspelers uit Holland neêrgevlijd. Bij een groot vuur wordt een lam aan 't spit gebraden, de lustige gezellen van den spele vestigen er hunne vroolijke aandacht op. Met hinkende schreden treedt een man naderbij, wiens buitengewoon dorre gestalte en komiesch knippende oogen hem tot den nar van 't gezelschap hebben bevorderd. Hij is de eigentlijke aan-

voerder der bende, Lips van Straeten — een onverbeterlijk babbelaar met de kermis-eloqentie van markten en pleinen. Luide roept hij een der gezellen.

Uit het dennenwoud verschijnt nu een jongeling van zeldzaam voorkomen. Zijne slanke gestalte is gedekt met een purperen mantel, op zijne donkere lokken prijkt een koningskroon van klatergoud. Er straalt uit zijne oogen een eigenaardig vuur, mannelijk fier en tevens weemoedig, de glimlach om zijne lippen is vrouwelijk week, maar vol levenslust. Kracht en zachtheid schijnen zich in zijne trekken te vermengen, eene sterke neiging tot peinzen doet zijn gelaat ouder schijnen, dan het is. Het is Jan van Leiden, de jongeling, die de koningsrollen speelt en zijn kostuum niet heeft afgelegd. Hij dwaalt liever eenzaam rond, dan met de gezellen het avondmaal te nuttigen.

Diep in het spookachtig dennenwoud, te midden van reusachtige rotsblokken, schrijdt hij langzaam voort. Bij zijne nadering wijken eekhoorn en raaf, zelfs de boschadder vlucht voor hem. Aan den rand van een donkeren poel verschuilt zich een wilde zwaan, die door het gerucht zijner schreden ontwaakt en met de vleugels als ten aanval hem tegenklept. Nog hooger in de eenzame wildernis doorgedrongen, treft plotseling eene zoete melodie zijn oor. 't Was of de wilde zwaan een lied begon aan te heffen.

IJlings streeft hij hooger naar de plek, van waar het geluid zich doet hooren. Daar ontdekt hij te midden van rotsblokken, op een tapijt van mos en heidekruid, eene vrouw, die de theorbe doet klinken. Bruingeel is haar gelaat, de lange zwarte hairen hangen over de theorbe als slangen, het zwarte oog schittert met een angstwekkend vuur. Zoodra hij te voorschijn treedt, lacht de zonderlinge verschijning hem wonderliefelijk toe. Zij vraagt

hem naar zijn gevolg, daar hij een koning schijnt. Hij andwoordt, dat zijn koninkrijk morgen in Munster zal worden vertoond door reizende tooneelisten, maar verlangt te weten, wie de vreemde virtuoze is, die in het midden der wildernis zoo heerlijke tonen doet trillen.

Ook zij komt uit Holland met haar echtgenoot, die thands voor haar vruchten in 't woud zoekt. Doch hij toeft te lang — zij versmacht. Plotseling ontdekt de jongeling roode boschbeziën en plukt ze. Beide verzamelen eene goede hoeveelheid, leggen ze op eikenbladeren en zetten zich, om ze te nuttigen. De bruingele vreemdelinge giet uit een fleschjen, dat zij aan haren boezem verbergt, eenige droppels over deze vruchten. Een zonderlinge, brandende smaak verhoogt de geur der beziën — den koning der reizende gezellen echter bekruipt een gevoel van onlust bij dit maal. Daar de duisternis invalt, stelt hij de citherspeelster voor, haar naar de zijnen te brengen, om haren verdwaalden echtgenoot te zoeken.

Na veel moeite ontdekken zij eindelijk het vuur der tooneelspelers, maar een reusachtig man met grijzen baard staat in hun midden en predikt. De bruine vrouw treedt op dezen toe en verwijt hem zijn wegblijven. De prediker noemt haar Divara, zijne getrouwe gemalin, en beveelt haar naar zijne woorden te luisteren. Daarna valt het oog van den prediker op Jan van Leiden en vraagt hij naar den naam des jongelings. Lips van Straeten verhaalt met vele woorden de wonderlijke bekwaamheid van zijn kunstbroeder in het vertoonen van Koning Davids leven. — „Geen koning uit een tooneelspel, maar een geweldigen koning heeft Munster van noode, die de woorden des nieuwen levens spreekt!“ — andwoordt de profeet.

Daarop houden de tooneelspelers hun avondmaal met het gebraden lam en leggen zich ter ruste. Een troep rui-

ters stoort hun eersten slaap. Het zijn de ruiters van den Bisschop van Munster, die rondzwervende ketters vervolgen. De prediker wil aanstonds met bijbelsche imprekatiën tegen de Bisschopsdienaars te velde trekken, maar Lips van Straeten snoert hem den mond en verklaart, dat hij kindsch is. Hij bewijst den ruiters, dat zij eerlijke komedianten en goochelaars zijn, hij biedt hun te drinken. Hieruit volgt een gesprek, waarbij blijkt, dat de Bisschop reeds lang Munster verlaten en een leger aangeworven heeft. Binnen de stad hebben niet alleen de Lutherschen, maar ook de gruwelijke Anabaptisten de overmacht in handen — de Bisschop wil den volgenden dag een ultimatum naar Munster zenden en bij weigering van zijne eischen de stad rondom insluiten en dood laten hongeren. Na een laatsten dronk verlaten de soldaten in vriendschap het woud.

Allen sluimeren weder. Alleen Jan van Leiden en de rondreizende prediker waken. Zij dwalen in den zilveren maneschijn langs de dennenstammen. Somber klinken de woorden van den profeet: „Groot is de tijd en verheven, maar wee ons, als onze harten niet „rein zijn — hoe zullen wij bestand zijn in den „reuzenstrijd?“ De minnaars der oude lichtekooi van „Babel wentelen zich slaaploos op het zachte dons — „een alpenzwaar gewicht drukt op de dragers van kronen „en mijters. Profeten staan op aan alle zijden, maar zij „twisten om woorden! De tijd van daden is gekomen! Alle onrecht en dwaasheid moet gestraft — de „band der gestelde machten aan flarden gescheurd worden! „Waarom kan de zondige mensch dien teugel ontbeeren? „Omdat er een wonder geschiedt — een stem klinkt in „het menschelijk gemoed, die als een roes, eene koorts „plotseling naar het hoofd stijgt! Het is de stem der

„innerlijke openbaring, die aan elk schepsel den „geest verleent, niet als weleer alleen aan de geschoren „kruinen. Ieder wordt zijn eigen Priester, Verlosser en „Middelaar! Men heeft ons dwepers gescholden! Goed, „wij zullen dwepers zijn, te lang heerschte het nuchtere „woord en de letter! De Bijbel is Babel — God behoeft „niet door oude perkamenten tot ons te spreken, hij spreke „tot ons persoonlijk als tot Abraham en Izaäk. Luther „heeft ons uit Egyptenland verlost, maar hij laat ons in „de woestijn en kan ons niet naar het beloofde land „brengen. Luther kan zijn monniken-latijn niet opgeven, „hij hangt aan de Letter. Hij wil den duivel ver„bannen — laat hij dezen duivel, de Letter, eerst af„zweren. Sints hij op den Wartburg is, verneemt men „niets meer van hem, noch van zijn geleerden makker „Melanchthon — als twee voermanspaarden, die voor de „kar bij de deur van een herberg stilstaan, en met de „staarten elkander de wespen van den rug slaan, zoo „blijven Martijn en Filip voor de krakende kar der kerk„hervorming stilstaan en helpen elkaar de lastige wespen „verdrijven. Geene schriftgeleerden kunnen baten, de be„zielde sprekers alleen — en zij staan op uit het volk. „De profeten van Zwickau hebben gesproken — en al „is Münzer ondergegaan, zijne jongeren volgen. De „wedergeborenen en wedergedoopten scharen zich om de „banier van Sion — de kleinmoedige geesten van Wit„tenberg sidderen reeds, want de tijd der daden is „gekomen!“

Jan van Leiden heeft met angstige aandacht geluisterd. Hij andwoordt: — „Uw woord, o grijsaard! ontsteekt een „vlammend vuur in mijne ziel! Mij blaakt sinds langen „tijd de begeerte naar reinheid en rechtvaardigheid, te„gelijk met een verlangen naar geluk en levensvreugd.

„Geen grove zinnenlust, die de ziel niet ontvonkt; het „gemeene vervult mij met afschuw. Zoo heb ik mijn leven „lang gestreefd naar geluk en deugd, heb ik eenzaam, „rein en trotsch mijn leven doorgebracht. Van mijne „jeugd af was ik een droomer, ik dacht aan zwaarden „en kronen en purperen mantels, mijne makkers schuw- „den mij, omdat ik wilde heerschen. In een eng kamertjen „opgesloten, om een handwerk te leeren, zag ik nog „steeds daarbuiten de straten en pleinen, de hooge torens „der kerken, hoorde ik het statige zwellen der orgelto- „nen en verzonk ik in diep gemijmer. De wondergeschiede- „nissen van goudzoekers en avontuurlijke reizigers ver- „vulden mijn geest; heimelijk ontsnapte ik uit mijn „kamertjen en ik kwam op een schip. Vlaanderen, Enge- „land en Portugal heb ik gezien. Arm als een bedelaar „doortrok ik de waereld, maar genoot als een koning. „Doch het grootsche, het reine, zooals mijn ziel het „droomde, vond ik nergens. Ten slotte troonde Lips van „Straeten mij naar Duitschland, en ik schiep behagen in „deze gewaande koningsgrootheid, welke ik met mijne „eigene verzen poogde te verhoogen.....“

— „Wat gij zoekt, jongeling!“ — spreekt de profeet — „moet gij uzelven met noesten arbeid veroveren. Eene „nieuwe waereld is in aantocht. De teekenen des tijds „voorspellen het, 't knallende kruit, de gevleugelde „drukletter, de val der oude kerk, alles kondigt de ver- „jonging der waereld aan. Ik kom niet alleen hier, vele „duizenden volgen mij morgen naar Munster!“

Jan van Leiden verzoekt met schitterende oogen onder de jongeren van den profeet te worden opgenomen. In het rijk, waar Recht en Schoonheid, Reinheid en Genot niet in voortdurenden tweespalt leven, daar wil hij leerling zijn. Op een vooruitspringenden rotsblok aan den

rand van den afgrond knielt Jan van Leiden neêr en ontvangt den doop als strijder voor het nieuwe Sion. Zijne kroon van klatergoud werpt hij in de diepte, een zacht koraalgezang klinkt uit den omtrek.

Bij het terugkeeren in het woud ziet de jongeling in een rotskloof een reus, die een schitterend zwaard slijpt — doch ijlings verdwijnt dit gezicht. Afdalend vinden zij in het dal Divara, die zich het hoofd met bloemen en met de weggeworpen kroon heeft gecierd. Immers stil zittende in het dal bij den helderen maneschijn viel plotseling die kroon haar in den schoot. Verwonderd zien de mannen elkander aan. Het drietal treedt verder. Jan van Leiden vraagt fluisterend den profeet, hoe hij deze echtgenoot heeft gewonnen. De grijsaard verhaalt, hoe er twintig jaren geleden te Haarlem op de markt een wild zwartlokkig kind gevonden werd, dat bij een stam van Zigeuners behoorde, hoe hij zich dat meisjen had aangetrokken, wijl het ieders hart won, hoe de geest hem aangespoord had, haar te huwen en hoe zonderling hunne vereeniging is, daar zij meestal verdwijnt uit zijne nabijheid en weken wegblijft. Hij berust in de wonderlijke beschikkingen des Eeuwigen.

De morgen breekt aan. In het nachtleger der tooneelspelers komt beweging. Zachtkens trilt een choraal door het woud, gelijk de profeet en de jonkman des nachts hebben vernomen. Het gezang komt nader, eene lange rij bleeke, fantastische figuren verschijnt aan den zoom van het woud. Na het eindigen van hun lied, luisteren zij. Eene verwijderde echo klinkt van verre. Zij heffen weêr aan, van alle zijden stijgt het gezang in het woud. Mannen, vrouwen, kinderen naderen elkaar met de spreuk der Anabaptisten: Het woord is vleesch geworden en woont in ons.“ Zij ontdekken den profeet

en roepen: „Heil u, Matthijszoon, Meester van Haarlem! Leid ons nu naar de stad des geluks!“ Paarden worden gebracht, als een nieuwe broeder wordt Jan van Leiden begroet. Naast den profeet en Divara trekt hij op een wit ros voort, terwijl de goochelaars met Lips van Straeten de menigte op goed geluk volgen naar het nieuwe Sion.

V.

„Onder de Arkaden“ is de titel van den tweeden zang. Munster met zijne trotsche marktplaats is het tooneel der handeling. Het prachtige Raadhuis, de paleizen met vele gevels, die de markt omringen, rondom van zuilengangen voorzien, waaronder de volksmassa woelt in de bonte kostumen der zestiende eeuw — alles getuigt, hoe ook onder den kouden, noordelijken hemel een levenslustig, kleuren en weelde vereerend geslacht woont. Op dit oogenblik, nu de schaar der Wederdooperen in aantocht is tegen de stad, heerscht drokke beweging op het marktplein. De burgers, die haastig voortspoeden met neêrgeslagen oogen, zijn de Papisten, de anderen, die moediger voortschrijden, zijn de volgers van Luther, en gindsche scharen, die met fanatische blikken in 't ronde zien, zijn de jongeren der Anabaptisten.

't Gewoel wordt drokker op de markt. Ginds treden de vertegenwoordigers des volks naar het Raadhuis, 't zijn de hoofden der munstersche gilden. Op de trappen van dit fraaye gebouw zit een stokoud moedertjen te bedelen. Altijd heeft zij daar gezeten. Reeds de ouden van dagen zagen haar in hunne jeugd, terwijl zij zacht murmelt: „Leid ons niet in verzoeking,“ en: „Uw koninkrijk kome!“ Naast haar zit thands de krankzinnige bedelaar Dusentschur, die geen geluid kan laten hooren,

maar naar de meening des volks eenmaal zijne stem terug zal bekomen, om groote dingen te verkondigen. Sedert drie dagen is hij bezig kransen van bloemen te vlechten, laat zich door niets afleiden en glimlacht geheimzinnig.

In den Raadhuiskelder zitten de burgers te drinken. Het verschil der meeningen scheidt ze scherp van elkander, de eene tafel is katholijk, de andere luthersch, de derde anabaptistiesch. Twee monniken in pijen drinken en klagen over den slechten tijd. Verschillende voorteekenen spellen, dat men .eerlang de stad met bezemen zal keeren. Een lutheraan legt hem het zwijgen op, na luid krakeel worden de monniken uit den kelder geworpen. Juist vertoont zich een breedgeschouderd man op den drempel, die aanstonds luiden bijval te kennen geeft, maar opmerkt, dat de twistzoekende lutheranen evenzoo moeten uitgeleid worden. Na eenige scherpe woorden, waarbij de nieuweling „dweper“ en „wederdooper“ wordt gescholden, werpt deze met krachtigen arm den lutheraan uit den kelder.

Op de markt verzamelt zich het volk. Allen kennen de reuzenfiguur van Bernt Knipperdolling, den echt munsterschen koopman, met zijn breeden rug, zijn forsch hoofd, zijn kort afgeschoren blond hair en goedig knikkende blauwe oogen. Hij bezit een huis aan het marktplein, want hij huwde eene rijke gade, maar zijn handel in lijnwaad gaat niet vooruit, zoodat telkens de rijke schoonmoeder moet bijspringen. Knipperdolling zit te veel in den Raadhuiskelder van priesters en heeren te spreken, hij leest alle vlugschriften der Wederdoopers en beschermt de leer openlijk in Munster.

Hij verhaalt nu het volk, waarom hij den lutheraan uit den kelder joeg, en vangt daarop eene rede aan tot de hem omringende menigte:

— „Burgers! waarom gaapt gij mij aan? Moet Knip„perdolling alleen alles in Munster verrichten? Weet gij „wat men thands in het Raadhuis overlegt? Of men onzen „tuchtheer, die voor de poorten staat met soldaten, zal „binnenlaten. Gij weet het wel, onze genadige meester, „die jaren met ons omsprong als het varken met den „meelzak, en evangelische mannen schandelijk heeft ont„hoofd. Moeten wij hem hier weder zien naast al de „vetgemeste Domheeren, die ons burgers verachten, met „vossen, honden en vrouwen lustig den tijd verdrijven, „daar zij adellijk zijn van geboorte? Toen God, de Vader, de „waereld met adellijke geslachten wilde verheugen, zond „hij een Engel met vollen buidel over de aarde, om ze „gelijk te verdeelen, maar bij de munstersche landen „stortte plotseling de gantsche buidel leeg en Westfalen „kreeg den vollen adellijken zegen. Neen, wij moeten „eindelijk bekomen, wat Luther beloofde, maar niet gaf, „christelijke vrijheid en christelijke gelijkheid! Zoo „leert hier Rottmann, de prediker der Wederdoopers — „volgen wij hem!“

Met luid gejuich begroet de schaar Knipperdollings rede. Anderen keuren ze af. Het gewoel en geraas op het marktplein groeit aan. Van het balkon ten Raadhuize roept een lid van den magistraat, dat men zwijge en wachte — maar Knipperdolling bespot hem. Talrijke vreemdelingen en boeren uit den omtrek verzamelen zich rondom den rustigen Knipperdolling. Voor ieder heeft hij een aanmoedigend woord. Tot de boeren zegt hij:

— „Helpt ons de papen en heeren uit het land ver„drijven. 't Is uwe eigene zaak. Gij leeft armoedig en „sober, betaalt pacht aan heeren en priesters, ieder treedt „u met voeten; uw koren wordt vertrapt door den jacht„stoet van den burchtheer, in uwe keuken nestelt zich

„de monnik en haalt eyeren, haalt vleesch voor het „klooster, bederft uwe vrouwen en dochters! Daarbij „komt nog de lansknecht en steelt uw gevogelte — zoo „wordt de huid u over de ooren getrokken. En wie „kampt voor uwe rechten? De Ridders? zoo beveelt men „de lammeren den wolf aan. Waren het nog ridders als „Sickingen en Hutten — maar gij weet het, nog schreit „het bloed van twintigduizend geslachte boeren ten hemel, „omdat Luther de vorsten heeft aangemoedigd. Wij heb„ben twee antichristen, wij Wederdoopers, den Paus en „Luther, maar de laatste is de ergste van de twee."

Op nieuw barst een vreeselijk krakeel los en reeds wil Knipperdolling met vuisten het recht der Anabaptisten bewijzen, toen plotseling aller oogen gevestigd werden op een dichten drom van zeldzame vreemdelingen. Sombere gestalten te paard of te voet, met fanatische, bleeke gelaatstrekken, vertoonen zich. Eenige prijken in bonte kostumen, met helmen en pantsers — 't is de schaar van Matthijszoon en Lips van Straeten. Deze schrijdt als heraut vooraan, de profeet en Jan van Leiden op witte rossen volgen, de eerste duister in zich zelven gekeerd, de andere met het helder schitterende voorhoofd, de trotsche blikken en het schoone gelaat, naast beide de bruine Divara met belladonnabloemen in 't hair en de gulden kroon van klatergoud op 't hoofd.

Op het midden van de markt gekomen, belet de menigte verder voort te dringen. Daar springt de krankzinnige bedelaar Dusentschur te voorschijn en zal onder wilde gebaren een bloemenkrans aan den profeet schenken, toen hij eensklaps den jongeling gewaar wordt, voor hem nederbuigt en met vreemde klanken hem de krans overhandigt. Terwijl luide kreten van verbazing gehoord worden, klinken er stemmen, die Matthijszoon, den profeet,

den bezielden meester van Haarlem, welkom heeten. Knipperdolling beveelt, dat alle Wederdoopers den profeet naar 't kerkhof van Sint-Lambert zullen volgen, waar deze spreken zal, als vroeger Rottmann, toen men dezen den kansel verbood. Hij grijpt het ros van Matthijszoon bij den teugel en duizenden dringen voort naar 't kerkhof van Sint-Lambert, waar de profeet op een heuvel bij 't knekelhuis stand houdt en dus aanvangt te spreken:

— „Broeders van Munster! Ik verkondig u tusschen de „graven der dooden een nieuw leven! In deze graven „rusten sinds eeuwen uwe vaderen, hier voor u verrijst „de Sint-Lamberts-kerk, waar zij den Heer hebben ge„diend. Weet gij wat zij verstonden onder het dienen des „Heeren en vroom zijn? Dat was litaniën en psalmen te „zingen bij klokkengelui en wierookdamp, dat was kaar„sen en palmgroen en vaandels en heiligenbeelden te „schenken, beêvaarten te doen en handen te vouwen, „reliquiën te kussen, fraaye kleeren der moeder Gods te „vereeren, als ware zij ijdel, en gulden wapens aan Hei„ligen te geven, als zouden zij strijden tegen de Turken; „dat was feest- en vastdag te houden, en zielen loskoo„pen uit het vagevuur, aflaat verwerven en kloosters te „bouwen, en eindelijk der kerk alle goederen te laten, „dat noemden zij vroom zijn! Maar, daar zij het oprecht „meenden, heeft het hun de rust des gewetens verschaft „— nu echter is hun geloof ijdel en ledig geworden. De „priesters bespotten hunne eigene mysteriën en huichlen „een geloof, dat zij niet bezitten. Want het geloof is een „wonder, een gave des Hemels, niet aan een iegelijk ge„schonken. Maar in de Heilige Schriften is voorspeld, „dat alle tempels uit Sion zullen wijken, dat één geest, „één licht al de volken der aarde zal bezielen, dan zal „er nimmermeer nacht zijn. Die tijd is nabij — ik heb

„het beleefd, dat, als ik sprak tot de menschen, plotse-„ling die geest over hen zich uitstortte. Zoo komt hij over „allen, dan viert de menschheid een pinksterfeest — „dan is er éene gemeente, éene ziel, één wil, dan be-„hoeven wij geen priesters noch wet, geen dwang, geen „eigendom, geen huwelijksgelofte! Beproeft u zelven, of „gij rijp zijt voor deze gemeente — maar weet het, al-„leen den reinen van hart kan de geest zich openbaren. „Bezit gij de reinheid des harten niet, laat mij wegtrek-„ken, dan is de tijd van het nieuwe Sion nog verre. Be-„zit gij ze, laat u dan wijden tot burgers van het nieuwe „rijk door den doop der volwassenen. Maar in Sion „moet ieder ding hernieuwd worden! Luthers „leer heeft de waereld niet geheel vernieuwd, zij liet „het volk in ellende en vleide de vorsten der aarde! De „vorsten moeten verdwijnen van hunne gouden thronen! „De vogelen des hemels zullen het vleesch van de poten-„taten der aarde verteren, heeft de profeet gezegd. Ik „zie den tijd naderen, waarin de werkelooze „vorsten, die wanen, dat de waereld tot hun „privaat genoegen is geschapen, voor zoover „zij niet door gieren worden verslonden, op „hunne wankelende thronen als bleeke, ge-„kroonde schimmen blijven toeven, onbe-„kwaam tot goed of kwaad, om eindelijk als „onnutte poppen aan kant te worden gezet, „en in 't stof te vermolmen. Ik predik u geenen „zoeten Christus, maar een strengen Verlosser, die een „vurig zwaard voert tegen de groote boeleerster Babel, „de moeder der ontucht! Laat ons het wankelende Babel „omver storten en moedig opbouwen het heerlijke Sion!"

Terwijl de menigte luide jubelt, komt het bericht, dat Lutherschen en Papisten zich vereenigen tot een aanval.

De profeet roept in geestdrift, dat men zich wapenen zal met doodsbeenderen uit het knekelhuis. Maar de schaar bezit nog andere wapenen, onder de wambuizen verborgen, en in opgewonden stemming trekken zij den vijand op het marktplein te gemoet. Met woest geraas vallen zij aan, terstond drijven zij hunne tegenstanders van de markt en blijven er meester. De profeet maant de zijnen tot dapperheid — men vreest uit de straten te worden beschoten, doch de vurige Knipperdolling ijlt met een hoop ruiters naar de Ludgeripoort, waar het tuighuis zich bevindt. Niemand heeft er aan gedacht, zoodat hij den vijand voor is en vier reusachtige kartouwen, de luye Griet, den Burlebans, den Umpenplump en den Satan, onder gillend getier, naar het marktplein doet rollen.

De Lutherschen en Papisten zijn ook in 't geweer op het Domkerkhof, daar flikkeren speren en dreigen kanonnen. De avond valt. De Wederdoopers ontsteken een groot vuur voor het Raadhuis, 't welk door den magistraat verlaten in hunne macht is gevallen. De straten worden met ketenen afgesloten. Onder de arkaden weergalmt de kolf van het ijzeren handroer. In de woningen aan de markt slaat benauwde angst om het hart der patriciërs, doch Matthijszoon zorgt, dat geene enkele ongeregeldheid gepleegd wordt. Het choraalgezang der Anabaptisten stijgt plechtig omhoog. Bij het wachtvuur zitten de profeet, de prediker Rottmann, Jan van Leiden, de bruine Divara, allen ten krijg toegerust. Het hooge Raadhuis schittert met zijne slanke torenspitsen in den gloed van het vuur. Ook Knipperdolling verschijnt thands, vergezeld van een reus met één oog, als een cykloop. 't Was een wonderlijk wezen, een dierenhuid om de leden, een oude verroeste helm op 't hoofd en in de hand de doornenknuppel. Men kende den reus te Munster en in de omstreken. Zijn

naam was Tylan, zijn leven een stroopersleven, bij de boeren gevreesd, maar geduld, omdat hij ijlhoofdig en sterk was. Wat hij in zijne droomen op 't opene veld had aanschouwd, hield hij voor werkelijkheid. Hij had de stem der reuzen vernomen onder de oude grafheuvels der germaansche helden — zoo sprak hij — en derhalven had hij reeds het zwaard geslepen, om het te brengen ten juisten stonde, als de Koning zou opstaan.

Niemand begreep den boschreus, doch Jan van Leiden alleen herinnerde zich het nachtelijke vizioen uit het Davertwoud, toen hij een zwaard had zien wetten in de rotskloof bij maanlicht.

Een bode van de Lutheranen brengt nu vredesvoorstellen aan de Anabaptisten. Rottmann, Matthijszoon, de stoutmoedige Knipperdolling volgen hen. 't Werd stil om 't wachtvuur. Jan van Leiden en Divara bleven er met enkelen achter. De vrouw van den profeet had zich over een mantel uitgestrekt en sliep. Toen de jongeling de oogen sloot, scheen hij weder verplaatst in 't woud, hoorde hij Divaraas melodiën, strijdend met het choraal der scharen, en scheen het of hij haar met bloemen getooid zag zitten, terwijl naast haar een roodhairige kobold met krommen rug stond. Ontwakend vond hij Divara met het hoofd op zijn mantel. Opmerkzaam staarde hij naar hare door het vuur rood verlichte trekken: 't Scheen of zij lokkend glimlachte en wulpsche woorden fluisterde. Een diepe afschuw van de dæmonische bekoorlijkheid der Zigeunerin maakte zich van hem meester, terwijl hij niet ver van haar een dwergachtigen bultenaar zag rusten, juist zoo als hij in den droom vernomen had.

De gedachte aan den doop in het woud, aan het groote Sionsrijk van vrijheid en reinheid, aan de bloemenkrans

door den stommen bedelaar hem geschonken — dit alles deed hem plotseling opstaan, terwijl hij met den voet Divara verachtelijk ter zijde schoof.

De dag breekt aan. De sprekers der Wederdoopers keeren terug van de onderhandeling. Alles wordt toegestemd, de Bisschop wordt niet in de stad ontvangen, de Anabaptisten zullen vrij in Munster mogen prediken. De menigte trekt nu jubelend naar hare woningen en onthaalt de vreemde gasten. Knipperdolling ontvangt den profeet en zijne gemalin met Jan van Leiden in zijne statige woning. Hij brengt hen bij vrouw en schoonmoeder en toont hun zijn aardig knaapjen in de wièg, 'twelk hij teeder in de armen neemt, terwijl hij zachtkens voor 't jongsken een liedjen neuriet. De profeet en de jonkman van Leiden zien het kind vriendelijk aan, alleen Divara wendt het hoofd minachtend af. En sints dat oogenblik haatte Knipperdolling de bruine heidin.

VI.

De derde zang draagt tot opschrift: de Nar.

Matthijszoon, de bakker van Haarlem, sticht nu het rijk der Wederdoopers te Munster. Dweepzieke bezieling maakt zich van de menigte meester, de koorts der geestdrift voor het rijk der gerechtigheid en reinheid des harten wint langzaam de gemoederen. De aanzienlijkste burgers der stad sluiten zich bij hen aan. Vele vreemdelingen uit Holland of Noord-Duitschland vermeerderen de rijen der doopers. Vele zonen tevens van den reizenden stam der Zigeuners hadden de vrouw des profeten naar Munster gevolgd. Op aandrang van den kleinen bultenaar met rood hair, die men Krechting noemde, had Matthijszoon geboden, dat ieder, die niet binnen drie

dagen zich tot de nieuwe gemeente van Sion had bekeerd, de stad moest verlaten, om plaats te maken voor de nieuwe leden van het Godsrijk. Daarna wederom vraagt Krechting: hoe men de scharen der vreemde broeders denkt te onderhouden. De profeet andwoordt met vurige geestdrift:

— „Sedert eeuwen heerscht, gruwelijker dan de oor-„log, vreeselijker dan de slavernij, het bleeke gebrek, „de holoogige honger. En toch heeft ieder levend wezen „recht op zijn evenmatig deel! Hoe dit raadsel op te los-„sen? Alleen door de zelfzucht te dooden, door bezielde „liefde, die willig offert, wat zij gaarne ontbeert. Komt, „broeders en zusters, als die liefde u beweegt, laat ons „alle goederen bijeenbrengen en alles te zamen bezitten, „opdat niet de een honger lijde en de ander in overvloed „zwelge. Laat ons dagelijks, als broeders, ons aan den-„zelfden disch vereenigen!“

Nog lang sprak hij, om de gemeenschap der goederen aan te prijzen, en zoo overtuigend was zijne rede, dat allen zich verbroederden en uit hunne huizen hunne kostbaarste bezittingen, zilver en goud, parelen en koralen aan de voeten van den Profeet nederlegden. In de verlaten woningen van hen, die den doop hadden veracht, vestigden zich nu de nieuwe bewoners van Munster. Velen vluchtten nog steeds, nu ook om hunne have te behouden, daar de Profeet Krechting aan het hoofd der diakenen had gesteld, ten einde al de bezittingen der gemeente in het Raadhuis te verzamelen. Karren vol kostbare goederen, lijftocht, als boter en kaas, runderen en graan, haring en stokvisch, werden dagelijks aangebracht.

Knipperdolling herinnert nu aan de goederen der kerken en kloosters. Eene koorts grijpt de Wederdoopers aan. Zij ijlen naar het Domkerkhof, nu stil en verlaten,

waar de woningen van Bisschop en Domheeren onder de schaduw der hooge linden in een statigen vierhoek zich verheffen. Knipperdolling opent met krachtige vuist de deuren der kerk. De menigte stroomt binnen onder de trotsche gewelven waar twintig altaren met kostbare beelden prijken, waar de Madonna zoo ernstig en zacht door Franko van Zutfen op een gouden grond was afgeschilderd. Te vergeefs dreigde de cherub met zijn vlammend zwaard op 't hoogaltaar. Matthijszoon heeft het oog gevestigd op de vier marmeren beelden der Evangelisten die voor het hoogaltaar de wacht schijnen te houden. De hand opheffend, roept hij met fonkelenden blik:

— „Zie hoe de doode steenen met versteende blikken „ons tarten, hoe ze met steenen vingeren wijzen op ver„steende bladen; hoe op de steenen lippen nog trilt de „versteende boodschap! Andere evangelisten eischt „onze tijd en een nieuw evangelie! Het woord „waarop de steenen vingeren wijzen, is geen levend woord „meer, eene steenen letter, die verschrikt en verwart! „Vreeselijk bezoekt soms het lot den levenden mensch — „zal de doode steen dan gespaard blijven?

De Profeet bestijgt de trappen van 't altaar en zich opheffende schijnt zijne gestalte reusachtig groot.

— „Ik verpletter den steen, om den geest te verlossen!“ — roept hij en werpt met vlammende oogen en krachtige hand de vier marmeren beelden omver, die met donderend geraas nederstorten en sombere echoos langs gewelven en zuilen doen dreunen. De Anabaptisten zwijgen ontsteld, de Profeet alleen staat rustig midden in 't puin, als een Titan, die den hemel bestormde.

Knipperdolling waarschuwt, de zilveren apostelen niet te vernielen, maar ze te smelten, om er blinkende schijven van te slaan, die als ware apostelen de wijde waereld

kunnen rondtrekken. Alles wat waarde heeft wordt bijeengebracht, monstrans en gouden kelk, zilveren kandelaren en met goud gestikte kasuifels, zilveren kistjens met reliquien, met paarlen omzette beenderen van heiligen, in goud beslagen nagels en vingers — alles wordt op een hoop naar het Raadhuis gedragen. Daarna dringen de Zigeuners de kerk in, Krechting te paard vooraan, en vernielen wat gespaard bleef: het kostelijk snijwerk der choorstoelen, de geschilderde glazen, het orgel.

Uit den Dom verzamelt zich de menigte bij de verlaten woningen der geestelijkheid. Voor het prachtigste paleis blijft men staan. Daar woonde de Domcellarius Melchior van Buren. Juichend treedt de drom in de kostelijke vertrekken met prachtige tapijten bedekt, waar kunstenaars aan den wand de avonturen van Bacchus en Venus met wulpsch penceel hadden geschilderd. Cithers en harpen liggen in 't stof, allerlei blijken van de tegenwoordigheid eener of meer aanzienlijke vrouwen verraden de geheimen van den Domcellarius. In de fraaye tuinen vonden zij daarenboven een schoon paviljoen, met purperen gordijnen voor de vensters en daarbinnen allerlei kostbaarheden van vrouwengewaad, gouden armbanden en snoeren, en pantoffels van rood damast met parelen gestikt. Eindelijk ontdekten zij onder zijden prachtgordijnen een weelderig leger. Knipperdolling weet te verhalen, dat hier de bijzit van den Domcellarius, de lelieblanke Gabrielle von Ottwitz, plag te wonen, en dat Melchior van Buren zoo slaafs voor haar kroop, dat hij als een Pool uit den schoen der geliefde dronk.

Zoo spoedig de schaar dit huis had verlaten, stiet men op een drom van Anabaptisten, die twee gevangen monnikken met zich voerden. In het verlaten klooster aan den Aastroom had men ze ontdekt, de een in den kelder

op het vat met rijnschen wijn gezeten, terwijl hij glimlachend en beschonken den beker met fonkelend druivenbloed aan de vreemde bezoekers wilde wijden: de ander in zijne cel, drok bezig aan een traktaat, waarin hij bewees, dat het beter is eene heks te verbranden of te verdrinken, dan twintigduizend christenen in lijfsgevaar te redden. Een andere hoop van munstersche mannen had in het Nitzingklooster, door al de nonnekens verlaten, eene zwangere non gevonden, die niet meê kon vluchten, daar zij al te zeer gezegend was.

De spot en het gejuich klimt nu ten top, terwijl Krechting voorstelt een vastenavond te vieren en den dikbuikigen beschonken monnik voor Nar te gebruiken. Knipperdolling verhaalt aan de vreemdelingen, hoe men jaarlijks te Munster een stroopop als nar door de straten voert bij het karnaval, en die aan het einde der vroolijke dagen plechtig verbrandt. Hij is geen vriend van het voortdurend duister dwepen, hij is van oud westfaalsch bloed en zegt met Krechting: „Nu wij den Nar hebben, laat ons vroolijk zijn. Laat „ons eene rechtbank benoemen, om den korpulenten drin„ker te oordeelen en laat mij aanklager zijn!“ IJlings werd zijn bevel gehoorzaamd. Op eene kar met ezelen bespannen pakte men de monniken en de non, en onder dolle muziek van fluiten en trommels ging het voorwaart. Driemaal trok men het marktplein om, toen hield men stand voor de trappen van 't Raadhuis. Daar waren reeds de rechters verzameld, daar trad Knipperdolling als aanklager op.

Zijne rede was lang en vol bitteren schimp. Hij vroeg den Nar, hoe veel vaten wijn hij in zijne eenzaamheid had verzwolgen. — „In Bern dronken drie broeders „twee vaten in zeven dagen en dan loopen ze leeg“ — ging hij voort — „de vromen, die kuischheid gezworen

„hebben, en dringen zich in bij gegoede burgers. Daar„om juist hebben onlangs de wakkere burgers van Neu„renberg geweigerd te velde te trekken, wijl zij te huis „hunne vrouwen met de monniken niet wilden achterlaten. „Een schoon schouwspel zoo'n beschonken priester; hij „die zelf de kudde moest leiden, is niets dan een schurftig „schaap! Hun geestelijken plicht kennen zij niet meer, „zij prevelen de mis haastig af, zoodat de Heer God in „den Hemel er evenmin wat van begrijpt, als ik. Zij „hebben hun Latijn vergeten — en dan verwondert men „zich, dat men zoo weinig eerbied bewijst aan zulke ge„schoren kruinen! Nu, wat hebt gij te zeggen tot uwe „verdediging?"

Maar de dikke monnik was in slaap gevallen met het hoofd op den schouder der non. Daarom wendde Knipperdolling zich tot den andere, die als een van Faraoos magere koeyen naast zijn welgemesten lotgenoot zat. — „Ik ken u wel" — ging Knipperdolling voort — „gij zijt „van het hout, waaruit men geen papen met koperen „neuzen, maar beulen snijdt en heksenverdelgers. Daar „de liefde u verboden is, haat gij des te grondiger! Gij „weet zeer juist, hoeveel engelen er op de punt eener „naald kunnen plaatsnemen en wie het niet met u be„zweert, dien dreigt gij met pijnbank en houtmijt, de „schandzuil van het monnikenwezen..."

Luide bravoos vallen hem in de rede. Krechting en de bruine Heidens hebben een hoogen brandstapel opgericht, waaruit reeds rook en vlammen slaan. De voorzitter van het volksgerechtshof, Lips van Straeten, sprak daarna het vonnis uit. Wanneer de beschuldigden zich verootmoedigden, en eerst hunne monnikspijen in 't vuur wierpen, zoude men genadige straffen opleggen. De half ontnuchterde drinkebroer voldoet aanstonds aan dezen eisch, de

magere monnik zag vol verachting op zijn broeder. Lips van Straeten schenkt dezen daarop vergiffenis en wijst hem de gezegende jonkvrouw-non als gade toe. Wat den andere aangaat — „naar het vuur met hem!“ roepen de Heidens en Krechting.

Plotseling verschijnt nu de Profeet Matthijszoon en vermaant tot rede en orde. Hij beveelt den monnik naar het leger des Bisschops te zenden — en Lips van Straeten doet hem op den rug van een ezel binden en zendt hem aldus ter poort uit. Zijn geleerd traktaat wordt echter in de vlammen geworpen. Maar nu ontwaakt de lust tot verbranden — en ijlings wordt op bevel van den Profeet de gantsche voorraad der kloosterbibliotheken en de boekenschat van den Dom aangedragen. Krechting voegt er de archieven van het Raadhuis, de registers der stedelijke privilegiën en der bezittingen van de burgerij bij.

Donkere rookwolken dwarrelen over het plein, als de zware folianten in het vuur worden geslingerd. De brandstapel breidt zich uit tot de trappen van het Raadhuis waar de profeet staat, gereed boek voor boek in den vuurgloed te werpen. Hij leest de titels. Een daarvan luidt: „Theofrastus: Van het wezen der dingen, over de verborgen krachten van steenen, planten en dieren.“

— „De beste magische krachten liggen in ons zelven“ — spreekt de profeet — „in 't vuur met u, Theofrastus!“

Een ander boek voerde den titel: „Van de daden des grooten Konings Alexander, hoe ver hij voortdrong in Perzië en Indië.“ Ook dit werd niet gespaard door den Profeet. Verder las hij luid: — „Commentarius... Kleingeestigheden, weg, in het „vuur er meê! Quintessentia rerum“.... denkt de

„schrijver de wijsheid alleen te hebben?.... Petri Fels, „Grondvesten van het heilige Pausdom en hier „Lutheri Spiegel der Eer... woordenstrijd anders „niet; in den gloed, bekrompen kibbelaars!“

Nu reikt Krechting den Profeet een bijbel aan. — „Bijbel is Babel!“ — begint de profeet en reeds heft hij „de hand op, toen de bleeke Rottmann sprak: — „Is er „dan geene waarheid in den Bijbel?“

— „Broeder!“ — andwoordt Matthijszoon. — „„Wat „is waarheid?“ — heeft reeds Pilatus gevraagd. De waar-„heid gelijkt den arabischen vogel Fœnix, schoon velen „beweren, dat zij liever moest zijn als de Uil, lichtschuw „in de donkerste kloven verborgen, of als de Ibis, die „traag zich laat voeden door priesters in tempels. Maar „de waarheid wil niet onder een stolp verborgen, zij wil „als de Fœnix steeds zich zelve doen herboren worden „uit eigene assche. Zij offert het sterfelijke om onsterf-„lijk te zijn!“

Zoo sprak de Profeet en slingerde het heilige boek in de vlammen, gelijk hij de marmeren Evangelisten had omvergestort.

Wederom grijpt Krechting een boek en geeft het Matthijszoon. Hij leest: „Ovidius Naso, Gedaanteverwisseling in cierlijke rijmen verduitscht. Kostlijk was het boek en van fraaye platen voorzien.

— „Fabels en logens!“ — roept de profeet en heft het boek op. Daar treedt Jan van Leiden te voorschijn en houdt den arm hem tegen.

— „Laat ons de dichters, o vriend!“ — zoo spreekt hij — „laat ons de liefelijke fabels en schoone beelden „der dichters in Sion! De waarheid verandert op aarde, „maar eeuwig waar blijft op de lippen des zangers de „fabel! Laat ons de werken der pas herboren Oudheid,

„zij hebben in dit duistere tijdvak van monnikenheer-„schappij den lieflijk verheven naam der Schoonheid over „de Alpen gebracht. Daar gij, o Matthijszoon, den Fœnix „der waarheid erkent, zoo huldig ook den Fœnix der „schoonheid, die zoo even uit zijn graf verjongd is opge-„staan. Gelijk gij de Evangelisten hebt ter neergeworpen „en den bijbel verbrand, zoo werden eens de goden van „den Olymp in het vuur gestort! Alleen het sterfelijke „deel verteerden de vlammen — als goden zijn zij verdwe-„nen, maar als stralende beelden der schoonheid stijgen „zij weer uit hun graf! Laat ons de zangers, o vriend! „laat ons de lieflijke sprookjens, de lieflijke beelden der „dichters!“

Maar de profeet ontsteekt in toorn en verwijt den jonkman, dat hij zijne goochelaars- en tooneelisten-natuur niet verloochent — dat hij het babelsche Rome vergeet, waar de ontzenuwende scheppingen der kunst worden gehuldigd.

Jan van Leiden echter andwoordt: — „Als gij, tracht „ik naar rein en goddelijk leven, maar moest ik den dienst „der hartverkwikkende schoonheid verlaten, ik zou op „aarde niet willen leven, zelfs niet met heiligen. Kunt „gij den ernst der deugd niet vereenigen met „gezonde levensvreugd, zeg dan niet, dat gij „de waereld verlost hebt en het nieuwe Sion „gesticht! Gij zijt nimmer uit den nauwen kring der „bespiegeling te voorschijn gekomen -- ik heb met vroo-„lijken moed in mijne jonkheid de warme zuidelijke lan-„den met hun eeuwigen blauwen hemel bezocht — zoo „werd mij de gantsche wereld van gemoed en verstand „begrijpelijk en ik trachtte naar de vereeniging van wat „zelden zich te zaâm bevindt: Genot en Deugd. Het „Sionsrijk is naar mijne opvatting een ander dan het

„uwe! Tot dusver gingen wij te zaâm, o Leeraar van „Haarlem! Hier scheiden onze wegen, hier ontrollen „wij verschillende banieren in eerlijken strijd!“

Deze woorden maken een buitengemeen diepen indruk. De profeet wil in heftige opgewondenheid spreken, maar een nieuw bericht vordert aller aandacht. De Bisschop van Munster is met hulptroepen van Telgte op marsch en nadert de stad. Matthijszoon betoont zich bitter gekrenkt door den tegenstand van den jonkman, naar wien reeds vele Sionsburgers met welgevallen opzien. Hij zal zich in de eenzaamheid terugtrekken en luisteren wat de geest hem zegt. Dan zal er met de burgers raad gehouden worden om middelen van tegenweer te beramen.

VII.

De vierde zang voert eene nieuwe persoon in het Epos, de Non Hilla. De stad stelt zich in staat van geduchte verdediging. De profeet heeft zich te paard aan het hoofd geplaatst van een dollen hoop, hij is door de Kruispoort bij het vallen van den avond buiten de stad den Bisschop te gemoet getrokken. Niemand heeft opgemerkt, dat teleurstelling en spijt den grijsaard krankzinnig hebben gemaakt en dat hij in dwazen overmoed den dood tegenijlt.

Jan van Leiden staat als aanvoerder der wacht bij de Servatiuspoort. Na alles te hebben geregeld, dwaalt hij peinzend door de hallen van het nabijgelegen, eenzame Nitzingklooster. In de donkere gangen schijnen de geesten der verstorven nonnengeslachten onzichtbaar rond te zweven — alles is doodsch en verlaten. Aan 't eind van den gang echter schemert een flauwe lichtstraal. Nieuwsgierig treedt hij nader en verneemt een angstigen zucht. Hij stoot eene deur open en staat aan den ingang eener nonnencel, waar hij bij het flikkerend licht van een klein

lampjen eene vrouw in wit gewaad en losgewonden hairen voor een met rozen omwonden Christushoofd ziet knielen.

In vurig gebed verzonken, bemerkt zij den indringer niet, maar eindelijk verheft zij zich van den grond en ziet den jonkman met toornige verbazing aan. Hare gestalte is heerlijk schoon, de blos des gebeds is van hare wangen geweken en mat is de straal van haar kwijnend oog. Zij schijnt eene boetvaardige en toch omzweeft haar een waas van maagdelijke onschuld.

Jan van Leiden vraagt haar, waarom zij alleen in het klooster achterbleef en verneemt, dat zij niet wijken wil in den algemeenen nood, zoo lang zij water en brood in het klooster kan vinden. Het hart van den jonkman ontsluit zich van zoo zoete verrukking, als klopt in de borst van hem, die in eene duistere spelonk eene prachtige bloem heeft ontdekt. De taal der bewondering vloeit weldra van zijne lippen. Maar de non wijst hem gebiedend terug. Als hij haar echter met even trotschen blik heeft gemeten, wendt zij het hoofd af en siddert. Daarna vraagt hij haar zachtkens, waarom zij de waereld ontwijkt.

— „Omdat ik de waereld haat!“ — spreekt de non — „Omdat zij een poel is van zonden, omdat eene daemo-„nische hand naar alles grijpt wat rein is op aarde, zoo „als raven pikken naar fonkelende oogen van kinderen....“

De jonkman verhaalt haar, dat het nieuwe rijk van Sion, het rijk van deugd en reinheid, zal gesticht worden in Munster. Hij wil hare hand vatten, maar zij wijkt angstig terug en huivert. De jonkman vraagt, waarom zij huivert, en zij andwoordt: — „Ik huiver voor uw blik, „vreemdeling — want zoo glimlachte de man, die mij „het eerst deed sidderen, voor wien ik hier toevlucht „vond in het klooster.“

Medelijden grijpt Jan van Leiden aan; hij vraagt de

kloosterlinge naar hare geschiedenis. Zij weigert te spreken. Hij verzekert haar, dat zij bescherming noodig heeft, nu nonnen en monniken uit Munster verjaagd worden en de Graaf van Waldeck, de vroege bisschop, de poorten nadert.

Doch op het hooren van Waldecks naam is de jonkvrouw als gebroken van leed in haar bidstoel gezonken. Zij bedekt het gelaat met de handen en verhaalt eindelijk, hoe zij als adellijke jonkvrouw door een aanzienlijken ridder tot bruid begeerd, dezen bemind had — hoe de geliefde met wilden hartstocht haar vervolgd, haar naar een slot gebracht en door een verraderlijken slaapdrank haar bedwelmd en van hare eer beroofd had. Die ridder was de latere Bisschop van Munster, Graaf Waldeck. Zij zelve had voortdurend boete gedaan in 't klooster en had in 's Heilands beeld haren trooster en bruigom gevonden.

Jan van Leiden bezweert haar den schat harer liefde niet ijdel te verspillen in gebeden en berouw. Hij schildert haar het verlangend streven van zijn hart naar reine liefde, hoe hij tot nog toe uit trots tegenover de alledaagsche menscheid zich aan niemand had kunnen hechten, hoe eene Zigeunerin als Divara hem te vergeefs had pogen te boeyen — hoe hij in de kloosterlinge het heerlijkste en reinste had vereenigd gevonden: eene heldin en eene heilige. Hilla, de non, zwijgt. Eene stille betoovering maakt zich van haar meester, schoon zij weerstand poogt te bieden, terwijl Jan van Leiden haar naar buiten wijst in den kloostertuin, waar de nachtegaal zachtkens klaagt. Zij wendt het hoofd naar het Christusbeeld — het kleine lampjen echter gaat knetterend uit en door het venster valt de volle heldere maneschijn op de fiere gestalte van den jonkman; het beeld van den Heiland blijft in 't donker verborgen.

De jongeling opent het venster der cel. Eene geurige lucht van bloemen stroomt naar binnen. Beide staren zwijgend naar het zilveren maanlicht en den schitterenden sterrenhemel. Jan van Leiden fluistert: — „Hoe schoon „is het buiten, hoe eng deze cel, kom mede, kom mede!“ Zijne hand strekt zich naar haar uit, maar bevend treedt zij achterwaart en zwijgt. Daarop wil hij teleurgesteld vertrekken, het is zijne schuld, zoo Hilla hem niet kan liefhebben als hij haar. Haar dunkt de liefde eene zonde, de kus des mans eene vlam der hel — dus vermag zij niet te minnen, zij zal nimmer begrijpen, wat waarachtige liefde is, daar zij niet als een schuldeloos kind aan de borst des geliefden kan rusten zonder zelfverwijt.

Hij vertrekt, maar Hilla stort met een kreet ineen. Aanstonds heft hij haar op en bedekt hare hand met vurige kussen. Hilla ontwaakt en zacht glimlachend vlijt zij het hoofd aan zijn schouder. Nu vangt de Anabaptist aan te spreken over het Sionsrijk en Hilla luistert met schitterende blikken. Zij vat de grootsche gedachte van de stichters en plotseling opstaande verklaart zij nu dubbel recht te hebben op wraak tegen hem, die haar leven had vergiftigd. Zij verzoekt Jan van Leiden nog eenige dagen uitstel, voor zij in waarheid eene dochter van Sion, in waarheid zijne bruid zal zijn.

Een dreunend kanonschot kondigt den jonkman het begin van den strijd aan. De leeuw van Sion is brullend opgestaan — met onuitputtelijken, frisschen moed wil Jan van Leiden den kamp wagen, want hij heeft liefde gevonden en voelt zich sterk. Voor zijn vertrek schenkt Hilla hem een half ontloken rozenknop uit den krans van witte rozen, die het beeld van den Heiland versierden.

Het kanon des vijands begint kogels te braken tegen de stad.

De munstersche krijgers verzamelen zich op het marktplein, terwijl hunne kanonnen van den wal andwoorden. Matthijszoon, de profeet, is des nachts door den vijand omgebracht, toen hij zich ijlhoofdig buiten de stad waagde. Besluiteloos ziet men naar leiding om. Een wit paard zonder ruiter komt over de markt rennen — het is het dwalende strijdros van den Profeet. IJlings vat Jan van Leiden het bij den teugel, en zich vlug in den zadel werpend, grijpt hij de gewijde banier van Sion: den stralenden gouden waereldbol doorstoken met twee zwaarden op een rooden grond vertoonend. Met schitterende oogen en vurige woorden moedigt hij de burgers aan een uitval te doen bij de Ludgeripoort.

Reeds waagden de bisschoppelijke soldaten een aanval op de muren, toen Jan van Leiden, de banier hoog in de lucht, met de keur der Sionieten aan de poort verscheen. Vreeselijk blaffen de honden van den gruwzamen veldslag: de kartouwen. Knipperdolling voert een deel der dwepende burgers tegen de kanonnen en vermeestert ze. Nu vallen ze de geregelde troepen aan, de haakbusschieters en speerknechten, de muskettieren en arquebussieren. Eene dolle woede bezielt de Anabaptisten tot daemonische kracht — de bisschoppelijken wijken. Knipperdolling velt den mageren en valschen Ridder von Gütersloh, de reusachtige Tylan zwaait een strijdhamer en slaat de stalen helmen met de hersenpan zijns vijands te splinter.

Te paard strijdt Divara aan het hoofd van den bruinen stam, maar steeds aan de zijde van Jan van Leiden. Zij gelijkt eene germaansche krijgsgodin, bovenmenschelijke moed straalt uit hare vlammende oogen. Soms springt zij op den rug van het paard en slingert met doodlijk gevolg de werpspies. Zoo, als de Walkyren van

het slagveld, als eene zuster der Furiën, streed zij naast den banierdrager, naast Jan van Leiden. Waar deze zich vertoont met het fonkelend gelaat vol geestdrift, volgt de viktorie. In dapper tweegevecht met den veldoverste des Bisschops, met Wilcke van Stedinck, werpt hij dezen van zijn ros. Daarop geraken de vijanden in verwarring en alles slaat op de vlucht naar Telgte.

Doch thands schalt uit tienduizend monden de juichkreet der overwinning. Allen zinken op de knieën en onder de schitterende banier heffen de sionietische Wederdoopers het ernstig choraal aan, 't welk voor het eerst had geklonken over de boschrijke heuvelen van het Davertwoud.

Met psalmgezang en cimbalen trekt de triumfeerende stoet Munster binnen. Grijsaards, vrouwen en kinderen ijlen hem te gemoet, de bezielde jonkvrouwen van Sion werpen met bloemen — 't meest echter kroonen zij den schoonen jongeling, die met het zwaard in de rechter en de banier in de linker hand aan de spits der helden op zijn melkwit ros voortschrijdt. Eensklaps treedt de grijze, krankzinnige bedelaar Dusentschur te voorschijn en roept luide:

„Leve de Koning, de schitterende Koning van Sion!“

De stomme had gesproken, als voorspeld was, en uit duizenden kelen stijgt voor Jan van Leiden het hosannah door de straten.

VIII.

Een luisterrijke optocht wordt beschreven bij den aanhef des vijfden zangs: de Koning getiteld. 't Is Jan van Leiden in koningsgewaad, de witte mantel met purperen randen over de schouders, omstuwd door de burgers van het nieuwe Sion in feestkleedij. Op de trappen

van het Raadhuis, onder een purperen baldakijn richt hij de vraag tot de Sionieten; of men hem waarlijk wil tot Koning. Met donderend gejubel stemmen zij toe en kroont de ernstige Rottmann den jongeling, na hem als David te hebben gezalfd.

Daarna spreekt de Koning bezielende woorden tot het volk. — „Het nieuwe Sionsrijk wil ik grondvesten gelijk „ik het mij heb gedroomd met blakende geestdrift. Een „rijk wil ik stichten voor al wat schoon en edel is op „aarde — een Eden voor ziel en voor zinnen. Ik zal de „wijzen der waereld in mijn rijk verzamelen, kunstenaars „en dichters zal ik roepen, opdat zij onze harten tot „vreugde stemmen. Maar reeds nu wil ik schitterend „regeeren, opdat geen vijand mij schimpe een armzaligen „tooneelspelerskoning. Als kinderen des lichts zullen wij „glans en gloed liefhebben, want de edelste levensvreug-„de zal ons verheffen, de aether der vrijheid zal ons om-„vloeyen als de berglucht den adelaar en ons reinigen „van al wat ruw en laag is. Zoo zullen Deugd en Genot „in vrede op aarde leven — want, als wij voltooyen „wat wij aanvangen, zullen naburige volkeren onze vriend-„schap vragen en de leer van Sion zal zich verbreiden „door de gantsche waereld.“

Met eindelooze viktorie voerde men den Vorst door Munsters straten naar zijn paleis op het Domkerkhof. Mannen en vrouwen kusten den zoom van zijn mantel, den toom van zijn paard. Eene schoone jonkvrouw reikt den Koning een krans van witte rozen en laurieren — 't is Hilla, die hij tot nog toe te vergeefs had gezocht. Divara werpt een blik scherp als een pijl naar de vreemdelinge, die spoorloos onder de menigte verdwijnt.

't Is feest in Sion. Wijn wordt den volke geboden, de goochelaars uit Holland vertoonen een sinnespel in de

7*

Domkerk. In zijn paleis verdeelt de Koning de eereambten van Sion. Knipperdolling ontvangt het zwaard des gewelds, Tylan zal lijfwacht des Konings zijn in een zilveren pantser, Krechting wordt heraut en bode, Kerkering en Gerlach von Wuelen zullen aan 't hoofd des legers staan, Rottmann zal verkondiger der sionietische leer zijn en zendelingen naar verre streken afvaardigen.

Vijf burgers zullen het eerst gaan prediken: Friese, Brentrup, Vinnius, Strahl en Schlachtschap. De Koning geeft hun handen vol gouden munt met zijn beeld, opdat zij bewijzen door wien zij gezonden zijn.

Daarna blijft Jan van Leiden alleen. In diepe mijmering en zielsverrukking overdenkt hij zijn plan, en wat de toekomst van zijn streven zal oordeelen. In stilte fluistert hij:

„Edele denkbeelden van droomers en dwepers, gij „kinderen der fierste hoofden, die in de lucht hebt ge„zworven zonder rustplaats, versmaad van 't koelzinnige „volk en bekampt door de machten der aarde, o komt, „zet u neder als duiven op de tinnen van Munster, ik „zal u plaats bereiden!“

Zijne mijmeringen brengen hem het beeld der geliefde Hilla voor oogen en den krans opnemend, leest hij op een verborgen blad: „Wacht nog weinigen tijd, dan zult gij van Hilla vernemen!“

Geheimzinnig brengt de reus Tylan hem nu het zwaard, 'twelk hij den Koning beloofde. Het is fonkelend scherp geslepen, als het zwaard, 'twelk Jan van Leiden des nachts in het woud had gezien. Anderen verzoeken de gunst des konings, de toovenaar Agrippa en Lips van Straeten verschijnen voor zijn aangezicht. Hij maakt den laatsten tot zijn hofnar en vergunt den eersten goud voor hem te smeden.

Knipperdolling en Krechting berichten, dat de Bisschop gezanten had afgevaardigd naar het volk van Munster, maar dat men hen naar den Koning had verwezen. Deze beveelt ze in het voorportaal der troonzaal waardig te ontvangen. Aanzienlijke mannen zond de Bisschop: den Graaf Von der Recke, twee patriciërs uit de voormalige munstersche vroedschap en als spreker den somberen priester Odo von Drensteinfurt. In den aanvang houden zij Lips van Straeten voor den Koning; hunne ernstige woorden worden door dezen spottend beandwoord. Maar plotseling wordt een gordijn weggetrokken en ziet men den Koning Jan van Leiden in volle ornaat, omringd van zijne trawanten.

De priester Odo biedt genade aan in naam van den Bisschop, den heer des lands. De Koning andwoordt, dat het recht der menschheid, om zich te volmaken en beteren staatsvorm te kiezen, ouder is, dan het recht van den Bisschop. Moge ook de geestelijke vorst in lateren tijd triumfeeren, reeds nu is de overwinning aan Jan van Leiden, ook als hij valt. Want zijne gedachte behelst waarheid en die gedachte zal zegevieren, zij het ook op eene andere plaats en in later tijd. Als de monnik hem daarop een goochelaar scheldt, een schijnkoning, andwoordt hij, oprijzende:

„Neen, een Koning in waarheid! Waarachtig heer„scher is niet de vorst, omdat hij uit den schoot zijner „moeder in purperen windselen viel — neen, Koning is „hij alleen, die Koning werd als David! Waarachtig „Koning is niet degeen, die macht heeft, omdat hij Koning „is, maar die Koning werd, omdat hij er de macht toe „bezat. Verkondig dit aan uwen van priesters gezalfden, „door de gratie des Hemels begenadigden Bisschop. „Koning ben ik, omdat een koninklijke wil in mij

„leeft! Denkt gij, dat ik Koning ben door schepter en „troon en trawanten? Weg gij allen en laat mij alleen!"

Daarop ontdoet hij zich van kroon en mantel, werpt den schepter weg en daalt van den troon. Slechts éen ornaat bleef hem — de koninklijke wil. En met dezen gewapend, gebiedend wenkend, gelast hij de dienaren des Bisschops zonder tegenspraak te vertrekken. De gezanten deinzen af voor den blik des jonkmans, te vergeefs poogt de monnik iets te stamelen — langzaam deinzen zij af en vertrekken.

De woelige drokte in het Leger des Bisschops schildert de zesde zang. Te midden van de krakeelende soldaten wordt een jong overlooper uit Munster gebracht, die den Bisschop verlangt te spreken en veel uit de belegerde stad kan verhalen. Terwijl hij wacht, drijven de soldaten op ruwe wijze den spot met den kleêrmaker van Leiden, doch de jonkman uit Munster verdedigt hem met vuur.

Inmiddels zit de Bisschop met Domheeren en Oversten aan een kostelijk maal in eene prachtige tent. Hij zelf, de Graaf van Waldeck, eene trotsche, statige figuur met mannelijk schoon gelaat, hoewel vervallen van trekken en dof van oog, bevindt zich aan 't hoofd der tafel naast Graaf Wirich van Daun, den opperbevelhebber, een klein manneken met een golvenden baard, wit als eene lawine van sneeuw. Ook vrouwen en jonkvrouwen, door Bisschop of Domheer uit Munster geleid, vertoonen zich aan den disch. Op de tafel prijkt de Sint-Lambertstoren in suikergebak. De kok van den Bisschop, die elken middag geestige ironiën op den nieuwen Koning van Munster in suiker bakt, heeft hem thands met Knipperdolling en Krechting in een gouden kooi uit Sint-Lambertstoren-venster opgehangen. Een geestig oud soldaat, Conrad Hesse, merkt op, dat de edele nicht

van den Domcellarius Melchior van Buren, Gabriële van Ottwitz, iederen middag den gesuikerden Koning van Munster buit maakt.

Maar de tijd is gekomen tot ernstiger beraadslaging — de vrouwen vertrekken. De Bisschop beklaagt zich over den geringen steun der duitsche rijksvorsten, die den gruwel der wederdooperij met hem zouden verdelgen. Hij schildert met bittere woorden al de ellende van het duitsche Bondsrijk, waar door voortdurende besluiteloosheid niets tot stand kan komen. Allen wijzen er op, dat zij voor eigene landen zooveel moeten bijdragen, dat zij den Bisschop naar vermogen hebben bijgestaan, dat het beter is na rijp beraad in de volgende maand weer bijeen te komen. Hiermeê zou de beraadslaging zijn afgeloopen, zoo niet de grijze bevelhebber Wilcke von Stedinck in toorn oprijzend met de vuist op de tafel geslagen en zijne afkeuring krachtig had te kennen gegeven:

— „Genadige Heer Bisschop!" — zoo sprak hij — „ik vrees voor het heilige duitsch-roomsche Rijk, want „daar is zoo weinig kracht in het bestuur als bij den „Rattenkoning, wiens staart is saâmgegroeid met tallooze „andere ratten, die elk naar eene andere richting streven. „In naam van dat heilige Rijk zitten wij hier sinds maan„den voor Munster en al wat wij verrichten zijn bijeen„komsten, waarin bepaald wordt wanneer wij een volgenden „keer zullen bijeenkomen. Neen, mij boezemt het heilige „roomsche Rijk medelijden in. Machteloos zijn Keizer en „Keurvorsten en machteloos blijft immer het volk ook. „Waarom moeten juist de Duitschers zoo ellendig ver„deeld zijn — zal de duitsche domkop dan nimmer lee„ren? Steeds spreken en redetwisten, 't mogelijke ver„smaden, 't onmogelijke wenschen, handen noch voeten „bewegen, in de hoop, dat ons vleugelen groeyen, dat

„is ons leven, zoo zijn wij Duitschers. Zoo blijft het edele „teutonische volk zwak naar buiten en inwendig! Kwame „er toch orde in dezen bajert, greep eenmaal toch eene „forsche hand hier de teugels, al waar het de duivel, bij „God! ik kuste hem hoeven en hoornen!“

De Bisschop en edele heeren zijn merkelijk ontsticht en raden Wilcke van Stedinck uit te rusten van zijn roes. De gasten verspreiden zich. Den Bisschop wordt bericht, dat er een overlooper uit Munster in 't leger is, die hem verlangt te spreken. In zijn eigen vertrek ontvangt de Graaf van Waldeck den jonkman. Zoo ras deze voor hem staat, rijst hij uit de kussens van zijn armstoel op. Hij herkent dit gelaat. De jonkman werpt het wambuis weg, plotseling valt een vrouwengewaad hem over de voeten.

't Is Hilla. De Bisschop schenkt haar verheugd een glas kostelijken wijn. Hij rijst op, om de zware damasten gordijnen van den ingang vast te haken; snel giet Hilla hem een slaapdrank in den wijn — gelijk eenmaal de Graaf van Waldeck ook haar bedrogen had. De Bisschop drinkt ijlings en spreekt gedurig tot Hilla van de schoone abdes Ida te Minden, die hem vijf kinderen geschonken had en die hij als Madonna deed schilderen door den voortreffelijken meester Lüdger vom Ring. Langzaam echter wordt zijn hoofd zwaar, en, terwijl hij Hillaas hand wil grijpen, zinkt hij in diepen slaap.

Hilla staart in 't ronde. Aan een wapenrek bespeurt zij een dolk, dien ze ras uit de kostelijke schede trekt. Haar stoot moet krachtig zijn — anders zou de kreet des gewonden het leger in opstand brengen en haar den terugtocht afsnijden. Zij treedt op den slapenden toe. Gelijk de dood en de slaap het kind tot een engel maken, zoo vervormen zij den zondaar tot kind. Hilla staart op het gelaat van den Graaf van Waldeck, dien zij eens als

jonkvrouw had liefgehad, voordat hij haar leven verwoestte. Het staal siddert in hare vingeren....

De gedachte aan hare verloren eer, hoe zij thands onwaardig is geworden den edelen jonkman lief te hebben, die in Munster haar verbeidt, hoe de heiligdommen uit den tempel des harten haar zijn weggeroofd, voordat de God verscheen, om in dien tempel te throonen, doet haar sidderen, de dolk valt kletterend neder. Het gerucht wekt den Bisschop, hij doorziet Hillaas plan, maar glimlacht en tuimelt op 'haar toe. Doch zoodra hij haar aanroert, grijpt ze den dolk en stoot dien met den naam des munterschen Konings op de lippen in eigen boezem.

IX.

De zevende zang draagt tot titel: de booze Geest. Rampspoedige dagen breken aan voor Sion. Boden berichten, dat de hollandsche Wederdoopers te vergeefs naar Munster poogden op te trekken. Een schaar was bij Vollenhoven in de zee vergaan, twintigduizend hadden bij Zwol een klooster veroverd, maar door 's Keizers Stadhouder waren zij overwonnen en aan galgen ter dood gebracht. Een andere bode verkondigt, dat de zendelingen des Konings overal onder vreeselijke straffen zijn omgekomen. Een derde bode verhaalt, dat er uit het bisschoppelijk leger een geschenk voor den Koning wordt aangedragen.

Het is eene kist met Hillaas lijk. In radelooze smart stort Jan van Leiden zich op de knieën. De knechten des Bisschops melden, dat zij zelve zich 't leven benam. Een vermoeden, dat zij den Graaf van Waldeck misschien nog lief had en daarom hare wraak niet kon volvoeren, onderdrukt hij met edelen eerbied voor de doode. De Sionieten zien daarop eene plechtige ter-aarde-bestelling uit

het paleis des Konings naar de Domkerk trekken — de Koning wil haar graf in zijne nabijheid houden.

Tusschen de kerk en het paleis vereenigt de gemeenschappelijke disch de burgers van Sion. Naar het voorschrift van Matthijszoon zijn de tafels der mannen van die der vrouwen en kinderen gescheiden. Vele vreemdelingen hebben naast de munstersche burgers plaats genomen. Gezouten vleesch, spek en bier zijn er nog ruim voorhanden. Maar dikwijls rijzen, zoo als heden, krakeelen tusschen de mannen. De vreemdelingen laten zich scherpe woorden over Munster ontvallen en aanstonds andwoordt Knipperdolling. Maar de ernstige burgers herstellen den vrede.

Krechting stookt echter den halfbeschonken drager van het zwaard des gewelds op tegen den Koning, die een vreemdeling is en hem, een oud burger der stad, niet anders gaf dan de weinig eervolle bediening van scherprechter. Juist treedt Jan van Leiden uit zijn paleis, om de oorzaak van het krakeel te vernemen. In zijn roes verheft zich Knipperdolling tegen den Koning en doet hem naar de inblazingen van Krechting allerlei verwijtingen. De koninklijke trawanten voeren den beschonkene weg — Jan van Leiden bedreigt de aanstokers dezer onlusten met strenge straffen.

Daarop treedt Krechting voor de menigte op, als de Koning verdwenen is. Hij vermaant den burgers niet stil te staan op den weg der ontwikkeling — de Koning heeft gezworen al de wenschen der burgers te hooren, den wil des volks te doen. Er valt nog veel te wenschen en te willen. Zoo heeft onlangs een burger hem een zonderlingen droom verhaald, waaruit eene les voor Sion valt te trekken. Deze droomde twee velden te zien, op ieder stond een man, gereed te zaayen. De een strooide al het

zaad op eene enkele plaats van den akker, de ander wierp het overal in de voren. Aanstond kwamen enkele airen op voor den eerste, de tweede echter oogstte honderdvoudig. En duidelijk blijkt het uit dezen droom, dat Sion het voorbeeld van den wijzen landman moet volgen, en als de aartsvaders deden, behooren de burgers van het nieuwe rijk in plaats van eene, vele vrouwen te huwen, opdat het getal der verdedigers van Sion zich oneindig vermenigvuldige.

Krechting heeft reeds grooten invloed bij de burgers. Men kiest hem als boodschapper aan den Koning. Als de bultenaar met vele sionietische burgers het nieuwe plan oppert, spreekt Jan van Leiden: — „Vrienden, de waereld „is geene inrichting voor menschenteelt! Mocht er ook een „schijn van waarheid in uwe bewering zijn, gemoed en „hàrt veroordeelen ze beide. Zoodra de liefde verdreven „en de vrouw ontheiligd wordt, loont het de moeite niet, „de waereld honderdvoudig te bevolken!“

Maar Krechting herinnert den Koning zijn eed. Vele burgers van Sion deelen den uitgesproken wensch. De Koning verbleekt, en verzekert, dat in het Sionsrijk nimmer de wil van een enkelen man de wet zal geven, de stem des volks zal gehoord worden en beslissen. De uitslag van het plebescit is niet twijfelachtig — de veelwijverij wordt aangenomen. Teleurgesteld bedenkt de Koning, hoe de grootsche denkbeelden van geniale mannen in de harten der allerdaagsche stumpers slechts vuige en lage tochten kweeken, gelijk de zonnekus uit het moeras de pest doet opstijgen.

In diepe neêrslachtigheid verbergt de Koning zich in zijn paleis — als Mozes, die de tafelen der wet verbrijzelde, toen Israël het gouden kalf aanbad, trekt hij zich terug in Sion. Eens bij het schemeren van den avond

vertoont zich een zonderlinge bode in het paleis. Hij vraagt den Koning hem te volgen, als deze den laatsten wil des Profeets wil vernemen, opdat het jonge Israël eindelijk zijne bestemming bereike. Vermomd besluit de vorst den boodschapper met het donkerbruin gelaat te volgen.

Zoo komen zij aan de noordelijke Kruispoort, waarbij de Aa stroomt langs een vervallen, spookachtigen toren. In eene zaal met hooge gewelven, slechts spaarzaam verlicht, voert men den Koning. Alles is afschrikwekkend en somber. Langzaam onderscheidt hij de voorwerpen, eindelijk ontwaart hij Divara op eene rustbank met de theorbe en het losgewonden hair, zoo als hij haar voor 't eerst in 't woud gezien had. Vriendelijk dankt zij den jonkman voor zijne komst. Met smeekende woorden bezweert zij hem de zwaarmoedigheid te laten varen. Kort is het geluk en kort de jeugd, kort wellicht zal zijn koninkrijk bestaan! Zij zal hem leeren te leven, zij zal hem leeren wat liefde is. Zijne trotsche en koude minachting zal smelten als sneeuw voor den gloed van Divaraas lippen. Zij zal hem eene waardige gezellin zijn, zij heeft het gezworen en ook de Profeet had het zoo beschikt.

Maar de Koning glimlacht smadelijk en toont haar den verwelkten rozenknop van Hilla, die hem tegen elke betoovering behoedt. Divara ontsteekt in toorn en vraagt of hij haar versmaadt, omdat zij de weduwe van den haarlemschen bakker is? Het edelst bloed vloeit in hare aderen, zij stamt af van den Koning Horkan der Zigeuners, die voor zeventig jaren te Borken in het land van Munster is onthoofd. Zij roept een sidderenden grijsaard op, die diep voor haar buigt en hare woorden bevestigt. Zij is de kleindochter van dezen laatsten Koning, alle de zonen van den zwervenden stam vereeren haar als Koningin. Om den tooneelspeler van Leiden te overtuigen,

verzoekt zij hem thands de gast der zigeuner-koningin te zijn.

Op een teeken straalt eensklaps het helderste licht in de torenzaal. Divaraas rustbank gelijkt een throonzetel van purper, eene kroon bedwingt hare fladderende lokken. Cimbalen en tamboerijnen klinken, bloeyende jonkvrouwen verschijnen en dansen. Zij gieten den Koning van Munster goudkleurigen wijn in een gulden bokaal, het geraas der muziek ontneemt hem bijna zijne bezinning. Eene der danseressen ontrooft hem schielijk Hillaas rozenknop. Zij werpt dezen ijlings in den schoot der bruine Koningin. Jan van Leiden smeekt Divara hem den bloemknop terug te geven. Maar zij eischt in ruil eene plaats op den throon van Munster, daar zij van koninklijken bloede is, daar de profeet het gewild heeft en zij de moedigste dochter van Sion was in den strijd. De koning aarzelt niet. Alles is klein en ijdel geworden in Sion. Divara althands wil het grootsche, verhevene. Hij zal haar tot koningin verheffen — maar zij hope nimmer iets meer te zijn, dan medebezitster der kroon. Zijn hart is voor haar verloren.

De achtste zang beschrijft het nieuwe Leven van Munster, sinds de veelwijverij is ingevoerd. Twist en tweedracht nemen toe onder de burgers. Steeds houdt de Bisschop de stad ingesloten, om allen toevoer af te snijden. De oudere vrouwen voeren oorlog tegen de jongere, de mannen krakeelen, om het bezit der bloeyende dochters van Sion. Knipperdolling, door den daemonischen Krechting aangehitst, heeft eene tweede vrouw genomen, doch is door zijne schoonmoeder uit het huis op de markt geworpen. Krechting doet deze laatste met Knipperdollings gade in den kerker sluiten en viert in zijn huis met vrouwen en jongelingen der Zigeuners een helsch bacchanaal.

Te midden van den nacht hoort men luide slagen op de deur, de gasten verbleeken. Een aantal burgers van Sion hadden zich verbonden, om onder aanvoering van den smid Molhecke een eind te maken aan de woeste zedeloosheid. Zij dringen Knipperdollings woning binnen en nemen hem met den bultenaar gevangen. Daarop vervoegen zij zich bij den Koning, om zijne medewerking te winnen. Jan van Leiden verzekert hen, dat een eed hem bindt den wil des volks te eerbiedigen. Als zij zich daarop tegen hem keeren, werpt hij eene speer in den vloer en dreigt ieder, die een stap verder waagt dan de speer met zijn dolk te dooden. Nu ook verschijnt de bruine Koningin Divara, die voor tooveresse geldt, en beschaamd druipen allen af.

Een bloedige strijd ontbrandt in de straten. De kleine menigte van ernstige burgers wordt overwonnen; Knipperdolling en Krechting van boeyen bevrijd. De woedende bultenaar zet het volk tegen den koning op, en wil, dat men hem afzwere. Doch een bliksemstraal slaat op de markt voor den spreker in den grond, zoodat het volk uitroept, dat hij den Koning gelasterd en den Hemel vertoornd heeft. Krechting loopt razend naar het reuzenkanon op de markt, richt den loop naar den donkeren hemel en lost een schot tegen het onweer.

De Koning zondert zich steeds in zijn paleis af. Te vergeefs poogt zijn nar, Lips van Straeten, hem te verstrooyen met zonderlinge verhalen. Daarbij komt Divara hem verwijtingen doen — zij is Koningin, maar de Koning veracht haar. Hij heeft wel haar edel bloed erkend, door haar te kroonen, maar hij versmaadt de vrouw, die slechts in naam zijne gade is. Hij vraagt haar in welke sterrenbeelden zij gelezen heeft, dat hij haar zijn hart moet schenken.

„In welke sterren?“ — andwoordt Divara. — „In

„dezelfde, die uwen doop hebben beschenen, toen gij gezworen hebt een rijk van vrijheid en deugd te grondvesten — zie, toen ook heeft Divara in de duistere grot „een ander verbond gesloten met machtiger geesten...“

Maar aanstonds laat zij haren dreigenden toon varen, zij nadert den Koning vleiend en rust schertsend aan zijne borst. Als Divara nu van liefde spreekt, vraagt de Koning haar hem op te helderen, wat liefde is; hij heeft er de helft der schatten van Sion voor veil. Zoo zij dit niet vermag, zij neme de theorbe en verbanne zijne zwaarmoedige stemming.... Maar Divara lacht en wegsnellend zegt zij, als een slang, die verdwijnt na gestoken te hebben: — „Herinner u, o Koning, den nacht aan 't wachtvuur op de markt, toen gij het hoofd der sluimerende vrouw verachtelijk met den voet hebt weggestooten!“

Den koning beklemt het vermoeden, dat hij in Divara eene vertegenwoordigster ziet van den boozen geest, die Munster heeft bemachtigd. Doch hij vreest haar niet en zal den strijd tegen haar volhouden door spot tegenover hare eischen te stellen. Eene deputatie munstersche vrouwen verzoekt tot den Koning te worden toegelaten. Divara verschijnt weder. Eene welbespraakte matrone vat het woord op en vraagt den Koning in naam van de munstersche vrouwen, de veelwijverij weder af te schaffen, daar al haar vroeger geluk is verwoest. Men spreekt van vrijheid, van vermeerdering der bevolking, maar niemand let op het lot der vrouwen, die hare stem niet kunnen uitbrengen in de volksvergadering. De Koning antwoordt met vroolijken spot en vraagt, of dan de munstersche vrouwen bij herstel van den vorigen toestand, wel zoo trouw en liefdevol zullen blijken te zijn, als zij thands verlangen, dat hare mannen zullen worden. Juist het vaste bezit van een enkelen man doet het spoedigst

hare liefde verkoelen, terwijl zij nu uit wedijver zullen streven, wie het meest zich van zijne liefde zal verzekeren. Voor het overige heeft hij minder invloed op de volksvergadering dan Krechting, en behoort men zich in de wet te schikken.

Eene schoone jonkvrouw vraagt onder schuchter blozen, dat men ten minste de ongehuwde vrouwen niet verplichte tegen haar zin te huwen. Zij is naar Sion gekomen, dewijl zij stille liefde koestert, om van tijd tot tijd den uitverkorene te zien. Als de Koning haar beveelt te zeggen, wie zij is en op wien hare keuze gevestigd is, andwoordt zij, dat zij uit het leger des Bisschops wegliep, dat zij, Gabriële van Ottwitz, hem zelven heeft liefgehad, nog voor zij hem zag. Een luimige inval doet den Koning glimlachen. Om Divara te vernederen, wil hij nog meerdere vrouwen op de wijze van Sion tot koninginnen verheffen. Hij reikt de hand aan Gabriële en verklaart nog eenige andere dochteren van Munster op den throon te zullen plaatsen. Hem is toch alles ijdelheid geworden, ook deze zullen schijn-koninginnen zijn, als ze slechts Divara in bedwang houden, die zijn gemoed wil beheerschen.

De Koning kiest naast Gabriële nog een schoon zusterpaar, eene voormalige non en eene bruid, die haar huwelijk vergeet, om koningin te heeten. Divara is bleek van toorn. Zij vertrouwt op de geheime tooverkracht, die Jan van Leiden omstrikt, sints hij in het woud met haar de roode boschbeziën heeft genuttigd.

X.

Donkere dagen breken voor den Koning van Sion aan. In den negenden zang, die tot opschrift voert: D e s m i d d e r n a c h t s i n d e n D o m, wordt eerst eene reeks van rechtspraken des vorsten vermeld, over allen, die inbreuk

maken op de wet der goederengemeenschap en der veelwijverij. De jongste gemalin des Konings, Lisabeth Wandtscheerer, zij, die haar bruidegom verried, om koningin te worden, heeft hare trouw gebroken en in 's Konings paleis den verstooten bruîgom ontvangen. Jan van Leiden veroordeelt haar ter dood, niet wijl zij hem bedrogen, maar omdat zij haren eersten minnaar valschelijk eeuwige trouw en liefde gezworen had.

Des avonds bezoekt de Koning de wallen met zijn gevolg. De wachters klagen, dat zij van honger vermageren, dat zij hunne kanonnen niet met kogels, maar met steenen moeten laden. Aan de noordelijke kruispoort hoort men buksen knallen, men verhaalt Jan van Leiden, dat de Koningin Divara met talrijke vrouwen te paard zich buiten de poort gewaagd had; in vliegenden rit ijlen zij terug, vervolgd van de bisschoppelijke ruiters. Eene gesneuvelde wordt te paard meêgevoerd — Gabriële van Ottwitz. Toen zij door de geopende poort naar binnen reden, schitterde Divaraas oog van heimelijke vreugde.

In pijnlijk gemijmer voltooit Jan van Leiden de ronde. Te vergeefs schertst Lips, de nar. Al wat de Koning bij zijn tocht op de wallen gezien heeft, verbittert hem ten hoogste. Eindelijk moet er een einde komen aan de ellende in Sion. Divara ontvangt hem met den betooverendsten lach en poogt hem lokkend van zijne zwaarmoedigheid te bevrijden. Zij reikt hem wijn. Het overvolle gemoed van den jonkman ontlast zich: „Ik veracht de menschen," spreekt hij, „ik veracht dit snoode geslacht! Wat hielp „het mij, zoo ik de banden hunner slavernij verbrak, daar „zij verdorven zijn tot op het merg hunner beenderen! „Groot is de tijd en verheven, maar wee ons, „als onze harten niet rein zijn, — hoe zullen „wij bestand zijn in den reuzenstrijd? Zoo

„sprak de Profeet, en zij waren niet rein, zij bezwijken „in den strijd. Ik heb mij gemaakt tot een knecht der „vrijheid in Sion, omdat ik mij hield aan 't eerlijk ge-„geven woord. Wat is een koningseed? Waarom was ik „geen tyran, om met vaste hand de ijzeren teugels te „voeren? Ik kan het nog zijn . . ."

Divara juicht hem toe, doet hem drinken en scherpt zijne voornemens met daemonische voldoening. Het verlies van alle droomen en alle illuziën doet hem spotten met zijne vroegere plannen. Het rijk van Sion zal niet ineenstorten, voordat hij met koninklijken wil er zijn eigen stempel op gedrukt heeft. Divara trekt hem aan hare zijde. Zij eischt, dat hij niet alleen van schijnkoning waarachtig vorst, maar ook van schijnechtgenoot waarachtig gemaal worde. Jan van Leiden bekent haar, dat hij haar niet lief heeft, maar tevens zijn geloof in den duur der eeuwige liefde heeft verloren. Divara vlijt zich aan zijne borst en omhelst hem met brandende lippen . . . .

Des middernachts ontwaakt de Koning uit zijnen roes. Rusteloos dwaalt hij rond. Aan 't opene venster ziet hij de Domkerk, waarin Hilla begraven werd. Hij tuimelt in 't middernachtelijk uur naar de kerk, opent de deur en dwaalt onder de verwoeste gewelven. Schrikbeelden rijzen voor zijne fantazie. Het graf der geliefde schijnt zich te openen, eene lichtspreidende gedaante nadert hem.

Eerst den volgenden dag vindt men den Koning bewusteloos in brandende koorts op den marmeren vloer der kerk.

De laatste zang schildert de vreeselijke ontknooping en B o e t e. De Koning, langzaam herstellend, opent de oogen voor zijne eigen schuld. De daemon, die Sion ten val bracht, heeft ook hem beheerscht. Doch slechts voor een oogenblik. Zijn trots heeft hem doen vallen; hij is bereid

boete te doen. Hij weet, dat het einde van den strijd, van zijn koninkrijk nabij is. Zijn edele droom is voorbijgegaan. De waereld zal Luther dienen; de bezielde Profeet van Haarlem kwam te vroeg. De oude banden zullen weêr knellen, gekroonde dwaasheid zal regeeren, de misdaad zwelgen op zijden kussens, de deugd verkwijnen op vochtig stroo.

Nijpende hongersnood teistert Munster. De bleeke Anabaptisten sluipen wanhopend door de straten. Gras en bladeren van boomen zijn hun voedsel. Een kogel uit het bisschoppelijk kamp geschoten, brengt een brief, waarin voor 't laatst genade wordt aangeboden. Jan van Leiden leest het bericht voor het volk. Hij vermaant vrijelijk te besluiten, al dreigt de Bisschop hem persoonlijk met vreeselijken dood. Divara bezweert de menigte tot volharding, daar weldra ontzet uit Holland zal komen. Eindelijk verschijnt Knipperdolling met eene rij van karren, allen volgeladen met brood, pekelvleesch, gezouten visch en spek. In woeste verrukking omringt hem het hongerende volk. 't Is geen gave des Bisschops, 't is louter wat looze burgers stil hadden verborgen in geheime bergplaatsen. Doch Knipperdolling, bemerkend dat duizenden wegteerden van honger, terwijl anderen er even welgedaan bleven uitzien, had in hunne huizen gezocht en aanzienlijken voorraad bemachtigd.

De Anabaptisten dulden nu niet, dat men den voorraad wegberge; spoedig zal er ontzet komen. Zij hebben lang genoeg gevast en gehongerd. Als wolven vallen zij op de karren aan. Niemand kan hen tegenhouden. De sterksten vermeesteren de beste stukken, maar nog blijft iets voor de zwakken. Wild geschreeuw, woedende twist en geweld heerschen heel den dag. Aan vier hoeken der markt worden vaten met wijn geopend. Een onmetelijk drinkgelag duurt den gantschen nacht bij fakkellicht, ter-

wijl bruine heidinnen zich wringen en zwenken, steeds wilder zich keerend in schaamteloos wulpschen dans.

In 's Konings paleis heeft Divara een groot feestmaal bereid voor de rijksgrooten. De eetzaal is met tooverachtigen luister getooid. De gantsche schat van goud en zilver, van kleinooden uit kerk, klooster en raadhuis, is uitgestald op de tafel en langs de wanden. Alles schittert meest van goud. Wijn is er in overvloed, de spijzen zijn eenvoudig, maar nog in genoegzamen voorraad uit de laatste resten bijeengebracht. De Koning is opgeruimd en hoffelijk voor al zijne gemalinnen. Hij weet, dat het einde nadert en vreest niet. Vroolijk gedruisch van muziek vervult de zaal. De bleeke en vermagerde trekken der mannen worden door den wijn met hoogroode tinten bedekt. De kelken, eens bij het hoogaltaar gebruikt, worden telkens met fonkelende stroomen gevuld.

Knipperdolling en Krechting wedijveren wie het meest kan drinken. De bultenaar schijnt hier overwinnaar. Met hoonende woorden richt hij zich tot de gasten en verklaart, dat hij op dit oogenblik de nieuwste leer voor Sion heeft uitgedacht. Eerst de leeraar van Haarlem, toen de jongeling van Leiden en nu Krechting. Men heeft goederengemeenschap verkregen, veelwijverij, nu predike men nog gemeenschap der vrouwen. Te vergeefs ontsteekt de leeraar Rottmann in hevigen toorn. De Koning beveelt kroon en schepter te brengen, en bekleedt onder stille ironie Krechting met het volle ornaat der koninklijke waardigheid. In hem toch vertegenwoordigt zich het best de geest van het nieuwste Sion.

Krechting wordt op den koningszetel geplaatst. Hij kan niet veel meer dan stamelen. De koninginnen trekken zich gillend terug, als hij hare hand wil aanraken. Lips van Straeten wordt tot zijn kancelier benoemd en vangt

aan de landen, die men denkt te veroveren, onder de gasten te verdeelen. Ieder krijgt zijn deel; een munstersch slager ontvangt Keur- Hessen, een kleêrmaker uit Ulm Hongarije, de trouwe wachter Tylan Bohemen en Knipperdolling Portugal. Maar sommigen zijn niet tevreden, en reeds vangt de munstersche vleeschhouwer een vuistgevecht met Knipperdolling aan. Nauw is dit gestild, of de nieuwe Koning Krechting wil de koninginnen verdeelen, en wijst aan Knipperdolling Divara toe. De Koningin ziet den reusachtigen dronkaard naderen, maar stoot hem toornig ter aarde.

Zij richt zich nu tot de gasten en vermaant hen niet te twisten. Zij zal voor nieuwe feestvreugde zorgen. Witte, schuimende wijn wordt op haar bevel geschonken. Een knaap treedt nu met een reusachtigen luchter binnen, die tal van rozenroode vlammen uitzendt. Eene reeks van fraai gedoste jonkvrouwen zweeft binnen en danst cierlijk door de zaal bij zacht ruischend snarenspel. Daarna vallen cimbalen en trommen in; de dans wordt wilder. Alles is bij het rozenrood licht in luisterrijke schittering en jeugdige frischheid getooid. Jan van Leiden glimlacht weemoedig en overweegt in stilte, waarom vreugde, de vroolijke jubel der zinnen, op aarde zich knoopt aan laagheid, gemeenheid en snoodheid? Steeds had hij schoonheid en genot pogen te vereenigen met een streven naar deugd, verhevenheid en edelmoedigheid. Was die harmonie niet te vinden?

De tuimelende dans was steeds wilder geworden, de gasten van Divara hadden uit den krans der danseressen reeds menige bloem weggerukt, toen plotseling Lips van Straeten het magische licht omverstiet. Verschrikt ziet ieder om zich heen. De fraai gedoste jonkvrouwen werden bruine, verdorde heidinnen met terugstootend gelaat. Ont-

steltenis verspreidt eene akelige stilte. Koning Krechting is met kroon en schepter omvergetuimeld. De bedelaar Dusentschur, die aan de tafel des Konings at, had met den vurigen wijn aan den wand geschreven. Lips, de nar, hield er eene vlam bij, en eensklaps brandt in blauw dwalmende letters het „Mene tekel upharsim“ van Belsazar aan den wand.

Donderend klinkt een kanonschot van de markt. Buksengeknal en angstgeschrei mengt zich er onder. Een bode stort gewond binnen. Munster is verraden, men heeft de soldaten van Wilcke van Stedinck door de Kruispoort binnengelaten; de Heidens deden het. De gasten in het paleis ijlen naar de vensters, maar deinzen sidderend terug. Bij fakkellicht zien zij speren en zwaarden flikkeren. Alles is omcingeld. De lafaards vluchten en pogen in veilige schuilhoeken zich te verbergen.

Jan van Leiden staat fier met de hand aan het zwaard, terwijl twee trouwe honden rondom hem springen. Lips van Straeten treedt naar buiten en fluistert hem toe: — „Geduld, Jan! het dwaze stuk loopt ten eind, het gordijn „valt, de lichten worden uitgebluscht. Ga ter ruste! Gij „hebt u wakker gekweten, zoo als ik verwachtte, met „talent de Davidsrol gespeeld, met meer talent dan geluk! „Ga ter ruste, vriend Jan! De oude goochelaar Lips van „Straeten zal zorgen voor een krachtig slottooneel! Slaap zoet, „jonge held — en droom van betere dingen, dan van deze „wonderlijke waereld en het treurige kluchtspel des levens!“

De nar grijpt den reus Tylan, die met een fakkel radeloos rondloopt, bij den arm, en daalt met hem naar den kelder van 't paleis. Wapens en pantsers waren daar opeengehoopt naast kogels en een duchtig vat. De nar opent het vat. Tylan nadert zwaayend met den fakkel; een vreeselijke knal slingert het gansche paleis met al de sol-

daten des bisschops en al zijne bewoners in de lucht.

Maar de Koning Jan van Leiden bleef gespaard tusschen vallende muren. In bezwijming gezonken, ontwaakt hij te midden van stikdonkeren nacht, gevoelt hij door eene brandende hand zich meêsleuren langs eindloos kronkelende gangen in eene doffe lucht. Eindelijk streelt een frissche bries zijne slapen; men bindt hem een blinddoek voor de oogen, knevelt de handen te zaâm en tilt hem op een stampend paard. Voorwaart gaat het over bruggen en door bosschen, den gantschen nacht. Daarna uit den zadel gelicht, wordt hij met geweld vooruitgeschoven over rotsbrokken, eindelijk valt de blinddoek. In een prachtig verlichte zaal, te midden der rotsen uitgehouwen, staat Jan van Leiden duizelend stil. En weder treedt de bruine Koningin Divara hem lachend te gemoet.

De jonkman deinst verschrikt terug en eischt te weten waar hij is. Divara voert hem naar buiten en brengt hem op de rotsblokken, in het Davertwoud, waar hij eens door den Profeet gedoopt was tot deelgenoot in het rijk van reinheid en vrijheid. Divara verhaalt, hoe hare getrouwen sints maanden een gang hadden gegraven uit het woud naar het paleis, om veilig te ontkomen. De meeste schatten waren gered — zij had zelfs de kroon voor den koning behouden.

Maar de jonkman stoot haar terug. Heeft zij in zijn leven hem eenmaal overwonnen met helsche toovermacht, in den dood wil Jan van Leiden triumfeeren. Nog eenmaal vat Divara zijne hand, hare wilde oogen fonkelen nog eenmaal vol diabolische schoonheid... In toorn wijst hij haar af en verwijt haar, dat zij de blijde hoop van het Sionsrijk heeft verwoest, dat haar lachen hem als satansgrijns in de ooren klinkt. Divara grijpt hem woedend vast. Eene vreeselijke worsteling volgt aan den rand van den

afgrond. De heidin valt hem aan als met daemonische kracht toegerust, doch hij kampt wanhopig, als een cherub, die de machten der duisternis overwint. Eindelijk heft hij haar op van den bodem en slingert haar naar den afgrond.

Nu trekt hij het zwaard, door den reus voor hem gesleepen, en ontbloot zich de borst. De verwelkte rozenknop van Hilla valt voor zijn voet. Eene troostrijke, roerende gedachte verzoet zijn dood -- de morgenzon bestraalt het lijk van den munsterschen koning.

Vreeselijk woedt de Bisschop in Munster. De Aastroom is bloedrood van lijken. Een maand duurt het moorden. Eindelijk wordt het stil in de stad. Het vroegere leven van elken dag keert terug. De vergetene bedelaresse zit weder op de trappen van het Raadhuis en murmelt: „Uw koninkrijk kome!“ en „Leid ons niet in verzoeking!“ En later leest men de gruwzame geschiedenis der vaderen, nauwelijks begrijpend, dat zij mogelijk was.

Het Epos eindigt aldus:

„Aber die Zeit, sie kommt, wo Verschollenes wieder bedeutsam
„Wird — und sobald sie gekommen, die sinnige Muse bedenkt es.
„Und so hebt aus des Zeitstroms Flut, der ja ewiger Sterne
„Spiegel und Grab, dies Bild sie: verständlich dem neuen Geschlechte,
„Schreckend und spornend zugleich, auf schwebendem Kahne der Dichtung
„Ueber den Brandungen rage der leuchtende König von Sion.“

XI.

Is mijne schets van Hamerlings Epos niet te uitvoerig geworden, zoo schenkt ze mij tevens overvloedig stof, een gunstig oordeel over dit voortreffelijk werk te staven.

Grondige wetenschap van het munstersche oproer, van de tijden en menschen, legde de bazis tot deze schepping. Met zeldzame eenheid en harmonie van gedachte is het hoofddenkbeeld ontwikkeld. De ernstige germaansche zin

van den dichter ontdekte in de geschiedenis der Wederdoopers eene tragische stof, waarin tallooze aansluitingspunten voor ieder, die de groote vragen van den tijd met ernst beoefent. De Koning van Sion levert eene voortdurende echo van het negentiendeeeuwsche dichtergemoed, eene profetische vertroosting voor de toekomst. Daarenboven de denkbeelden van vooruitgang en verlichting onzer eeuw zijn niet opgedrongen aan de epische verdichting, zij zijn er aan ontleend.

Hamerling restaureert niet alleen poëtiesch, maar ook historiesch de stoute figuur van Jan van Leiden. Zijne duitsche dichtersnatuur voegt er bij, wat tot de grootschheid der psychologische opvatting, tot veredeling van den epischen indruk allernoodzakelijkst is. Zoo wijkt hij af van de gewone voorstelling aangaande Jan van Leidens straf en dood, na eene smaakvolle toespeling op de bekende feiten gedurende den maaltijd in des Bisschops tent. Zijn epischen en verheven held mocht hij niet doen eindigen in een ijzeren kooi. Robert Zimmerman — een bevoegd rechter, zoo er vraag ontstaat naar bevoegdheid — oordeelde: „So frei Hamerling, Gebrauch machend von dem dichterischen Vorrecht, den geschichtlichen Stoff in unwesentlichen Dingen sich nach Bedürfniss zurecht zulegen, mit den Lebensumständen und Todesarten der Haubtpersonen gewaltet hat, so treu hält er sich an den Lokalton der Zeit, der Landschaft und der Volksstämme, die seine Dichting uns neu belebt.“ [1]).

Zoo ooit dan was zijne epische hoofdgedachte van de verhevenste en indrukwekkendste gehalte. Aanstonds is het Matthijszoon, die haar verkondigt in de regelen:

„Gross ist die Zeit und gewaltig; doch wehe, wenn unzere Herzen
Rein nicht sind; wie sollen im riesigen Kampf wir bestehen?“

---

[1]) Wiener Zeitung, 30 December 1868.

De groote strijd der menschheid, zinnelijkheid tegen zedelijkheid, wordt door Jan van Leiden en Divara gestreden. In den Profeet openbaart zich de zuivere mystiek, de stem der inwendige openbaring beslist. Met aangrijpende kracht treedt deze bij den beeldenstorm en het auto-da-fe der kloosterbibliotheken op.

Jan van Leiden echter is de meer harmonische mensch, naar de natuur en den geest een volkomen schoon ontwikkeld man. Zijn ideaal Vrijheid en Reinheid naast Schoonheid en Genot schijnt een oogenblik nabij, als hij de banier van Sion heeft gegrepen en de liefde van Hilla wint. Maar de booze geest van Munster, de Zigeunerkoningin, verwoest heimelijk het goede werk uit lust tot het booze.

De satanische woestheid van Divara en van haren zwervenden stam is met onverpoosd meesterschap geschilderd, als achtergrond voor de stoute dweperscheppingen van den Profeet en den Koning van Sion. De zedelijke val des Konings, slechts voor een oogenblik door magische kunstgrepen verkregen, maar wortelende in een kiem van trots, die door booze dagen zich ontvouwt, wel verre van den epischen held te knakken, was poëtiesch gepraedestineerd. Jan van Leiden is mensch gebleken ook in zijne zwakheid. Hij heeft zelfs zijn val overleefd bij de laatste orgie in het koninklijk paleis, die in gloed en kleurenrijkdom alles overtreft wat Robert Hamerling ooit heeft geleverd. Jan van Leiden kan rustig spotten over den verbrijzelden schepter van Sion, de illuziën zijns geestes zijn verstorven, de hoop van welslagen stuitte op zinnelijkheid, boosheid, verdorvenheid van het menschengeslacht, waarvoor hij zoo veel groots gedroomd had.

De ethische ader, die in heel dit Epos klopt, verheft het tot eene gezonde, mannelijke, fiere, maar tevens

bezielende schepping. Maar wat dit kunstwerk vooral veler harten zal doen winnen, is de uitstekende fijnheid der dichterlijke gedachten, de bloemenregen van poëtische beelden, die elke bladzijde heeft gewaarmerkt als eene schepping van Hamerlings genie. Daar heerscht een verheven idealisme in het hart van dezen Duitscher, zoo als onze tijd maar al te zeer behoeft. Geen idealisme der godsdienstige zwaarmoedigheid, 't welk zich in de zwevende sferen van het bovenzinnelijke eene heerlijke uitkomst droomt — geen idealisme der gekwetste persoonlijkheid, die in gewaande miskenning van de menigte zich een programma van grieven voor de toekomst formuleert — geen idealisme der sentimenteele oppervlakkigheid, die tegen sommige ruwe uitingen van den tijdgeest zich wapent met tranen en bijvoegelijke naamwoorden — maar het Idealisme van den reinen, aesthetischen en zedelijken zin, 't welk zich in den bangen strijd des levens stort met de banier Vooruitgang, Verlichting, Volmaking, dat niet vertraagt, omdat het gelooft aan de Menschheid en hare verheven bestemming.

En stellen wij ook het ongerijmde, dat de banderolle van dit keurlegioen zou moeten bezwijken in den grooten strijd der geesten — dan nog, met het brandmerk der gescholden dweperij op het voorhoofd, stellen wij ons onder de bevelen van een ridderlijk aanvoerder als Robert Hamerling, en fluisteren met den Koning van Munster:

„Träumer- und Schwärmergedanken, ihr Kinder der edelsten Häupter,
„Die ihr bisher, leiblos, unstät, in den Lüften geschwebt nur,
„Heimathlos, von den Kalten verschmäht, und gehasst und befehdet
„Von den Gebietern der Erde — o kommt, lasst nieder wie Tauben
„Euch auf den Zinnen von Münster: ich wille euch die Stätte bereiten.“

Augustus 1870.

DE EERSTE ROMANS VAN CHARLES DICKENS.

Het kenmerkend letterkundig feit der negentiende eeuw is de bloei van den Roman in proza.

Het epiesch verhaal in verzen bloeide reeds bij de vroegst beschaafde volken der Midden-Eeuwen — en zelfs Vergilius zou men éen romanschrijver in verzen kunnen noemen, hadde deze niet door strengheid van vorm, door epische behandeling der vaderlandsche traditie zich op het standpunt van heldendichter gehandhaafd.

De prozavertelling, schoon in de Oudheid gepraeludeerd door Appulejus, begon eerst met de italjaansche herderromans, met de spaansche Amadisproken, met de fransche hofpraatjens van Mlle de Scudéry en Mlle de la Fayette. De zeventiende en achttiende eeuw werkten op dit thema voort, de schelmenroman van Mendoza en Quevedo, de komische roman. van Scarron en Le Sage, de pathosroman van Jean Jacques, de humoristische roman van Goldsmith, Fielding, Smollet en Sterne, de avontuurlijke roman van de Foe, de intieme roman van Richardson tot op den historischen roman van Sir Walter Scott hielden de belangstelling van het beschaafd Europa wakker en staafden, dat de epische vertelling in proza de lievelingsvorm geworden was voor oude en nieuwe waereld.

Onze eeuw zag een onmetelijken voorraad van epische prozagewrochten geboren worden onder het voortdurend

stijgen der letterkundige kultuur bij de moderne volken. Eerst voor ridders, toen voor dames en hovelingen, toen voor rijke burgers, eindelijk voor winkeliers en handwerkslieden, koos de roman dezer eeuw zijn intrek in alle woningen — paleizen of kerkers, kazernen of werkplaatsen. Het verbruik van romans is even reusachtig als het aanbod, de belangstelling klimt nog voortdurend. Daarbij voegt zich het verschijnsel, dat de uitstekendste letterkundige kunstenaars den Roman tot openbaringsvorm hunner denkbeelden hebben gekozen, daar de roman steeds populair bleef.

Walter Scott, George Sand, Berthold Auerbach, Jakob van Lennep, Henderik Conscience, Charles Dickens, Victor Hugo, Gustaf Freitag, Anna Louise Geertruida Toussaint, William Makepeace Thackeray, Honoré de Balzac, Friedrich Spielhagen, Frederika Bremer, Frits Reuter, Erckmann-Chatrian heetten de besten van de romanschrijvers der moderne tijden en zij werden zeer zeldzaam door de beoefenaars van lied of drama uit dit zelfde tijdvak overtroffen. Bij geen volk echter wordt de romandichting op zoo bedrijvige wijze ter hand genomen, als bij onze buren aan de overzijde van het Kanaal.

Reeds in de achttiende eeuw tierde de Roman welig op engelschen bodem, maar onze dagen hebben eene produktie van dit artikel beleefd, die alle verbeelding overtreft. De engelsche vrouwen, jonge en bedaagde, hebben zich van de partij verklaard en aan hare rustelooze bedrijvigheid dankt de engelsche boekenmarkt een nooit verminderenden toevoer van romans. Of de letteren dezer eeuw daarmeê hebben gewonnen, is een ander vraagstuk. In elk geval doen zich eenige belangwekkende vrouwengestalten voor te midden van het bataljon predikantsdochters, die met hun leêgen tijd geen weg weten en daarom novellen timmeren —

Charlotte Brontë (Currer Bell) en Miss Yonge, de lyrische schrijfster van „the Daisy Chain," wegen op tegen alle Ladies Blessingtons, en Fullertons, tegen alle Misses Cummins en Kavanaghs, tegen alle Mistresses Gaskells, Marshes en Oliphants. Daarenboven wordt de alom toegejuichte auteur van „Adam Bede" en Romola" voor eene Miss of Mistress Eliot gehouden en gelooft men, dat de beruchtste opsteller van sensatieboeken eene Mistress of Miss Braddon is.

Dat naast dit legio van vrouwenromans nu daarenboven eene onafzienbare menigte van verhalen uit mannelijke fantazie is gevloeid, zou minder belangrijk zijn, telden wij niet onder deze een drietal, misschien een viertal, van de eerste europeesche schrijvers: Lord Lytton, weleer the honourable Edward Lytton Bulwer, William Makepeace Thackeray en Charles Dickens. Mogelijk willen anderen aan Anthony Trollope of aan den „right honourable" Benjamin Disraeli nog eene eereplaats toekennen, het is reeds een allerbelangrijkst feit, dat de europeesche litteratuurgeschiedenis van deze eeuw eene trits van mannen kan aanwijzen, als: Bulwer, Thackeray, Dickens.

Aan dezen laatste — ten onzent het meest populair — is de volgende studie gewijd.

I.

EERSTE LEVENSJAREN EN ROEPING.

Op dit oogenblik zijn ons slechts de omtrekken van Dickens' huiselijk leven bekend. [1]) De groote verteller is ons

[1]) Dit schreef ik in den zomer van 1871. Sints is de uitvoerige biografie van John Forster (The life of Charles Dickens,

het vorig jaar ontvallen — 't is onmogelijk nu reeds tot het geheim van zijn levensstrijd, van de menigvuldige stormen, die gerezen zijn in zijn fijn gevoelend gemoed door te dringen. Eene zekere kieschheid, die onze engelsche stamgenooten op voordeelige wijze onderscheidt, belet, dat het publiek aanstonds in al de verborgenheden van den heiligen huiselijken haard doordringe.

Een beroemd schrijver in Frankrijk vertelt reeds bij zijn leven in talrijke deelen Mémoires wat hij al verhevens of soms ook minder stichtelijks mocht hebben gewrocht, hij schildert ons de kleur zijner oogen, lokken en handschoenen, hij verraadt ons zijne hartsgeheimen, ontheiligt zijne eerste liefde door er de teederste oogenblikken van te verklikken — en zoo hij ons niets van zijn eigen persoon wil opdisschen, vergast hij ons op de schandalen in het gezin zijner ouders. George Sand heeft eenige deelen gewijd aan de geheime geschiedenis van hare ongelukkige moeder en lichtzinnigen vader; zelfs hare grootmoeder treedt op voor het publiek.

Volken van germaanschen bloede plegen met meer piëteit van groote en dierbare overledenen te spreken. Vele jaren verliepen er na den dood van Heinrich Heine, vóor Adolph Strodtmann ons een model van biografie leverde, dat alleen overtroffen wordt — zoover mijn oordeel reikt — door de mikroskopiesch fijne levensbeschrijving, welke onze Potgieter van onzen Bakhuizen van den Brink begint te leveren. Voor Charles Dickens geldt hetzelfde. Men wachte slechts. Over jaren eerst zal vriend of vijand, bloedverwant of ambtgenoot de pen opvatten en ons de intieme geschiedenis vertellen van Charles Dickens.

London. Chapman. 1872—1874, 3 vol.) verschenen, waaruit echter slechts enkele geheel nieuwe bizonderheden omtrent Charlens Dickens' leven bekend zijn geworden.

Inmiddels hebben wij stof te over, om de eerste nieuwsgierigheid te bevredigen. Het leven van den dichter is naar den uiterlijken omtrek volledig bekend en — wat belangrijker is — zijne schriften leeren ons veel van het overige. Met dit materiaal wagen wij nu eene proeve van letterkundige biografie en koesteren den vurigen wensch, dat alle gebreken en zwakheden van dit werk spoedig zullen worden aangevuld door degelijker en begaafder pen.

Charles Dickens werd geboren te Portsmouth op den 17 Februari 1812 [1]). Zijne ouders noemden hem eigenlijk: Charles John Hougham Dickens, doch hij bediende zich later alleen van zijn korteren, maar waereldberoemden naam. „In geval van een fatsoenlijken akademischen titel, zou ik er anders over gedacht hebben“ — zeide hij eens en reeds aan dezen trek herkent men den achtenswaardigen geest des mans, die zijn gantsche leven alle onderscheiding door titels, kruisjens of lintjens ridderlijk van de hand wees.

Dickens' vader, Mr. John Dickens, was ambtenaar bij de marine en werd na den grooten oorlog met den eersten Napoleon op pensioen gesteld in 1815. Het gezin trok hierop naar Londen, waar de vierjarige knaap al aanstonds onder invloed kwam dier onwaardeerbare opvoeding, welke het leven en bedrijf eener gedruischvolle waereldstad aan dichters van geboorte pleegt te schenken. De oude Dickens, die een gezin van zeven kinderen had te onderhouden,

---

[1]) Men vergelijke voor uitvoeriger schets van Dickens' leven — behalven eene menigte kleinere artikelen in den zomer van 1870 verschenen: — Dr. Julian Schmidt, Charles Dickens in zijne Bilder aus dem geistigen Leben unserer Zeit (Leipzig 1871) — en (Theodore Taylor): Charles Dickens, The story of his life (Londen 1870). Lezenswaardig is tevens een artikel van Henri Taine in zijne Essais de Critique et d'Histoire (Paris 1858).

trad als verslaggever van het Parlement op voor den destijds bloeyenden en belangrijken Morning Chronicle.

Charles bleef tot zijn zevende jaar te huis en vertrok toen naar de kostschool van den eerwaarden William Giles. Uit zijne latere werken zou men mogen besluiten, dat hij zich bizonder ongelukkig gevoelde op deze kostschool; zijne satyre tegen al wat eenige kostschool raakt is ieder bekend. De gestalte van den schurkachtigen Squeers behoeft hier niet herinnerd te worden; de aanval was destijds gericht tegen den ellendigen toestand der scholen in Yorkshire. De fatsoenlijke kostschool van Dr. Blimber, waar de jonge Paulus Dombey zoovele angsten uitstond, en vooral de gevangenis, waarin de arme David Copperfield zuchtte onder het beheer van den korpulenten Mr. Creakle en den vreeselijken Tungay met zijn houten been, zullen misschien voor een deel als autobiografiesch mogen worden opgevat — daar tegenover mag aangevoerd worden, dat Dickens elders in Copperfield met stille sympathie de kostschool van Dr. Strong te Canterbury beschrijft, dat hij in den armen schoolmeester uit Nelly en in meester Mell uit Copperfield een aandoenlijk beeld van den stillen, lijdenden, edelen schoolleeraar heeft ontworpen.

De gissing ligt echter voor de hand, dat de jonge Charles Dickens het zoo bizonder kwaad niet heeft gehad op de kostschool van den eerwaarden William Giles te Chatham. Nog maar weinige jaren geleden nam hij deel aan een jubileum, waarbij den heer Giles uit naam zijner vroegere leerlingen een zeer kostbaar geschenk in zilver werd aangeboden. Zijne koene handteekening prijkt onder het adres van gelukwensching, dien dag den ouden kostschoolhouder aangeboden.

Wat Charles Dickens van het onderwijs op die school

genoot, wat hij later heeft geleerd op eene londensche school voor middelbaar onderwijs, blijft ons voorloopig onbekend [1]). Zijne studiën zijn niet onvruchtbaar geweest, dat blijkt uit zijn kostelijken en frisschen engelschen stijl — bizonderheden zijn nog niet medegedeeld. 't Staat echter vast, dat de lezing van sommige klassieke engelsche geschriften een grooten invloed op hem oefende. Wel citeerde hij nimmer met die trotsche pronkzucht, welke de akademische Lord Lytton somtijds zeer onaangenaam maakt, maar uit elk van zijne latere schriften blijkt zijne liefde voor een zeker aantal engelsche klassieken, welke hij ergens in den Copperfield heeft genoemd.

Later zal ons het betoog voegen, dat de David Copperfield op menige bladzijde de levensgeschiedenis van Charles Dickens inhoudt, thands nemen wij de hooge waarschijnlijkheid dezer stelling aan. De klassieken in den Copperfield genoemd zijn: Roderick Random, Peregrine Pickle, Humphrey Clinker, Tom Jones, the Vicar of Wakefield, Don Quixote, Gil Blas en Robinson Crusoe. Van de engelsche romanschrijvers der achttiende eeuw noemde hij alzoo: Daniel de Foe, Smollet, Fielding en Goldsmith, van de overigen slechts Lesage en Cervantes. De jonge knaap toonde hiermede eene buitengewone belangstelling voor het vrije gemeenebest der fantazie. Zijn lust voor avontuurlijke vertelling was het, die hem naar de oude romanschrijvers deed grijpen. Hij bekent eenige regelen verder, dat ook de Duizend-en-een arabische

---

[1]) John Forster heeft licht verspreid over deze periode. Gedurende de gevangenschap zijns vaders (1822—24) als insolvent schuldenaar, arbeidde de jonge Dickens bij een' bloedverwant in een schoensmeerfabriek.

Nachtvertellingen tot de leerboeken zijner jeugd behoorden.

Schoon hij van Walter Scott zwijgt en ook Richardson niet noemt, zou ik durven beweren, dat de laatste hem meer boeide dan de eerste. Historische schildering, hoe kleurenrijk en smaakvol, boezemde hem om zeker waas van geleerdheid een onoverwinbaren afkeer in. Alleen de lezing van Carlyles Fransche Revolutie inspireerde hem later tot zijne „Tale of two Cities", terwijl hij reeds in zijn Barnaby Rudge zijne uitstekende bevoegdheid tot het schetsen van historische figuren had gestaafd. Hoever hij echter van den grooten schotschen bard afweek, hoezeer beider karakteristieke richting en aanleg uiteenliep, zal ter zijner plaatse blijken. Voor Richardson moet Dickens reeds vroeg sympathie gekoesterd hebben. De voorbeeldige heldinnen, de smetteloozе helden, als Pamela, als Clarisse Harlowe, als Sir Charles Grandisson, maakten op zijn engelsch hervormd gemoed een diepen indruk.

Zijne latere schriften staven door de schepping van edele, vlekkelooze, goedhartige figuren als mr. Wardle uit Pickwick, als de gebroeders Cheeryble uit Nickleby, als Tom Pinch uit Chuzzlewit, als John Jarndyce uit Bleak House, zelfs als de Rev. Crisparkle uit Edwin Drood, dat hij gelijk Richardson niet alleen vermaken, maar ook op onschuldige wijze moralizeeren wil. Aan dezen echt engelschen trek, aan deze praktische neiging tot didaktiek is hij later onveranderlijk getrouw gebleven.

Uit De Foe putte hij, behalven zijn vermaak in de ongeëvenaarde avonturen van den waereldheld Robinson, dezelfde waardeering van ethische motieven als bij Richardson. Robinsons gemoedsbezwaren en bijbellezen, zijn vasten en kampen met gewetenspijn, komen hem even

belangwekkend voor als diens vernuftige, echt engelsche strijd tegen natuur, land en water. Misschien, dat de lektuur van Smollet in den toekomstigen verhaler die nieuwsgierigheid naar psychologische vraagstukken heeft opgewekt, welke bij den nuchteren, kalmen, schoon somtijds hartstochtelijken auteur van Roderick Random en Peregrine Pickle zoo dikwerf om den hoek gluurt. Smollet amuzeerde hem niet alleen door de ruwe avonturen zijner helden, het was de diepere studie van het karakter, van elken boozen of edelen trek in het menschelijk hart, die de jonge Dickens met geniale intuïtie waardeerde. De gestalte van Smollets Miss Williams zweefde hem voor den geest, toen hij zijne Nancy uit Oliver Twist, zijne Emily en zijne Martha uit Copperfield ontwierp. Dickens' latere buitengewone kracht in het schetsen van vreeselijke zielsangsten, van wroeging, haat, angst, wanhoop vinden hun uitgangspunten in Smollet en Goldsmith.

Want ook deze en de joviale Fielding maakten een onuitwischbaren indruk op den schoolknaap. De ruwe humor van den laatsten schijnt hem even zoo goed vermaakt te hebben, als de fijne reflektie van den eersten. Komen Dickens' geestigste en meest populaire helden: Sam Weller, de oude Weller, Mark Tapley, Captain Cuttle, Traddles, Micawber ten tooneele, zij allen, zelfs Bob Sawyer uit den Pickwick en Dick Swiveller uit Nelly brengen den levenslust en grappigheid van Fielding te binnen, maar herinneren geen oogenblik aan de brutaliteiten en gemeenheden dier waereld, waarin Tom Jones zijn lief en leed ondervindt.

Merkwaardig is hier de invloed van Oliver Goldsmith. Het idyllische van den Vicar beheerscht den engelschen roman van deze eeuw, de ondeugendheden en naaktheden

der achttiende-eeuwsche romantiek worden met uitmuntenden goeden smaak vermeden. Wel komt de hartstocht bij Thackeray, Dickens, Bulwer tot ontzettende uitbarstingen van woede, haat, smart of schrik, maar de kieschheid van den echten kunstenaar verzacht de al te schrille kreten en werpt een sluyer over de laagheden eener ontketende bestialiteit.

Zoo is de knaap Charles Dickens tot zijne schitterende taak opgevoed. Hem ontbrak de in Engeland bijna onontbeerlijke latijnsch-klassieke kennis; zijne vorming was geheel modern. De heerlijkste fantazie-scheppingen van den lateren tijd en het woelige engelsche leven van Londen hebben in zijne jeugd de sterkste indrukken bij hem achtergelaten. Zoo ontstond reeds van den beginne een onbewuste tegenzin, eene heimelijke antipathie jegens al het deftige, geijkte, klassieke; waardoor in al zijne werken eene frissche strooming van levenswarmte en oorspronkelijkheid vloeit, welke ruimschoots tegen de fijnere reflektie van een Thackeray, tegen de meer artistieke kompozitie van een Bulwer kan opwegen.

Charles Dickens heeft in zijne werken nooit van een latijnsch of grieksch citaat kunnen gebruik maken en overtrof in populariteit een Walter Scott, die met zijne wetenschap wist te woekeren, en een Lord Lytton, die er misbruik van heeft gemaakt.

II.

DE SNELSCHRIJVERSTIJD.

Mr. John Dickens wilde van zijn zoon een rechtsgeleerde maken. Gelukkig, dat de natuur door den aanleg van den begaafden knaap er zich heftig tegen verzette.

Charles Dickens werd op een prokureurs-kantoor geplaatst en gevoelde er zich buitengewoon ongelukkig. 't Ging

hem als Harrison Ainsworth en Disraeli, die ook een zekeren tijd aan den lessenaar van een rechtsgeleerde hebben gezucht. Nadere bizonderheden over dezen kantoortijd ontbreken in de geschiedenis, maar in Dickens' werken leest men bijna op iedere bladzijde, hoe zich de gevoelige, voor indrukken vatbare natuur des jonkmans over al de rechterlijke ongerechtigheden en wandaden van Oud-Engeland heeft geërgerd.

Zijn eerste beroemde werk was — als weldra blijken zal — eene doorloopende satyre op de burgerlijke rechtspleging en de Fleet-gevangenis. Het proces Bardell contra Pickwick over geschonden trouwbelofte is de kern van de beroemde geschiedenis des edelmoedigen Samuël Pickwicks, en de kern van de kern is de karikatuur der schurkachtige prokureurs Dodson and Fogg. Zijn gantsche roman Bleak House is tegen den slakkengang der rechtsgedingen bij het Kanselarij-hof gericht, zijne schildering van Doctor's-Commons in Copperfield, van het Circumlocution-Office in Little-Dorrit, van de Marshalsea-gevangenis in hetzelfde boek, van Mr. Jaggers, den advokaat in kwade zaken uit Great Expectations — zijn allen uit zijn bizonderen tegenzin ten aanzien van engelsche rechtspleging en engelsche prokureurskantoren voortgevloeid.

Het huisgezin der Dickensen bemerkte wel spoedig welk een afkeer de achttienjarige jongeling voor zijne dagelijksche taak koesterde. Mr. John Dickens was verstandig genoeg zijn zoon niet verder te dwingen en hem ditmaal zelf te laten kiezen. Hij koos het beroep van zijn vader en wijdde zich aan de stenografie, om verslaggever van het Parlement voor de dagbladen te worden. Eenigen tijd, het schijnt omsteeks twee jaren te zijn geweest, oefende hij zich in de kunst van snelschrijven bij de beroemde gebroeders Gurney, stenografen van het Parlement.

Dickens heeft zijnen leertijd voor de stenografie in Copperfield zeer vermakelijk beschreven. — „Ik liet“ — zoo verhaalt hij — „mijn voornemen, om mij in het snelschrijven te oefenen niet koud worden. Dit was een van de ijzers, die ik dadelijk in het vuur stak, en een van de ijzers, die ik gestadig gloeyend hield, waar ik gedurig op bleef hameren met eene volharding, die ik zelf zonder schaamte mag bewonderen. Ik kocht een grondig leerboek in de stenografie, dat mij tien shillings en sixpence kostte — Dickens bedoelt „Gurney's System of Shorthand“ — een boek, 'twelk mij in weinige weken op de grenzen van krankzinnigheid bracht. De veranderlijke beteekenis der stippen, die zóo geplaatst dit en zóo geplaatst geheel iets anders moesten beduiden: de wonderlijke grappen, die de cirkeltjens vertoonden: de onverklaarbare gevolgen van sommige naar vliegepooten zweemende teekens: de noodlottige uitwerking van eene kromme lijn op eene verkeerde plaats; dit alles vervolgde mij den gantschen dag en verontrustte mij des nachts in benauwde droomen. Terwijl ik in het duister rondtastend deze zwarigheden was te boven gekomen en het alfabet had leeren begrijpen, dat op zich zelf reeds een tempel was vol ægyptische duisternis, kwam er eene nieuwe stoet van ijselijkheden, willekeurige teekens genaamd, de meest tyrannieke teekens, die ik ooit gekend heb, en die bij voorbeeld wilden, dat een ding 'twelk naar het begin van een spinneweb geleek, verwachting zou beduiden en dat een met inkt geteekend vuurpijltjen nadeelig zou beteekenen. Toen ik deze afschuwelijkheden mij in het hoofd had geprent, bevond ik, dat zij al het andere er weder uitgejaagd hadden; toen nog eens van voren af beginnende, vergat ik ze weer; terwijl ik ze wederom opzocht, liet ik de andere brokken van het stelsel nog

eens vallen, in een woord het was bijna hartbrekend."

In de jaren 1830 tot 1832 zich dus oefenende, bracht hij zijne vrije uren met lezen door in de leeskamer van het Britsch Muzeum. Of. Scott en Sterne nu aan de beurt kwamen, dan wel of uitheemsche fantaziescheppingen zijne voorkeur verdienden, bleef ons onbekend. De gissing, dat hij aan beide een deel van zijn vrijen tijd schonk, als waarschijnlijk aanbevelend, voegen wij er bij, dat hij in 1830 reeds op de tribune van het Huis der Gemeenten als leerling-stenograaf plaats nam en dat hij in 1832 het eerst als reporter voor een dagblad: „The True Sun" optrad. Zijne verslagen kenmerkten zich door beknoptheid, door het schrappen van allerlei overtollige parlage, door duidelijkheid en logischen gang. Hij hield zich aan het lijfdevies van Perry, den beroemden hoofdredakteur van de Morning Chronicle: „Men kan de redevoeringen nooit lang genoeg maken naar den zin der sprekers, nooit kort genoeg naar den zin der lezers."

Dickens' oom, Mr. Barrow, redakteur van een nieuw dagblad: „The Mirror of Parliament", legde zich er op toe de beraadslagingen in de beide Huizen woordelijk terug te geven en wierf zijn jeugdigen neef aan als verslaggever van de debatten. De onderneming werd na twee zittingen van het Parlement gestaakt en Charles Dickens kwam door tusschenkomst van zijn vader als stenograaf bij de Morning Chronicle — een zeer geacht blad van de partij der Whigs, 't welk sinds 1769 bestaan had.

In deze betrekking moest Charles Dickens voortdurend op reis, om de redevoeringen bij de verkiezingen in de provinciën, bij maaltijden van politieke kleur buiten Londen, zoo snel mogelijk op te teekenen, uit te werken

en naar het bureel van de Morning Chronicle te zenden. Men reisde destijds (1833—1836), toen nauwelijks een spoorweg tusschen Liverpool en Manchester was geopend, nog steeds met postkar en diligence. Dickens was beroepshalven genoodzaakt half Engeland in diligences of huurrijtuigen te doorkruisen en knoopte er die vermakelijke kennis en vriendschap met staljongens en kondukteurs aan, waarvan iedere bladzijde uit zijn Pickwick, zijn Nickleby en zijn Chuzzlewit zoo nadrukkelijk getuigen kan.

Er bestaat een brief van Dickens aan een der hoofdredakteuren van de Morning Chronicle in Mei 1835, — voor het eerst bekend gemaakt door Theodore Taylor — waaruit de ongemeene inspanning en drukke werkzaamheid der reporters van dit dagblad blijkt. 't Was bij eene mislukte kandidatuur voor herkiezing van Lord Russell, dat de jonge verslaggever zich achtereenvolgens te Bath in het Witte Hert, en te Bristol in den Groenen Boom bevond — twee logementen, waarvan hij in „The Pickwick Papers“ met bizondere ingenomenheid gewaagd heeft. Het blijkt tevens, dat de chroniqueurs dier dagen, toen William IV zijn rustigen schepter zwaaide over Oud-Engeland, hunne taak vrij ernstig opvatten.

„Ik kom morgen met de postkoets van Marlborough“ — schrijft Dickens. — „Ik behoef u niet te zeggen, dat wij hard werk zullen hebben met ons beiden, daar wij den gantschen avond moeten luisteren en den nacht dienen op te zitten, om het verslag bij tijds gereed te hebben.“

Vele jaren later, toen Charles Dickens tot europeesche vermaardheid en ongewone populariteit was gestegen, heeft hij bij een plechtigen maaltijd eener bekende maatschappij: „Newspaper Pres Fund“ te Londen op den

20sten Mei 1865 de volgende verklaringen omtrent zijn stenografentijd afgelegd:

„Ik kwam in de tribune van het huis der Gemeenten als verslaggever op mijn achttiende jaar en eindigde mijne loopbaan aldaar — ik kan het nauwelijks gelooven — nu reeds dertig jaren geleden [1]). Mijn verslaggeverswerkzaamheden waren vergezeld van omstandigheden, waaromtrent mijne moderne opvolgers zich in 't minst geen denkbeeld maken. Dikwijls werkte ik mijne stenografische aanteekeningen uit op de palm van mijn hand in mijn zakboekjen schrijvend, bij het licht van eene slechte lantaarn in een postkarretjen met vier paarden door eene woeste streek reizend, met de destijds ongewone snelheid van vijftien mijlen in het uur. En het waren dan belangrijke politieke redevoeringen, die met de uiterste nauwkeurigheid moesten worden teruggegeven, daar eene enkele fout de toekomst van den jongen stenograaf zou hebben kunnen bederven. Juist toen ik laatst te Exeter was, ging ik op verzoek van een vriend de plaats zoeken in een openbaren tuin, waar ik eens de rede van mijn edelmoedigen vriend Lord Russell opschreef, te midden van een levendig gevecht door al de vagebonden uit den omtrek geleverd en onder zoo hevigen stortregen, dat twee brave ambtgenooten, die niets meer te doen hadden, hunne zakdoeken over mijn werk hadden uitgespreid, als een troonhemel bij statige processiën. Ik heb mijne knieën versleten in de oude bank van de oude tribune in het oude Huis der Lords — ik heb mijn voet versleten, als ik stond te schrijven in het oude Huis der Gemeenten, waar wij stenografen opeengepakt zwoegden als eene kudde schapen, totdat de Speaker ons verlof gaf te gaan. Als ik

[1]) Van 1830—1835.

terugijlde naar Londen, om mijn verslag van belangrijke staatkundige vergaderingen aan de pers te geven, heb ik zeker elk mogelijk soort van rijtuigen gebruikt, die in ons land bekend zijn. Het gebeurde mij, dat ik opgehouden werd door onbegaanbare wegen, veertig of vijftig mijlen van Londen, in een gebroken rijtuig met vermoeide paarden en dronken koetsiers en dat ik nog tijdig genoeg terugkwam, om mijn verslag gedrukt te krijgen.

„Nooit vergeet ik het genoegen, 'twelk de snelheid van dit bedrijf mij verschafte en ik geloof zeker, dat ik morgen weer zou kunnen beginnen zonder het te hebben afgeleerd. Somtijds gebeurt het mij, als ik ergens in eenige zaal zit te luisteren naar eene vervelende rede — het verschijnsel komt voor — dat ik om den tijd te dooden den spreker op mijne oude stenografenmanier volg en enkele keeren gebeurt het mij zelfs, dat ik op het tafelkleed met mijne vingeren eene imaginaire kopie maak van de woorden des redenaars.“ [1])

Dickens zeide hiermede in 1865 niets te veel. Hij heeft in dat zelfde jaar een jong mensch van zijne familie les gegeven in het stenografeeren, en bewees er meê, dat hij nog even ervaren was in zijn oud handwerk als ooit te voren. Een aardig staaltjen van zijne bekwaamheid verhaalde the Observer, weinige dagen na zijn dood (12 Juni 1870). Graaf Derby, in Dickens' snelschrijversdagen nog Lord Stanley, hield eens eene merkwaardige, maar zeer lange redevoering in het Huis der Gemeenten. De Morning Chronicle moest ze bekorten en Charles Dickens gaf er een zoo net en juist begrepen uittreksel van, dat Stanley aan het bureel van het blad deed

[1]) Charles Dickens. Speeches, literary and social. (London 1870.)

vragen naar den redakteur van dit verslag. Hij wilde dezen ten zijnent noodigen, om de rede, die niet in schrift bestond, nog eens uit te spreken en te doen stenografeeren, daar hij gaarne een kompleet afschrift van de redevoering had. Toen Dickens zich bij Lord Stanley te Carlton-House-Terrace aanmelde, werd hij op de hartelijkste wijze ontvangen en door den beroemden staatsman ten zeerste om zijne bekwaamheid geprezen.

III.

DE SCHETSEN VAN BOZ.

Verschillende traditiën omtrent Charles Dickens' eerste optreden als schrijver waren vroeger in omloop. In de voorrede van „The Pickwick Papers" had hij eenige bizonderheden verhaald van zijn eerste sukces, zonder in eene nauwkeurige uit-een-zetting der omstandigheden te treden. Daarop berustte eene verkeerde voorstelling, als zoude hij het eerst met een feuilleton in de Morning Chronicle te voorschijn zijn gekomen.

James Grant, in Engeland zeer gunstig bekend onder de journalisten en letterkundigen, heeft zijn vriend Taylor uitvoerig aangewezen, wanneer en hoe Charles Dickens het eerst een zijner opstellen heeft doen drukken. Grant verzekert, dat Dickens' vroegste optreden in de letteren plaats greep Januari 1834, en wel met eene korte schets onder den titel „Mrs. Joseph Porter", gedrukt in „the Monthly Magazine" onder redaktie van kapitein Holland. Zijne eerste bijdrage was geheel anoniem en zoo bleef hij nog eenigen tijd voortgaan. Achtereenvolgens leverde hij in dit tijdschrift:

Februari	1834	Horatio Sparkins.
		Marriage à la Mode.
April	1834	The Bloomsbury Christening.
Mei	„	The Boarding House I.
Augustus	„	Ib. Chapter Second, by Boz.
September	„	The Goings-on at Bramsby Hall.
Oktober	„	The Steam Excursion.
Januari	1835	Passage in the Life of Mr. Watkins Tottle.
Februari	1835	Ib. Chapter Second. [1])

Het tijdschrift „the Monthly Magazine“ had vroeger „the Old Monthly Magazine“ geheeten, was destijds gunstig bekend, maar had door de stichting van een New Monthly zijn titel gewijzigd. Toen kapitein Holland in Januari 1836 de redaktie van dat tijdschrift liet varen, volgde zijn vriend James Grant hem op. Deze was bizonder ingenomen met: „the Sketches by Boz“ en vroeg aan kapitein Holland den naam van den jongen schrijver, opdat hij hem een vervolg zijner schetsen zou kunnen vragen.

Dickens had intusschen (1835—36) zijne loopbaan bij „the Morning Chronicle“ aangevangen en tevens zijne schetsen onder den pseudoniem Boz in het feuilleton van dat dagblad voortgezet. Toen Grant kapitein Holland naar den eigentlijken naam van dezen Boz vroeg, wist de kapitein zich dien naam niet te binnen te brengen, maar beloofde een brief van Boz op te zoeken. Dit geschiedde en nu bleek het Grant, die zelf reporter was voor „the Morning Chronicle“, dat Boz zijn hem welbekende ambtgenoot Charles Dickens was. In den brief aan kapitein

[1]) Introduction door een ongenoemde bij de Speeches, literary and social (Londen, John Camden Hotten, 1870).

Holland drukte Dickens den bescheiden wensch uit, dat, schoon hij tot nog toe zijn werk gratis aan het tijdschrift had afgestaan, hij echter gaarne eenig honorarium zou genieten, als de redakteur zijn werk des waardig keurde, daar hij eerlang in het huwelijk zou treden. Hij voegde er nog bij, dat hij ook weldra zijne kamers te Londen in Furnival's Inn zou moeten verlaten en dus tot meerdere uitgaven zou verplicht worden.

James Grant richtte onmiddellijk een brief aan hem, waarin hij hem aankondigde, dat hij de redaktie van „Monthly Magazine" had overgenomen, dat hij buitengewoon ingenomen was met de Schetsen van Boz en gaarne over het vervolg dier Schetsen wilde onderhandelen. Ten slotte vroeg Grant op welke voorwaarden Boz bereid zoude zijn, om voor onbepaalden tijd zijne Schetsen in het Magazijn voort te zetten. Dickens andwoordde, dat hij juist eene afspraak met de heeren Chapman and Hall had gemaakt, om een werk bij maandelijksche afleveringen te schrijven. Later bleek het, dat hiermede de beroemde Pikcwick Papers bedoeld waren. De jonge auteur voegde er echter bij, dat hij nu, haast al zijn tijd bezet zijnde, de bedoelde schetsen niet minder dan £ 8 per vel druks konde leveren en alzoo een halve guinje per bladzijde rekende. James Grant andwoordde, dat de prijs niet te hoog was — bijna *f* 90 per blad druks — maar dat het Magazijn geenszins in bloeyenden toestand verkeerde en de uitgever dit honorarium niet konde afstaan.

Sinds Augustus 1834 was de naam van Boz in de londensche letterkringen vrij gunstig bekend. Men prees den humoristischen toon der „Sketches", men sprak met lof van de handige schildering der londensche toestanden, maar niemand vermoedde, dat Boz binnen weinige jaren als een der eerste schrijvers van Engeland zou geroemd worden.

Dickens heeft zelf den oorsprong van dezen pseudoniem verhaald. „Boz was de bijnaam van een kleinen jongen, een mijner jongere broeders — zegt hij — wien ik den titel van Mozes had toegekend ter eere van The Vicar of Wakefield; alras werd deze naam op komische wijze door den neus uitgesproken Bozes en daarna verkort tot Boz. Boz was een zeer familjaar woord voor mij, lang voordat ik begon te schrijven en daarom heb ik het tot pseudoniem gekozen."

Al Dickens' schetsen werden in 1836 verzameld en in twee seriën uitgegeven — de eerste serie in twee deelen [1]). De beroemde teekenaar George Cruikshank illus-

---

[1]) Sketches by „Boz", illustrative of Every-day Life, and Every-day People. In two volumes. Illustrations by George Cruikshank. London, Macrone, 1836.

Het eerste deel bevat (348 blz.): „The Parish" in six chapters; Miss Evans and „the Eagle"; Shops and their Tenants; Thoughts about People; A visit to Newgate; London Recreations; The Boarding House, in two chapters; Hackney Coach Stands; Brokers and Marine Store Shops; the Bloomsbury Christening; Gin Shops; Public Dinners; Astley's; Greenwich Fair; The Prisoner's Van; A Christmas Dinner; — en 8 illustratiën.

Het tweede deel bevat (342 blz.): Passage in the Life of Mr. Watkins Tottle in two chapters; The Black Veil; Shabby-genteel People; Horatio Sparkins; The Pawnbroker's Shop; The Dancing Academy; Early Coaches; The River; Private Theatres; The great Winglebury Duel; Omnibusses; Mrs. Joseph Porter; The Steam Excursion; Sentiment; — en 7 illustratiën.

Het voorbericht dezer twee deelen is gedagteekend: Furnival's Inn February 1836. De tweede serie voert tot titel:

Sketches by „Boz" illustrative of Every-day Life and Every-day People. The second series. London, Macrone 1836, 375 blz.

De inhoud is: „The streets by Morning; The streets by Night; Making a Night of it; Criminal Courts; Scotland Yard; The New Year; Mediations in Monmouthstreet; Our Next Door Neighbours; The Hospital Patient; Seven Dials; The Mistaken Milliner; Doctor's

treerde de drie deelen en droeg alleszins bij tot het sukces van het boek.

Dit sukces bleef evenwel nog alleen tot de waereld der letterkundigen beperkt — populair was Dickens' naam niet geworden. Desniettemin verdienen „The Sketches“ eene even groote belangstelling, als ieder ander werk van den talentvollen kunstenaar. De ongewone bijval, door zijn tweede werk „The Pickwick Papers“ verworven, heeft zijn Schetsboek geheel in de schaduw gesteld. En toch ontvouwt zich de geniale aanleg van den jongen, drie-en-twintigjarigen auteur reeds op iedere bladzijde.

De scherpe blik, de komische kombinatiegave, vooral de sprekende neiging tot humoristische opvatting van het leven straalt er op onmiskenbare wijze in door. De humor heerscht in dit Schetsboek, even als in Pickwicks vermakelijke avonturen, naïever en gemoedelijker dan in eenig ander volgend geschrift. 't Zijn slechts kleine vluchtige schetsen op de straten van Londen ontworpen, potlood-teekeningen van enkele figuren in winkels, op stoombooten, diligences en cabs ontmoet. Maar de teekening is met vaste hand ontworpen en munt uit door koddige karakteristiek.

Eene zijner allereerste schetsen is aan de lotgevallen van Horatio Sparkins gewijd. De kompozitie is doodeenvoudig. De familie Malderton is rijk geworden door gelukkige spekulatiën en poogt zijne vroegere vrienden uit de lagere klasse te vervangen door hooge relatiën. Het gesprek

---

Commons; Misplaced attachment of Mr. John Dounce; Vauxhall Gardens by Day; A Parliamentary Sketch with a few portraits; Mr. Minns and his Cousin; Thn Last Cab Driver and the first Omnibus Cad; the Parlour Orator; the First of May; The Drunkard's Death; — en 12 illustratiën.

De voorrede van dit derde deel is gedagteekend: Furnival's Inn, December 17, 1836.

der dames Malderton, mama, Therese en Marianne, loopt over lords en baronets, of over lieden, die op eene of andere wijze met deze gelukkige stervelingen in verband staan. In hunne kringen doet zich een jong mensch met voorname manieren voorstellen onder den naam van Horatio Sparkins. Men vermoedt, dat hij een vermomde pair is. De Maldertons vragen hem op een feestelijken maaltijd en hopen, dat hij Therese ten huwelijk zal vragen. Des anderen daags treden de dames een goedkoop modemagazijn binnen en ontdekken, dat Horatio Sparkins de winkelbediende Samuel Smith is.

De trek van eenvoudige, burgerlijke doch vermogende lieden, om met de aristokratie in aanraking te komen — de trek is overal op de waereld bekend en naar ik meen ook in Nederland nog niet uitgestorven — is door Dickens verschillende keeren beschreven en onder nieuwe vormen gebracht. Gelijk hier Horatio Sparkins, treedt in de Nickleby de heer Mantalini, in Dombey Majoor Bagstok, in Our Mutual Friend de familie Veneering en de Podsnaps op. Het komische van Horatio Sparkins schuilt voornamelijk in de verheven taal van den winkelbediende, die allerlei volzinnen uit treurspelen en romans aan de dames in de ooren fluistert.

Andere schetsen betreffen eenvoudig het leven in Londen op de straten, vooral de rijtuigen, hackney-koetsen, cabs, omnibussen en stoombooten, waarmee de jonge snelschrijver zoo dikwerf kennis maakte. Maaltijden, roei-wedstrijden, de Vauxhalls, de Penny-Theaters, zelfs de lobby en het buffet in het Huis der Gemeenten worden luimig beschreven. Het frissche, jeugdige en tevens prettige van Dickens' talent mag ruim gewaardeerd worden, terwijl tevens het ontbreken van alle bittere satyre, welke later zoo sterk in zijne schilderingen begint te heerschen en

den humor werkelijk op den achtergrond dringt, hier een alleraangenaamsten indruk maakt. De gestalten uit zijne Schetsen zijn echter slechts even aangestipt en komen nog niet uit met de breede trekken van lateren arbeid, te midden van een bont romantiesch perspektief, onder talloooze personaadjes van den tweeden en derden grond.

Miss Jemima Evans en haar minnaar, die in een theetuin zich vermaken, doch door een vrijpostig heer worden lastig gevallen; Augustus Minns en zijn neef Octavius Budden, de rijke oude vrijer, die bang is voor honden en kinderen, en de familie die hem poogt te vertederen door een fijn diner, waarbij allerlei tegenspoeden plaats grijpen; de vroolijke Percy Noakes, die eene plezierpartij met eene stoomboot ontwerpt, waarbij de dames Briggs en de dames Taunton onophoudelijk oorlog voeren en alles eindigt met een storm en zeeziekte; de familie Tuggs te Ramsgate zoo deerlijk bedrogen door kapitein Waters en zijne zuster Belinda — het is alles eenvoudige genre-schildering zonder diepe studie of fijne motieven, maar alles is grappig, vroolijk en beminnelijk, zoo als de studiën van onzen Hildebrand op de nederlandsche maatschappij, die een drietal jaren na Dickens' Sketches in ons vaderland een bijval vonden als de Pickwick en de Nickleby ter zelfder tijd in Engeland.

Eene breedvoerige kritiek der Schetsen van Boz valt buiten ons tegenwoordig bestek. De gantsche letterkundige werkzaamheid van den in Nederland zoo hoog gewaardeerden romanschrijver ligt voor ons, en zoude ons bij eene uitvoerige behandeling van alle bizonderheden wellicht langer bezighouden, dan de lezers van deze Schetsen zouden gedoogen. Bij het overzicht van alles wat Dickens schreef, stellen wij ons tot richtsnoer

alleen zijn schitterend debuut, de frischheid zijner eerste scheppingen wat nauwkeuriger te onderzoeken. Gedurende zijn ijverig en wel besteed leven bewerkte hij:

1836—1837.	Pickwick.
1838.	Memoirs of Joseph Grimaldi.
1838—1839.	Oliver Twist.
1838—1839.	Nicholas Nickleby.
1840—1841.	Master Humphrey's Clock.
1841.	Pic-Nic Papers.
1842.	American Notes.
1843.	Christmas Carol.
1843—1844.	Martin Chuzzlewit.
1844.	The Chimes.
1845.	The Cricket on the Hearth.
1846.	Pictures from Italy.
1846.	The battle of Live.
1846—1847.	Dombey and Son.
1848.	The Haunted Man.
1849—1850.	David Copperfield.
1852—1853.	Bleak House.
1852—1854.	A Child's History of England.
1854.	Hard Times.
1855—1857.	Little Dorrit.
1859.	A Tale of Two Cities.
1860.	Hunted down.
1860.	Uncommercial Traveller.
1861.	Great Expectations.
1864—1865.	Our mutual Friend.
1868.	Reprinted Pieces.
1870.	Edwin Drood.

In deze lange lijst — grootendeels meesterstükken —

tellen wij veertien groote romans, de meeste van drie deelen. Vijf kleine kersvertellingen behooren tot het schoonste, wat Dickens ooit schreef. De Gedenkschriften van Joseph Grimaldi werden door Dickens enkel uitgegeven met een aanbevelende voorrede, in de Pic-Nic Papers schreef hij slechts eene korte novelle.

Zijne Geschiedenis van Engeland voor zijne kinderen was eene mislukte onderneming. Zijne korte schets „Hunted Down" was uitsluitend voor een amerikaansch nieuwsblad bestemd en zijne herdrukte stukken bestaan uit zijne bijdragen aan de door hem zelven bestuurde tijdschriften: Household Words en All the year round.

Hoe belangrijk in vele opzichten elk korter opstel van Dickens ook moge zijn — er zijn schetsen van twee bladzijden, die een afzonderlijk meesterstuk vormen in: All the year round — gelooven wij hoofdzakelijk door de beschouwing der eerste groote romans een proeve te kunnen geven van het eigenaardig talent, waardoor deze beminnelijke en geniale humorist zich onderscheidt. De gebeurtenissen van zijn leven, die op den ontwikkelingsgang van zijne kunst, de letterkundige bizonderheden aan elk dezer eerste gewrochten verbonden, zullen wij zooveel mogelijk pogen bijeen te verzamelen — de intieme gebeurtenissen uit zijn huiselijken kring zijn ons slechts onvolledig bekend en behooren bij eene kiesche opvatting der biografie nog niet tot het domein der historie.

IV.

PICKWICK.

De bijval aan de Schetsen van Boz en de teekeningen van Cruikshank geschonken, daar er zeer spoedig een tweede druk noodig was, bracht eene beroemde londensche uitgevers-firma Chapman and Hall op het denkbeeld, om iets dergelijks te ondernemen. De onmiddellijke oorzaak van dit denkbeeld was echter de teekenaar R. Seymour. Deze had eenige teekeningen gemaakt van een gezelschap gentlemen, die in jagen, visschen, rijden en allerlei lichaamsoefening pogen uit te munten. Deze teekeningen werden eens — Februari 1836 — aangeboden bij de firma Chapman and Hall. Seymour wilde er een text bij hebben en dacht er over of er geen werk bij maandelijksche afleveringen van zou kunnen worden saâmgesteld.

De uitgevers schreven toen aan Dickens — en weldra werd een plan vastgesteld tusschen den auteur, teekenaar en uitgever. Seymour had slechts vier etsen gereed, waarop de figuren van Pickwick en zijner drie vrienden reeds in effigie voorkwamen, zonder echter door Dickens gedoopt en aan het publiek te zijn voorgesteld. Later heeft de zoon van Seymour de schepping van de Pickwickklub als oorspronkelijk denkbeeld zijns vaders willen handhaven en verklaard, dat het portret van den stichter der Pickwick-klub reeds vijf jaren bestond, voordat Chapman en Seymour te zaâm gesproken hadden.

Dickens zelf heeft hierop geandwoord in het beroemde kritische tijdschrift: the Athenaeum — 28 Maart 1866. Hij verklaarde, dat Seymour geen enkel karakter,

geen enkele gebeurtenis, geen enkel woord had bijgedragen tot de Pickwick-Papers, behalven Mr. Winkles plezier in de jacht. Hij voegde er bij, dat Seymour plotseling gestorven was, nadat de eerste 24 bladzijden van den roman gedrukt waren, dat hij den uitstekenden teekenaar slechts eens in tegenwoordigheid van Chapman en Hall gesproken had, en dat deze of een der uitgevers het denkbeeld had geopperd, om bij de bestaande vier etsen de geschiedenis te schrijven. eener „Nimrod-Club", waarvan de leden al jagende, visschende of roeyende zich door gebrek aan handigheid in allerlei zwarigheden zouden wikkelen.

„Doch" — vervolgt Dickens te recht — „ik verzette „mij hiertegen op grond van mijne geringe ervaring van „jachtavonturen. Voorts merkte ik op, dat het idee niet „nieuw en reeds dikwijls gebruikt was; dat het oneindig „beter zoude zijn, zoo de platen naar den text werden „gemaakt als omgekeerd; dat ik vrij wilde zijn in mijne „schildering van het engelsche leven. Dit werd goedgevon„den, ik schreef de eerste aflevering van Pickwick en de „heer Seymour teekende andermaal volgens de proefbla„den de afbeelding der klub met het uitstekend gelukkig „portret van Pickwick. Ik verbond mijn held met eene „klub, om het oorspronkelijk denkbeeld eenigszins te be„houden en deed den heer Winkle opzettelijk voor Sey„mour in mijn boek optreden." [1])

Duidelijk volgt hieruit, dat Seymour en Chapman het eerstedenkbeeld van eene klubgeschiedenis hebben gevormd,

---

[1]) De hier geciteerde woorden kwamen reeds voor in de „Preface" der goedkoope uitgave van den Pickwick, Oktober 1874, en worden door Dickens herhaald in: „the Athenaeum", 28 Maart 1866. Julian Schmidt (t. a. pl.) heeft van deze zaak niets begrepen.

dat Charles Dickens zich eenigszins aan het denkbeeld heeft gehouden, doch volkomen oorspronkelijk heeft geschreven, daar zelfs Seymour zijne eerste ontworpen etsen op nieuw heeft herteekend. Later heeft een ander kunstenaar, Hablot Knight Browne, die zich achter de pseudoniem van Phiz verborg, geheel naar Dickens' text gearbeid — beide artisten, Seymour zoo goed als Phiz, het mag aanstonds opgemerkt worden, brachten met hun eigenaardig talent niet weinig bij tot popularizeering van den ,onsterfelijken Pickwick..

In Maart 1836 werd de eerste aflevering van het groote werk uitgegeven [1]). Geregeld volgden de nummers elkander op, zoodat den 27 September 1837 de laatste hand aan den arbeid werd gelegd, als blijkt uit de opdracht. Het zal niet moeilijk zijn de letterkundige verdiensten van Dickens' eersten grooten roman beknopt uiteen te zetten.

Allereerst ga ik negatief te werk en verzet mij tegen de opvijzeling van „The Pickwick Papers" ten koste van al wat Dickens later schreef. Als roman is dit werk vrij losjens samengesteld — Bulwer en Thackeray hebben met grooter overleg en kalmer berekening hunne scheppingen ontworpen. Dickens volgende werken winnen het in de kompozitie van Pickwick en steeds blijft de verwikkeling, waarin Bulwer uitmunt, trots ongelooflijke inspanning van onzen auteur, de minst schitterende zijde van den luimigen „Boz". In den Pickwick houdt

---

[1]) De oorspronkelijke titel luidt: „The Posthumous Papers of the Pickwick Club, containing a faithful record of the perambulations, perils, travels, adventures and sporting transactions of the corresponding members. Edited by „Boz". With illustrations by R. Seymour and Phiz."

de zeer dunne draad van het reisverhaal de hoofdpersonen te zaâm, terwijl allerlei zijsprongen verreweg de kostelijkste zijde van het boek vormen. Onderscheidene personen treden op, die later verdwijnen. Mevrouw Leo Hunter uit Eatanswill, Miss Witherfield, in wier kamer Pickwick op zoo noodlottige wijze verdwaald geraakte, en haar wanhopige minnaar de heer Petrus Magnus verschijnen met te veel omstandigheden, om aanstonds weer ter zijde te worden geschoven.

Het ingevlochten verhaal van den Balling, 't welk de predikant bij den gastvrijen Wardle op Manor-Farm mededeelt, de lakeyenmaaltijd te Bath, waar Sam Weller zich zoo dapper kwijt, de geschiedenis van den ongelukkigen gevangene in de Fleet, schoon tot de allerbeste en meesterlijkste bladzijden van het boek behoorend, kunnen zonder gevaar voor het verband gemakkelijk uit den loop der vertelling worden verwijderd. Doch men vergete daarbij niet, dat al deze ingevlochten epizoden een meesterlijk kontrast te weeg brengen bij de dolle humoristische partijen uit het reisverhaal en dat Dickens altijd op het geschikte oogenblik wacht, om naar tragische of weemoedige akkoorden te grijpen. Zoo heeft hij het voorbeeld van Lesage, van Fielding en Sterne niet uit het oog verloren, hij heeft zich uitweidingen veroorloofd als deze, maar hij heeft harmonie pogen te brengen tusschen den grondtoon van het werk en zijne onverwachte zijsprongen.

Eene tweede opmerking geldt de karakterteekening zijner helden: Pickwick, Tupman, Stockwall en Winkle. Bij hun eerste optreden verschijnen deze heeren als vrij onmogelijke karikaturen, juist zoo als in de teekeningen van Seymour. Later komen nieuwe karaktertrekken vooral het beeld van Pickwick humanizeeren, ten slotte is deze

uitstekende menschenvriend een kort begrip van alle edele deugden. Hierin openbaart zich bij Dickens een gebrek aan psychologische diepte, zoo als Thackeray bijna nooit en Bulwer maar al te dikwijls verraadt. Dit gebrek spruit bij „Boz“ oorspronkelijk uit eene uitmuntende qualiteit. Dickens ziet zijne personen onmiddellijk in een humoristiesch-komiesch licht, hij merkt aanstonds een sterk sprekenden trek op en herhaalt dien met eene onuitputtelijke vindingskracht van variatiën.

Sam Weller gebruikt een soort van kwinkslagen, die onophoudelijk op nieuw doet lachen, de dikke groom van den heer Wardle valt het geheele boek door in slaap, zoo wordt Mrs. Nickleby voortdurend door ieder miskend, zoo pocht Mark Tapley op zijn vroolijk humeur, Pecksniff op zijne edelmoedigheid, zoo gewaagt Toots steeds van zijn kleermaker, Captain Cuttle van zijn oud zilverwerk, zoo treedt Micawber met plannen, Traddles met geraamten op, zoo gewaagt Mrs. Jellyby van hare negers, Turveydrop van zijne hooge relatiën, Skimpole van zijn gebrek aan finantiëele kennis, zoo vergeet Sara Gamp hare afwezige vriendin nimmer, zoo spekuleert Mrs. General over „pruimpjens en prismaas“; zoo verschijnt Miss Havisham steeds in bruidstoilet en vertrekt Wemmick zijn mond als de opening van eene postbus, zoo zwaait Mr. Podsnap met zijn arm en spreekt Mr. Veneering van zijne meest intieme vrienden.

De figuren van Thackeray zijn met nauwgezette studie geteekend, empiriesch is op de voorstelling niets af te dingen. De menschenkennis van den grooten schrijver straalt uit iedere bladzijde ons in de oogen — maar zijne gestalten boeyen ons niet altijd, zij zijn dikwijls te realistiesch, wij zouden in de werkelijkheid niet gaarne zulke personen ontmoeten en ze stellig den rug keeren, als zij

ons kwamen lastig vallen. Bij Dickens vloeit een schat van lyrischen humor, die elke persoonlijkheid in een scherp komiesch licht stelt en daarom ons onophoudelijk vermaakt, mocht ook aangaande de degelijkheid der psychologische opvattting dikwerf vrij wat zijn af te dingen.

Een paar voorbeelden uit de Pickwick-Papers zullen het ons staven. Levenslust en humor bezielen dit boek op de rijkste wijze. De vier-en-twintigjarige jonkman openbaart plotseling een voorraad van zoo jolige en snaaksche invallen, eene zoo blijmoedige gevatheid voor scherts en grappen, dat hij al den koelen en brutalen kortswijl van Smollet, zelfs van Fielding niet zeldzaam, overtreft. Het is mogelijk zwakheden in Dickens' werk aan te wijzen, maar men behoort altijd — gelijk Julian Schmidt ergens te recht opmerkt — deze fijn georganizeerde en geniale natuur met den hoed in de hand te naderen.

Eene der dolste bladzijden uit Pickwick is de reis van dezen vermaarden en onvolprezen oude-vrijer van Bristol naar Birmingham in gezelschap van Benjamin Allen en Bob Sawyer, om den ouden Heer Winkle met het geïmprovizeerde huwelijk zijns zoons bekend te maken. Bob Sawyer, de ongelukkige maar levenslustige chirurgijn-apotheker zonder klanten, Benjamin Allen, de aanstaande arts en broeder van Nathaniel Winkles jeugdige gade, zijn twee van de allerbeste en onvergetelijkste personen uit Pickwick.

Bob Sawyer heeft begrepen, dat Benjamin Allen met Pickwick op reis gaat. Hij vormt oogenblikkelijk het plan meê te reizen, en de boodschap achter te laten, dat hij voor een belangrijk konsult uit de stad geroepen is, om met drie beroemde wondheelers over eene zware operatie te raadplegen. Zoo doende zal hij bekend worden en klanten bekomen. Bovendien is zijn voorraad genees-

middelen uitgeput en hij zou genoodzaakt zijn al zijne gratis-klanten opiumpillen te geven.

Pickwick is eenigszins verlegen met dezen nieuwen reisgenoot, maar Bob Sawyer zit reeds op het achterbankjen naast Sam Weller en vertoont zich met een groenen bril en een deftig gelaat aan de inwoners van Bristol, om zijne waardigheid als chirurgijn-apotheker te handhaven. Buiten de stad steekt hij zijn bril in den zak en veroorlooft zich eene reeks van dwaasheden. De voorbijgangers beginnen het rijtuig na te oogen. Pickwick verwondert er zich over, Benjamin Allen meent, dat het rijtuig bizonder net is en den lof van het publiek heeft verworven. Een oorverscheurend hoorngetoet klinkt thands den reizigers in de ooren. Pickwick steekt het bovenlijf uit het portier en ontdekt een verschrikkelijk schouwspel.

Bob Sawyer zit met wijd uitgespreide beenen boven op het rijtuig. Hij heeft den hoed van Sam schuins op het hoofd gezet, eet met de eene hand eene reusachtige boterham en houdt met de andere eene matten flesch vast, waaruit hij telkens drinkt. Hij lacht en gestikuleert tegen de voorbijgangers, somtijds op kunstige wijze den hoorn nabootsend. Sam zit op het achterbankjen met Sawyers hoed, evenzoo eene boterham verorberend, terwijl hij het prettigste gezicht van de waereld vertoont. Eene roode zakdoek aan een stok bij wijze van vaandel was aan het achterbankjen bevestigd.

Nu volgt dit koddig tooneel:

— „Dit was reeds genoeg, om een man, die zooveel gevoel van „fatsoen bezat als Pickwick, ten uiterste te ergeren, maar er kwam „nog meer bij. Juist op dat oogenblik reed eene van binnen en van „buiten volgepakte diligence hun te gemoet en de passagiers legden „hunne verbazing onverholen aan den dag. De zegenwenschen eener „iersche familie, die bedelende het rijtuig volgde, waren evenzoo van „luidruchtige natuur, vooral die van het mannelijk opperhoofd dezer

„familie, die de vertooning voor eene soort van politieken triumftocht „scheen te houden.

— „„Meneer Sawyer!“ — riep Pickwick, zoo hard hij kon. — „Meneer Sawyer!“

— „„Heidaar!“ — andwoordde deze heer, terwijl hij met de „grootste koelbloedigheid over den kant van zijne zitplaats om„laag keek.

— „„Ben-je dol, meneer?“ — vroeg Pickwick.

— „„Het lijkt er niet naar!“ — andwoordde Bob — „Vroolijk, „anders niet.“

— „„Vroolijk, meneer?“ — riep Pickwick onwillekeurig uit. — „Neem dien schandaleuzen doek af. Ik verzoek -- ik zeg het u, Sam! „Neem dien doek af!“

„Voordat Sam kon gehoorzamen, streek Bob gelaten zijne vlag, „en nadat hij die in den zak had gestoken, knikte hij Pickwick „vriendelijk toe, veegde den hals van zijne flesch af en zette die „voor zijn mond; waarmede hij zonder onnoodige verkwisting van „woorden te kennen gaf, dat hij Pickwick met dien teug elk be„denkelijk geluk wenschte. Daarna deed Bob zeer zorgvuldig de „kurk weder op de flesch, keek Pickwick nog eens vriendelijk aan, „nam een grooten hap van zijne boterham en glimlachte.

— „„Kom!“ — zeide Pickwick, wiens opwelling van ongenoegen „niet bestand was tegen Bobs onverstoorbare koelbloedigheid — „La„ten wij niet meer van die zotheid hebben!“

— „„Neen, neen!“ — andwoordde Bob, terwijl hij weder met Sam „van hoeden verwisselde. — „Ik was het niet eens van zins, maar „het rijden maakte mij zoo luchtig, dat ik het niet laten kon!“

— „„Bedenk toch hoe gek het staat!“ — zeide Pickwick op een vermanenden toon. — „Denk toch om uw fatsoen!“

— „„Gij hebt gelijk!“ — zeide Bob. — „Het past niet voor een „fatsoenlijk man. Het zal gedaan wezen!“

„Gerustgesteld door deze verzekering, trok Pickwick zijn hoofd „weder binnen, haalde het glas op en hervatte zijn gesprek met „Benjamin. Maar nauwelijks had hij dit gedaan, of hij zag eenigs„zins vreemd op over de verschijning van een ovaal donker voor„werp aan den buitenkant van het portier, dat eenige malen tegen „het glas tikte alsof het verzocht om binnengelaten te worden.

— „„Wat is dat?“ — riep Pickwick.

— „Het lijkt wel eene matten flesch“ — zeide Benjamin, terwijl „hij door zijn bril het bedoelde voorwerp oplettend beschouwde. — „Ik geloof haast dat het de flesch van Bob is.“

„Hij had volkomen gelijk: want Bob Sawyer had zijne flesch aan „het eind van zijne rotting gebonden en klopte daarmede tegen het „glas, om zijn verlangen te kennen te geven, dat zijne vrienden bin- „nen in het rijtuig, als goede kameraads, eens zouden mededrinken.

— „„Wat zal ik doen?“ — zeide Pickwick. — „Die streek is nog „gekker dan de vorige.

— „„Het zou best zijn, dat wij de flesch aannamen“ — andwoord- „de Benjamin. — „Als wij haar hielden, had hij zijn verdiende loon!“

— „„Dat had hij!“ — andwoordde Pickwick. — „Zou ik?“

— „„Ik geloof, dat er niets beter aan te doen is!“ — zei Benjamin.

„Daar deze raad met zijne eigene meening overeenstemde, liet „Pickwick het glas zakken en maakte de flesch van de stok los, „waarop deze weder werd opgehaald en men Bob Sawyer hartelijk „hoorde lachen.“

Sawyers vroolijke stemming blijft aanhouden. Bij de eerste halt te Berkeley-Heath, bestelt hij een lunch en daar Pickwick met Benjamin zijn matten flesch heeft geledigd, laat hij die op nieuw met koude punch vullen.

Nu wappert de roode zakdoek weer van het achterbankjen en laat het hoorngetoet zich vernemen, zonder verzet van Pickwicks zijde. Later valt het gezelschap binnen de koets in slaap en vangen Sam Weller en Bob Sawyer aan duetten te zingen. Als men te Birmingham den ouden heer Winkle gaat opzoeken is Benjamin Allen zoo verward, dat hij dezen kleinen, korseligen koopman een ontbijt aanbiedt in zijn eigen huis na tien uren des avonds. Bob vermaakt zich met de nabootsing van de mimiek eens clowns en wordt door den ouden heer Winkle zoo driftig aangesproken, dat hij voor goed in zijne schelp kruipt.

Dergelijke tooneelen zijn in Pickwick niet zeldzaam. De onderneming van dien onsterfelijken held tegen eene jongejufvrouwen-kostschool, waaruit hij vermoedt, dat

door den schelmschen Alfred Jingle eene der jonge dames zal worden geschaakt, is niets minder onderhoudend. Zijn nachtelijk dwalen in de herberg: het Witte Paard te Ipswich is in de allerhoogste mate vermakelijk. Des avonds heeft Pickwick in het hotel met een bizonder spraakzaam mannetjen te doen, die hem onder het gebruik van brandewijn met water in vertrouwen meêdeelt, dat hij, de heer Petrus Magnus, naar Ipswich gekomen is, om aan eene dame, die in ditzelfde logement haar intrek nam, een huwelijksvoorstel te doen. De heer Petrus Magnus rekent daarbij op een pak kleêren en een hoed, die hij „expresselijk“ voor dit doel heeft laten „vervaardigen.“

Nadat de gasten en ook Pickwick zich naar hunne kamers hebben begeven, ontdekt onze voortreffelijke reiziger, dat hij zijn dierbaar horloge beneden op de tafel der gelagkamer heeft laten liggen. 't Is te laat, om te schellen, dus trekt Pickwick zijn rok weder aan en onderneemt hij een ontdekkingstocht naar beneden. Hij klimt echter zoo verbazend veel trappen af, en dwaalt door zulk eene lankwijlige menigte van gangen, dat hij den moed reeds opgeeft, als hij eindelijk de rechte deur opent en zijn uurwerk op de tafel ziet liggen. Aanstonds neemt hij thands den terugtocht naar zijne kamer aan, maar wikkelt zich in tal van moeilijkheden. Ruwe stemmen snauwen hem af, als hij eene deur wil openen, nergens vindt hij in het doolhof van gangen zijn vertrek werder. Eindelijk ziet hij eene deur openstaan en meent hij zijne kamer te herkennen. Een brandend vuur en twee ledikanten overtuigen hem, dat hij op de juiste plaats is aangekomen. Oogenblikkelijk vangt hij aan met zich te ontkleeden en zet zijne slaapmuts op, die hij gewoon is met een paar bandjes vast te strikken.

Plotseling treedt iemand met eene kaars de kamer binnen — eene dame van middelbare jaren, die oogenblikkelijk begint hare lokken in gele papillotten te wikkelen.

Wederom volgt dit allerkoddigst tafereel:

— „Het zal onnoodig zijn te zeggen, dat Pickwick zoo zedig en „kiesch was, als een sterveling slechts wezen kan. Het denkbeeld, „dat eene dame zijne slaapmuts zien zoude was genoeg om hem van „zijn stuk te brengen; maar hij had de verwenschte bandjens in den „knoop getrokken en hij mocht doen, wat hij wilde, hij kon de muts „niet van zijn hoofd krijgen. Hij moest zich evenwel ontdekken. Er „was slechts eene manier, om dit te doen. Hij verschool zich achter „de gordijnen van het ledikant en zeide hardop: — „Ha — hum!"

„Dat de dame van dit onverwachte geluid schrikte, bleek duide„lijk daaruit, dat zij het scherm van haar nachtblaker omverstiet. „Hoe zij zich zelve overreedde, dat dit geluid het uitwerksel harer „verbeelding moest geweest zijn, bleek weldra even duidelijk, want „toen Pickwick doodsbenauwd, dat zij flauw gevallen was, het nog „eens waagde om uit te kijken, staarde zij weder even als te voren „peinzend in het vuur."

„Zij moet eene zeer onverschrokken vrouw wezen, dacht Pickwick, „terwijl hij zijn hoofd weder binnen haalde. — „Ha — hum!"

— „„De Hemel zij mij genadig!" — zeide de dame — „Wat is dat?"

— „„Het is — het is — het is maar een heer, Miss!" — zei „Pickwick achter de gordijnen.

— „„Een heer!" — riep de dame met een ijselijken gil.

— „„Nu ben ik verloren!" dacht Pickwick.

— „„Een vreemde man!" — gilde de dame. Nog een oogenblik „en zij zou het huis in opschudding brengen. Hare kleederen ritsel„den terwijl zij naar de deur snelde.

— „„Mejufvrouw!" — zeide Pickwick, in de bedwelming zijner „wanhoop zijn hoofd buiten stekende: „Mejufvrouw!"

„Hoewel hij met dit bedrijf geen bepaald oogmerk had gehad, had „het echter een zeer gelukkig gevolg. De verschijning van Pick„wicks slaapmuts deed de dame, die op het punt was om naar buiten „te snellen, in den versten hoek van het vertrek terugdeinzen, van „waar zij Pickwick vol schrik en verbazing bleef aanstaren, terwijl „deze haar insgelijks vol ontzetting aangaapte.

— „„Rampzalige!" — kreet de dame, terwijl zij hare handen „voor hare oogen hield. — „Wat wilt gij hier?"

— „„Niets, mejufvrouw! — in het geheel niets!“ — andwoordde Pickwick ernstig.

— „„Niets!“ — herhaalde de dame, terwijl zij opzag.

— „„Op mijne eer, mejufvrouw! niets!“ — zeide Pickwick, en „knikte daarbij zoo nadrukkelijk met zijn hoofd, dat de pluim van „zijne slaapmuts begon te dansen. — „Ik sterf bijna van schaamte, „mejufvrouw! dat ik eene dame met mijne slaapmuts op moet aan„spreken (hier rukte zij haastig de hare af) — maar ik kon ze niet „van mijn hoofd krijgen. (Ten bewijze van dit gezegde trok hij aan „de pluim.) — „Het is maar al te duidelijk, mejufvrouw! dat ik deze „slaapkamer verkeerdelijk voor de mijne heb aangezien. Ik was hier „nog geen vijf minuten, toen gij plotseling binnenkwaamt!“

— „„Indien dit onwaarschijnlijk verhaal inderdaad waar is, me„neer“ — zeide de dame, geweldig snikkende — „zult ge u terstond verwijderen.“

— „„Met het grootste plezier, mejufvrouw!“ — hernam Pickwick.

— „„Dadelijk, meneer!“ — zei de dame — „of. . . .“

— „„Op het oogenblik mejufvrouw!“ — viel Pickwick haar „snel in de rede — „op het oogenblik! Het spijt mij zeer mejuf„vrouw!“ — vervolgde hij toen hij aan het voeteneinde van het le„dikant te voorschijn kwam — dat ik de onschuldige oorzaak van „dezen schrik ben geweest; het spijt mij ontzettend, en —“

„De dame wees naar de deur. Deze benarde omstandigheid deed „een schoonen trek van Pickwicks karakter met bizonderen luister „uitblinken. Hoewel hij in zijne haast, even als een oude nacht„wacht zijn hoed over zijne slaapmuts had opgezet en daarbij zijne „schoenen en slopkousen in de hand en zijn rok en vest over zijn arm droeg, kon niets hem zijne gewone beleefdheid doen vergeten.

— „„Het spijt mij ontzettend, mejufvrouw!“ — zeide hij met eene „zeer diepe buiging.

— „„Indien dat zoo is, meneer! laat mij dan terstond alleen!“ zei de dame.

— „„Oogenblikkelijk, mejufvrouw!“ — hernam Pickwick, terwijl „hij de deur opende, en daarbij zijne schoenen met een harden smak „op den grond liet vallen. — „Ik hoop, mejufvrouw!“ — vervolgde „hij, terwijl hij zijne schoenen weder opraapte, en zich omkeerde om „nog eens te buigen — „ik hoop, mejufvrouw! dat mijn onbesproken „karakter en de eerbied, dien ik voor u sekse koester, mij zullen „vrijwaren. . . .“ Maar voordat hij kon uitspreken, duwde de dame „hem den gang in en sloot de deur voor zijne neus dicht.“

Te midden dezer boertige tooneelen, die ik met den Pickwick in de hand zou kunnen vermenigvuldigen naar welgevallen, blijft de humoristische ader warm kloppen. De pluim van de slaapmuts, de schoenen en slopkousen, de nachtblaker en nachtmuts — alles verhoogt den komischen indruk. Zoo vertoont Dickens ons Pickwick op het ijs, als hij de Kerstmisdagen bij Wardle doorbrengt, in den kruiwagen, als zijne klub ter jacht trekt en Winkle zijn jagersroem verliest, in zijne eigene vertrekken, als de hospita, juffrouw Bardell, hem bij vergissing in de armen zinkt, en telkens blijft er eene deftigheid en waardigheid aan zijn goedhartigen persoon eigen, die met de grappigste omstandigheden van het oogenblik een kostelijk kontrast vormen. Pickwick staat echter niet alleen. Een bonte reeks van gestalten, zoo als Dickens alleen weet te doen optreden, verhoogt den indruk door de hoofdfiguur te weeg gebracht. Laat ons eenige van de voornaamste kortelijk herdenken.

V.

HET PERSONEEL IN DE PICKWICK-PAPERS.

De reisklub bestaat uit de heeren Tracy Tupman, Augustus Stockwall en Nathaniël Winkle. Van deze drie valt weinig te zeggen. Tupmans specialiteit bestaat in zijne romantische teederheid voor het schoone geslacht, spijt zijn leeftijd en zijne korpulentie. Zijneintimiteit met den beroemden Alfred Jingle wikkelt hem meest in groote zwarigheden.

Het bal te Rochester, waarbij Tupman onder het geleide van Jingle eene verovering maakt en daardoor Winkle tot een duel noopt, opent de heldendaden van Pickwicks oudsten vriend. Vervolgens komt zijne vrijaadje met Wardles

zuster Rachel op Manor-Farm, als hij door de behendigheid van Winkle in het kraayenschieten eenige hagels in zijn arm heeft opgevangen. Het tooneeltjen met tante Rachel in de priëel van jasmijn en kamperfoelie is zijn hoofdheldenfeit — de verrassing door den dikken jongen, die anders steeds slaapt, maakt een eind aan dit schitterend exploit. Later treed hij niet meer te voorschijn — hij blijft steeds min of meer karikatuur.

Augustus Stockwall treedt nog minder op den voorgrond. Hij is de poëet van de klub. Aan het einde der omzwervingen van de Pickwickisten. komt zijne liefde voor Emilia Wardle aan het licht, terwijl hij door den ouden Wardle en Pickwick onverhoopt verrast in het gezelschap der dames, zijne toevlucht neemt in eene slaapkamer en er niet dan na duizend angsten en verwikkelingen uit te voorschijn komt. Ook Stockwall behoort tot de karikaturen.

Nathaniël Winkle neemt geen belangrijker plaats in. Dikwijls staat Pickwick hem bij in zijne avontuurlijke vrijaadje naar Arabella Allen en dan straalt de luister van den hoofdpersoon eenigszins op dezen zwetsenden Nimrod van de droevige figuur af. Na het beklagenswaardige avontuur te Bath, waar Winkle met den heldhaftigen Dowler eene zoo ernstige botsing heeft, helpt Pickwick hem te Bristol aan een onderhoud met Arabella, schoon de edelmoedige chef der Pickwickisten met zijn dievenlantaarn al de eer der onderneming wegdraagt.

Veel beter gelukt is de verloopen tooneelspeler Alfred Jingle met zijne telegrafische manier van praten. Het is wederom een dier volkomen oorspronkelijke scheppingen van Dickens, welke van het begin tot het einde zich gelijk blijven. Dat Jingle een door en door onbehaaglijke, schurkachtige oplichter is, wordt door zijne latere bekee-

ring in de Fleetgevangenis niet goed gemaakt en men zou mogen vragen naar de aesthetische noodzakelijkheid, welke zulk eene gestalte te voorschijn riep, ware het niet, dat juist de spreekwijze van den doortrapten onverlaat hem in een komiesch licht plaatst, 't welk den opgeruimden lezer aanstonds met zijne verschijning verzoent.

Het beste staaltjen van Jingles eigenaardigheid, geeft deze bij zijne eerste ontmoeting met de Pickwick-klub. Zij reizen te zaâm naar Rochester en zitten te zaâm op de bovenbanken der diligence:

— „„Buk — hoofden omlaag!“ — riep de luidruchtige vreemdeling, toen zij onder den lagen boog kwamen, welke in dien tijd den ingang van het koetsplein vormde. — „Gevaarlijk hier — laatst „nog — vijf kinderen — moeder — lange vrouw — at een boterham „— dacht niet om de poort — bons krak — kinderen zien op — „moeders hoofd af — boterham nog in de hand — geen mond om „hem in te steken — ijselijk!“

Eenige oogenblikken later valt het gesprek op een meisjen, tegen wie Tupman van zijn hoogen zetel zeer vriendelijk heeft geknikt:

— „„Een mooi meisjen, meneer!“ — zei de vreemdeling.

— „„Ja, waarlijk!“ zei Tupman.

— „„Engelsche meisjens niet zoo mooi als de spaansche — edele „vormen — zwart hair — zwarte oogen — lieve schepseltjens „— heerlijk!“

— „„Ge zijt dan in Spanje geweest, meneer?“ — vroeg Tupman.

— „„Gewoond — jaren lang.“

— „„Vele avonturen, meneer?“ — vroeg Tupman.

— „„Avonturen? — Bij duizenden — Don Bolaro Fizzgigg — „een grande van Spanje — eenige dochter — Donna Christina — „statige dame — smoorlijk op mij verliefd — ijverzuchtige vader — „grootmoedige dochter — welgemaakte Engelschman — Donna „Christina wanhopig — blauwzuur ingenomen — maagpomp in mijn „valies — operatie gedaan — de oude Bolaro opgetogen — keurt „ons huwelijk goed — handen in elkander en een vloed van tranen „— uiterst romanesk.“

— „„Is deze dame tegenwoordig in Engeland, meneer?“ — vroeg

„Tupman, op wien de vermelding harer bekoorlijkheden een diepen „indruk had gemaakt.

— „„Dood, meneer — dood" — zei de vreemdeling terwijl hij het „overschot van een katoenen zakdoek voor zijn rechteroog hield. — „Nooit weer wel na die maagpomp — gestel ondermijnd — werd „het slachtoffer."

— „„En haar vader?" — vroeg de poëtische Stockwall.

— „„Wroeging en ellende" — zei de vreemdeling. — — Op eens „verdwenen — de stad er vol van — overal zoeken — niets te „vinden — fontein op de markt hield in eens op met springen — „weken lang — schoon gemaakt — vijver afgetapt — schoonvader „met zijn hoofd in de groote pijp met eene geschreven biecht in zijn „rechter laars — uitgehaald en de fontein weer aan den gang."

— „„Wilt ge mij vergunnen den inhoud van dezen kleinen ro„man op te schrijven?" — vroeg Stockwall diep getroffen.

— „„Gaarne, meneer, gaarne — nog vijftig als ge ze hooren „wilt. — Een vreemd leven, dat ik gehad heb — vol avonturen!"

Alfred Jingle heeft hier het voordeel, dat hij op de onnoozelheid van Pickwick en zijne reisgenooten mag spekuleeren — eene onnoozelheid, die de grenzen der waarschijnlijkheid dikwerf dreigt te overschrijden. Later, als Jingle Tante Rachel schaakt, als hij in Eatanswill eene valsche rol speelt, blijft hij even telegrafiesch in zijn gesprek, zelfs bij zijne bekeering in de Fleet-gevangenis blijkt hij nog de oude. Zijn knecht Jeremias Trotter daarentegen is een volledige karikatuur, hoewel de ontmoetingen van dezen met Sam Weller somtijds aan de avonturen van Gil Blas herinneren.

Het huisgezin der Wardles op Manor-Farm geeft Dickens aanleiding alleraardigste tooneelen te schetsen. De oude heer Wardle behoort tot dat goedhartig ras van helden, waarin de engelsche letteren van Richardson tot Dickens toe zoo bizonder rijk zijn. De oude doove grootmoeder, Tante Rachel, Emilia en hare zuster, de dikke jongen die altijd slaapt, de heer Trundle, later Arabella Allen met Benjamin Allen en Bob Sawyer, leveren de

vroolijkste partijen van het boek, vooral op kerstavond, als het gezelschap in de keuken bijeen is. Het verhaal van den predikant over den ongelukkigen balling maakt een zeer tragischen indruk, doch schijnt wel een weinig gezocht.

Tot de allervoortreffelijkste figuren van den Pickwick behoort de onvergelijkelijke Samuel Weller.

Noch Mark Tapley, noch Tom Pinch kunnen in opgeruimdheid, vroolijkheid, koddige uitroepingen en solied gezond verstand bij dezen modernen Sancho Panza halen. Aanstonds bij zijn optreden in het Witte Hert als laarzenpoetser verhaalt hij de komische geschiedenis van zijn vader Tony Weller — een niet minder gelukkige schepping van onzen auteur — en hoe deze vierhonderd pond geërfd had en in Doctor's Commons bij ongeluk een license om te trouwen kocht, waarin hij, omdat het zoo hoorde, als bruid juffrouw Clarke in den „Markgraaf van Grandby te Dorking" deed opschrijven, schoon hij er deze dame nooit over gesproken had.

Sam verliest geen enkel oogenblik die gezonde, frissche vroolijkheid, die praktische juistheid van blik, dat eerlijke en trouwe hart, 't welk hem ieders vriend doet worden en tot een der beroemdste personaadjes stempelt, die de engelsche letteren ooit hebben voortgebracht. Steeds verbaast hij door zijne schrandere zetten. Zegt Perker, de fijne rechtsgeleerde, om hem uit te hooren, dat het Witte Hert zulk een zonderling gebouwd oud huis is, dan andwoordt hij: — „Als gij ons had laten zeggen, dat gij komen zoudt, dan hadden wij het laten verbouwen!" Vraagt Pickwick hem eens om zijn gevoelen bij hunne aankomst in een hotel, dan raadt hij hem vroeg naar bed te gaan en voegt er bij: — „Er is niets zoo verfrisschend als de slaap, meneer! zooals de kindermeid

zeide, toen zij een potjen papaver-stroop leeg snoepte.“

Deze spreekwoordelijke manier van redeneeren weet hij bij elke gelegenheid te pas te brengen, tot groote vroolijkheid van al de omstanders. Bij het jachtpartijtjen waar Pickwick wordt medegenomen in een kruiwagen, omdat hij een stijf been heeft, grijpt Sam den kruiwagen aan met den uitroep: „Uit den weg! En als mijn dierbaar leven u lief is, gooi mij dan niet om, gelijk de heer tegen den karreman zeide, die hem naar de galg reed!“ Heeft Pickwick den ouden Weller leeren kennen, bij welke gelegenheid deze over zijne booze vrouw klaagt en vraagt vervolgens de meester aan zijn knecht: „Wat denkt gij Sam, van hetgeen uw vader zegt?“ dan andwoordt Sam: „Ik denk meneer, dat hij een slachtoffer van het huwelijk is, gelijk de kapellaan van Blauwbaard zeide, toen die goede man begraven werd.“ Verhaalt Petrus Magnus aan Pickwick, dat hij het zoo aangenaam vindt, gezelschap op reis te ontmoeten, dan mengt Sam zich in het gesprek met de opmerking: „Dat is niet te ontkennen! Het spreekt van zelf — gelijk de voddenraper zeide, toe de meid hem verweet, dat hij geen g e n t l e m a n was.“ En op eersten Kerstdag, des ochtends, als Sam aan Pickwick zijn scheerwater brengt, andwoordt hij op de vraag zijns meesters of het nog vriest: „Het is vinnig koud, meneer! Goed weer voor iemand, die een warm pak aan heeft, zooals de ijsbeer zei, toen hij leerde schaatsenrijden!“

Sam Weller houdt niet op ons met zijne snaaksche invallen te vermaken, tot de laatste bladzijde van het boek blijft hij dezelfde. Hij staat Pickwik bij in het beroemde proces Bardell contra Pickwick, laat zich in hechtenis nemen voor eene uit de lucht gegrepen schuldvordering, om zijne meester niet te verlaten, betoont zich in alles

den onwaardeerbaren, braven Samuel en eindigt met een gelukkig huwelijk, waarna Pickwick Sams uitverkoren Mary tot huishoudster verheft en beide bij hun goedhartigen meester blijven.

Naast den ouden Tony Weller staan een paar zeer belangrijke personen: Juffrouw Weller, weleer Mistress Clarke, en de „onderherder“ Stiggins. Beide leveren eene woedende charge op de huichelende methodisterij der engelsche fijnen. Dickens had een grondigen afkeer van de in Engeland zoo dikwerf voorkomende tartuferij der vromen. Hunne lankwijlige en muffe redekavelingen — in het Engelsch met een kostelijk woord „cant“ uitgedrukt — waren hem volkomen onverdragelijk. Hij heeft later eene veel uitvoeriger satyre tegen deze maatschappelijke plaag in Pecksniff geleverd, in Stiggins en juffrouw Weller praeludeert hij reeds op later te behandelen themaas.

Merkwaardig is het hier aanstonds het vonnis te vermelden, hetwelk hij in zijn American Notes omtrent de zwarte rokken en witte dassen met hunne vroomheidsuitstallingen heeft geveld. Hij had toen reeds de officiëele kerkschheid en liefdadigheid in den beadle Bumble geteisterd, het Bumbledom is door hem gedoopt. „Ik verafschuw“ — schrijft hij in zijn verslag van de amerikaansche reize — „dat heillooze streven, van welk kerkgenootschap het ook moge uitgaan, 'twelk alle liefelijkheid aan het leven ontneemt, de onschuldige vroolijkheid der jonkheid vergalt, den rijperen leeftijd zijne schoonste vreugde verbiedt en het aardsche leven tot een tocht naar het graf stempelt. Dit streven heeft de scheppende fantazie der grootste mannen verlamd en verwoest, om de heerschappij in deze waereld te voeren. Ik zie in deze breedgerande hoeden en zwarte rokken, in deze vrome dee-

moedige gelaatstrekken, niets dan de ergste vijanden der menschen in den hemel en op aarde, die het water bij de bruiloften niet in wijn maar in gal veranderen!"

't Is maar goed, dat de meeste nederlandsche lezers en lezeressen van Dickens' werken deze plaatsen hebben overgeslagen, of wel zich voorstellen, dat dit alles alleen op Engeland toepasselijk is — hij zou er anders ten onzent niet in populariteit meê gewonnen hebben. Zijne schildering van Stigging en Mistress Weller schijnt niemand geërgerd te hebben. En toch niemand zou kunnen aarzelen zoo men vroeg, of de karikatuur van Wellers herderlievende echtgenoote ook toepasselijk zou kunnen verklaard worden in ons vaderland. Haar mond staat geen oogenblik stil van de wedergeboorte, zij legt theepartijen aan tot verheerlijking van haren herder Stiggings, waarbij de broodjens met ham de bizondere aandacht van dezen eerwaardigen persoon trekken. Dat de oude koetsier Weller vuur vat, als men hem een rampzaligen zondaar noemt en den herder onder de tafel bokst, is echter eene volkomen engelsche charge. Zoo ook het portret van Stiggins, een man met een kalen, zwarten rok en eene magere lange gedaante, een bleek lankwerpig gezicht, dat iemand aan eene ratelslang doet denken. Zijn kostuum bestond uit eene korte broek en zwarte katoenen kousen, even vaal en kaal als zijn rok, terwijl de lange punten van zijn witte das zeer slordig en onschilderachtig over zijn dichtgeknoopt vest hingen. Een breedgeranden hoed en oude paraplui voltooyen zijn karikatuur. De botsingen tusschen de herderaanbiddende juffrouw Weller en den ouden koetsier, de wijsbegeerte van Sam en de eindelijke exekutie van Stiggins, als zijne beschermvrouw overleden is, behooren tot de prettigste en meest con amore geschreven schilderingen van het boek.

Het verdere personeel verdeelt zich in groepen naar de verschillende steden, waarin de Pickwick-klub handelend optreedt. De verkiezingen te Eatanswill, de procedure te Londen zullen weldra met een woord herdacht worden, ik vestig hier nog even de aandacht op de groep, die zich te Ipswich in het huis van den Major voordoet. In de eerste plaats verschijnt de deftige magistraat Nupkins zelf, dan zijn klerk Jinks en Grummer, de constable. Het quasi-vonnis van den Mayor tegen de Pickwickisten verdacht van te willen duelleeren, is eene zoo groteske persiflage van de magistratuur, dat men er in Engeland gerust om kan lachen — de waarachtige satyre zou later komen.

De tweede groep doet zich te Bath voor. De heldhaftige Dowler, de mooye Mistress Dowler, de ceremoniemeester, Angelo Cyrus Bantam met zijn lichtblauwen rok, gouden lornjet, gouden snuifdoos en gouden horlogeketting, de statige lakei van dezen en het geheele gezelschap statige lakeyen, de douairière Lady Snuphanuph, de jonge Lord Mustanhed en Miss Bolo verschijnen als een geheel kabinet van aristokratische voornaamheden met enkele meesterlijke trekken breed geteekend. Dickens verraadt nergens groote sympathie voor den adel — later zal het nog duidelijker blijken als wij den weinig beminnelijken Sir Mulberry Hawk, Chester, Lord George Gordon, Sir Leicester Dedlock en Neef Feenix achtereenvolgens zullen zien optreden. Kort voor zijn dood, den 10en April 1869, beandwoordde hij eene schertsende opmerking van Lord Houghton aan een banket, te zijner eer binnen Liverpool gegeven, en verzekerde hij lachend, dat hij niemand in Engeland meer kon achten dan de beroemde Lords Brougham, Lytton, Russel en Houghton, maar dat deze laatste hem zijne schep-

ping van Lord Verrisopht uit den Nickleby nooit vergeven had [1]).

VI.

DE SATYRE IN DE PICKWICK PAPERS.

Tot nog toe deed zich Dickens als humorist, als de fijngevoelende, door en door gezonde humorist voor, die het leven neemt zoo als het is. Eer optimist, dan verdrietig censor, schilderde hij de hem omringende waereld met eene uitstekende gave voor het komische. Alles is opgeruimheid, vroolijkheid en levenslust bij den jongen, hoogst begaafden auteur. Eene andere geestesrichting schijnt evenwel op enkele allerbelangrijkste plaatsen van zijn boek dien optimistischen humor te verstoren. Sommige verschijnselen van het maatschappelijk leven in Oud-Engeland komen zijne opgeruimde stemming bederven. Verontwaardiging en ergernis doen hem grijpen naar de tuchtroede der satyre en, hoe hij ze weet te hanteeren, blijkt uit zijn verslag omtrent de verkiezingen te Eatanswill en uit zijne beschrijving van het proces Bardell contra Pickwick.

Deze tweeërlei richting is voor Dickens' letterkundig karakter van groote beteekenis. Zijne natuurlijke gave bracht hem tot den humor, eene hartstochtelooze waardeering van alles wat de waereld brengt, goed en kwaad, schoon en leelijk. Maar zijne levensomstandigheden dreven hem naar de satyre, de zeer hartstochtelijke kritiek van hetgeen aanstootelijk schijnt, naar het vooraf vastgestelde plan van wat wezen moet. De humor is realistiesch en optimistiesch, de satyre idealistiesch en pessimistiesch [2]). De humor neemt alles goed op, verblijdt

---

[1]) Speeches, literary and social... p. 236.

[2]) Dr. Julian Schmidt, Bilder aus dem geistigen Leben.... S. 7.

zich in kontrasten en vindt het leven met al zijne tegenstrijdigheden hoogst belangrijk. De satyre maakt zich een ideaal van wat er in de waereld moest geschieden en valt heftig aan, wat niet met zijn ideaal overeenstemt.

Het gelijktijdig huldigen van beide richtingen zal voor Dickens dikwijls ten gevolge hebben, dat er iets onvolledigs, iets disharmoniesch in zijn werk overblijft, waar de humorist den satyricus verschalkt of omgekeerd. Steeds blijft de humor den boventoon voeren en breekt dikwijls het geheele gebouw zijner satyre af. Het zal ons blijken, als Quilp in dolle vroolijkheid om den kettinghond danst, als Pecksniff in zijne dronkenschap op het portaal bij jufvrouw Todgers allerlei onzin uitkraamt. De zuivere satyre kent geen anderen glimlach, dan den fijnen, intellektuëelen glimlach der ironie. Thackeray was er een meester in, maar Thackeray bracht nimmer een lachen of weenen te weeg, zooals Dickens menigmaal heeft uitgelokt, waarom alle menschenharten, die kloppen voor liefde, teederheid en heldenmoed, hem danken zullen hun leven lang.

De satyre in den Pickwick heeft hare wording in Dickens' uiterlijke levensomstandigheden. Zijne studiën op een prokureurskantoor leverden hem de stof voor het proces Bardell contra Pickwick. Zijne ervaringen als reporter stelden hem in staat het verkiezingswerk te Eatanswill te schetsen. Uit de bizonderheden zal ons blijken, dat de humorist de verontwaardiging van den satyricus steeds heeft in toom gehouden — alleen de Fleet-gevangenis en de Marshalsea [1]) — beide kerkers voor schuldenaars en bankroetiers — zijn met de sombere kleuren der ernstige satyre geschilderd.

Eerst wijden wij enkele woorden aan de politieke

[1]) Waarin de jonge Dickens van 1822—24 zijne gantsche familie had zien wegkwijnen.

satyre. Reeds in de Schetsen van Boz leverde hij korte parlementaire portretten, scherp, vinnig, bitter als weleer ten onzent, maar gelukkig zonder een walgelijken wierookdamp te ontsteken voor de min of meer grove neuzen der geliefkoosde partij. De verkiezingen voor Eatanswill — eene fantazie-naam — bewijzen, dat haar getrouwe verslaggever uit geen partijbelang hoegenaamd het woord voert. Hij schrijft als kunstenaar, bij wijlen humoristiesch, voor alles een open oog behoudend, bij wijlen satyriesch, wanneer grove misbruiken zijn smaak en gevoel te gelijk beleedigen.

Met Eatanswill schijnt Norwich bedoeld te zijn — als Dickens zelf doet vermoeden. De strijd der liberalen en konservatieven wordt onder de titulatuur van bruinen en blauwen gemaskerd, welke beide een orgaan hebben: de Eatanswill-Gazette en de Eatanswill-Independent. Met woedende scheldwoorden vervolgen de redakteuren van beide kranten elkaar in hartstochtelijke hoofdartikels, de een ijverend voor zijn kandidaat, den honourable Samuel Slumkey, de ander voor den bruinen kandidaat Horatio Fizkin Esq. Als Pickwick met zijn gezelschap verschijnt, kampen de partijen om 't heftigst.

Op het balkon voor het hotel, waar de Blauwen vergaderen, sprak een heer, schor van schreeuwen, voor Slumkey, maar de Bruinen deden vier groote trommen aan den hoek der straat roeren en verdoofden zijne stem. Doch de Blauwen hadden alle hotels en koffiehuizen omgekocht, om vrij gelag toe te staan aan de blauwe kiezers en dit oefende een grooten invloed. Daarentegen hebben de Bruinen drie-en-dertig kiezers smoordronken in een koetshuis opgesloten ten einde ze op het bepaalde oogenblik te voorschijn te brengen. Om dezen maatregel krachteloos te maken, hebben de Blauwen een theepartij van vijf-en-

veertig vrouwen aangelegd, en aan al de dames eene groene parasol ten geschenke gegeven, waardoor deze hare mannen en broeders voor Slumkey zullen winnen. De redakteur der blauwe krant, de heer Pott, die gedurig zijne oude artikelen aan zijne vrienden wil voorlezen, is eene bij ons wel voorkomende type, minder aangenaam zou het voor ons zijn, zoo mevrouw Pott, die den politieken strijd haars echtgenoots „gekheid en geharrewar“ noemt, die zich verveelt in haar huis en telkens nieuwe gezichten wil zien, zoo deze dame in Nederland talrijke geestverwante zusters mocht tellen.

De eigentlijke verkiezingsstrijd wordt met roffelen van trommen, schetteren van trompetten en luid geschreeuw van kiezers aanvangen. Al de voor het hotel in slaap gevallen kiezers, die op kosten van Slumkey worden onthaald, zijn des morgens onder de pomp afgespoeld door Sam Weller; het blauwe Comité gaf een shillling per stuk daarvoor. De optocht naar de hustings van Eatanswill was schitterend; blauwe banieren met gouden spreuken, muzikanten, horenblazers en trommelslagers, constables met blauwe staven, twintig leden van het blauwe Comité met blauwe sjerpen en een dichte drom van kiezers met blauwe kokarden, maakten een diepen indruk. Het open rijtuig met vier paarden, waarin de Honourable Samuel Slumkey zou plaats nemen, werd allerwege toegejuicht.

Toen deze groote man met kaplaarzen en eene blauwen das verscheen, werd het geschreeuw nog voortdurend geweldiger. Twintig kerels met schoon gewasschen knuisten staan gereed hem de hand te geven, zes vrouwen met kleine kinderen op den arm evenzoo, opdat Slumkey ze de wangen zou kunnen strelen en zou mogen vragen hoe oud ze zijn. Slumkey omhelst ze nog daarenboven en wordt overal met geestdrift ontvangen. Nadat men op den bruinen

stoet was gestuit en eene woedende schermutseling had plaats gehad, stonden de partijen eindelijk op de hustings te buigen.

De Mayor deed stilte gebieden door de schel van den omroeper Whiffim, waarop een paar ondeugende knapen den kreet van: „Warme broodjes! Warme broodjes!“ aanhieven, 'twelk nieuw gedruisch veroorzaakte. Daarna kwam de speech van den Mayor, vervolgens een lang, mager heer met eene stijve witte das, die voor Horatio Fizkin ijverde, toen een heer met eene geschreven redevoering voor Slumkey, hierop weder Horatio Fizkin zelf, die door het muziekkorps der Slumkeyanen wordt overstemd, waaruit eene geduchte kloppartij ontstaat. Fizkin geraakt nu met Slumkey in botsing over deze muziek, eindelijk komt er stilte en kunnen beide hunne redevoeringen uitspreken.

De handen der kiezers worden nu opgestoken, de Mayor verklaart den honourable Samuel Slumkey van Slumkey-Hall gekozen. Fizkin verlangt eene stemlijst — 'twelk wordt toegestaan. Een paar dagen duurt het opschrijven der stemmen en heerscht in Eatanswill dezelfde spanning en opgewondenheid. Een aantal onzekere kiezers wachtte tot den laatsten dag. Toen spraken zij met den zaakwaarnemer van Slumkey en deze wist ze zoo spoedig te overtuigen, dat ze allen voor den blauwen kandidaat stemden. Weldra kwam nu het officiëel bericht, dat Slumkey gekozen was.

Duidelijk blijkt uit dit overzicht, hoezeer de geschiedenis der parlementsverkiezing van Eatanswill door de vroolijke humoristische stemming des auteurs wordt beheerscht, hoe weinig dit tafereel van eene satyre heeft. De grove handel in stemmen, de laaghartige omkooperij maakt een indruk van eene reusachtige farce. Onverkwikkelijk is echter de voorstelling, alsof het geene der partijen,

noch der beide kandidaten te doen is, om het welzijn des vaderlands, alleen om de plaats in het Lagerhuis. Dickens heeft eene al te groote gave, om aanstonds het komische te zien en draaft er te spoedig op door, zonder het wezen der zaak te willen onderzoeken. Zoodra Bulwer of Disraeli eene politieke schets ter hand nemen, is men overtuigd, dat zij met meer kennis van zaken spreken.

Treffender is daarom de wezentlijke satyrische ontwikkeling van het proces Bardell contra Pickwick. De zaak handelt over eene geschondene trouwbelofte, een eigenaardig engelsch civiel geding. Pickwick is volkomen onschuldig, de dwaze ijdelheid van de oude hospita veroorzaakt een misverstand, dat ergerlijke gevolgen heeft.

Pickwick spreekt van zijn nieuwen knecht en juffrouw Bardell waant, dat hij haar ten huwelijk vraagt. Plotseling werpt zij zich om zijn hals, zijne vrienden nemen het met verbazing waar, terwijl zij juist binnentreden en daaruit weten twee schraapzuchtige, schelmsche prokureurs Dodson en Fogg een aanklacht van verbroken trouwbelofte te distilleeren.

De portretten van Dodson en Fogg verraden de ergernis, welke de jonge Dickens op zijn vroeger prokureurs-kantoor heeft verkropt. Het kantoor van Dodson and Fogg is een donker, vunzig vertrek met een hoog beschot, waarachter vier klerken verborgen zitten. Om een denkbeeld van Fogg te geven, doet de auteur een der klerken een staaltjen van 's meesters bekwaamheid vertellen. Een oppassend man met een groot gezin moet aan het kantoor eene vordering betalen. Hij brengt het moeilijk verdiende geld, eene schuld van twee pond tien shillings en voor kosten drie pond vijf. „Hij zuchtte als een olifant, toen hij het geld neerlegde, dat hij in een papiertjen had gedaan!“ vertelt de klerk lachend. Fogg vindt echter eene

informaliteit — natuurlijk, want hij is rechtsgeleerde! — en de ongelukkige schuldenaar moet het geld terugnemen, om meer te brengen, hoewel hij verklaard heeft, dat hij doodsangsten heeft uitgestaan, om zoo veel bijeen te schrapen. Na zijn vertrek zendt Fogg een klerk met de deklaratie naar den Temple, om zijne voorgewende informaliteit te wettigen. — „Het geld is sekuur“ — zegt de hondsvot-zaakwaarnemer — „want hij is een oppassend man met eene groote huishouding en een inkomen van vijfentwintig shillings in de week. Als wij eene volmacht tegen hem hebben, dat eindelijk wel gebeuren zal, zullen zijne patroons wel zorgen, dat wij betaald worden.“

Hier begint de werkelijke satyre.

De vroolijke humorist heeft zich pijnlijk gekwetst gevoeld, toen zich een dergelijk voorval in zijne nabijheid voordeed. Hij heeft den armen, geplunderden man zijn bijstand beloofd en hem schitterend gewroken. Wellicht zullen alle solliciteurs en zaakwaarnemers der gantsche waereld zich weinig bekreunen om de letterkundige wraak van een geniaal man — doch, de satyre tegen de omkooperij bij de verkiezingen heeft reeds een gewichtig gevolg gehad: de eenmaal zoo vinnig bestreden wet van Gladstone: de Secret-Voting-Bill en dat zouden de praktische schurkenkoppen van een Dodson and Fogg niet kunnen ontkennen, hoe gaarne zij het wenschten.

Het proces Bardell contra Pickwick doet nog verschillende rechtsgeleerden optreden. Pickwicks solliciteur Perker is een gemoedelijk, verwaand man, die weinig te beduiden heeft. Sergeant Snubbin, Pickwicks advokaat is veel voornamer en spot in stilte met de oprechte argeloosheid van zijn kliënt, als deze hem zijn onschuld komt betuigen. Het proces is vol zonderlinge details. Vooreerst

verwondert Pickwick zich, dat Sergeant Buzfuz, de advokaat van zijne tegenpartij tegen Sergeant Snubbin durft zeggen, dat het mooi weer is. Daarna komt er een lid van de jury, Thomas Griffin, een apotheker, die verzoekt ontslagen te worden van zijne taak, omdat zijn bediende geen magnesia van rattenkruid weet te onderscheiden.

Het theatraal binnentreden van juffrouw Bardell met haar zoontjen, terwijl Dodson hare parapluie en Fogg hare overschoenen draagt, terwijl haar zoontjen hardop huilt en hare vriendinnen zakdoeken voor de oogen drukken — gelijkt wederom eene farce, doch heeft ernstiger strekking. Reeds bij het pleidooi van Buzfuz met al de officiëele frazen en woorden van een gerechtshof begint de satyre krachtiger te worden.

Een kort staaltjen moge het bewijzen:

— „„De eischeres, mijne heeren!“ — vervolgde Buzfuz met eene zachte en treurige stem — „is eene weduwe — ja, mijneheeren! eene weduwe. Wijlen mijnheer Bardell is, nadat hij jaren lang de achting en het vertrouwen van zijn vorst, als ontvanger van hoogstdeszelfs koninklijke inkomsten had genoten, zacht ontslapen, om elders die rust en dien vrede te zoeken, welke het tolkantoor niet kan opleveren!““

„Bij deze aandoenlijke beschrijving van het overlijden des heeren Bardell, die in eene kroeg door een slag met een bierkruik een gat in het hoofd had gekregen en aan de gevolgen daarvan gestorven was, begon de stem van den spreker te beven.“

Het geheele pleidooi is in dezen trant en een meesterstuk van parodie. De wijze, waarop de advokaat van twee briefjens gewach maakt, die Pickwick aan juffrouw Bardell schreef, en de allerdolste deftigheid, waarmeê de daarin voorkomende koteletten en tomata-saus benevens de beddepan als zoovele bewijzen van Pickwicks schuld worden opgehaald, zijn wederom aan de heimelijk bovendrijvende humoristische stemming van den auteur te wijten.

Het getuigenverhoor, waarbij Winkle op de alleronhandigste wijze Pickwick bezwaart, waarbij Sam Weller

op schitterende manier den slimmen Sergeant Buzfuz tot zwijgen brengt en het geheele publiek in schaterlachen doet uitbarsten, eindigt met de lang verwachte veroordeeling van Pickwick tot aanzienlijke schadevergoeding, schoon we met bevreemding blijven vragen naar de verstandelijke vermogens eener jury, die dit vonnis velde. Twee maanden na het vonnis, verkrijgen Dodson and Fogg volmacht tegen Pickwick, die geen cent van de schadevergoeding betalen wil en laat onzen held zich naar de Fleet-gevangenis leiden.

De schildering dezer gevangenis maakt een allertreurigsten indruk. De ellendige toestand der civiele rechtsbedeeling in Engeland spreekt uit iedere bizonderheid. Sommige gevangenen zijn met enkele flinke lijnen breed gedaan, en prenten zich onuitwisbaar in de herinnering. Zoo de kanselarijgevangene, wier beenderen onder den ouden jas spits en hoekig uitkomen, alsof de ijzeren tand des tijds gedurende eene twintigjarige gevangenis en ontbering die had afgeknaagd en gescherpt. Als Pickwick hem spreekt van vrienden, andwoordt hij:

— „„Vrienden? — als ik diep onder den grond in mijne kist lag, „kon ik niet meer vergeten en verlaten zijn, dan ik nu reeds ben. „Ik ben dood — dood voor de maatschappij, zonder het medelijden „verworven te hebben, dat men hun schenkt, wier zielen reeds ten „oordeel zijn opgeroepen. Vrienden, om mij te komen bezoeken? „Mijn God! hier in deze gevangenis ben ik in het best van mijn „leven opgesloten en oud geworden, en er is geen mensch, die bij mijn „sterfbed zal staan en, als ik dood ben, zeggen zal: Het is een „zegen voor hem, dat hij is afgelost!““

„De aandoening, die, terwijl hij sprak, eene ongewone levendig„heid aan zijne trekken had gegeven, bedaarde, toen hij zweeg: „hij sloeg zijne verdorde handen krampachtig in elkander en verliet „met haastige, maar slepende treden het vertrek.

— „„Hij is zoo'n beetjen uit zijn humeur“ — zeide de cipier met „een glimlach. — „Het gaat hem als de olifanten; zij voelen het nu en dan en dan worden zij wild.““

Deze meesterlijke satyre wordt later nog voltooid, maar vooraf maakt Sam in de Fleet kennis met een schoenmaker, ook gevangen, die onder eene tafel slaapt, omdat hij vindt, dat de vier pooten denzelfden dienst doen, als de vier stijlen van een ledikant. Deze schoenmaker is in den schuldenkerker gekomen, omdat iemand hem een legaat heeft gemaakt van duizend pond. De andere erfgenamen begonnen hiertegen een proces en de gelukkige schoenmaker raakte zijn duizend pond en nog meer aan de advokaten kwijt, waarom hij nu in de gevangenis zucht. Als de arme kanselarij-gevangene aan eene borstkwaal dreigt te bezwijken, past die gelukkige erfgenaam-schoenlapper hem op. Pickwick bezoekt het treurige tweetal. Door het geopend venster dringt een verward gedruisch van rijtuigen, voetstappen en menschenstemmen:

— „„Er is hier geen lucht“ — zeide de zieke met eene flauwe „stem. — „Zij wordt hier verpest. Zij was frisch, toen ik die vóor „jaren daar buiten inademde; maar zij wordt heet en zwaar, als „zij binnen deze muren komt. Ik kan er geen adem in halen.“

— „„Heb maar geduld!“ — zei de schoenlapper. — „Wij heb„ben er beide zoo lang in geademd.“

„Er volgde eene poos van stilzwijgen, en in dien tijd traden Pick„wick en de oppasser nader bij het bed. De zieke vatte eene hand „van zijn medegevangene tusschen zijne beide handen en hield „die vast.

— „„Ik hoop“ — zeide hij daarop, zoo flauw, dat zij zich over „het bed moesten heenbuigen, om de half gesmoorde klanken op „te vangen, welke zijne koude, loodkleurige lippen ontsnapten — „ik hoop, dat mijn genadige Rechter acht zal geven op de zware „straf, die ik hier op aarde heb ondergaan. Twintig jaren, mijn „vriend! in dit ijselijke graf. Mijn hart brak, toen mijn kind stierf „en ik het in zijn kistjen niet eens een kus kon geven. Ach, hoe „vreeselijk eenzaam en verlaten ben ik sedert dien tijd geweest mid„den in dat woeste gedruisch! Moge God mij vergeven! Hij heeft „mijn eenzamen, slependen dood gezien.“

„Hij vouwde zijne handen en nadat hij nog iets had gepreveld, „dat zij niet konden verstaan, viel hij in slaap — het was slechts „een slaap in het eerst, want zij zagen hem glimlachen.

„Zij fluisterden een poos met elkander en daarop bukte de oppas- „ser over het bed, maar richtte zich haastig weder op. — „„Bij God, „hij heeft zijn ontslag gekregen!“ — zeide hij.

„Het was ook zoo. Maar hij had reeds bij zijn leven zoozeer het „voorkomen van een doode gehad, dat zij niet gezien hadden, wan- „neer hij stierf.“

VII.

HET SUKCES VAN DE PICKWICK-PAPERS.

In de annalen der europeesche letterkunde is wellicht geen voorbeeld van een bijval, als aan dit werk ten deel viel. De jonge, door zijne Schetsen in de letterkundige waereld reeds bekende auteur werd plotseling de lieveling van geheel Engeland en Noord-Amerika, om weldra door vertalingen een europeeschen roem te verwerven. Van bijna onbekend werd hij plotseling op vier-en-twintigjarigen leeftijd de eerste schrijver van Groot-Brittanje.

James Grant heeft over dit sukces nog eenige bizonderheden aan Taylor [1]) medegedeeld. Chapman and Hall betaalden Dickens per aflevering vijftien guinjes en begonnen reeds te vreezen, dat de onderneming mislukken zou, daar de vijf eerste afleveringen bijna onopgemerkt voorbijgingen. Zoodra Dickens echter Sam Weller had doen optreden, veranderde de stemming van het publiek. Van alle zijden werden er exemplaren der vorige nummers gevraagd en reeds bij de twaalfde aflevering, toen de roman voor de helft voltooid was, zonden de uitgevers aan Dickens een cheque van vijfhonderd pond — eene praktische erkentelijkheid voor de goede zaken, welke zij maakten.

---

[1]) Charles Dickens. The story of his life, p. 55 volg.

Aan het einde van het werk hadden de heeren Chapman and Hall £ 20,000 zuivere winst en onze Dickens een honorarium genoten van £ 3500.

Zijn deze cijfers welsprekend in meer dan één opzicht, het letterkundig sukces was nog ruim zoo belangrijk. Allerlei maatschappelijke verschijnselen kwamen het bewijzen. Op elke mogelijke wijze trachtten onderneemgrage spekulanten van dit nieuw talent partij te trekken. Een klein uittreksel onder den titel: „Beauties of Pickwick" werd bij duizenden in de achterbuurten van Londen verkocht. Tabaks-handelaars vonden de Pickwick-cigaren uit, die thands nog in Londen bekend zijn. Daarop kwamen de Pickwick-hoeden, de Pickwick rottingen, en de donkergroene Pickwick-jassen met hoornen knoopen. In Ackermans winkel, Regent-Street, kwamen weldra kleine, fraai gewerkte statuetten van was te voorschijn, naar het leven gekleurd, voorstellende den braven Pickwick met zijn handen onder zijne rokspanden, of Sam Weller, schoenen poetsende, of den dikken jongen van Wardle, Jozef, slapende, of den ouden Weller [1]). Ieder was in Engeland vervuld van Pickwick. De tijdschriften verkondigden den lof van den jongen auteur, met uitzondering van de oude Quarterly Review. Lady Chatterton verhaalt ergens, dat Mr. Davy in Damaskus een exemplaar van Pickwick aan Mahomet Ali Pacha had voorgelezen, en dat deze oosterling even als de sultan der Duizend-en-Een Nachtvertellingen hem in den nacht had doen ontbieden, om met de lezing voort te gaan. In Egypte las dezelfde Mr. Davy aan een blind Engelschman eenige bladzijden uit den Pickwick voor en deze blinde geraakte in zulk eene

---

[1]) George Augustus Sala. Charles Dickens, p. 72.

geestdrift, dat hij zich gelukkig prees niet te kunnen zien, daar het vreemde land hem nu niet verhinderde zich geheel in Oud Engeland terug te gevoelen.

Niet ònbelangrijk is het nog te vermelden, dat Thackeray eene vergeefsche poging in het werk heeft gesteld, om de Pickwick-Papers te illustreeren. Thackeray zelf heeft het geestig verteld aan een openbaren maaltijd kort voor zijn dood. — „Ik herinner mij, — zeide hij — „hoe Dickens, nog jong, de waereld begon te winnen en te treffen met enkele kostelijke humoristische, maandelijksche afleveringen in groene omslagen — ik herinner mij hoe deze jonge auteur een kunstenaar noodig had, om zijn werk te illustreeren, en ik herinner mij tevens, hoe ik eene wandeling maakte naar zijne kamers in Furnival's Inn met twee of drie teekeningen in de hand, welke hij, vreemd genoeg, niet geschikt keurde." 't Was na den dood van Seymour, dat Thackeray, die eenige zeer zwakke etsen voor Douglas Jerrolds „Men of Character" had geteekend, het plan opvatte, om den Pickwick te illustreeren. Later schertste hij er dikwijls over met Dickens en noemde deze mislukte onderneming: Mr. Pickwicks' lucky escape."

Gedurende den tijd, dat de Pickwick-Papers het licht zagen, gaf Dickens twee kleine tooneelstukken uit: „The Strange Gentleman" en „The Village Coquettes", beide met vrij grooten bijval ontvangen. Schoon thands slechts als eene merkwaardige bizonderheid vermeld, is deze liefde van Charles Dickens voor het tooneel een opmerkelijke trek in zijn karakter. Hij heeft heel zijn leven het tooneel lief gehad, al zijne romans zijn gedramatizeerd. Hij was nooit gelukkiger, dan wanneer hij met dilettanten ten tooneele kon verschijnen, men zal hem later bij herhaling voor de voetlichten vinden.

In het laatst van zijn leven had hij eene afzonderlijke tooneelzaal in zijne villa: Gad's Hill Place, gelijk vroeger in zijn huis van Tavistock Square; de dekoratiën waren geschilderd door een groot kunstenaar: Clarkson Stanfield.

Charles Dickens stond na de verschijning van den Pickwick aan het schitterend begin van een letterkundig leven, 'twelk vier-en-dertig jaren lang slechts voorspoed en zonneschijn zou schenken — mocht er ook tegen zijne laatste gewrochten sommige min of meer gewichtige bedenkingen ingebracht of in te brengen zijn. 't Wonderbare van zijn onverwacht geopenbaard genie was het volkomen nieuwe, oorspronkelijke. In Engeland geldt eene klassieke opvoeding voor onvermijdelijk. Andere letterkundigen en poëten hadden ook jong gebloeid: Byron, Shelley, Bulwer waren jongelingen, toen zij hunne eerste lauweren wonnen, maar hier was een jonkman, die geen woord Grieksch of Latijn kende, die slechts eene eenvoudige burgerlijke opvoeding had genoten en die plotseling naar de hoogste eereplaatsen der letteren opsteeg met een enkel werk. Byron, Shelley, Bulwer waren behoorlijk te Oxford, te Eton of in privaat onderricht gehumanizeerd, Dickens verstond slechts zijn Engelsch en was snelschrijver — dit schijnt de orthodoxe Quarterly Review niet te hebben kunnen verduwen.

Maatschappelijk veranderde zijn lot nu te gelijker tijd. Hij legde zijne betrekking als reporter neêr, en besloot zich zonder veel aarzelen uitsluitend aan de letteren te wijden. Zijn huwelijk met Miss Catharina Hogarth, de dochter van een letterkundige, die voor „The Morning Chronicle" schreef, werd thands (1837) voltrokken. Hij verliet zijne bachelors-vertrekken in Furnival's Inn en betrok eene statige burgerhuizinge in Doughty

Square. Het leven lachte den jongen kunstenaar van alle zijden toe en hij besloot het leven te besteden als een, die woekert met het hem geschonken talent.

Inderdaad, waar ik thands na uitvoerige beschouwing van zijn eerste werk, een blik in de toekomst werp, mag ik gerust verklaren, dat hij de belofte in den Pickwick afgelegd, getrouw nakwam, dikwerf zelfs overtrof. Zijn belangwekkend en oorspronkelijk personeel rondom de Pickwick-klub zou eerlang op verrassende en verbazingwekkende wijze worden uitgebreid. Geen schrijver, of het moest Shakspere zijn, die zulk een legioen van fantazie-figuren heeft in 't leven geroepen, welke even als Hamlet, Othello, King Lear, Macbeth, Falstaff, Shylock, Richard III, Jago, Rosalinde, Juliet, Lady Macbeth en Cymbeline voor de verbeelding van ieder menschenkind oprijzen met de duidelijkheid van een uitvoerig geschilderd portret, meesterlijk van teekening, bewonderenswaardig van koloriet.

In Nederland zijn ze allen onze goede bekenden en vrienden geworden, die edelmoedige, kinderlijk liefderijke karakters, als Tom Pinch, Captain Cuttle, Old Peggoty, Ham, Tommy Traddles, Joe Gargery, Mr. Jarndyce, Nelly, de Schoolmeester, Agnes, Florence en Paulus Dombey. Niet minder staan ze voor onze verbeelding die uitgezochte schurken als Squeers, Fagin, Bill Sikes, Jonas Chuzzlewit, Carker en Sir John Cester; die wonderlijke gedrochten als Quilp, Chuffey, Flintwich en Miss Mowcher; die ondeugende gierigaards als Arthur Gride, Ralph Nickleby, de oude Chuzzlewit, Gradgrind, de beide Murdstones en Mrs. Clennam; die koude egoïsten als Mr. Bray, Chevy Slime en vooral Steerforth; die humbugvrienden als Mantalini, Skimpole, Turveydrop, Mrs. Skewton en de Barnacles; die trotschaards, als Dombey,

Edith, Lord en Lady Leicester Dedlock; die kruipende huichelaars, als Brass, Pecksniff, Uriah Heep, en „the Reverend“ Chadband; die zonderlinge oude vrouwtjens, als Tante Trotwood, Mrs. Gamp, Vrouw Brown en de opiumslijtster uit Edwin Drood; benevens zoo velen, die wij thands ter zijde laten, de lieflijke kinderfiguren, de bevallige jonge meisjens, de geheimzinnige police-men, de clowns en tooneelspelers.

Lord John Russel koesterde het voornemen, om Dickens onder de Pairs van Engeland op te nemen — de rijkbegaafde schepper van al deze populaire gestalten schijnt er zich ernstig tegen verzet te hebben en te recht — met zulk eene letterkundige nalatenschap is men edelman van nature.

VIII.

OLIVER TWIST.

Onmiddellijk na zijn huwelijk werd aan Charles Dickens de redaktie van Bentley's Miscellany opgedragen.

De redakteur, door het sukces van zijn Pickwick aangemoedigd, ving met nieuwe hoop een nieuwen roman aan in zijn tijdschrift en schreef er als titel boven: „The Adventures of Oliver Twist.“ Middelerwijl hield hij toezicht over eene andere uitgave: „Memoirs of Joseph Grimaldi“, waarvoor hij in Februari 1838 eene voorrede schreef. Wellicht heeft hij er hier en daar eenige fraaye regelen bijgevoegd door zijne persoonlijke sympathie voor tooneelspeelkunst en voor kortswijl van goeden huize — de gedenkschriften van Grimaldi zijn echter niet van zijne hand.

De Oliver Twist was in 1839 kompleet en kwam

bij Richard Bentley — den eigenaar van het Tijdschrift Bentley's Miscellany — in drie deelen uit, met vier-en-twintig etsen van George Cruikshank.

Het allereerste, wat van den Oliver Twist hier moet gezegd worden, is dat de lezers van Pickwick zich teleurgesteld bevonden. Wel hoorde men hier en daar de schepping van den laaghartigen Bumble, the Beadle, prijzen, maar algemeen was de ontvangst van dit tweede werk vrij koel. Eene hoofdgrieve was, dat de auteur onder de verachtelijkste en grofste boosdoeners zijne helden had gezocht, dat hij met recht kon gezegd worden als schrijver der londensche „Mystères“ te zijn opgetreden.

Dit gevoelen werd duidelijk en zeer keurig in den vorm uitgesproken door Thackeray in het „Frasers Magazine“ (Februari, 1840): — „Niemand heeft den „Oliver Twist gelezen zonder de hoogste belangstel-„ling voor de arme Nancy en den diepsten afschuw voor „haar moordenaar te koesteren, zonder een buitengewoon „vermaak te scheppen in de geestigheden van den be-„kwamen „Dodger“ en van zijne vrienden. Zoo won-„derbaar is de tooverkracht van den schrijver, dat de „lezer zijn gevangene wordt en hem moet volgen wer-„waart hij verkiest. En waarheen worden wij gebracht? „Om voortdurend getuigen te zijn van Fagins misdaden, „om Nancys dwalingen medelijdend te beklagen, om voor „Bill Sikes eene soort van bewondering op te vatten en „groot plezier te vinden in het gezelschap van den „Dodger.“ „Al deze helden stapten uit den roman naar het tooneel „over en geheel het londensch publiek, van pairs tot „schoorsteenvegers, sprak met opgetogenheid over dezen „hoop van boosdoeners, wier dagelijksche bezigheid dief-„stal, moord en prostitutie heet. Zij vormen een allerliefst

„gezelschap van schurken, die zelfs uitmuntende qualiteiten „bezitten: doch slecht gezelschap voor een eerlijk man. „'t Is beter van zulke lieden in het geheel niet te spreken, „want geen schrijver kan of durft ons de gantsche waar„heid zeggen, niemand waagt het hunne misdaden ge„trouw te beschrijven, derhalven is het onnoodig eene „bloemlezing van hunne deugden te geven.... Het ge„voel, in de schildering van het werk-huis uit „Oliver „Twist", van de Fleet-gevangenis in „Pickwick", „is liefelijk en treffend — zoodanige tooneelen wenschen „wij vele, dergelijke belangstelling voor armen, zulke „woorden van troost voor de ongelukkigen juichen wij „toe, maar laat ons in den naam van het gezond verstand „onze sympathie niet wijden aan halsafsnijërs en derge„lijk boevenpak."

Charles Dickens heeft persoonlijk op deze kritiek geandwoord, toen al zijne werken in 1867 door Chapman and Hall werden herdrukt. Hij schreef eene voorrede voor Oliver Twist in dat jaar en beweerde, dat schoon men er hem eens een verwijt van gemaakt had, dat hij zijne figuren uit de waereld der londensche boosdoeners had gekozen, hij hoopte, dat dit eens niet voor immer zou gelden. Hij meende, dat het schuim der maatschappij even goed bij eene schildering der zeden behoort, als de glinsterendste starren der samenleving. Vroeger had men dieven en straatroovers in een poëtiesch daglicht voorgesteld met uitzondering van Hogarth, hij wilde al de stuitende werkelijkheid schilderen en meende daarmede een dienst te doen aan de maatschappij. De Paul Clifford van Sir Edward Bulwer was zeker een uitmuntend boek, maar de schildering van het rooversleven was geheel poëzie. De misdadigers uit Oliver Twist leverden niets aantrekkelijks, hunne lompen en goore vertrekken

zouden niemand eenigen lust inboezemen, om hen na te volgen.

Dickens bewijst verder, dat hij door de waarheid ten volle te zeggen misschien den kieschen smaak heeft beleedigd van lieden, die een schurk in een fluweelen jas zeer wel mogen lijden, maar Sikes in een duffelsch buis in het geheel niet kunnen uitstaan. De Deugd zou niet worden geloofd, als zij vuile kousen droeg, en de Misdaad, in een lief kostuum, zou van naam veranderen, als getrouwde vrouwen doen, en Poëzie heeten.

De strijd tusschen beide groote mannen, schoon Thackeray in 1840 en Dickens in 1867 schreef, raakt een gewichtig leerstuk der aesthetiek. Beiden trekken partij voor het realisme in de letterkundige kunst. Thackeray wil het realisme tot in de uiterste konsequentiën doorzetten. Vertoont men dieven en moordenaars aan het het publiek, dan moet men de gantsche waarheid zeggen. Dickens wil ze alleen van het poëtiesch waas eener vroegere periode ontdoen, maar ze fatsoenlijk doen blijven in hunne gesprekken. Hij zeide de waarheid, „so long as their speech did not offend the ear.“

Thackeray vindt de londensche zakkerollers en moordenaars volkomen realistiesch opgevat, ongeschikt voor letterkundige modellen — Dickens schildert inbraak en moord, maar vermijdt de beestelijke grofheid der boosdoenerstaal. De Grieken, die zeker mogen meêspreken als er een vraagstuk van schoonheid aan de orde is, beweerden altijd, dat alles wat Leelijk was in de Natuur nimmer een voorwerp van navolging mocht worden in de Kunst.

Voor de plastiek gaat dit gevoelen zeker veelszins op, in letterkundige aangelegenheden zal echter het Leelijke als fyziesch en moreel verschijnsel belangrijke diensten kunnen bewijzen. Al het licht en bruin in het Epos, in

het Drama, in den Roman berust op zedelijke kontrasten, op den strijd der hartstochten, op de tegenstelling van Goed en Kwaad. De litteraire kunstenaar schildert inzonderheid den strijd der passiën en driften, de edelste aandoeningen des gemoeds, de fijnste spelingen van het vernuft, de krachtigste uitingen van den wil.

De litteraire kunstenaar beweegt zich op ethiesch en psychologiesch terrein — het Booze is hem evenmin onverschillig als het Goede. Een romanschrijver, de heldendichter in proza, vooral de romanschrijver, die als zedenschilder van zijn eigen tijd optreedt, heeft zonder twijfel van aesthetiesch standpunt de vrijheid, om eene bende zakkerollers te schilderen, maar hij onderwerpt zich daarbij tevens aan eene aesthetische voorwaarde. Wanneer hij niets dan booswichten doet optreden, wanneer hij alleen maar naast zijne personen van edeler gehalte de hoofdrol aan zijne schavuiten gunt, begaat hij een vergrijp tegen de kunst en kan zijn gewrocht voor de vierschaar der kritiek niet worden vrijgesproken.

Heeft Dickens, ondanks zijne geestige verdediging van 1867, in 1838 met het schrijven van Oliver Twist deze fout begaan? Het is niet te ontkennen, hoofdpersoon van dezen roman mag het kind Oliver Twist niet geacht worden. De voornaamste figuren zijn juist de misdadigste schavuiten, de chef der inbrekers en zakkenrollers: de oude afzichtelijke Fagin, de ruwe en duivelachtige wreedaard Bill Sikes, de vernuftige strooper van zijden zakdoeken, gewoonlijk: „The Artful Dodger“ geheeten, de rampzalige minnares van Sikes: Nancy, Charley Bates, Tom Chitling, Betsy, de rosharige Toby Crackit en nog zoo vele anderen staan allen op den voorgrond van het vreeselijke drama, 'twelk met den afschuwelijken moord van Nancy eindigt. De edele karakters,

Mr. Brownlow, Mrs. Bedwin, Mr. Grimwig, de familie Maylie, verschijnen als de ekonomie van het verhaal hun optreden vereischt, zij maken slechts een voorbijgaanden indruk, terwijl aan huichelachtige schurken, als Bumble, Mrs. Bumble en Monks een veel belangrijker plaats is afgestaan. Oliver Twist is een kind, wiens lotgevallen strekken om de verschillende variëteiten van de londensche boevenwaereld ten tooneele te brengen, met eene vrij alledaagsche verwikkeling van rampzalige moeders en verloren vaders. Als de roman eindigt, is de persoon van Oliver ons niet nader gekomen en heeft hij nauwelijks vijftien jaren bereikt.

Zouden er echter voor Dickens' dwaling niet zeer belangrijke verzachtende omstandigheden zijn aan te voeren — ongeacht de hulde, waarop hij aanspraak heeft voor de meesterlijke uitvoering zijner roof- en moordtooneelen.

De verzachtende omstandigheden schuilen, als immer, in wat voorafging, in wat Dickens bewoog de vroolijke waereld der Pickwick-klub te verlaten en nachtelijke tochten te ondernemen naar de gevaarlijkste buurten van Southwark en Jakob's Island. Charles Dickens staat met Thackeray aan het hoofd van eene nieuwe letterkundige school, die van 1835 tot 1845 voor het eerst het hoofd opsteekt, om na de eerste helft dezer eeuw tot op dit oogenblik onbeschroomd den schepter te voeren. Dit is zoo belangrijk, dat een man als Lord Lytton, die tien jaren ouder is dan Dickens, zich na 1850 tot de humoristiesch-satyrische richting van Dickens en Thackeray poogt te bekeeren, als uit zijne: Caxtons, My Novel, What will he do with it? en Kenelm Chillingly duidelijk blijkt.

Lord Lytton behoorde tot een vroeger geslacht, tot de

kinderen van de eerste tien jaren der negentiende eeuw, waaronder zoo menig beroemde naam van dichter of denker de triumfen der eerste romantische school herinnert. In 1800 werd Macaulay geboren, in 1801 Grabbe, in 1802 Victor Hugo, in 1803 Bulwer, Alexander Dumas en Edgar Quinet, in 1804 George Sand, Eugène Sue, Jules Janin en Ludwig Feuerbach, in 1805 Disraeli en Kaulbach, in 1806 John Stuart Mill, Anastasius Grün en Heinrich Laube, in 1807 Samuel Warren, in 1808 David Strauss, in 1809 Gladstone, Hawthorne en Bruno Bauer en in 1810 Alfred de Musset en Robert Browning.

Eerst twee jaren later zag Charles Dickens het levenslicht, eerst in 1837 had hij een grooten naam gemaakt in de letteren. Het talentvol geslacht, 'twelk van 1801—1810 geboren was, had intusschen de nieuwe Romantiek in gantsch Europa gepredikt en alom aanhang gevonden. 't Is moeilijk het wezen der Romantiek in een enkel woord te omvatten, daar zij in Engeland en op het Vaste-Land zich onder verschillende omstandigheden voordoet, mocht ook het hoofdbeginsel alom hetzelfde zijn. In Engeland ving de Romantiek aan bij den kamp tegen het eerste Keizerrijk, toen men wars van alle fransche invloeden, zich op het nationaal-engelsche begon toe te leggen. Sir Walter Scott, Bisschop Percy en Robert Burns vertegenwoordigen dit eerste stadium van de ontwakende Romantiek. De liederen van Körner, de alexandrijnen van Helmers bewegen zich in gelijke richting op het Vaste-Land.

Intusschen maakte de nederlaag van Waterloo een geweldigen indruk op de jeugd, die tegelijk met de negentiende eeuw geboren was. Men had nooit iets anders dan de vrijheidsliederen der groote Revolutie gehoord, men beschouwde burgerlijke en politieke vrijheid, in den zin eener onafhankelijkheid van Kerk en Staat, als een natuur-

lijk gevolg van 1789. Sinds 1815 kwamen adel en geestelijkheid, die onder den eersten Keizer op den dorpel stonden, van nieuws het staatsgebouw binnenstormen, van nieuws moest men zich krommen onder het juk van aristokratie en geestelijkheid, die, als Napoleon I zeer juist opmerkte, niets hadden geleerd en niets hadden vergeten.

Zoo trad de Romantiek haar tweede stadium binnen, waaraan de namen van Byron, Châteaubriand, Shelley, Schiller, Heinrich Heine en ook Sir Edward Bulwer Lytton tot op 1850 blijven behooren. Deze nieuwe romantische jongelingschap begon met eene pessimitische waereldbeschouwing; hare idealen lagen in duigen, zij ving aan met stelselmatig verzet tegen al het bestaande. Eene geniale waereldsmart ligt over al hare scheppingen verspreid. Childe-Harold, Réné, Karl Mohr, Falkland, Paul Clifford kunnen het staven. Langzamerhand zette de oppozitie der jongste romantische school zich tot overdrijving en manier uit, van daar de apologie van het straatrooversleven, zoo als Bulwer Lytton leverde in Paul Clifford, de sympathie voor den misdadiger, gelijk Victor Hugo die in zijn Dernier jour d'un Condamné poogde wakker te maken.

Karl Mohr, Ernani van Victor Hugo, Anthony van Alexander Dumas, „the Red Rover" van Cooper, zelfs de Jack Sheppard van Ainsworth waren allen echte helden der Romantiek, die een geheimen oorlog voeren tegen de samenstelling der maatschappij, en daarom met een ideaal licht werden overgoten. Het geslacht van jonge letterkundigen, 'twelk daarentegen zich na 1815 ontwikkelde, en zich in de Restauratie moest bewegen, al gevoelde men al te dikwijls de knellende boeyen, had zulk eene diepe waereldsmart niet opgevat over den stand van zaken. Een jonkman van veelbelovenden aanleg als Dickens, die eerst na de Juli-Omwentelingen in de letterkundige kringen

bekend werd, die van jongs af een stil genot in de spelingen van de oud-engelsche fantazie had gesmaakt, die beter in Smollet te huis was dan in Lord Byron, verstond de taal dezer laatste Romantiek niet meer. Het verheerlijken van misdadigers en idealizeeren van straatroovers kwam Dickens uit kracht van zijne engelsche pozitieve natuur onhoudbaar voor, hij besloot de waarheid te zeggen, en schreef Oliver Twist.

Daarenboven had de krimineele rechtspleging reeds lang de stof geleverd voor den roman, zonder daarom steeds uit het oogpunt der romantische waereldsmart te zijn geëxploiteerd. Walter Scott had den weg gewezen in zijn voortreffelijk werk: „The Heart of Mid-Lothian.“ De aantrekkelijkheid van zulk een dramatiesch onderwerp, waarbij de losgebroken passie tot misdaad drijft, kon Dickens niet verborgen blijven — hij had reeds in de epizodische verhalen van zijn Pickwick zijne neiging tot wat de duitsche kritiek Nachtstukken noemt duidelijk doen blijken. Men vergete hierbij niet, dat hij als stenograaf de zittingen der strafrechtbanken te Londen en elders had bijgewoond. Voeg hierbij eene studie van het londensche dievenkwartier en al de bouwstoffen waren voorhanden, waaruit de avonturen van Oliver Twist konden worden opgetrokken.

De vraag blijft echter, op welke wijze hij zich van de schildering der londensche gauwdieven heeft gekweten.

IX.

DE LONDENSCHE BOEVEN IN DEN OLIVER TWIST.

Van uitwendige bewijzen, dat Dickens zich vooraf op de studie der dievenbuurten heeft toegelegd, kunnen wij

niet spreken. Doch ook al wisten wij het niet uit sommige licht begrijpelijke duidingen, de lezing van Oliver Twist zou het ons bij elke bladzijde toeroepen. Charles Dickens was gewoon Londen te doorwandelen en vooral bij avond. Hij bekent het tuschen de regelen, bij den aanhef van: „The Old Curiosity Shop". Zeer opmerkelijk zegt George Augustus Sala: [1])

„Thackeray in Houndsditch, Thackeray in Bethnal Green of in Camden Town zou eene anomalie geweest zijn, evenmin zou men Carlyle in Cremorne, of Tennyson bij Garraway kunnen zoeken, maar als Charles Dickens in de stad was, kon men hem overal vinden. Misschien was hij het minst familiaar met Pall Mall (de aristokratische wijk), maar overigens dwaalde hij in het slechtste weêr op de zonderlingste plaatsen — zooals Ratcliff Highway, Haverstock Hill, Camberwell Green, Gray's Inn Lane, Wandsworth Road, Hammersmith Broadway, Norton Folgate en Kensal New Town."

Wie Londen kent, mag beslissen, of deze laatste wijken niet tot de allerarmoedigste en befaamdste streken van Londen behooren — de stad is zoo reusachtig, dat men ook bij nadere kennismaking niet noodzakelijk met al deze buitenbuurten bekend wordt. In elk geval blijkt er uit, dat Dickens zijn Londen kende, en deels uit belangstelling in wandelen gezondheidshalven, deels tot studie op het londensche leven geen enkel plekjen onbezocht liet.

Het ligt voor de hand te gissen, dat de jonge, beroemde schrijver van den Pickwick door de londensche politie, vooral door de detectives, welke hij later zoo uitmuntend in Bleack-House, en aanvankelijk ook in Edwin Drood heeft geschilderd — dat Charles Dickens door

---

[1]) Charles Dickens: bl. 11.

welwillende hulp van ambtenaren bij de londensche politie in al de holen der zakkenrollers en in al de schuilplaatsen der misdaad is doorgedrongen. Het zou hem volkomen onmogelijk geweest zijn uit de fantazie al de bizonderheden van het gauwdievenleven te kennen — hij heeft eerst gezien en toen beschreven. De geheele Oliver Twist is een reisverhaal uit de dievenkwartieren der hoofdstad.

Nemen wij nu het boek ter hand en zien wij wat Dickens voor ervaring heeft opgedaan. Vooraf echter is het noodig te letten op een getuigenis van een vreemdeling, die omtrent het wordingsproces van den Oliver Twist eenige bizonderheden heeft meêgedeeld. Taylor namelijk verhaalt, hoe een amerikaan: Mr. Sheldon McKenzie, de betrekking tusschen Dickens als auteur en George Cruikshank, als teekenaar der etsen bij Oliver Twist, heeft uiteengezet. McKenzie was een vriend van George Cruikshank en had eens op een morgen, terwijl de kunstenaar bezig was aan eene ets, zijne portefeuiljes met teekeningen doorbladerd. Midden onder velerlei vond hij eene verzameling van omstreeks dertig teekeningen, alle zorgvuldig afgewerkte portretten van Fagin, Bill Sikes, Nancy, „the Artful Dodger“ en andere typen uit den Oliver Twist. Cruikshank verzekerde den amerikaan, dat hij eerst het plan had gevormd eene serie van londensche dievenportretten te geven, maar dat Dickens eens op een morgen bij hem gekomen was, en dezelfde verzameling gezien had, waarop deze het denkbeeld geopperd had, om de etsen bij zijn Oliver Twist te voegen. Dickens had daarbij zijn oorspronkelijk plan, om zijn jeugdigen held naar het platteland te doen vluchten, gewijzigd en besloten, hem in Londen naar de dievenwijk te brengen en hem daar het leven der misdadigers van nabij te doen

beschouwen, zonder evenwel door hunne boosheid besmet te worden [1]).

Het verhaal van McKenzie stelt Charles Dickens' plan om de verborgenheden der hoofdstad te schrijven afhankelijk van de schetsen door Cruikshank vervaardigd. Het is met Seymour en den Pickwick evenzoo gegaan. De mogelijkheid bestaat evenwel, dat Dickens bij het eerste ontwerp van Oliver Twist aan het dievenkwartier nog niet bepaald had gedacht, dat hij bij het bespreken van illustratiën zijn ontwerp heeft gewijzigd. Hoe dit zij, hij heeft er even ernstige studiën voor ondernomen, en wij mogen thands onderzoeken op welke wijze hij er in zijn kunstwerk gebruik van maakte.

De eerste der boosdoenersbent, die Oliver ontmoet, is Jack Dawkins, anders gezegd: „the Artful Dodger." Voor deze figuur heeft Dickens zekere sympathie opgevat, daar er steeds eene humoristische tint over Jack Dawkins, zijn kostuum, en zijne handelingen verspreid ligt. Hij is een kind in de kleeding van een man. Zijn hoed dreigt elk oogenblik van zijn hoofd te vallen, maar de jonkman weet zoo handig met een plotselingen zwaai de zaak te herstellen, dat hij schier onafgebroken met zijn hoofddeksel bezig is. Dawkins draagt een mansrok en steekt de slippen er van in zijne broekzakken, als hij ze niet om zijne armen slingert.

De nabootsing van de zonderlinge dieventaal, door den „Artful Dodger" gebezigd, zal door geen vertaler in het Nederlandsch met geluk kunnen worden beproefd — het londensche dievenpatois kan alleen in het oorspronkelijke gewaardeerd worden. Jack Dawkins heeft hierin echter eene bizondere bedrevenheid, die van tijd tot tijd,

---

[1]) The Life of Charles Dickens..... p. 71.

maar het meest bij zijne verschijning voor den rechter uitkomt. Als de cippier hem voor de groene tafel brengt, vraagt hij nagenoeg het volgende:

— „„Ben ik geen Engelschman? Waar blijven mijn privileges?“
— „„Je zult ze dadelijk hebben“ — andwoordde de cippier — „en peper er bij!“
— „„We zullen zien, wat de Staats-Sekretaris van Binnenlandsche „Zaken hier van zegt“ — andwoordde de heer Dawkins — „As-je-„blieft! Waarvoor kom ik hier? Ik zal den rechter zeer verplicht „zijn, als hij deze zaak aanstonds wil beslissen en mij niet wil laten „wachten tot hij de krant gelezen heeft, want ik heb eene afspraak „gemaakt met een heer in de City en ik ben een man van mijn „woord en zeer stipt in zaken, zoodat die heer zou kunnen heen-„gaan, als ik er niet op mijn tijd was, en dan zou ik misschien „eene akte van schadeloosstelling opmaken tegen al wie mij hier „ophoudt?“
„Daarna vroeg de „Dodger“ met een geheimzinnig gezicht aan „den cippier welke de namen waren van die twee kerels aan de „groene tafel, 't welk het publiek in hartelijk lachen deed uitbarsten.
— „„Stilte!“ — schreeuwde de cippier.
— „„Wat is er met dien jongen?“ vroeg een der rechters.
— „„'t Is een zakkenroller, achtbare heer!“
— „„Is de jongen meer voor geweest?“
— „„Hij moest al lang terecht gestaan hebben! Ik ken hem, „achtbare heer!“
— „„Zoo, u kent me dus?“ — riep de „Dodger“ — „Zeer wel. „Dit is een geval van hoon en laster!“
„Wederom lachte het publiek — wederom werd stilte geboden.
— „„Waar zijn de getuigen?“ — vroeg de griffier.
— „„Juist! zeer goed!“ — voegde de „Dodger“ er bij — „Waar „zijn de getuigen? Ik zou ze wel eens willen zien?““

Zoodra nu een police-man verhaald heeft, hoe hij den heer Dawkins een zakdoek heeft zien rollen uit den zak van een oud heer, hoe hij den dief in hechtenis heeft genomen en eene zilveren snuifdoos in zijn bezit heeft gevonden, met den naam van den eigenaar er op — zoodra de wettige bezitter van de snuifdoos verklaard

heeft, dat hij den vorigen dag in een standjen zijn doos heeft verloren, terwijl hij een jongen heeft zien weglopen, die sprekend op den beschuldigde gelijkt, wordt de zaak voortgezet:

— „„Heb je iets aan den getuige te vragen, jongen?" — zeide „de rechter.

— „„Ik zal mij niet vernederen tot het houden van eenige kon„versatie met dezen man!" — andwoordde de „Dodger".

— „„Heb je anders nog wat te zeggen?"

— „„Hoor je niet, dat de achtbare heer je vraagt, of je nog wat „te zeggen hebt?" — riep de cippier, terwijl hij den „Dodger", „die bleef zwijgen, met zijn elleboog aanstootte.

— „„Vraag exkuus!" — andwoordde Dawkins, verstoord opziende „„— heb je me iets gezegd, man?"

— „„Nooit zag ik zoo'n doorslepen vagebond, achtbare heer!" „— merkte de dienaar op met een grijns — „Zal-je iets in 't midden „brengen, jonge schobbejak?"

— „„Neen" — andwoordde de Dodger — „hier niet! Hier heb „je de ware justitie niet, en bovendien is mijn advokaat gaan ont„bijten bij den vice-prezident van het Huis der Gemeenten — maar „elders zal ik wat zeggen, en mijn advokaat zal wat zeggen, en „een massa respektabele vrienden zal komen getuigen, zoodat deze „slungels hier zullen wenschen nooit geboren te zijn.... Ik zal...."

— „„Zijn vonnis is klaar!" — zei de griffier. — „Breng hem weg!"

— „„Kom aan" — riep de cippier.

— „„Nu ja, ik zal komen!" andwoordde de „Dodger", zijn hoed „met de palm van zijn hand glad strijkend — en zich tot de recht„bank wendend: — „'t Is niet noodig verschrikt rond te kijken, ik „zal geen medelijden hebben, in geen geval. Ik zal het jelui, mooye „kerels, wel betaald zetten. Ik zou niet gaarne in je plaats zijn! „Al vroeg je me op je knieën, of ik vrij wilde heengaan, zou ik het „niet doen! Als-je blieft, breng me naar de gevangenis, breng „me weg!"

Men bemerkt het aanstonds, dat tooneeltjen is bespied door den snelschrijver, toen hij vroeger bij politie-en strafrechtbanken door de redaktie van „The Morning Chronicle" als reporter werd gebruikt. Nergens

doet de oude goede humor, de fijne opmerkingsgave zich beter gelden in Oliver Twist. The Artful Dodger is ontworpen door de pen, die Sam Weller in 't leven heeft geroepen — het overig schurkenpersoneel getuigt echter van latere studie en veranderde methode.

De chef van de dievenbende, de oude afzichtelijke Fagin — door Dickens met eene zeer gewone onverdraagzaamheid onzer dagen steeds „de jood" Fagin genoemd, alsof het iemand der engelsche Hebraeërs ooit zou invallen van den „Christen" Dickens te spreken — Fagin is de tweede figuur, die wij op Olivers treurigen weg ontmoeten. Terugstootend in den volsten zin des woords, oogen met roode randen, haviksneus, verward rood hair en baard, boezemt Fagin geene aangename belangstelling in, wekt hij slechts eene vluchtige nieuwsgierigheid. Zijn verborgen doos met juweelen, het spel met Charley Bates en Jack Dawkins, waaraan Oliver deelneemt, om kostbaarheden uit Fagins zijzakken te rollen, behoort tot de zeer gewone verschijnselen van de dievenbent, vlug en plastiesch beschreven als immer. De lafhartigheid en wraakzucht van den rooden schavuit komt steeds met schrille kleuren uit, als doortrapte, kloeke kerels gelijk Sikes en Monks hem dreigen. Zijn instituut voor zakkenrollers en huisbrekers is met de somberste tinten geteekend — waar tegenover slechts zeer zelden een lichtkontrast in het gastvrij huis van Mr. Brownlow verschijnt.

Fagin is ongetwijfeld een goed portret, maar de zedelijke verdorvenheid van den ouden schurk maakt een onaangenamen indruk. Hij is een platte, zelfzuchtige, valsche, kruipende schoft — zonder een vonk van vroegere menschelijkheid, zonder eenige wroeging hoegenaamd — aesthetiesch en zedelijk een volkomen leelijk wezen.

Bij Shakspere treden evenzoo enkele volkomen booze naturen op: Shylock, Richard III, Jago. Maar zij verschijnen onder geheel andere konditiën; zij vormen de keerzijde van de medalje, zij stuwen den tragischen held voort, als Jago, en dienen tot middel, niet tot doel. De dievenwaereld in Oliver Twist is beschreven om beschreven te worden. Dat de jonge Oliver in hun handen valt tot tweemalen toe, is niet om den knaap geschied, maar grijpt plaats, om des schrijvers studiën in Londens achterbuurten met zijn gewonen indrukwekkenden stijl en schilderachtigen trant te openbaren.

Beschrijvingen van dievenholen en geheime vergaderingen komen echter minder talrijk voor, dan men verwachten zou. De belangrijkste dezer tafereelen vormt de tocht van Fagin, om Bill Sikes, na de mislukte poging tot inbraak, terug te vinden. Wij leeren daarbij een bovenvertrek van de dievenherberg: „de Drie Kreupelen“ kennen. 't Was een ruim vertrek met zwart geverfden zolder, waaraan de gaswalm niets te bederven had. De vensters waren van buiten met luiken gesloten en van binnen met verschoten roode katoenen gordijnen toegestopt, opdat het licht niet naar buiten zou schijnen. De geheele zaal is vol tabaksrook, zoodat men moeilijk iets onderscheiden kan. Na een weinig aan de atmosfeer te zijn gewoon geraakt, ontdekt men eene groote tafel met eene verzameling zonderlinge heeren en dames, aan het hoofd een prezident met een hamer en een kunstenaar met een kiespijndoek in een hoek aan eene piano.

Het gezelschap vermaakt zich met gezang aan te heffen bij beurten. Sommige artisten, dames en heeren, treden daarbij op. Het akkompanjement laat steeds de wijs op luidruchtige manier hooren — het publiek trakteert de zangers en valt bij de refereinen in. Gemeenheid,

dronkenschap, wreedheid was op de gezichten der mannen te lezen, de vrouwen overtroffen ze echter, al waren er jonge meisjens bij, die nog geheel kinderen schenen. De waard van „de Drie Kreupelen“ is de voorzitter van de partij en verlangt te vergeefs, dat Fagin hun gezelschap zal houden. 't Is een akelig, terugstootend tafereel, zoo als de londensche werkelijkheid nog steeds zal opleveren. De schildering behoort in een werk als Oliver Twist zeker geduld te worden — Dickens' latere schetsen echter van gemeene steegjens en sloppen, als in Dombey het binnenhuis van vrouw Brown en Alice, de nachtelijke strooptochten op de Theems uit Our Mutual Friend met de kleine kroegjens aan de eenzame rivieroevers, Tom-All-Alone's uit Bleak House, en de opiumkit uit Edwin Drood getuigen van meer oefening en hechten zich sterker in onze fantazie.

De meesterhand van Dickens verloochent zich evenwel in de schildering van Fagins einde niet. Het rechtgeding van den ouden schavuit is geniaal beschreven. De uitstekende gave van den auteur zich in heftig bewogen gegemoedstoestanden te verdiepen, uitvoerig te omschrijven, wat in weinig sekonden bij de hevigste spanning van angst, wroeging of wanhoop in het verwarde menschelijke brein plaats grijpt, openbaart zich hier voor het eerst op schitterende wijze:

— „De gerechtszaal was van onder tot boven opgevuld met nieuws„gierigen. Scherpe blikken zochten overal naar een man — Fagin. „Boven en beneden, rechts en links, voor en achter scheen hem „een uitspansel van schitterende oogen te omringen.

„Hij stond in al die stralen met eene hand aan de houten leuning „voor hem en de andere aan zijn oor en zijn hoofd vooruit, om „beter ieder woord van den rechter te verstaan, die de geheele „zaak rezumeerde voor de jury. Van tijd tot tijd richtte hij zijne „oogen scherp op de jury, als er maar een half woord ten zijnen

„voordeele kwam, later naar zijn advokaat als met bizondere duide- „lijkheid alles, wat hem bezwaarde, werd opgesomd, ten einde „deze uit te noodigen iets ter zijner verdediging aan te voeren. Be- „halven deze teekenen van angst bewoog hij hand noch voet. Van „het begin af had hij zich onbeweeglijk gehouden. Toen de rechter „ophield met spreken, bleef hij in dezelfde houding van gespannen „aandacht, alsof hij nog luisterde.

„Een licht gemurmel in de gerechtszaal riep hem tot zelfbewustzijn „terug. Opziende bemerkte hij, dat de jury gereed stond, om de „uitspraak te overleggen. Zijn oogen naar boven richtende, zag hij „de menschen, de een boven den andere uitkijkende, enkelen haastig „hun lornjet voor de oogen houdend, om zijn gelaat te bestudeeren „— anderen zag hij tot hunne buurlui fluisteren met duidelijk uit- „gedrukten afschuw. Slechts enkelen onder de menigte letten niet „op hem, doch keken alleen naar de jury, om te gissen hoe deze „beslissen zou. Maar op geen enkel gelaat — zelfs niet bij de vrouwen, „die in grooten getale daar aanwezig waren — kon hij het minste blijk „van sympathie ontdekken, niets dan het algemeene gevoelen, dat „hij zoo spoedig mogelijk moest veroordeeld worden.“

„Terwijl hij dit in een enkelen schichtigen blik zag, kwam er eene „stilte als des doods in de zaal. De mannen van de jury keerden „zich tot den rechter. Stilte.

„Zij wenschten alleen te beraadslagen.

„Hij zag uitvorschend naar hunne gelaatstrekken, een voor een, „toen zij vertrokken, om te ontdekken, welk gevoelen de meerderheid „omhelsde — te vergeefs. De cippier tikte hem op den schouder. „Hij volgde hem werktuigelijk naar een stoel, welke hem moest „worden aangewezen, anders had hij dezen niet opgemerkt.

„Hij keek weder naar de tribunes. Sommige toeschouwers aten, „anderen wuifden zich lucht toe met hunne zakdoeken, want het „was drukkend warm in de zaal Daar was een heer, die zijn gelaat „schetste in een nota-boek. Hij dacht er aan, of het gelijken zou en „zag op, toen de artist de punt van zijn potlood brak en een nieuwe „punt maakte, even alsof hij een onverschillig toekijker geweest ware.

„Op dezelfde wijze zag hij naar den rechter, en hield hij „zich bezig met het fatsoen van 's mans kleeren, hoeveel ze zouden „gekost hebben en hoe hij ze wel mocht aantrekken. Er was nog „een oud dik heer achter de groene tafel, die even vertrokken was, „maar nu terugkwam.

„Hij dacht er aan, of deze heer misschien iets gebruikt, wat hij

„zou gegeten hebben en waar — en zoo mijmerde hij door, tot „iets anders zich van zijne gedachten meester maakte.

„Geen enkel oogenblik evenwel kon hij de overweldigende, druk„kende gedachte laten varen, dat het graf zich voor zijne voeten „opende — steeds bleef die gedachte hem benauwen, doch op onzekere, „verwarde wijze, hij kon zijn denken geen oogenblik daarbij bepalen, „om een besluit te nemen. Zoo rilde hij en brak hem het angstzweet „uit voor den naderenden dood, en toch telde hij de ijzeren spijlen voor „zijne oogen op de tribune en verwonderde er zich over, dat er een „gebroken was, en dacht er over of men er ook eene nieuwe voor „in de plaats zou stellen, dan of men het zoo zou laten. Dan richt„ten zich zijne gedachten op de akeligheden van de galg en het „schavot, totdat een knecht den vloer met water besproeide, en hij „wederom hierover dacht.

„Eindelijk riep men luid om stilte, en zag ieder ademloos naar „de deur. De jury kwam terug en ging rakelings hem voorbij. Hij „kon niets op hunne gelaatstrekken lezen — zij schenen van steen. „Eene doodsche stilte volgde — geen gerucht — geen ademtocht — „„Schuldig!“

„Het gebouw weergalmde van een donderend gejuich, nog eens „en nog eens en dan scheen de echo in luid geschreeuw te and„woorden, dat langzaam weder aanzwol tot woedenden donder. Het „was een vreugdegeroep van het volk buiten de deur, 't welk ver„nomen had, dat hij op Maandag zou gehangen worden.

„Het gerucht hield op en men vroeg hem of hij ook iets te zeg„gen had tegen de toepassing der doodstraf. Hij had zijne luiste„rende houding weder aangenomen en zag den vrager aan — doch „de woorden werden tweemaal herhaald, voor dat hij ze scheen te „verstaan, en toen murmelde hij alleen, dat hij een oud man was — „een oud man — een oud man — en zoo fluisterende zweeg hij weer stil.

„De rechter plaatste de zwarte barret op zijn hoofd en de gevan„gene bleef beweegloos staan in dezelfde houding. Eene vrouw op „de tribune uitte een kreet van afschuw over de akelige plechtig„heid, hij zag haastig op of hij verstoord was over deze interruptie „en luisterde weder te scherper. Het vonnis was plechtig en indruk„wekkend, het oordeel ter dood vreeselijk te hooren. Hij stond als „marmer, zonder een zenuw te bewegen. Zijn ontdaan gelaat was „nog voorovergebogen, zijn onderkaak hing naar beneden, zijn oogen „staarden vooruit, toen de cippier de hand op zijnen schouder legde „en hem wenkte te gaan. Hij keek zinneloos in 't rond en gehoorzaamde.“

Daarna komen zijne mijmeringen in de cel der ter-dood-veroordeelden. Hij begint zich het vonnis van den rechter te herinneren, woord voor woord — opgehangen te worden, totdat de dood er op volgt — dat was het einde. Hij denkt aan al de lieden van zijne kennis, die op het schavot gestorven waren, en zij rijzen in onafzienbare drommen voor zijne herinnering. Hij was bij hunne terechtstelling geweest en had gelachen, omdat zij met een gebed op de lippen stierven. In 't eind, als de duisternis invalt, worden de beelden zijner fantazie zoo afschuwelijk, dat hij tegen de deur begint te slaan en om licht huilt.

Voor het eerst toont Dickens hier eene zijde van zijne letterkundige kracht, die in den Pickwick en de Sketches slechts voorbijgaande zich had doen gelden. Zijne humoristische richting verhinderde in 't minst niet, dat hij eene bepaalde sympathie voor het tragische, voor het verschrikkelijke, zelfs voor het afschuwelijke en monsterachtige koesterde. De humor, die uit zijne natuur realistiesch is, omvat alle verschijnselen des levens, de komische zoo goed als de tragische. De onbevooroordeelde, rustige aaneenschakeling van het ernstig-tragische en het vroolijk-komische maakt dikwerf het wezen van den humor uit.

Charles Dickens openbaart daarbij eene bizondere gave voor de psychologische analyze, zoo dikwijls hij de heftigste aandoeningen des gemoeds, inzonderheid angst, zelfverwijt, vertwijfeling, radeloosheid schildert. In de opvatting van een geheel karakter gaat hij dikwijls oppervlakkig te werk, als gebleken is in den Pickwick, en ook later blijken zal, maar zoodra hij in de gelegenheid komt den invloed van een heftigen schrik, of van eene radelooze wanhoop trek voor trek te teekenen, blijkt zijne genialiteit boven alle dichters zijner eeuw.

Fagins wanhoop is een meesterstuk. De wanhoop lost

het geregeld denken op, de gang der gedachten is zonder eenige orde, de wil oefent geen invloed op het vormen van denkbeelden en toch rust met loodzwaar gewicht de bewustheid van het verschrikkelijk feit, waaruit de wanhoop sproot, op den menschelijken geest. Zóó Fagin, als hij zijn rechtsgeding bijwoont, zijn vonnis hoort vellen en allerlei denkbeelden koestert omtrent de traliën der tribune, het water over den grond der rechtszaal uitgespreid, de kleederen van den rechter, het vermoedelijk ontbijt van een oud heer, die even was heengegaan — dit alles gaat door zijn verward brein, terwijl de angst voor zijn naderend einde hem geen oogenblik met rust laat.

Daar de Oliver Twist nu eenmaal bestemd was, om eene natuurlijke historie der dievenkwartieren in Londen te geven, moest de uitgelaten vroolijke stemming van den Pickwick wijken voor de tragiesch-daemonische belangstelling in het afschuwelijke van nachtelijken roof, van wreedaardigen moord. En het is met dezen geleidenden draad, dat Charles Dickens aan de romantische school van Byron, Châteaubriand en Shelley verwant is. De indruk dezer school doet zich in den Oliver Twist duidelijk gevoelen, maar tevens spreekt er de oppozitie uit van den oud-engelschen gezond-verstandsman, die de lektuur van Smollet, Fielding en Richardson niet vergat. Vergelijkt men hoe Victor Hugo tien jaren vroeger zijn Dernier jour d'un Condamné uit romantiesch standpunt schreef, dan blijkt de triumf van Dickens in deze bladzijde van den Oliver Twist allerduidelijkst. Victor Hugo schrijft uit reflektie over het verschrikkelijke van de doodstraf en heeft een sociaal doel, Dickens wil alleen den gemoedstoestand van den veroordeelden booswicht schilderen, geen vreemde beletselen verhinderen hem zijn kunstdoel op de schitterendste wijze te treffen.

X.

SIKES EN NANCY.

De eigentlijke hoofdpersonen in den Oliver Twist zijn Bill Sikes en Nancy, de eene een stoute, door en door onmenschelijke, forsch gespierde huisbreker, de andere eene door Fagin afgerichte diefegge, die Sikes tot minnares dient. In Sikes zijn al de sporen van eene betere natuur verdwenen, hij is een door en door verdierlijkte geweldenaar; Nancy daarentegen heeft oogenblikken van wroeging, van berouw en edelmoedigheid, eene daad van nobele geestdrift berokkent haar een afschuwelijken dood.

Men heeft er Dickens een verwijt van gemaakt, dat hij een zoo volkomen wild dier als Bill Sikes had geschilderd, en men moet toegeven, dat deze, naast Fagin, Monks, Toby Crackit en Noah Claypole, ons wat al te veel in slecht gezelschap brengt.

Intusschen vormt Bill Sikes een schilderachtig kontrast met Nancy en doet hij juist door de meêdoogenlooze ruwheid, waarmede hij deze afstoot, de betere inborst der arme, verwaarloosde vrouw te scherper uitkomen. Zelfs de kruipende, laaghartige Fagin zinkt dieper in zijne boosheid weg, als Bill Sikes daden van ongehoorden moed en spierkracht volbrengt, waarvan de oude schaggeraar de vruchten plukt. Dickens verontschuldigt zich in de meergemelde voorrede van 1867 met de bewering, dat er sommige verharde en verstokte booswichten bestaan, die niet het minste bewijs geven, dat er eenig bewustzijn bij hen is overgebleven. Hij verzekert, dat er mannen als Bill Sikes bestaan.

De verontschuldiging heeft hier weinig kracht van bewijs. Als het optreden van Bill Sikes den tragischen indruk

van Nancys dood, den rechtvaardigen val van den schelmschen Fagin motiveert, is zijne verschijning noodzakelijk en gerechtvaardigd. Nadat vooraf is beslist, waar in Dickens' tweeden roman gezondigd is tegen den katechismus der aesthetiek door overgroote belangstelling in de waereld der gauwdieven, nadat deze dwaling uit een samenloop van verzachtende omstandigheden is verklaard, gaat het niet aan tegen een karakter als Sikes in afzonderlijk verzet te komen. Het verwijt, dat Nancy eene onwaarschijnlijke figuur zoude zijn, omdat zij bij alle bedorvenheid den booswicht Sikes oprecht liefheeft en daden van edelen moed verricht, kunnen wij met Dickens veilig ter zijde schuiven, zonder nog te herinneren aan de werkelijkheid, die trouwe liefde en zelfverloochening bij diepen zedelijken val zoo dikwijls vereenigt.

Mr. William Sikes treedt het eerst in zijne kracht op, als hij eenzaam, in een donker lokaal van een kroeg in Little Saffron Hill met zijn witten hond vecht. Hij heeft het dier zonder reden een woedenden schop toegebracht. De hond bijt in zijne schoenen en Sikes grijpt den pook met éene hand, en dreigt met een mes in de andere. Woedend en huilend grijpt de hond den pook met de tanden aan — er volgt eene heftige worsteling, waarbij de hond het onderspit zou gedolven hebben, hadde men niet op dit oogenblik de deur van het lokaal geopend.

Gelijk hij zijn trouwen hond naar het leven staat, bedreigt hij ieder, die hem nadert. Elke gedachte aan iets, dat medelijden of menschelijk gevoel zou kunnen opwekken, wordt door hem met grofheid onderdrukt. Als hij door Nancys hulp Oliver na diens eerste ontsnapping weder terugbrengt, hooren zij beide in Smithfield de klok slaan.

— „„Acht uur, Bill!“ — zei Nancy, toen de klok zweeg.

— „„Wat kan 't mij schelen — ik kan het immers hooren!" — „andwoordde Bill Sikes.

— „„Ik zou wel eens willen weten, of ZIJ het ook hooren kon- „den!" — zei Nancy [1]).

— „„Natuurlijk kunnen zij het hooren!" — andwoordde Sikes. — „Toen ik voor eenigen tijd achter de traliën zat, kon ik elk gerucht „duidelijk onderscheiden. Binnen de oude muren is alles dood stil, „zoodat ik mijn kop had kunnen kapot slaan tegen de ijzeren deur, „zoo vervelend is die stilte!"

— „„Arme kerels!" — zei Nancy, die haar gelaat keerde naar „de zij, waar de klok had geslagen. — „Ach Bill, 't zijn zulke „knappe jongens!"

— „„Ja, daar wordt alleen door jelui vrouwen aan gedacht" — „andwoordde Sikes. — „Knappe jongens! Ze zijn reeds zoo goed „als dood en dus komt het er niet meer op aan!"

„Met dezen troost onderdrukte nu Sikes een opkomend gevoel van „jaloezie en Oliver vaster bij de hand vattende, gebood hij hem door „te stappen.

— „„Wacht een oogenblik!" — zei de deerne. — „Ik zou geen „haast hebben, als je moest worden gehangen met klokslag acht, „Bill! — ik zou onophoudelijk bij het gebouw blijven dwalen tot ik „neerzonk, al lag de sneeuw op den grond en al had ik geen doek „om mij te dekken!"

— „„En wat zou dat uitmaken?" — vroeg de weinig sentimen- „teele Mr. Sikes. — „Als je ten minste geen vijl en geen goed sterk „touw van twintig el over den muur kondt gooyen, zou het mij niet „kunnen schelen of je gingt loopen — kom aan en sta daar niet „te preken!"

„De deerne lachte luid, wikkelde zich vaster in haar sjaal, en zij trokken verder. Maar Oliver voelde, dat hare hand beefde, en haar aanziende onder een gaslantaarn, bemerkte hij, dat zij doodsbleek was geworden.

Komt hier reeds het edeler gevoel bij Nancy boven, zoo ras Oliver bij Fagin is teruggebracht en de verschrikte knaap eene wanhopige poging tot ontvluchten doet, werpt Nancy zich voor de deur, opdat Sikes' hond

---

[1]) Er grijpt eene exekutie plaats in Smithfield.

hem niet verscheure. Wanneer Fagin het kind met een knuppel begint te slaan, is het Nancy, die woedend opstuift, hem den knuppel uit de handen wringt en in het vuur werpt. Een stroom van woeste verwijten klinkt door het vertrek, terwijl zij bleek van toorn den ouden Fagin en Sikes beide trotseert. Als zij eindelijk op den dievenchef wil aanvallen, terwijl zij hem herinnert, dat zij door hem tot diefegge is opgevoed, vat Sikes haar bij den arm en valt zij in onmacht.

Later als Oliver bij den grooten diefstal in Mrs. Maylies huis aan Sikes wordt overgeleverd, om door een stalvenster te kruipen, houdt Nancy zich onverschillig en vindt zij er geen bezwaar in, dat de knaap bij de inbraak tegenwoordig zal zijn. Terwijl zij hem uit Fagins hol afhaalt, komt nog eens de wroeging boven, en bezweert zij Oliver geen weerstand te bieden, daar zij voor hem reeds zoo veel heeft uitgestaan. Op deze wijze alleen stemt het kind toe, 't welk geen het minste begrip heeft van wat er geschieden zal.

Na de mislukte expeditie vindt men Sikes terug, herstellende uit eene zware ziekte, en Nancy, die trouw aan zijn leger heeft gezorgd. De dialoog, welke thands volgt, teekent de beide karakters met merkwaardige, scherpe trekken.

— „„Hoe laat is het?“ — vroeg Sikes.

— „„Even over zeven!“ — zei de deerne. — „Hoe is 't van „avond, Bill?“

— „„Zoo zwak als een lam“ — andwoordde Mr. Sikes met een „vreeselijken vloek. — „Kom hier, geef mij de hand en laat mij uit „dit beroerde bed opstaan.“

„De ziekte had Sikes' humeur niet verbeterd, want toen zij hem „hielp en naar een stoel bracht, schimpte hij op hare onhandigheid „en gaf haar een slag.

— „„Huil-je?“ — zei Sikes. — „Kom, sta daar niet te krijten.

„„Als je niets beter kunt doen, snij dan maar heelemaal uit. Versta je?“

— „„Ik versta-je“ — andwoordde de deerne, haar gelaat af-„wendende en gedwongen lachend. — „Wat ben je raar van avond!“

— „„Je hadt het zeker anders verwacht“, — snauwde Sikes, „ziende, dat een traan in haar oog beefde. — „Zoo veel te beter.“

— „„Kom je meent het toch niet, dat je boos op me bent van „avond, Bill!“ — zei de deerne hare hand op zijn schouder leggend.

— „„Niet, waarom niet?“ — schreeuwde Sikes.

— „„Omdat ik zoo vele nachten,“ — zei de deerne met iets „vrouwelijks teeders, dat zelfs hare stem zoet deed klinken — „omdat „ik zoo vele nachten geduldig naast je bed gezeten heb, omdat ik „voor je gezorgd heb als voor een klein kind en omdat, nu je weer „voor het eerst wat beter bent, je me zeker zoo niet behandeld „zoudt hebben, als je gedaan hebt, zoo je daaraan gedacht hadt? „Kom zeg, dat je 't niet zou gedaan hebben, als je er aan gedacht „hadt.“

— „„ Nu ja, goed,“ — andwoordde Sikes. — „Ik zou het niet „gedaan hebben. Wat weerga, de meid huilt alweer!“

— „„'t Is niets,“ — zeide de deerne, zich in een stoel zettend. — „Let niet op mij, 't zal wel dadelijk overgaan.

—„„Wat over?“ — vroeg Sikes met eene wilde stem. — „Wat „dwaasheid vertoon-je nu weer? Sta op, snij uit en hinder me niet „met je wijvennonsens!“

Doch Nancy, die zooveel slaaps ontbeerd en zooveel ellende heeft uitgestaan, die honger heeft geleden en angst verkropt, zinkt nu machteloos in een.

Weldra zegeviert hare betere natuur en besluit zij een geheim afgeluisterd bij Fagin en van het hoogste belang voor Oliver Twist te verraden. Verraad kan het echter alleen in zoo ver genoemd worden, als de oude schavuit Fagin er in betrokken is. Bill Sikes' naam wordt niet genoemd en komt ook bij het geheim omtrent Olivers geboorte niet voor.

In dit gedeelte van den roman heeft Dickens zich groote inspanning getroost, om eene kunstige verwikkeling te doen uitkomen. Olivers' duistere geboorte wordt dan

opgehelderd. Het blijkt, dat hij een onwettig kind is, dat hij echter door zijn vader bij testament tot eenig erfgenaam is benoemd, schoon er een broeder uit een wettig huwelijk in leven is. Hoe dit rijmt met de wet, mogen engelsche rechtsgeleerden uitmaken. Dat het testament verbrand wordt door dien broeder, een doortrapten schelm, in het verhaal onder den naam van Monks voorkomend, en dat alles weder hersteld wordt door een edelen vriend van Olivers vader, Mr. Brownlow, behoort tot het meest alledaagsche op het gebied van den modernen roman. Evenwel heerscht in de konceptie althands eenige meerdere eenheid, dan bij het reisverhaal der Pickwick-klub.

De daad van Nancy ter bevordering van Olivers belangen sleept voor haar zelve zeer noodlottige gevolgen mede. Zij heeft Sikes door een slaapdrank, hem als medicijn in zijne ongesteldheid toegediend, voor geruime pooze bewusteloos gemaakt, en zoo is het haar gelukt hare woning te verlaten en aan Rosa Maylie te verhalen wat zij bij Fagin hoorde bespreken tusschen dezen en Monks. Zij belooft iederen Zondag tusschen elf en twaalf op London-Bridge te zullen komen, ten einde met Rosaas vrienden te raadplegen. Zich zelve in veiligheid stellen, wil zij niet. Trouwe aanhankelijkheid voor den geweldenaar Sikes drijft haar naar haar akelig te-huis.

— „„Wanneer dames, zoo schoon, zoo jong, zoo goed als u“ — „zegt ze tot Rosa — „haar hart schenken, dan vervult liefde haar „geheel leven, ook als ze overigens alles hebben, wat zij wenschen, „een te-huis, vrienden, bewonderaars. Doch voor zulke vrouwen als „ik, die geen veilige rustplaats hebben, dan onder den deksel eener „doodkist, geene vrienden in ziekte en sterven, dan eene waakster „in een gasthuis, voor zulke vrouwen is niets te doen, wanneer zij „eenmaal haar verwoest hart hebben gegeven aan eenig man! Heb „medelijden met ons, dame! daar wij nog éene vrouwelijke aandoening behouden hebben, die ons in plaats van geluk en vrede een „nieuwe bron wordt van geweldenarij en ellende.“

Nancys gedrag wekt echter de achterdocht van Fagin en Sikes. Zij ondergaat groote marteling, voordat zij veertien dagen later Rosa en Mr. Brownlow op London-Bridge ontmoet. Het tooneel aldaar is in zeer tragischen toon geschreven — de auteur praeludeert. Zij worden echter heimelijk beluisterd door een zendeling van Fagin en weldra is Nancys verraad bekend. De wijze waarop de oude boevenchef den toorn van Sikes opwekt, door hem te vragen, wat hij doen zou, als iemand van hun gezelschap hem had verraden, als hij de veronderstelling oppert, alsof hij Fagin, hem had verklikt, en hem telkens meer prikkelt tot wraak, als hij den spion doet verhalen, hoe hij Nancy heeft hooren spreken van een slaapdrank, waarmee zij Sikes had bedwelmd, dit alles is — gelijk Julian Schmidt te recht opmerkt — met bloedige letteren aan den wand geschreven.

Het tooneel van den moord is vol energie en tragische kracht, maar op de grenzen van het volledig afschuwelijke:

— „Sikes ging zonder een woord te murmelen, zonder zijn hoofd „op te heffen naar zijn woning. Hij opende de deur zonder gerucht „met een sleutel, klom zachtkens den trap op, trad zijne kamer binnen, „sloot de deur op het nachtslot, schoof er eene zware tafel voor „en trok het gordijn van de bedsteê.

„De deerne lag half gekleed te slapen. Hij had haar doen ont„waken, want zij hief zich op met een verwilderden en angstigen „blik.

— „„Sta op!“ — zei de man.

— „„Ben-jij het, Bill?“ — zei de deerne met blijdschap over zijne terugkomst.

— „„Ja!“ — was het andwoord. — „Sta op!“

„Er brandde eene kaars, maar de man nam haar snel van den „kandelaar en wierp haar in den haard. Daar het schemerlicht van „den aanbrekenden dag naar binnen drong, stond de deerne op, om „het gordijn van het venster op te halen.

— „„Laat het staan“ — zei Sikes, zijne hand naar haar uit„strekkende. „Er is licht genoeg voor wat wij te doen hebben!“

— „„Bill“ — zei de deerne met eene zachte, bevende stem — „waarom zie-je me zoo dreigend aan?“

„De dief zat haar een oogenblik aan te staren, met geopende „neusgaten en snelle ademhaling, daarna haar bij het hoofd en de „keel aanvattend, wierp hij haar midden in het vertrek neer, en „omkijkende naar de deur, legde hij zijne zware hand op haar mond.

— „„Bill, Bill!“ — schreide de deerne met wanhopige kracht „worstelend. — „Ik zal niet schreeuwen, niet krijten — hoor mij — „spreek met mij — zeg mij wat ik gedaan heb!“

— „„Je weet het wel, helsche duivelin!“ — andwoordde de dief, „zijn adem inhoudend. — „Ze zijn je van avond nageloopen, elk „woord is verstaan, dat je gesproken hebt!“

— „„Spaar mijn leven dan in Gods naam — zoo als ik uw leven „gered heb“ — riep de deerne zich aan hem vast klemmend — „Bill, beste Bill, je kunt er niet aan denken, om mij te dooden. „O, herinner je alles wat ik geweigerd heb om uwentwille, nog „dezen nacht! Neem tijd om na te denken en laad deze misdaad „niet op uwen hals. — Ik zal je niet loslaten, je kunt mij niet „wegwerpen. Bill, Bill, bij God Almachtig! in uw belang, in mijn be„lang, houd op en vergiet geen bloed, Ik ben je trouw geweest, bij „mijn schuldige ziel, ik was je trouw!“

„De man worstelde heftig om zijn arm te bevrijden, maar de „deerne had de hare zoo vast om hem heen geslagen, dat hij niet „vrij kon komen.

— „„Bill“ — schreeuwde zij, met eene poging, om haar hoofd „aan zijn borst te leggen — „die heer en die vriendelijke dame van „van avond spraken van eene schuilplaats in een vreemd land, „waar ik in eenzaamheid en vrede zou kunnen sterven. Laat mij „hen nog eens opzoeken, ze op mijne knieën smeeken voor u ook „zoo goed en welwillend te zijn, laat ons beide deze akelige stad „verlaten, en ginds verre een beter leven leiden, laat ons alles ver„geten, behalven in onze gebeden en elkaar daar niet terugzien. „’t Is nooit te laat voor berouw, zij hebben het mij gezegd — ik „geloof het nu — maar laat mij den tijd, een korten, korten tijd!“

„De inbreker maakte zijn arm vrij en greep zijn pistool. De zeker„heid van onmiddellijke ontdekking, als hij vuurde, trof hem mid„den in zijne woede — twee malen sloeg hij haar met de kolf, zoo „fel als hem mogelijk was op het gelaat: dat bijna het zijne raakte.

„Zij wankelde en viel, bijna verblind door het bloed, ’t welk uit „eene diepe wonde in haar voorhoofd vloeide, daarna met moeite op „haar knieën kruipend, nam zij den zakdoek, welken zij van Rosa

„Maylie had gekregen“ — (het eenige wat zij had willen aannemen) „— en die uitstrekkende in haar gevouwen handen zoo hoog als „hare zwakke kracht het wilde toelaten, fluisterde zij een bede om „genade tot haren God.

„Het was een huiveringwekkend schouwspel. De moordenaar deins„de terug naar den muur, en met de hand voor de oogen nam hij „een zwaren knuppel en velde haar neder.“

En nu vangt de vlucht van den moordenaar aan met al de kwellingen zijner ontstelde fantazie, een dier meesterstukken van Charles Dickens, welke hij later met telkens verrassende variatiën heeft herhaald. De vlucht van Sikes, de vlucht van Jonas Chuzzlewit, de vlucht van Carker, de vlucht van Lady Dedlock zijn vier van de meest indrukwekkende tragische schilderingen, welke in de moderne engelsche letteren bestaan. De scherpe lichteffekten, die telkens op de afschuwelijke, nauwkeurig geteekende werkelijkheid vallen naast de sombere schaduwen, door zijne lyriesch-tragische stemming over al deze tafereelen uitgegoten als een eigenaardig koloriet, zijn van onvergetelijke, ongeëvenaarde uitwerking.

Men vergelijke, hoe een romanticus als Victor Hugo wroeging schildert, hoe het melodramatiesch lyrisme vaak tot gezwollenheid en overprikkeling brengt. Wij zullen het allerbeste nemen wat ons bekend is. 't Is een gedicht uit den merkwaardigen bundel: „La Légende des Siècles“, getiteld: „La Conscience“.

— „Kaïn vluchtte voor Jehovah — des avonds kwam de sombere „man aan den voet van 't gebergte — zijne vrouw was vermoeid „en zijne zonen buiten adem — zij zeiden, laat ons uitrusten en „slapen — Kaïn sliep niet en mijmerde — het hoofd opheffend, zag „hij midden in den zwarten hemel — een oog, wijd geopend in de „duisternis — 't welk hem door de schaduwen aanzag........

— „Hij bereikte het strand — der zee in het oord, later Assur „genoemd. — „Laat ons hier blijven,“ zeide hij — „want deze „schuilplaats is veilig. — Wij zijn aan het einde der aarde.“ —

„Toen hij zich neerzette, zag hij aan de sombere lucht — het oog „hem dreigend toewenken uit de diepten van den gezichteinder — „en huiverde hij met woeste vreeze. „Verberg mij!“ — riep hij en, „den vinger aan de lippen — zagen al zijne zonen den geduchten „aartsvader sidderen — Kaïn zeide tot Jabel, vader van hen — die „onder tenten van ossenhuiden in de onmetelijke woestijn wonen — „Span uw tenten uit aan deze zijde“. — En men spande den wappe-„renden muur — en toen men hem met looden gewichten had vast-„gemaakt — zeide Tsilla, de blonde maagd, de dochter zijner „dochteren — zacht als het morgenlicht: „Nu ziet ge 't toch niet „meer?“ — En Kaïn andwoordde; „Het oog staart mij steeds aan!“

„Jubal, vader van de mannen, die in de steden — op klaroenen „blazen en pauken roeren — riep: „Ik zal eene afscheiding maken! „Hij smeedde een muur van brons en plaatste Kaïn er achter. — „En Kaïn zeide: Dit oog ziet mij altijd aan!“

„Henoch zeide: „Laat ons een muur van vestingwerken maken „— zoo vreeselijk, dat niemand hem naderen kan — laat ons eene „stad bouwen met forteressen — wij zullen haar voor ieder afslui-„ten.“ Toen bouwde Tubal Kaïn — vader der ijzersmeden, eene „groote, bovenmenschelijke groote stad. — Terwijl hij arbeidde, „joegen zijne broeders uit de omstreken — de zonen van Enos en „de kinderen van Seth — en men stak de oogen uit aan de voor-„bijgangers, — en des avonds schoot men pijlen naar de starren. „— Het graniet kwam nu in de plaats van de tent — ieder blok „werd met ijzer saâmgesmeed — de plaats scheen eene hellestad. „— De schaduw der bastions verspreidde duisternis over de velden „— men schreef aan de poort: „Verbod aan God, om binnen te „gaan“. — Eindelijk verschool men den aartsvader in een steenen bas-„tion — maar hij bleef somber en verwilderd rondzien. — „O, mijn „vader!“ „Is dat oog nu verdwenen?“ — zie bevend Tsilla.“ En „Kaïn andweordde: „Neen het oog is er nog!“

„Toen sprak hij: „Ik wil onder de aarde mij verbergen — als „een kluizenaar in zijn eenzaam graf“. — Men maakte dus een „kuil en Kaïn zeide — „Het is wel!“ Toen daalde hij alleen in „dit somber gewelf: — doch nauw was hij gezeten in de duister-„nis, nauw had men den toegang afgesloten — of het oog vertoonde „zich aan Kain en zag hem aan.“

Vergelijken wij nu, hoe de wroeging spreekt bij Sikes. Hij poogt al de sporen van den moord te doen verdwijnen.

Hij verbrandt het moordtuig, hij reinigt zijne kleederen van bloed, hij draagt zijn hond onder den arm, opdat deze niet met zijne pooten door het bloed zal treden. Hij vluchtte uit de stad, keerde terug, vluchtte weder naar de dorpen Hampstead en Highgate en legde zich bij een heg te slapen.

Doch hij sprong spoedig weder op en dwaalde verder, en legde zich op nieuw te slapen. Maar hij sliep niet en poogde nu ergens eenige spijs te verkrijgen. Hij naderde de huizen van het dorp, maar het scheen, dat de menschen hem voor een verdacht persoon hielden, zelfs de kinderen bij de deuren wierpen hem duistere blikken toe. Hij had den moed niet iets te koopen — en keerde in het veld terug. Hij liep mijlen ver, maar kwam steeds weer op dezelfde plaats terecht. De middag ging zoo voorbij, het was negen uren in den avond, toen hij, dood vermoeid, in eene kleine dorpsherberg zijne toevlucht zocht. Voor het vuur zaten eenige boeren. Zij maakten plaats voor hem, maar hij zette zich neer in den versten hoek, en at en dronk alleen, terwijl hij zijn hond eenige brokken toewierp. De boeren spraken van landelijke zaken, en van zeker oud man, die den vorigen Zondag begraven was. Daarna kwam een marskramer, die allerlei waar aan de boeren verkocht, onder anderen vlekkenwater voor alle vlakken: „wijn-vlakken, vruchten-vlakken, bier-vlakken, water-vlakken, modder-vlakken, bloed-vlakken!"

De marskramer neemt den hoed van Sikes en zegt, dat hij er een vlak uit zal maken. De moordenaar springt woedend op, rukt den hoed uit de handen van den koopman en verdwijnt vloekend. Aan het eind van de dorpsstraat staat de postkar van Londen naast eene diligence. Hij nadert en hoort een stalknecht met een reiziger over een vreeselijken moord te Londen spreken. Nu vlucht hij

weder naar buiten. Eene aandoening van onuitsprekelijken schrik maakt zich van hem meester. De gestalte van de verslagene nadert hem langzaam, en blijft steeds achter hem. Hare kleederen ruischen door de bladeren en hij hoort nog eens, als de wind opsteekt, hoe hopeloos droef haar laatste zachte kreet klonk. Hij staat stil en de gestalte blijft rusten, hij rent vooruit, zij snelt mede. Plotseling stond hij stil, om deze gedaante weg te slaan, maar zijn hair rees ten berge, want zij was nu ook achter hem. Hij stond met zijn rug tegen een muur, de schim verscheen boven zijn hoofd, duidelijk zichtbaar tegen den bewolkten nacht. Hij wierp zich voorover en achterover op den grond, maar de schim stond bij zijn hoofd.

Hij vlucht nu in eene schuur op het veld, door dik geboomte omringd. 't Was volkomen donker in die schuur. Hij vleide zich tegen den muur — maar eensklaps staarden hem de wijd geopende oogen van zijn slachtoffer aan, zoo dof en zonder glans, als hij ze 't allerlaatst zag. Hij drukte de handen voor zijn gelaat, maar dan vertoonde zich het vertrek met de vermoorde en iedere kleine bizonderheid, die hij reeds waande vergeten te hebben. Hij vloog op naar buiten, maar daar volgde hem de schim — hij school weg in de schuur, maar daar bedreigden hem de oogen.

Het onderscheid in Dickens' schildering en die van Victor Hugo is allermerkwaardigst. Dickens schreef in 1838, Victor Hugo in 1859.

Na eene bladzijde als de vlucht van Sikes is het gedicht op de gewetenswroeging van Kaïn bijna verloren moeite.

Dickens' moordenaar vlucht en al de bizonderheden van zijne reize, zijn opstaan en zitten, zijn drinken en eten zijn met het koelste realisme beschreven. De marskramer

geeft allerlei aardigheden ten beste, de staljongen en de reiziger bij de diligence schertsen een oogenblik, en Sikes hoort met doffen angst, wat er rondom hem geschiedt. Bij het vallen van de duisternis beginnen de verschrikkingen zijner fantazie. De spookgestalte van de vermoorde Nancy, die klagende, doffe oogen, die den moordenaar pijnigen, zijn hallucinatiën, maar die onder het bereik der mogelijkheid vallen, die een bestaan hebben in de werkelijkheid. Groote medische autoriteiten hebben verzekerd, dat Dickens volkomen nauwkeurig is geweest in de beschrijving van dezen zielstoestand [1]).

Bij Victor Hugo, die naar veel hoogere tragische effekten streeft, is het denkbeeld:

„Il vit un œil, tout grand ouvert dans les ténèbres:“

op vrij eentonige wijze gevariëerd. Hier en daar is werkelijk een schoone, dichterlijke greep. Ten voorbeelde:

„„Vous ne voyez plus rien?“ dit Tsilla, l'enfant blond,
„La fille de ses fils, douce comme l'aurore:
„Et Cain répondit: „Je vous cet œil encore!

Maar zoodra hij een klimax bereiken wil, valt hij in het deklamatorische:

„Et l'on crevait les yeux à quiconque passait;
„Et le soir, on lançait des flèches aux étoiles.“

Later wordt op de poorten van Kains stad geschreven: „Défense a Dieu d'entrer.“ Bij Victor Hugo wordt het

---

1) „In proof of Dickens's accuracy in all matters of detail, an eminent medical authority assures us that his description of hectic, given in „Oliver Twist“ has found its way into more than one standard English work, in both medicine and surgery (Miller's „Principles of Surgery“ second edition, p. 46; also Dr. Aitkin's „Practice of medicine“ third edition, vol. I. p. 111.), also into several American and French books of medicine“. Taylor, Charl. Dickens p. 70.

effekt altijd min of meer theatraal voorbereid — bij Dickens treedt de auteur geheel op den achtergrond en maakt de beschrijving van den gemoedstoestand — als bij Sikes — een overweldigenden, onvergetelijken indruk.

Niet minder tragiesch eindelijk is het tafereel, wanneer de moordenaar, teruggekomen in Londen, zich verschuilt in een der verlaten huizen van Jacob's Island in Southwark. De beschrijving van de vervallen houten huizen, van de gebroken uitstekken en ingezakte deuren, die al te zaam in den vuilen modder der rivier schijnen of dreigen weg te zakken, is een meesterstuk van detailteekening. Zoodra de moordenaar in een dier huizen verschijnt, waarvan de bewoners, de beide gauwdieven Toby Crackit en de jonge Chitling met een teruggekeerden banneling, verschrikt voor hem terugdeinzen, komt ook de hond, dien Sikes vruchteloos trachtte te dooden. De hond brengt de politie en eene woedende menigte voor het huis. De moordenaar poogt zich met een touw van het dak op den oever van den Theems te werpen, daar het eb is, en hij nog kans ziet langs dezen weg te ontsnappen.

„Aangevuurd door het geraas in het huis, 't welk hem verkon„digde, dat de politie was binnengedrongen, zette hij zijn voet tegen „den schoorsteen op het dak, bond het eene eind van het touw met „kracht om den schoorsteen, en maakte met zijne handen en tanden „in den tijd van eene sekonde van het andere eind eenen grooten „strik. Met dit touw kon hij zich nederlaten tot bijna aan den grond „— de afstand zou niet zoo groot zijn als zijne eigene lengte, en „hij had het mes gereed in de hand, om het touw los te snijden en „neer te vallen.

„Op ditzelfde oogenblik, toen hij gereed was af te dalen, en het „touw over zijn hoofd haalde, om het onder zijne armen te beves„tigen, en terwijl men beneden riep, dat hij op het punt was te ont„komen — op ditzelfde oogenblik zag de moordenaar achter zich „naar het dak, sloeg hij de armen omhoog en uitte hij een gil „van schrik.

— „„Daar zijn de oogen weer!“ — gierde hij met een onbe-„schrijflijk, ongehoord, onmenschelijk geluid.

„Hij duizelde, als of de bliksem hem getroffen had, verloor zijn „evenwicht en viel van het dak. De strik was om zijn nek.... hij „viel vijf en dertig voeten hoog. Een vreeselijke schok, eene akelige „beweging der ledematen, en daar hing hij met het geopende mes „in zijne verstijvende hand.“

Bij deze sterk sprekende neiging tot het verschrikkelijke behoudt de krachtige dichter vasten grond onder den voet. Zijne beschrijving is waar — de salto mortale, waartoe vroegere en latere romantiek zoo gaarne hare toevlucht neemt, is vermeden. Bij Ainsworth verricht Jack Sheppard duizenderlei onmogelijke wonderen, en ontsnapt deze door muren en gangen, alsof hij een lichaam van gomelastiek bezit. De fransche school heeft nog oneindig meer wonderen beschreven en grijpt zoo woest in de wetten der natuur en der logika, dat de roman eindelijk eene zoutelooze tooververtelling wordt.

Aan het slot onzer beschouwing van deze twee sombere tragische figuren: Sikes en Nancy, zal het niet onbelangrijk zijn het oordeel te vernemen van een boezemvriend des dichters, van Edmund Yates, in 1868 uitgesproken, over de wijze, waarop Dickens in zijne latere voorlezingen den moord van Nancy dramatizeerde. Nog nimmer had de groote kunstenaar zich durven wagen aan de hoogst tragische tooneelen van Oliver Twist. Eerst in 1868 droeg hij aan weinige vertrouwde vrienden zijn „Sikes en Nancy“ voor.

— „Hij begon met te lezen“ — verhaalt Edmund „Yates [1]) — maar wierp weldra in opgewondenheid het „boek weg en speelde het tooneel van den moord, gilde „de verschrikte kreten van de deerne, huilde de brutale

[1]) Geciteerd in de bijlagen tot de Speeches, literary and social... bl. 354.

„vloeken van den moordenaar, bootste blikken, geluiden, „gebaren na, om zijne meening duidelijk te maken en „allen, die hem zagen, zelfs zij, die hem van nabij kenden „en zijne gaven hoog waardeerden, waren verbaasd over „de kracht en de veelzijdigheid van zijn dramatiesch talent.

„Meesterlijk was de nabootsing van den jood Fagin. „Zijne stem werd heesch en lispelend, doch zonder neus-„tonen, zijn rug was krom, maar zijne schouders werden „niet opgetrokken — het was niet de konventioneele na-„bootsing van het jodenkarakter, maar de sterke, geslepen, „voorzichtige Fagin stond levend voor ons.

„Daarna kwam Nancy. Lezers der oude uitgaven van „Oliver Twist" zullen zich herinneren, hoe wanho-„pend moeilijk het was om den indruk weg te redeneeren, „door George Cruikshanks portret van Nancy opgewekt, „en hoe het talent van den auteur te hulp moest komen „om eenige belangstelling te blijven koesteren voor zulk „eene misvormde, korpulente, bolwangige feeks, als de „kunstenaar had ontworpen. Cruikshank leverde uitmun-„tende etsen in den „Oliver Twist", zijne „Fagin in „the Condemned Cell" staat boven al zijne vroegere en „latere scheppingen, maar hij begreep het karakter van „Nancy niet. Zulk eene leelijke sloerie zou geen bescher-„mer in Sikes gevonden hebben, daar Sikes een man van „beteekenis was onder zijne gelijken. Wij allen begrijpen „Nancys toestand, maar daarom juist begrijpen wij ook, „dat zij er min of meer goed moet hebben uitgezien, „geheel anders als Cruikshank haar schetste. In Dickens' „voordracht kwam geen enkele slechte trek van Nancy „uit, zoo als bij haar optreden in den aanvang van den „roman. Nancy was nu de heldin, kwaad doende, opdat „er goed uit mocht voortkomen, het vertrouwen in haar „gesteld schendende, opdat de man, welken zij lief heeft

„en hare lotgenooten tot een beter leven mogen worden „gebracht. Terwijl de schaduw des doods op hare gestalte „valt, stelt Dickens haar voor met tragischen, profetischen „ernst bezield. Alzoo verandert ook de toon der deerne, naar „de gewoonte van den kunstenaar, in de ontmoeting op de „trappen van London-bridge; van alledaagsch wordt hare taal „poëtiesch en dramatiesch, zelfs de oude Mr. Brownlow, overi„gens zeer prozaïesch van natuur, spreekt oratoriesch van den „Theems en zegt: „Vlucht, eer deze rivier ontwaakt uit „haren sluimer!“ Misschien is dit niet waarschijnlijk, maar „in de voordracht maakt het een uitmuntend effekt, en „vormt een schoon kontrast met den ongekunstelden pathos „in de dialoog gedurende den moord, waarvan ieder „woord uit de natuur zelve is gegrepen. Natuurlijk bereikt „hier de belangstelling van het publiek haar toppunt, even „als de kunst van den letterkundigen akteur. De uitge„strekte handen, het naar achteren geworpen hoofd zijn „voortreffelijk, maar sluit uwe oogen, de illuzie zal nog „vollediger zijn. De kreet van: „Bill, beste Bill! in naam „van God almachtig!“ waarin de heftige vrees het wint „van den ernst der bede, en later de doffe, gebroken „stem als alle hoop verloren is, zijn van de aangrijpendste „realiteit. Als de stem ophoudt, opent ge uwe oogen, om „den moordenaar een zwaren knuppel te zien grijpen en „zijn slachtoffer te zien nedervellen.

„De geschiedenis van Sikes en Nancy eindigt eigentlijk „met dit feit. Gedurende het geheele tooneel van den moord „van het oogenblik, dat Sikes binnenkomt tot op de ont„knooping, was de stilte zoo groot, dat men met ouder„wetsche lieden zou mogen zeggen: wij konden een speld „hooren vallen. Het was de moeite waard de gelaatstrekken „van het publiek waar te nemen, in angstige belangstel„ling, vol verwachting, terwijl men zich een enkele keer

„veroorloofde te vergeten, dan men engelsch, en cyniesch „en ongevoelig moest blijven."

Tot dus ver de opgewonden Edmund Yates.

Zeer gemakkelijk is hieruit het verwonderlijk dramatiesch talent van Charles Dickens af te leiden, niet het minst uitkomend in het meest tragische, het afschuwelijkste tafereel, 't welk zijn pen ooit met zijn gewoon meesterschap schilderde. De belangstelling van het engelsch publiek in de dramatizeering van den moord schijnt mij met Thackeray — als bleek uit diens oordeel in 1840 [1]) — van minder goeden smaak, dan het enthoeziasme van Edmund Yates ooit kon vermoeden.

XI.

DE SATYRE IN DEN OLIVER TWIST.

Het humoristiesch genie, 'twelk zich in de „Sketches" en „Pickwick" had geopenbaard, scheen in den „Oliver Twist" op den achtergrond te treden, om zich door de uitvoerige schildering van hoogst dramatische, tragische tooneelen een nieuwen lauwer te verdienen. Vooreerst laat zich dit gemakkelijk verklaren uit de keuze van het onderwerp. Toen Dickens eenmaal besloten had de mysteriën der dievenkwartieren met zijn groot realistiesch talent te schilderen, ging de humoristische stemming, welke hem in het gewone leven nooit verliet, in deze akelige, terugstootende waereld verschrikt op de vlucht.

Het verschrikkelijke, het afschuwwekkende mocht hij thands met even groote letterkundige kracht schilderen, als weleer de verlegenheden van den braven Pickwick tegenover de dame met gele papiljotten in de herberg te

[1]) Zie bladz. 187.

Ipswich — zijn natuurlijken aanleg was daarmeê een noodzakelijk geweld gedaan. Hieruit vloeit even noodzakelijk voort, dat de Pickwick“ in 1840 door al zijne lezers boven den „Oliver Twist“ werd gesteld. Intusschen, zoo Dickens' vroolijke lach langzaam van zijne lippen verdween bij het verhaal van Olivers rampen onder de londensche boeven, de bittere trek der satyre vertoonde zich des te menigvuldiger op zijn gelaat.

Reeds in den „Pickwick“ viel hij van de eene stemming in de andere, naarmate zijn oorspronkelijke humor verstoord werd door zijne ergernis over de feilen der engelsche samenleving. Het militeerende karakter, 'twelk hij als satyricus aannam, scheen voor hem daarenboven iets aanlokkelijks te bezitten. Alle fijngevoelige, levendige, nerveuze geesten, die min of meer door de bittere tuchtroeden van het platte, dagelijksche leven hebben geloopen, geraken in eene satyrische stemming, waarin zeer dikwijls sporen van gekwetste ijdelheid, althands zeker ziekelijkheid van gevoel om den hoek gluurt.

De satyre in den „Oliver Twist“ was echter van de beste gehalte en zeer dikwijls eng met de levendigste humoristische invallen verknocht. Zij verschuilt zich zoolang de kunstenaar in de geweldige tooneelen van diefstal en moord zijne tragische kracht toont, maar komt steeds te voorschijn, zoodra hij zijne uitstekend gelukkig geschilderde figuur Bumble, „the Beadle,“ doet optreden. De gruwelen in de londensche en engelsche armhuizen en werkhuizen, de stuitende zorgeloosheid jegens arme verpleegden in hospitalen, de ruwe zelfzucht tegenover behoeftige weezen aan den dag gelegd, hadden zijn gemoed en fantazie diep getroffen. Is het verhaal van den amerikaan Sheldon McKenzie juist, dan zou daaruit blijken, dat Dickens met den Oliver Twist oorspronkelijk eene

vinnige satyre tegen de engelsche „Poor Law“ en tegen de werkhuizen had bedoeld, maar dat hij bij het vinden van Cruikshanks dievenportretten zijn plan eenigszins wijzigde.

Daarom evenwel voerde hij zijn Beadle niet minder ten tooneele. Bumble blijft een der belangrijkste personen uit den roman. De funktiën en waardigheden van den engelsche Beadle zijn voor een nederlandsch lezer gemakkelijk te verklaren. In alle kerkelijke parochiën wordt een soort van officiëel kerkelijk ambtenaar gevonden, die de bediening van hondenslager, kerkekneeht en bestuurder van het werkhuis in zich vereenigt, die een officiëel kostuum draagt, inzonderheid een vervaarlijken hoed, in den trant der oude nederlandsche aansprekers, en een deftigen stok voert. Dezen kerkeknecht of beadle als een kort begrip van alle officiëele kerkelijke en maatschappelijke ongerechtigheden voor te stellen, en in hem te tuchtigen, wat in naam der beleedigde menschheid herstel eischte, was de vurige wensch van den jongen kunstenaar. Hij had zich op zijne omzwervingen door Londen van de ellendige werking der toenmalige armenwet overtuigd, hij greep vol geestdrift de pen en de eerste hoofdstukken van Oliver Twist werden te boek gesteld.

De eerste bladzijde reeds brengt ons in een werkhuis. De jonge Oliver wordt er geboren. De armendokter en eene oppasseres, die als baker dienst doet, zijn de eerste personen, die ten tooneele verschijnen. De baker drinkt gestaag uit eene groene flesch in een hoek en laat zelfs de kurk op het hoofdkussen vallen van de rampzalige, stervende vrouw, die aan Oliver het leven schonk. Het kind scheeuwt luid, „maar zou nog luider zijne stem hebben verheven, als hij had kunnen weten, dat hij een wees was, overgelaten aan de genade van kerkvoogden en armenverzorgers“ — zegt de auteur. Daarna wordt Oliver aan een soort

van kerkelijken „b a b y - f a r m“ toevertrouwd, waarin de arme schepselen voor zeven-en-een halven stuiver in de week worden grootgebracht, tenzij ze van honger omkomen, van koude sterven, of door nalatigheid in het vuur vallen.

Als Oliver negen jaren oud is, treedt de ontzachwekkende vader van het werkhuis, treedt Bumble in eigen voornamen persoon op. Het is der moeite waard Dickens zelf te hooren:

— „Oliver was met twee ongelukkige knapen in eene bergplaats „voor steenkolen opgesloten, toen Mrs. Mann, de goede vrouw van „den huize, plotseling verschrikt werd door de verschijning van „Bumble, den kerkeknecht, die vergeefsche pogingen in 't werk „stelde, om de tuindeur te openen.

— „„Lieve Hemel! Is u daar, meneer Bumble?“ — zei Mrs. Mann „haar hoofd uit het raam stekend met groote vertooning van blijd- „schap. — „(Suzanne, haal Oliver en die twee anderen uit het ko- „lenhok en wasch ze schoon!) Heeremijntijd! meneer Bumble! wat „ben ik blij u te zien!“

„De heer Bumble was evenwel een dik man en van choleriesch „temperament, zoodat hij, in plaats van op deze vriendelijke aan- „spraak in welwillende termen te andwoorden, heftig aan het tuin- „hek schudde en er een schop tegen aan gaf, zoo als alleen het „been van een b e a d l e kon toebrengen.

— „„Och, lieve Hemel!“ — riep Mrs. Mann te voorschijn komende, „want de drie jongens waren in dien tijd uit het kolenhok gehaald, — „ik had het waarlijk vergeten, dat de deur van binnen gesloten „was uit voorzichtigheid voor de lieve kinderen. Kom binnen, me- „neer! kom binnen, meneer Bumble! alsjeblieft.“

„Ofschoon deze uitnoodiging met eene zoo beleefde buiging verge- „zeld ging, dat het gemoed van een kerkvoogd er door zou vermurwd „zijn geworden, was de b e a d l e er volstrekt niet door getroffen.

— „„Denk-je misschien, dat het eene fatsoenlijke en eerbiedige „manier van doen is, Mrs. Mann“ — vroeg Bumble, zijn stok schud- „dend — „om de ambtenaren der parochie hier aan je deur te doen „wachten, als zij komen, om over de zaken der parochie in ver- „band met de weezen der parochie te spreken? Ik hoop, dat je „niet vergeten zult in dienst van de parochie te staan?“

— „„Och meneer Bumble, ik moest eerst aan een paar van die

„lieve kinderen, die zooveel van u houden, vertellen, dat u aanklopte!“ — „andwoordde Mrs. Mann met groote onderdanigheid.

„Bumble had eene hooge gedachte van zijne welsprekendheid en „zijnen invloed. Beide had hij nu laten bemerken — hij kwam „weer in zijn humeur.

— „„Zoo, zoo, Mrs. Mann“ — andwoordde hij op kalmer toon — „dat kan wel zoo wezen. Wijs me den weg, Mrs. Mann, ik kom „voor zaken en heb iets met u te bespreken.“

„Mrs. Mann bracht den beadle in een klein spreekkamertjen „met een steenen vloer, en legde diens hoogen hoed en stok zeer „vriendelijk voor hem op de tafel. Bumble wischte zich het vocht „van 't voorhoofd, dat zijne wandeling had te voorschijn geroepen, „zag vriendelijk naar zijn hoogen hoed en glimlachte. Ja, hij glim„lachte. Beadles blijven altijd menschen en Bumble glimlachte.

— „„Zou ik zoo vrij mogen zijn u iets te vragen?“ — begon „Mrs. Mann met onweerstaanbare vriendelijkheid. — „U heeft eene „vermoeyende wandeling gehad, anders zou ik er niet van durven „spreken! Zou u niet een droppeltjen van het een of ander willen „gebruiken, meneer Bumble?“

— „„Geen drop, geen drop!“ zei Bumble en wuifde met zijne „rechterhand op waardige en kalme wijze.

— „„Me dunkt van ja“ — andwoordde Mrs. Mann, die den toon „der weigering en de geste had opgemerkt — een paar druppels „met wat water en een stuk suiker!“

„Bumble hoestte.

— „„Een paar druppeltjens, niet waar?“ — zei Mrs. Mann op overredenden toon.

— „„Wat heb je?“ — vroeg de beadle.

— „„Ik heb niets in huis, dan waarmeê de kinderen soms moe„ten gewasschen worden, als ze niet sterk zijn, meneer Bumble!“ — andwoordde Mrs. Mann, terwijl zij een kastjen opende en eene „flesch met een glas te voorschijn bracht. — „'t Is jenever! Ik wil „u niet voorjokken, meneer Bumble! 't Is jenever!“

— „„Wasch je de kinderen met jenever, Mrs. Mann?“ — vroeg „Bumble, met zijne oogen het belangrijk procédé van het omroeren „volgend.“

— „„Wel zeker, die lieve schepselen!“ — andwoordde de vrouw. — „Ik kan ze onmogelijk pijn zien lijden, weet u!“

— „„Dat geloof ik wel“ — zei Bumble goedkeurend — „zeer „zeker! Je bent zeer menschlievend, Mrs. Mann.“ (Hier zette hij „zijn glas neer.) Ik zal er bij gelegenheid eens over spreken met

„het kollegie van kerkvoogden.“ (Hier nam hij zijn glas weer op.) „Je handelt als eene moeder, Mrs. Mann.“ (Hij roerde de jenever „en water om.) „Ik — ik drink uwe gezondheid Mrs. Mann!“ — en „hij dronk de helft van zijn glas uit.“

Deze echt humoristische bladzijde, zoo goed als de beste uit Pickwick, heeft betrekkelijk weinig gelijken in Oliver Twist. De satyre begint slechts even te voorschijn te komen, maar groeit aan bij iedere der verdere heldenfeiten van Bumble. De hondenslager komt Oliver halen, daar deze nu negen jaren oud is, om naar het werkhuis terug te keeren. Olivers verschijning voor het kollegie van voogden over het werkhuis, waar een heer met een wit vest den armen jongen zeer verschrikt door de aankondiging, dat hij touw zal uitpluizen, doet de satyrische richting duidelijker uitkomen. De heeren van het kollegie hebben een kontrakt gesloten met de drinkwater-maatschappij, om voor het werkhuis groote hoeveelheden water te leveren, daarbij een ander kontrakt met een kruyenier tot levering van kleine hoeveelheden meel, waaruit dunne meelpap zou worden bereid, driemaal daags voor de bewoners van het werkhuis, met een ui tweemalen in de week en Zondags een half broodjen! Hiermede waande men het werkhuis tot een waar paradijs van steenen en kalk te hebben gemaakt.

Niet minder vermakelijk is het tooneel, wanneer Oliver, door zijne van honger schier razend geworden lotgenooten, op zekeren avond wordt uitgezonden, ten einde om „meer“ te vragen. De heeren van het kollegie springen in edele verontwaardiging op, als Bumble bericht, dat Oliver Twist om „meer“ heeft gevraagd. De heer met het witte vest verklaart, dat Oliver aan de galg zal komen — men besluit vijf pond belooning uit te loven voor wie hem nemen wil als loopjongen of leerjongen.

Daarna treedt de schoorsteenveger Gamfield op, die vijf pond verdienen wil, omdat hij zijn huishuur niet kan betalen, en die verhaalt, hoe hij stroo in brand steekt onder den schoorsteen, als zijne leerjongens te lang werk hebben en hij hen spoedig naar beneden wil doen komen. Het kollegie van werkhuisvoogden schijnt de geheele zaak te verwerpen, maar vangt alras aan met Gamfield te dingen en te bieden, zoodat deze besluit Oliver voor drie pond tien shillings te nemen. Doch de zaak komt eerst voor den rechter, die het kontrakt zal goedkeuren en de toestemming van beide partijen verlangt. Olivers verschrikte blikken, zijne roodgeweende oogen, de ellendige toestand van den gantschen jongen bewegen echter den magistraat, tot ontzetting van Bumble, om het kontrakt te verbreken en Oliver naar het werkhuis terug te zenden.

Scherper nog wordt de satyre, als de doodkistenmaker der parochie, als Mr. Sowerberry optreedt en zich verheugt, dat hij sints het nieuwe voedings-systeem zooveel lijkkisten en nog wel zooveel engere lijkkisten heeft gemaakt. Voorts oppert deze dienaar des doods eenige vleyende aanmerkingen over de knoopen van Bumbles officiëelen jas, waarop de barmhartige Samaritaan staat afgebeeld, als op het zegel der parochie. Bumble droeg dien jas het eerst op Nieuwjaar, toen het lijk van een marskramer werd binnengebracht, waarvan de jury verklaarde: „gestorven door blootgesteld te zijn aan koude, en door gebrek aan de gewone levensbehoeften.“

Zoodra Oliver in dienst van Mr. Sowerberry komt en zijne slaapsteê vindt naast de doodkisten, grijpt Dickens de gelegenheid aan een dier vreeselijke tooneelen van ellende te schilderen, waarmeê hij het eerst in zijne beschrijving der Fleet-gevangenis optrad. Doodkistenmakers komen bij Dickens meer voor — in Copperfield heeft

de jonge David eenige vrienden, die dezen achtbaren tak van den maatschappelijken arbeid tot levensonderhoud hebben gekozen. De humorist kan niet nalaten zulk een bonne fortune, als een weldoorvoede, vroolijke doodkistenmaker hem verschaft, ijverig aan te grijpen. Het tafereel echter, als Oliver met Mr. Sowerberry de maat voor eene doodkist zal gaan nemen voor eene begrafenis op kosten der parochie, is van den allersombersten ernst.

Door de armoedigste buurten en stegen naderen zij de woning der rampzalige familie, die eene doode te begraven heeft op kosten der parochie. Zij vonden een vermagerden man met grijze hairen, en eene oude krankzinnige vrouw bij een haard zonder vuur — eenige havelooze kinderen in een hoek en op den grond tegenover de deur een voorwerp met een oud laken bedekt. Als de doodkistenmaker naar dat voorwerp treedt, om de maat voor de kist te nemen, rijst de man woedend op en zweert, dat men het lijk zijner vrouw niet zal aanraken, dat de wormen haar niet zullen kunnen verslinden, daar zij tot op het geraamte vermagerd is. Als Sowerberry nu knielt en den duimstok voor den dag brengt, barst de ongelukkige man uit:

— „„Ach!“ — sprak de man plotseling weenende en op zijne „knieën zinkende bij het lijk — „kniel, kniel, kniel om haar heen, „al te zaam hier, en geef acht op wat ik zeg. Ik zeg, zij hebben „haar laten doodhongeren. Ik wist het niet, dat zij zoo zwak was, „toen kwam de koorts en de beenderen kwamen onder haar huid „te voorschijn. Wij hadden vuur noch licht — zij stierf in de duis„ternis — in het donker. Zij kon zelfs de gelaatstrekken van hare „kinderen niet meer zien, schoon wij haar al hunne namen hoorden „fluisteren. Ik bedelde voor haar in de straat en zij hebben mij ge„vangen gezet. Toen ik terugkwam, was zij stervende — en al het „bloed is van mijn hart weggevloeid, want zij hebben haar laten „doodhongeren. Ik zweer het bij God, die het gezien heeft! Zij lie„ten haar doodhongeren.“

Het vreeselijke van dit tooneel wordt verhoogd door de wartaal der oude krankzinnige vrouw, die vraagt of men ook wijn en koek zal hebben bij de uitvaart. De ellendige begrafenis zelve, als de geestelijke een uur laat wachten en de bloedverwanten in den regen bij de kist blijven zitten, als de eerwaarde heer eindelijk verschijnt en in vier minuten iets prevelt uit het formulier, als de kist slechts met eene dunne laag aarde wordt gedekt, omdat de armengraven allen bijna gevuld zijn — getuigt van zoo allerjammerlijkste ellende in het fiere Engeland, dat wij gaarne Dickens' tegenstanders zouden gelooven, die in beoordeelingen van den Oliver Twist hem grove overdrijving en ontrouw aan de waarheid voor de voeten wierpen.

Al wat echter in de drie laatste jaren aan 't licht kwam bevestigt Dickens' beschrijvingen van 1838. Weldra zullen wij gelegenheid hebben dit onderwerp op nieuw aan te roeren. In de geschiedenis van Nelly schildert hij het lijden der fabrieksarbeiders; in Hard Times komt de sociale quaestie geheel op den voorgrond. Het standpunt van den gevoelvollen humorist tegenover de huiveringwekkende vraagstukken van onzen tijd zal zich daar duidelijker openbaren — wij zullen daar van zijne overdrijving of van zijne waardeering een nauwkeuriger denkbeeld kunnen vormen.

Intusschen zet hij in Olivers geschiedenis zijne satyre tegen de armenzorg van het kerspel en tegen het „Bumbledom" voort. Daar Oliver gedurig gesard wordt door een werkjongen bij Sowerberry, die in gunst staat bij de keukenmeid, daar deze: de laaghartige Noah Claypole, op Olivers moeder met verachting durft zinspelen, volgt een gevecht. Het geheele gezin valt den armen Oliver aan — in zijne wanhoop vlucht hij des nachts uit het huis. Een treffend tooneel wordt ingevlochten bij het verhaal

van dezen tocht. De knaap trekt langs zijn vroeger huis, de „baby-farm“ — ieder Engelschman noemt dit woord thands met afschuw — hij ziet rond in het tuintjen. Niemand is nog ontwaakt, een kleine, magere jongen alleen wiedt het onkruid uit een bed. 't Was een der speelmakkers, een der lijdensgenooten van Oliver.

— „„Stil Dick!“ — zei Oliver, toen de jongen naar het hek liep „en zijne dunne armen door de spijlen stak, om hem te begroeten. — „Is er iemand op?“

— „„Ik alleen!“ — andwoordde het kind.

— „„Je moet niet zeggen, dat je me gezien hebt, Dick!“ — zei „Oliver — „Ik ben weggeloopen! zij slaan mij en doen mij kwaad, „Dick! — en ik ga mijn fortuin zoeken, hier ver van daan! Ik weet „nog niet waar. Wat ben je bleek!“

— „„Ik hoorde den dokter zeggen, dat ik zou gaan sterven“ — „andwoordde het kind met een flauwen lach — „Ik ben heel blij, „dat ik je zie, beste jongen! maar blijf niet staan, blijf niet staan!“

„„Neen, neen, ik zal gaan. Ik moest je alleen even goeden dag „zeggen!“ — andwoordde Oliver. — „We zullen elkaar weer zien, „Dick!. Ik geloof het stellig! Je zult beter en vroolijk worden!„

— „„Dat hoop ik!„ — andwoordde het kind — „Doch niet voor „dat ik dood ben! De dokter heeft gelijk, Oliver, want ik droom „zooveel van den hemel en van engelen en vriendelijke gezichten, „die ik nooit zie als ik wakker ben. Geef mij een kus“ — zei het „kind, op het hek klimmend en sloeg zijne armen om Olivers nek. — „Vaarwel beste jongen! God zegen je!“

„De zegen kwam van de lippen eens kinds, maar het was de „eerste, die ooit over Olivers hoofd was uitgesproken; en bij al de „rampen en plagen, de moeilijkheden en veranderingen van zijn „volgend leven vergat hij dien nimmer.“

Nog eens komt dit ongelukkige kind te voorschijn, als Bumble aan de vrouw van den baby-farm hare maandelijksche bezoldiging moet betalen. De armen Dick verzoekt dan, of iemand een briefjen voor hem wil schrijven aan Oliver Twist, om te zeggen, dat hij zeer tevreden is zoo jong te sterven, daar anders zijne kleine zuster in den Hemel hem zou kunnen vergeten, als hij oud werd en lang leefde.

Hij wordt onder scheldwoorden weggezonden en door Mrs. Mann in het kolenhok opgesloten. Bij de wending van Olivers lot in latere dagen, zoekt deze Dick nog terug te vinden, doch het arme kind is dan sints lang gestorven.

Met Bumble geraakt de dichter echter weldra op een geheel anderen voet. Reeds vroegtijdig treedt eene komische Nemesis op. Bumble maakt een bezoek bij de moeder van het werkhuis, Mrs. Corney. Deze nieuwe figuur is met een sterk satyriesch koloriet ontworpen. Het egoïsme en de laaghartigheid van den beadle verbleeken bij de geslepen boosheid dezer werkhuismoeder. Het bezoek van Bumble is in vrij komischen toon verhaald, en een der beste en vermakelijkste bladzijden van het boek. Verscheidene staaltjens van mishandeling der armen komen in de dialoog tusschen deze uitstekende personen voor. De ondersteuning van huiszittende armen wordt ter sprake gebracht en Bumble verzekert, dat het beste princiep voor ondersteuning is, om aan de armen te geven wat zij niet noodig hebben, dan komen zij niet terug. Dit noemt Bumble een officiëel geheim tot groote hilariteït van Mrs. Corney.

De galanterie van Bumble, als hij de kat, die niet gelukkig met Mrs. Corney leven kan, een ezel noemt — is uiterst grappig. De manier, waarop hij zijn stoel telkens nader schuift, herinnert aan het gewone komische procédé der clowns; de dappere wijze, waarop Bumble de matrone plotseling omhelst, de schrik van Mrs. Corney, en de stoornis van het minnend paar bij het bericht, dat eene der oude vrouwen in het hospitaal zieltogende is, zijn uitmuntend geschilderd. Beter nog is Bumbles gedrag beschreven, als Mrs. Corney het vertrek verlaten heeft, en de ijverige kerspel-ambtenaar al de kasten opent, om de zilveren theelepeltjens, de suikertang, en de zilveren melkkan te inspekteeren, waarna hij met zijn hoogen

hoed op het hoofd een vreugdedans rondom de tafel aanvangt. Daar hij geruimen tijd wachten moet op Mrs. Corneys terugkomst, onderzoekt hij tevens de kasten, waarop sleutels steken, opent hij de sekretaire, waarin hij voortreffelijke kleederen en doosjens met zilvergeld vindt. Zijn besluit staat vast — hij zal Mrs. Corney ten huwelijk vragen. Te midden der teederste gesprekken vraagt hij echter, of Mrs. Corney niet vrij brand, vrij licht en vrije woning heeft, en op haar toestemmend andwoord verklaart hij plechtig, dat niemand Mrs. Corney in engelachtige hoedanigheden nabijkomt.

Het huwelijk wordt eene hel voor Mr. Bumble. Hij is bevorderd tot vader van het werkhuis, doch gevoelt zich niet gelukkig. Na acht weken bedenkt hij, dat hij zich zelven verkocht, heeft voor: „zes theelepeltjens, eene suikertang, en eene melkpot, met eene kleine hoeveelheid meubeltjens en twintig pond in geld.“ Maar Mrs. Corney verstaat geen scherts, en na het eerst met tranen te vergeefs geprobeerd te hebben, daar Bumble waterproef is — slaat zij hem den hoed van 't hoofd en deelt hem een pak slagen toe, waardoor de lafaard volkomen getemd wordt. Nog één ding ontbreekt aan zijn val. Hij wordt door zijne beminnelijke echtgenoote in tegenwoordigheid van arme waschvrouwen uit het waschhuis gejaagd, tot groote vreugde van de rampzalige schepsels, die hij zoo dikwijls heeft geplaagd. Hij verdwijnt nu van het tooneel, nadat hij eerst onder leiding zijner vrouw aan den schurk Monks het goud verkocht heeft van Olivers ongelukkige moeder, na den dood van deze gestolen door de baker van het werkhuis, en in bezit gekomen van Mrs. Corney. Bij de ontdekking van deze misdaad, beroept hij zich op het feit, dat alles geschied is door initatief van zijne vrouw. Mr. Brownlow verzekert hem, dat hij de hoofd-

schuldige is, daar de wet veronderstelt, dat eene gehuwde vrouw handelt onder opzicht en leiding van haren echtgenoot.

„Als de wet dat veronderstelt, dan is de wet een ezel, „een idioot!“ — roept Bumble uit. — „Als de wet dat „veronderstelt, dan is de wet een vrijgezel en het slechtste, „wat ik zulk een vrijgezel kan toewenschen, is dat zijne „oogen mogen geopend worden door ondervinding!“

De satyre in de figuur van Bnmble tegen al de misbruiken der officiëele liefdadigheid was in 1838 een daad van grooten moed. De Engelschen hechtten met fieren trots aan de voortreffelijkheid van hunne kerkelijke en politieke instellingen. Een aanval op den kerspel-beadle stond bijna gelijk met een aanval op de kerk zelve. Dat Dickens het eerwaarde personeel onder de oogen durfde te zien, was gebleken uit zijn Stiggins in Pickwick, hoewel deze eigentlijk een soort van „oefenaar“ of zendeling was. De dichter zorgt, dat men hem thands nog beter begrijpt, en schrijft zoodra Bumble door zijne echtgenoot is afgestraft: „Hij had een sterken aanleg om den „bullebak te spelen, hij schiep geen klein „plezier in de uitoefening van tyrannie en „wreedheid, en was derhalven — 't spreekt „van zelf — een lafaard. Dit getuigt volstrekt „niet tegen zijn karakter, want eene menigte „officiëele ambtenaren, die met groote ach„ting en bewondering worden ontzien, zijn „het slachtoffer van dergelijke zwakheden. „Wij maken deze opmerking alleen in Bum„bles voordeel, en om onze lezers op het „hart te drukken, hoe geschikt deze waar„dige man was een ambtenaar te zijn.“

Uit een en ander blijkt duidelijk, hoezeer Charles Dickens ijverde tegen alles wat van officiëele zijde kwam,

hoe hij oorlog voerde tegen de „gestelde machten.“ Zijne latere werken zullen dit nog duidelijker maken en tevens staven, dat hij alleen een geneesmiddel ziet voor alle sociale kwalen in persoonlijk initiatief van edele staatsburgers — men denke aan Miss Burdett Coutts, aan wie Dickens zijn Martin Chuzzlewit toeeigende. Bij de behandeling dezer stoffen zal tevens blijken, of Dickens in zijne maatschappelijke hervormingsideeën op vasten bodem stond, of de fantazie van den kunstenaar en de edelmoedigheid van den gevoelvollen man in harmonie blijven met de degelijkheid zijner wetenschap en de grondigheid zijner logika.

Een feit blijft echter onomstootbaar. Dickens' satyre heeft gewerkt, hoe overdreven zij scheen of was. Voordat wij echter dien invloed van den romandichter op het leven der engelsche maatschappij nader staven, wijzen wij nog een satyriesch fragment in zijn tweeden roman aan, 't welk alleszins onze aandacht verdient. De Oliver Twist biedt eene bladzijde, die als satyre de schepping van Bumble bijkans overtreft. Het is de schildering van den politierechter — in Nederland kantonrechter: Mr. Fang. Oliver is in hechtenis genomen, nadat „the Artful Dodger“ en Charley Bates hem in den steek lieten, om hem voor den dief van een zakdoek te doen doorgaan. Oliver staat bevend in de bank der beschuldigden — Mr. Brownlow zal tegen hem getuigen:

— „Mr. Fang was een mager man met een langen rug, een stijven nek en van middelbare grootte. Hij bezat niet veel hair, en „dat weinigjen groeide achter en ter zijde van zijn hoofd. Zijn gelaat was streng en purperrood. Indien hij werkelijk niet meer gebruikte dan raadzaam voor hem was, zou hij eene aktie hebben „kunnen inbrengen tegen zijn gezicht wegens laster, en hooge schadevergoeding hebben kunnen bekomen.

„Mr. Brownlow boog eerbiedig, en naar de zitplaats van den rechter tredend, zeide hij de handeling bij het woord voegend: — „Dit

„is mijn naam en adres, Sir!“ Hij trad daarop een paar schreden „achteruit, en met nog eene beleefde en echt fatsoenlijke beweging „van zijn hoofd, wachtte hij, tot dat hij gevraagd zou worden.

„Nu trof het juist dat Mr. Fang een artikel in eene krant las, „waarin een vonnis van hem beoordeeld werd, en waarin hij voor „de driehonderd-en-vijftiende reize aan de partikuliere zorg van den „Staats-Sekretaris van binnenlandsche zaken werd aanbevolen. Hij „was uit zijn humeur en zag op met een vertoornden blik.

— „„Wie ben-je? — zei Fang.

„De oude heer wees met eenige verbazing naar zijn kaartjen.

— „„Bode!“ - zei Mr. Fang het kaartjen verachtelijk met zijne „krant wegschuivend — „Wie is die vent?“

— „„Mijn naam, Sir!“ — sprak de oude heer, sprekend als een „fatsoenlijk man — „Mijn naam, Sir! is Brownlow. Vergun mij den „naam te vragen van een rechter, welke eene onverdiende en doel-„looze beleediging toevoegt aan een oud, onbesproken man, die onder „bescherming der wet staat?“ — Mr. Brownlow keek rond in de „rechtzaal, als of hij iemand zocht, die hem de gevraagde inlichting „zou kunnen geven.

— „„Bode! — zei Mr. Fang, de krant wegleggende. — „Waar „wordt die kerel van beschuldigd?

— „„Hij wordt niet beschuldigd, achtbare heer!“ — andwoordde de „bode. — „Hij klaagt den jongen aan!“

„De achtbare heer wist dit zeer goed, maar hij kon op veilige „wijze den ouden heer er meê beleedigen.

— „„Zoo, klaagt hij den jongen aan!“ — zei Mr. Fang den heer „Brownlow verachtelijk van het hoofd tot de voeten opnemend — „Neem hem den eed af!“

— „„Voordat ik den eed afleg, moet ik verzoeken een woord in „'t midden te brengen“ — zei Mr. Brownlow — „en dat is, dat ik „werkelijk nooit, zonder de ondervinding van dit oogenblik, zou ge-„loofd hebben....“

— „„Houd je mond, Sir!“ — zei Mr. Fang gebiedend.

— „„Ik wil niet, Sir!“ — andwoordde de oude heer.

— „„Houd oogenblikkelijk je mond, of ik zal je uit de zaal doen „brengen!“ — zei Mr. Fang. — „Je bent een onbeschofte, lompe „kerel! Hoe durf-je een rechter tegenspreken!“

— „„Wat!“ — riep de oude heer uit rood wordend.

— „„Neem den man den eed af!“ — zei Mr. Fang tot een klerk. „„Ik wil geen woord meer hooren. Neem hem den eed af!“

Mr. Brownlow onderwerpt zich nu in Olivers belang. Telkens moet hij nieuwe beleedigingen doorstaan en als de rechter op het punt is een groven vloek te uiten, laten de klerken een boek vallen, of hoesten zij, om den uitval onverstaanbaar te maken. Mr. Brownlow pleit voor Oliver en zegt, dat hij niet gelooft den schuldigen jongen in hem te hebben nageloopen.

Oliver wordt onder scheldwoorden aangesproken, maar is zoo ontsteld en zoo onwel, dat hij geen woord kan uitbrengen. De rechter lacht, en laat hem alle hulp ontbreken, als hij doodelijk bleek in onmacht valt. Mr. Fang wil hem tot drie maanden gevangenis en harden arbeid veroordeelen, als een getuige binnen stuift, die den diefstal van den „Artful Dodger" gezien heeft en Olivers volkomen onschuld aan 't licht brengt. Zeer tegen zijn zin moest Mr. Fang den jongen vrij laten, doch wreekt zich op Mr. Brownlow, die een boek in de hand heeft van het boekenstalletjen, waar de diefstal gepleegd werd, en er niet aan gedacht heeft bij de eerste ontsteltenis om te betalen.

Een zoodanig portret als het bovenstaand van Mr. Fang is niet geheel uit des dichters fantazie geteekend. De jammerlijke toestand der rechtspleging in Engeland omstreeks 1838 springt af te duidelijk in 't oog. Charles Dickens had als reporter menigmaal in de politierechtbanken eene zoodanige zaak bijgewoond — zijn sterk koloriet is hem waarlijk niet euvel te duiden.

Nadrukkelijk verklaart hij: Ofschoon de autoriteiten van zulk een politie-rechtbank een „alvermogend en willekeurig gezach oefenen „over de vrijheden, den goeden naam, het „karakter, ja zelfs over het leven van harer „Majesteits onderdanen, inzonderheid als zij

„tot de armereklassen behooren, en ofschoon „binnen deze muren dagelijks feiten geschie- „den, waarover de Engelen hunne oogen blind „zouden mogen weenen, hoort men er niets van „in het publiek, tenzij door de dagbladpers.

Zeer merkwaardig is het, dat Dickens bij den herdruk van Oliver Twist in 1867 er eene opteekening aan toevoegt, om te staven, dat die toestand thands verbeterd is. Alzoo had de satyre — gelijk werd opgemerkt — invloed uitgeoefend.

Dit was in 1839 nog het geval niet. Een tooneelstuk aan den Oliver Twist ontleend, werd na eenige vertooningen, terzijde gelegd, omdat de politie verdere voorstellingen verbood, voornamelijk uithoofde der satyre tegen den kerspel-beadle. Eerst in 1868 werd een nieuw stuk, door Mr. John Oxenford uit den Oliver Twist saâmgesteld, volkomen vrij vertoond. Daar er op nieuw een gerucht liep, alsof het stuk zou verboden worden, greep er eene interpellatie in het Parlement plaats — als Theodore Taylor ons verhaalt. [1])

Een lid, de heer Brady, vroeg den Sekretaris van Staat voor binnenlandsche zaken of de Lord Chamberlain geweigerd had vergunning te schenken tot de vertooning van een stuk, door Mr. Oxenford bewerkt naar het „beroemde“ boek van Dickens: Oliver Twist, en of al de tooneelstukken naar dezen roman bearbeid, in Londen verboden waren, omdat zij eene satyre inhielden tegen kerspel-beadles — eindelijk of de minister in dezen de teergevoeligheid omtrent de kerspel-dienaren van den Lord Chamberlain eerbiedigde.

---

[1]) Charles Dickens. History of his life... bl 75.

Waarop de minister, Mr. Hardy, andwoordde, dat de Lord Chamberlain zulke teedere zorgen niet wijdde aan de beadles, als het geachte lid vermoedde: — dat vroeger „Oliver Twist" en „Jack Sheppard" verboden ware geweest, maar dat Oxenfords stuk was toegelaten.

Uit alles treedt duidelijk op den voorgrond, dat Dickens een zeer serieuzen oorlog voerde tegen de sociale toestanden van 1838 in zijn „Oliver Twist", dat menig afkeurende stem zich verhief — natuurlijk, oude misbruiken worden hoog geschat, door wie er van leven — maar dat toch in onze dagen de openbare meening, zelfs bij het konservatieve ministerie, vóor Dickens was. Zijne overwinning op het Bumbledom blijkt er het best uit. Inderdaad, wie Engelands socialen staat van 1838 met dien van 1875 vergelijkt, zal groote vooruitgang gewaar worden, ook in de bizondere aangelegenheden, door den dichter ter sprake gebracht.

Na 1838 vallen de groote bewegingen tegen de koornwetten in Engeland en de slavernij in Amerika voor. Met zijne latere werken Nelly en Chuzzlewit heeft hij op beide invloed geoefend. De reformatorische richting in Engeland sints 1848, waarvan de „Reform-bill", de „Irish-Church-bill" en de „Secret-Voting-bill" de uitvloeiselen zijn, deed zich veelszins gelden op sociaal terrein. En hier was het inzonderheid, dat de jonge letterkundige met al de kracht van zijn genie wilde strijden. Nicholas Nickleby was tegen den toestand van het lager onderwijs, Martin Chuzzlewit tegen de slavernij in Amerika, Dombey tegen de oppermacht der geldaristokratie, Copperfield andermaal tegen kostscholen en de knoeyerijen in Doctor's Commons, Bleak House tegen de processen van het

kanselarij-hof en de evangelizatie-woede onder de vrouwen voor uitheemsche volken, Hard Times en Little Dorrit grijpen de arbeiders-quaestie en den tragen gang der engelsche administratie aan.

Charles Dickens koesterde gedurende zijn gantsche leven een levendigen afkeer van alle staatmanswijsheid en alle wetenschappelijke stelsels. In dit opzicht ging hij soms wel wat al te ridderlijk te werk. Zijn britsch gemoed kwam telkens in heftig verzet, waar hij sporen van tyrannie meende te ontdekken, en zoodra iemand hem bewees, dat de gewaande tyrannie het uitvloeisel van eene uitmuntende politiek was, slingerde hij hem zijne formule „Feiten en cijfers!“ naar het hoofd, daar zijn goed hart en gebrek aan intellektueele, diepere beschaving hem onvatbaar maakten voor een logiesch betoog.

XII.

NICHOLAS NICKLEBY.

Terwijl het slot van den Oliver Twist nog onderhanden was, ving Charles Dickens reeds weder een nieuw groot werk aan, waarvan 31 Maart 1838 het eerste nummer verscheen onder den titel van: „The Life and adventures of Nicholas Nickleby.“ Twintig maandelijksche afleveringen, geïllustreerd door „Phiz“ volgden elkaar geregeld op, zoodat in December 1839 het gantsche werk kompleet bij Chapman and Hall kon verschijnen.

Hij had zich in de jaren 1837—39 groote inspanning getroost, en, schoon een schitterende bijval zijn loon werd, schijnt toch het jaar 1839, toen hij zijn Oliver Twist voltooide in „Bentley's Miscellany“ en

hij tevens zijn Nicholas Nickleby onder handen had, hem de onmogelijkheid te hebben geleerd twee groote kunstwerken te gelijk te schrijven. Hij legde dus de redaktie van zijn tijdschrift neer, en droeg „Bentley's Miscellany" aan Harrison Ainsworth over, die er nog steeds de redaktie van waarneemt.

Uiterlijke bizonderheden aan den Nicholas Nickleby verbonden, waren in de eerste plaats eene toeeigening van het boek aan den grooten tooneelspeler Macready — „as a slight token of admiration and regard, by his friend, the author." Vervolgens verdween de pseudoniem „Boz" van het titelblad, en prijkte tegenover den naam van Charles Dickens eene staalgravure van Finden naar eene schilderij van Daniel Maclise, het portret van den jongen, gelukkigen en beroemden schrijver voorstellend. Dit portret werd door den talentvollen schilder in 1840 ter ten-toon-stelling der „Royal Academy" gebracht en gaf den zeven en twintigjarigen romancier als een baardeloozen jongeling met weelderig, lang hair, achter de ooren weggestreken en tot op de schouders afgolvend.

De meeste nederlandsche lezers en vrienden van Charles Dickens hebben met dit portret kennis gemaakt door verschillende reproduktiën in onze tijdschriften. Van daar dat velen onzer zich Dickens steeds voorstelden, gelijk hij op Maclises portret voorkomt, met eene fijne, bijna vrouwelijke gelaatskleur, met iets weeks in de groote, heldere oogen, en zoo zorgvuldig naar den trant van 1839 gekleed in een hooge jas met fluweelen kraag, breede sjaaldas, waarin een gouden speld steekt, wit vest en nauwe mouwen, dat men onwillekeurig zekere overfijnheid en pronklievendheid aan den genialen man ten laste legde.

Latere jaren brachten ons een geheel ander beeld van Dickens. De trekken hebben zich verbreed, het vrouwelijke waas is verdwenen door het kort afgeknipte, krullende hair, door den breeden knevel en kinbaard. In zijn laatsten levenstijd schijnt hij iets van een zeeman in zijn voorkomen gekregen te hebben, zijn vriend George Augustus Sala [1]) althands verzekert ons, dat hij aan lieden, welke hem niet kenden, het denkbeeld moest geven, 't zij van een gegoed zeekapitein aan wal, 't zij van een fatsoenlijk Amerikaan op reis in Europa, 't zij van een landedelman uit Kent of Yorkshire. Dickens had in de laatste jaren eene grillige sympathie voor bonte kleuren en zonderlinge fatsoenen van jassen, die iets theatraals en in het oog vallends vertoonden.

Het portret van Daniel Maclise stelt ons echter, ondanks alle pronkerij, een schoon en welgekleed jonkman uit de eerste dagen van Victoriaas regeering voor, wiens geestige oogen en onweerstaanbare glimlach ieders genegenheid verwierven, zooals treffend werd getuigd door zijn vriend en kunstbroeder Thackeray, die in 1840 eene kritiek der expozitie van de „Royal Academy“ in Fraser's Magazine schreef.

Thackeray was destijds nog vrij onbekend, hij schreef onder den naam van Michael Angelo Titmarsh, en zou eerst zeven jaren later met zijn „Vanity Fair“ eene eereplaats naast Dickens innemen. In zijn artikel van 1840 zegt hij: — „Zie eens naar het portret van Dickens, eene „fraaye schilderij, uitstekend van kleur en van licht en „donker, met eene verwonderlijk treffende gelijkenis, geen „spiegel kan een beter facsimile geven. Hier hebben wij „Dickens in realiteit voor ons, de kunstenaar moet „Boz“

[1]) Charles Dickens, bl. 15.

„zoowel uit- als inwendig goed bestudeerd hebben, voor-„dat hij dit uitmuntend portret voltooide. Welk een leven-„dige geest spreekt uit 's mans oogen en breed voor-„hoofd. De mond is wellicht wat grof en bewegelijk, de „glimlach is zacht en edelmoedig. Had monsieur de Balzac, „de uitvoerige fyzionomist, dit hoofd onderzocht, hij zou „er iederen trek en plooi van verklaard hebben, den wel-„gevormden en flinken neus, de breede neusgaten, gelijk „ieder geniaal man dient te bezitten — naar de overtui-„ging van monsieur de Balzac. Voorleden en toekomst „staan op ieders gelaat te lezen, zegt Jean Paul. Ik ge-„loof, dat dit gelaat eene schitterende toekomst voorspelt. „Lang zij uwe regeering, o Boz! in het koninkrijk van „het komische, lang mogen wij u cijns betalen — 't zij „threepence in de week of maandelijks een shilling „— dat doet er niet toe. Machtige vorst, aan uwe konink-„lijke voeten legt Titmarsh, de nederigste uwer slaven, „zijne eenvoudige hulde en welgemeende gelukwenschen „neder.“

Thackeray en Dickens verschillen in leeftijd één jaar, daar de eerste in 1811 was geboren; en schoon de laatste hem tien jaren in roem en letterkundig sukces vooruit was, heeft hij nimmer opgehouden naar volle overtuiging zijne onschatbare ingenomenheid met Dickens' letterkundig talent zonder omwegen uit te spreken.

De Nicholas Nickleby droeg de eer van des dichters portret tegenover den titel te mogen voeren op waardige wijze. Van den aanvang tot het einde herinnerde dit boek den lustigen humor van Pickwick, terwijl op andere zeer merkwaardige bladzijden de tragische ernst van Oliver Twist nieuwe, indrukwekkende, onvergetelijke tafereelen schilderde, die Fagins vonnis en Sikes'

dood in dramatische kracht nabij kwamen. Het hoofddenkbeeld van het boek was wederom polemiesch-satyriesch, en beoogde een scherpen aanval op de talrijke kostscholen ten platte lande, waarvan destijds de slechtste geruchten in omloop waren.

Naast dit alles bleek het plan van den dichter, om het strijden en zegevieren van een jongen held te beschrijven, die echter van den Charles Grandison alleen zijn hartig en flink karakter, geenszins zijne langdradige korrespondentiën zou overnemen. De Nicholas Nickleby herinnert daarom veel meer aan de school van Smollet, Richardson en Goldsmith, dan aan de grillige aspiratiën der reeds tanende Romantiek. Een held als Nicholas Nickleby, die met oud-engelsche trouw en energie kampt om een eerlijk bestaan te winnen, en door zijne ongekreukte loyauteit in 't eind een schitterenden triumf bevecht op zelfzucht en snoodheid, moest bij het publiek veel ruimer sympathie verwekken, dan de rampzalige knaap Oliver Twist.

Het sukces van den Nicholas Nickleby was derhalven ook schitterender, dan de bijval met zijn tweeden roman gewonnen — het zal ons daarvoor niet aan bewijzen ontbreken. Terwijl wij weldra hieromtrent in nadere bizonderheden treden, rijst vooraf de vraag, in hoeverre dit sukces te rechtvaardigen is. De kompozitie van deze nieuwe schepping was hoogst eenvoudig, zelfs eenigszins naïef ouderwetsch. De held van het boek geraakt in verschillende betrekkingen en lotswisselingen, waarbij hij alle verzoekingen viktoreus te boven komt. Iets dergelijks valt er voor met zijne zuster Kate, die na velerlei beproevingen in den triumf van Nicholas deelt. Dit alles was zeer bekend, en behoefde niet bekroond te worden met het huwelijk der beide jongelieden, om een applaudisse-

ment van huisvaders en huismoeders, gezegend met een talrijk kroost, uit te lokken.

Tot nog toe zagen wij Dickens steeds worstelen met de samenstelling zijner verhalen, en bleek ons de verwikkeling de zwakke zijde van zijn talent. Voor het epische gedeelte van zijne taak bleek hij ons telkens minder opgewassen, dan voor de lyrische en dramatische partijen. Zoo ook in den Nicholas Nickleby. Te vergeefs pijnt de dichter zich om in de geschiedenis van Ralph Nicklebys voorleden de elementen eener belangwekkende intrigue te ontdekken. De historie van Smike, het bedrog met een testament, waarbij Madeline Bray een schitterend fortuin zou ten deel vallen, als het bekend werd — zijn nog te veel in melodramatischen stijl geschreven, te veel verzierd, om een grooten indruk te weeg te brengen.

Eenheid en grootsche opvatting van het geheel ontbreken wederom. Zoo kan, bij voorbeeld: het eerste hoofdstuk, handelende over een londensch genootschap tot het „bakken en tijdig rondbrengen van warme broodjens en beschuit" volkomen overbodig genoemd worden. Zoo komen afzonderlijke verhalen den loop der vertelling afbreken, als in Pickwick, wanneer Nicholas op reis met Squeers, na het omvallen der diligence, de geschiedenis hoort vertellen van „The five Sisters of York", en van: „The Baron of Grogzwig." De epizode van het Parlementslid, aan wien Nicholas zijne diensten komt aanbieden, is even overvloedig, zoodat er ook thands weder omtrent eene gewetensnauwe samenstelling van het geheel in verband met de verschillende deelen niet te reppen is.

Nemen wij het verhaal met zijne eenigszins gebrekkige kompozitie echter aan, zoo als het is, dan valt onze

aandacht op een ongemeenen rijkdom van oorspronkelijke karakters, op het buitengewoon talrijk personeel in dezen roman, 'twelk geen oogenblik zich oplost in eene verwarrende menigte van namen, maar waarvan iedere gestalte zich in onze herinnering vestigt, alsof zij lange jaren met ons op vriendschappelijken voet had omgegaan. Verzamelden zich rondom Pickwick de edele, openhartige, opgeruimde karakters, men vindt in het gezelschap van Nicholas Nickleby eene waereld van ronde, edelmoedige, teedere en komische vrienden en vriendinnen, die aan het geheele boek een grondtoon van vroolijkheid en beminnelijkheid geven als in den Oliver Twist te dikwijls gemist werd. De kritiek schijnt hier invloed op den dichter te hebben geoefend, hij wilde zijne tijdelijke sympathie voor de dievenkwartieren boeten door een geheel gezelschap van kernbrave luidjens bijeen te brengen, gelijk ze aanzitten rondom den eenvoudigen disch van de gebroeders Cheeryble.

Licht en schaduw zijn echter behoorlijk verdeeld. Sombere, zelfzuchtige, schurkachtige figuren treden op tegenover Nicholas en zijne vrienden, egoïsme en gewetenloosheid zijn uitmuntend gekristallizeerd in Ralph Nickleby. De krachtig geschilderde tragische situatiën uit zijn voorgaanden roman mist men in den Nickleby niet; het einde van Ralph Nickleby, de plotselinge dood van Lord Verisopht zal het ons bewijzen. Maar het grondakkoord van deze vertelling is harmonischer en lieflijker, èn daarom staat in algemeenen zin de Nickleby boven den Oliver Twist.

XIII.

DOTHEBOYS HALL.

Het groote plan van den schrijver, toen hij zijne geschiedenis van Nicholas Nickleby aanving, was, om den ellendigen toestand van de groote menigte goedkoope kostscholen in Yorkshire aan het publiek te openbaren. In de voorrede tot de latere uitgaven geeft Dickens eenigszins uitvoerig rekenschap van dit voornemen.

„Goedkoope kostscholen“ — schrijft hij — „waren in „Engeland langen tijd merkwaardige bewijzen voor de mon„sterachtige verwaarloozing van het onderwijs, voor het „onverstand van den staat, die niet inzag dat men door „goed onderwijs goede en gelukkige burgers vormt. Of„schoon het iedereen, die zijne ongeschiktheid voor elk „ander bedrijf bewezen had, vrijstond eene school te „openen, zonder eenigen titel of examen — ofschoon „men bij elk ander beroep voorbereiding eischte, zoowel „voor den wondheeler, voor den apotheker, den advokaat „den slager, den bakker, den kaarsenfabrikant, als voor „ieder ander vak of ambacht, met uitzondering alleen van „den schoolmeester; — ofschoon het ras van schoolmeesters „natuurlijk in dezen staat van zaken niet anders dan „uit domkoppen en schelmen bestond, — waren echter de „schoolmeesters in Yorkshire de allerlaagste en bedorvenste „van het geheele korps.“

Dickens verwijt den britschen Staat zijn trotsch l a i s s e z a l l e r in zaken van onderwijs, daar door het beginsel van algeheele vrijheid van mededinging de treurige toestand van 1839 ontstaan was. Dat gewetenlooze, brutale kostschoolhouders de gewillige handlangers werden van

gierige, onverschillige, of dwaze ouders, dat men kinderen zag toevertronwd aan lieden, wie geen verstandig mensch zijn hond of paard zou hebben afgestaan, was alles het gevolg van de volstrekte vrijheid van onderwijs, waarin de britsche staat zich destijds verheugde.

Onze dichter geeft evenwel toe, dat er later veel hervormingen zijn ontstaan, [1]) dat het geslacht der schoolmeesters van Yorkshire bijna verdwenen is (1868), maar voegt er bij, dat er nog veel te doen overblijft in zake van lager onderwijs. Zijne personeele belangstelling in den staat van de kostscholen ten platten lande, beschrijft hij geestig aldus: — „Ik weet niet hoe het kwam, „dat ik reeds van de scholen in Yorkshire hoorde, toen „ik nog een zwak kind was, dat dwaalde rondom Ro- „chester-Castle“ — Dickens was op een kostschool nabij „Chatham — „met zijn hoofd vol van Patridge Strap, „Tom Pipes en Sancho Pansa; maar ik weet wel; dat „het in dien tijd was, toen ik den eersten indruk van „die scholen opdeed, daar er destijds een jongen thuis „kwam met een gevaarlijk gezwel, omdat zijn gids en „leeraar in Yorkshire er met een morsig pennemes in „gesneden had. De indruk, hiervan ontvangen, verliet „mij nooit. Steeds vroeg ik naar de scholen in Yorkshire, „hoorde er later van tijd tot tijd nieuwe bizonderheden „van, en besloot eindelijk, toen ik een publiek gevonden „had, er over te schrijven.“

Zeer belangrijk is vervolgens Dickens' konfidentie in de voorrede van 1868, hoe hij, voordat hij aan het werk toog, des winters naar Yorkshire trok, om daar een paar schoolmeesters te bezoeken (1838): hoe hij voorts een list ontwierp, om door deze heeren ontvangen te worden, daar hij vreesde

---

[1]) Eerst in 1870 kwam de bekende Lager-Onderwijs-Wet.

dat men anders voor een bezoek van den schrijver der Pickwick-Papers op zijne hoede zoude geweest zijn. Een letterkundige vriend gaf hem brieven van aanbeveling aan sommige schoolmeesters in Yorkshire, waarin Dickens onder een pseudoniem werd voorgesteld als een heer, die voor eene weduwe met éen zoon naar eene geschikte kostschool zocht.

Binnen eene der hoofdplaatsen van Yorkshire ontmoette hij in een logement een joviaal en openhartig landbewoner, die hem eene zeer geheimzinnige waarschuwing gaf tegen de schoolmeesters, en daarbij in het belang der veronderstelde weduwe ried, om haar zoon liever in Londen te houden. Deze persoon is later in den braven en gastvrijen John Browdie vereeuwigd. Charles Dickens bezocht op deze wijze een zeker aantal scholen in Yorkshire, en ving de beschrijving der avonturen van Nicholas Nickleby aan, om de aandacht van het publiek op de gruwelen van het kostschoolleven te vestigen.

Zoodra Ralph Nickleby door den dood van zijn broeder gedwongen is, iets voor de weduwe en hare twee kinderen Nicholas en Kate te doen, biedt hij den eersten eene plaats als sekondant op eene kostschool aan. Deze kostschool wordt gehouden door Mr. Wackford Sqeers van Dotheboys Hall, in het schoone dorp Dotheboys, bij Greta-Bridge in Yorkshire. Daar worden de jongens gevoed — zegt eene aankondiging in eene krant — van boeken en zakgeld voorzien, in alle talen, levende en doode, onderwezen, voorts nogin wiskunde, orthografie, geometrie trigonometrie, algebra, schermen, schrijven, rekenkunde, vestingbouwkunde en letterkunde opgeleid. De man, die al deze wetenschap in bonte orde zal onderwijzen, de heer Wackford Squeers vraagt een sekondant voor £ 5. Ralph belooft Mrs. Nickleby deze betrekking aan Nicho-

las te zullen bezorgen, en Charles Dickens bekomt gelegenheid zijne antipathiën en ervaringen nopens de kostscholen in Yorkshire aan zijne lezers meê te deelen.

Squeers treedt het eerst op in Londen, als hij in de herberg: „The Saracen's Head" Nicholas en Ralph ontvangt. Zijn portret is hoogst terugstootend: één oog, tallooze rimpels aan de blinde zijde van zijn gelaat, en een glimlach, die de verborgen schurkennatuur volledig verraadt. Voeg daarbij een kuif van opgezet sluik hair, een witte das en zwarten rok met te lange mouwen, waarin de schoolschelm zich zelven bijna al te fatsoenlijk vindt — en men heeft het portret van Wackford Squeers. Het eerste staaltjen van de leefregelen in Dotheboys Hall geeft Squeers persoonlijk, als hij in genoemd logement een vader van twee stiefkinderen ontvangt, zekeren Snawley, die zijn twee jongens onder goed opzicht wil hebben. Squeers verbindt zich de kinderen zoolang te houden, als er driemaandelijksche betalingen inkomen, of tot dat zij wegloopen.

Nicholas, schoon getroffen door het zonderlinge uiterlijk van den kostschoolhouder, acht zich gelukkig op voorspraak van zijn oom tot sekondant te worden aangesteld, voor een salaris van £ 5. Reeds op reis naar Yorkshire ondervindt hij, dat Squeers de vijf nieuwe leerlingen, welke deze uit Londen medeneemt, op eene zeer ruwe en schriele manier behandelt. Nicholas poogt echter de eene of andere uitlegging te vinden. Na een ongeluk met de diligence, waardoor de reizigers gelegenheid bekomen elkander in een herberg geschiedenissen te verhalen, bereikt men Dotheboys-Hall, waarvan Squeers allereerst zegt, dat het geen „Hall" genoemd wordt, dan in Londen en in de advertentiën, en dat hij niet weet, of dit ooit bij parlements-akte verboden is. Het huis,

waar kostschool gehouden wordt, is van eene verdieping en ziet er zeer vervallen uit. Nicholas wordt in een armoedig gemeubeld spreekkamertjen gelaten, waar Squeers met hem binnentreedt. Mrs. Squeers komt nu te voorschijn:

— „Zij bevonden zich nog geen twee minuten in dit vertrek, toen „eene vrouw binnenstoof, Squeers om den hals greep en hem twee „luid klinkende kussen gaf, zoo spoedig op elkaar volgend, als het „kloppen van een brievenbesteller op iemands voordeur. De dame had „een grof gelaat en grove beenderen, was een half hoofd langer dan „Squeers en gekleed met een nachtjak van dimet, had het hair in „papillotten en droeg eene morsige nachtmuts, door een gelen katoenen „zakdoek onder de kin vastgeknoopt.

— „„Hoe is met m'n Squeersjen?" — zei deze dame schertsend, „maar met eene zeer ruwe stem.

— „„Zeer wel, lieve!" — andwoordde Squeers. — „Hoe gaat het „met de koeyen?"

— „„Uitstekend!" — andwoordde de dame.

— „„En de varkens?" — vroeg Squeers.

— „„Even zoo goed, als toen je vertrok!"

— „„Nu, dat is een geluk!" — zei Squeers en trok zijn overjas uit.

— „„De jongens zijn zeker nog hetzelfde?"

— „„Natuurlijk!" — andwoordde Mrs. Squeers ontevreden. — „De „kleine Pitcher heeft de koorts."

— „„Wel verduiveld!" — riep Squeers uit. — „Die dekselsche „jongen heeft altijd wat!"

— „„Er heeft nooit zulk een jongen bestaan, geloof ik" — zei „Mrs. Squeers. — „Als hij wat krijgt, dan krijgen de anderen het „ook. 't Is alleen koppigheid, zeg ik, en dat laat ik mij niet op„strijden. Ik zou het er uit geslagen hebben, zooals ik je al voor „zes maanden gezegd heb!"

— „„Dat is ook zoo, lieve! We zullen het nog eens probeeren."

Aldus was Nicholas' aankomst.

Vervolgens leert hij de andere huisgenooten kennen. Een jongen van negentien jaar, Smike genoemd, gekleed in een buisjen en broek van een kind, met een gelaat, waarop een gantsch leven van ellende en mishandeling

te lezen is, doet diensten als een knecht. Squeers vertelt, dat hij met Smike opgescheept zit, omdat zijne ouders onbekend zijn, en een geheimzinnig beschermer, die zes jaren voor hem betaald heeft, verdwenen is zonder eenige inlichting over den manken en bijna simpelen knaap na te laten.

Bij het avondmaal prijst Squeers den biefstuk, doch schrikt bij de mededeeling van zijne wederhelft, dat zij dien gekocht heeft met een bepaald doel. Hij had de gewoonte vleesch van koeyen, die aan een natuurlijken dood gestorven waren, zijnen jongens voor te zetten. Spoedig wordt hij gerust gesteld door zijne vrouw, die om de vergissing hartelijk lacht. Nicholas heeft echter van deze dialoog niets begrepen.

De volgende morgen begint zeer onaangenaam. De pomp is bevroren en Squeers verklaart zijn sekondant, dat men zich niet zal kunnen wasschen. Vervolgens verschijnt Mrs. Squeers om den schoollepel te zoeken, want het is purgatiedag. Zij dient den jongens een mengsel van zwavel en stroop toe, omdat zij anders altijd wat zouden te klagen hebben en medicijn zouden begeeren. Daarenboven gaat er de eetlust van een gantschen dag mee heen, 't welk Mrs. Squeers eene belangrijke ekonomie vindt. Nicholas komt nu voor het eerst in het schoollokaal. Een jammerlijker schouwspel is moeilijk te beschrijven:

— „'t Was zulk een propvol tooneel en zoovele voorwerpen vroe„gen de aandacht, dat Nicholas eerst rondstaarde zonder iets te zien. „Langzamerhand bleek de plaats te bestaan uit een kaal en goor „vertrek met een paar ramen, waarvan het tiende gedeelte van glas „was, en de rest met oude, schriften en papier was toegeplakt. Er „stonden een paar oude bouwvallige tafels, waarin op alle mogelijke „wijzen gesneden, gekrabbeld, geschreven en geklad was, twee of „drie banken, een afzonderlijke lessenaar voor Squeers en een voor „zijn sekondant. De zoldering was, even als in een schuur, met

„schoorbalken voorzien en de muren zoo vuil en kleurloos, dat het „onmogelijk werd te zien of er ooit kalk of witsel overgestreken was.

— „Maar de kweekelingen, de jongelui! Nicholas gevoelde, dat „de laatste sporen zijner hoop, om eenig goed te doen, in dit hol ver„dwenen. Magere, vervallen gezichten, uitgemergelde geraamten, „kinderen met het voorkomen van grijsaards, gebrekkigen met ijzeren „beugels aan de leden, jongens met onderdrukten groei, anderen, „wier lange, magere beenen hun lijf nauwelijks dragen konden, ston„den daar allen bijeen. Er waren daar met schele oogen, hazelip„pen, horrelvoeten, met iedere mogelijke mismaaktheid, waaruit een „onnatuurlijke afkeer der ouders sprak, of wel een jong leven geopen„baard werd, 'twelk van de eerste dagen der kindsheid een afschu„welijk lijden van wreedheid en verwaarloozing geweest was. Daar „waren enkele vlugge gezichtjens onder, die verduisterd werden door „eene mistroostige uitdrukking van verkropt lijden; daar was eene „jeugd met uitgebluschte oogen, met verloren frischheid, alleen aan „hare hulpeloosheid herkenbaar; daar waren jongens met gemeene „gezichten, die met ingezonken oogen zaten te mokken als in een „kerker; daar waren jonge schepsels, die voor de zonden van hunne „ouders moesten boeten, weenende om de gehuurde bedienden, die „hen hadden opgevoed, dubbel verlaten in hunne eenzaamheid. In „deze plaats werd een hel gekweekt, waar elke zachte neiging of ieder „menschelijk gevoel in de geboorte werd verstikt, waar elke jonge en „gezonde aandoening werd weggeranseld en weggehongerd, waar alle „booze driften en wraakgierige neigingen de ineengekrompen harten „verpestten.“

Het onderwijs der jongens bestaat deels hierin, dat zij glazen schoon maken, in den tuin wieden en het paard roskammen — 't welk Squeers de praktijk der botanie en zoölogie noemt — deels in het opdreunen van lessen uit verouderde spelboeken. Des middags ontvangen de knapen mededeelingen omtrent hunne ouders, door Squeers uit Londen aangebracht. In de eerste plaats hooren de knapen, dat de vader van een hunner twee pond tien shillings schuldig is gebleven. De ongelukkige wordt afgeranseld en door Smike naar buiten gesleurd. Voor de anderen komt niet veel beters. Kleine geschenken vallen

Mrs. Squeers ten deel, de brieven komen nimmer in de handen der knapen. Alle kleedingstukken, door familie gezonden, worden geannexeerd ten voordeele van den jongen Wackford Squeers, het eenig mannelijk welp van den schoolschelm.

Nicholas vindt bij de diepe teleurstelling en de verontwaardiging, die hem vervult, terwijl hij al deze laagheden bijwoont, slechts één goed werk te doen — hij vertroost den van wanhoop bijna kindschen Smike. Een kleine tusschenhandeling, waarbij Miss Fanny Sqeers optreedt, de leelijke dochter van den despoot uit Dotheboys-Hall, waarin John Browdie, de eerlijke korenkooper met zijn onverdelgbaren eetlust, en zijne bruid, Mathilda Price, de vriendin van Fanny, een kop thee gebruiken bij deze laatste, omdat zij plotseling op Nicholas is verliefd geworden, leert niets nieuws omtrent het kostschool. Nicholas geraakt echter in blakende ongunst bij Miss Fanny, omdat hij haar fijngevoelig hart niet verkiest te waardeeren.

Weinige dagen later wordt Smike in den vroegen ochtend vermist. De woede van Squeers en Mrs. Squeers is grenzeloos. De eerste schermutseling met hatelijkheden tusschen Mrs. Squeers en Nicholas vangt aan. De verlorene wordt gezocht. Te vergeefs doet Squeers een tocht, — hij komt beschonken en onverrichter zake terug. Mrs. Squeers en een boerenjongen weten den vluchteling echter op het spoor te komen, waarna de arme Smike in doodsangst aan de wraakoefening van den ellendigen schoolmeester wordt overgeleverd. Te midden der schooljongens en de achtbare familie Squeers vangt de exekutie aan. Bij den eersten slag met eene rijzweep, terwijl Smike gillend om genade smeekt, treedt Nicholas te voorschijn. Hij trotseert den schoolmeester, die in stomme verbazing staan blijft, totdat een woord van den sekondant den

strijd beslist. Squeers brengt den jongen Nickleby een slag in het aangezicht toe, waarop deze tot de uiterste woede geprikkeld, den schoft de rijzweep uit de hand rukt en hem zoolang afstraft, totdat hij om genade huilt.

Hiermede is eigenlijk de geschiedenis van Dotheboys-Hall voltooid.

Squeers komt later nog dikwijls in het verhaal voor. Zijne handelingen ten voordeele van Ralph Nickleby, zijne schurkenstreken om Smike terug te bekomen, zijn zoeken naar het testament van Madeline Bray, zijne inhechtenisneming, omdat hij gestolen papieren in bezit heeft genomen, behooren tot de verwikkeling van de vertelling, geenszins tot de satyre op het schoolwezen in Yorkshire. Het allerlaatste tafereel uit Dotheboys-Hall is eene groteske wraakoefening der gepijnigde jongens. Zij hebben vernomen, dat Squeers zich in hechtenis bevindt, en besluiten oproer te maken op purgatiedag. Zoodra Mrs. Squeers, de jonge Wackford en Fanny met het mengsel van zwavel en stroop verschijnen, valt een troep jongens op de meesteresse van Dotheboys-Hall aan, rukt haar de muts van het hoofd, doet haar knielen, en dwingt haar eenige lepels van haar eigen medicijn te verzwelgen. De twee anderen hebben evenzoo te lijden, totdat plotseling John Browdie de vrouwen komt ontzetten, de jongens uitnoodigt een luid: „Hip-hip-hip-hurrah“ aan te heffen, omdat de schoolmeester gevangen zit, waarop hij allen aanraadt zoodra mogelijk te vertrekken. In een oogwenk zijn alle knapen verdwenen, sommigen vinden een hartig maal bij John Browdie, en ontvangen een paar shillings om de reize te bekostigen.

't Is niet te ontkennen, dat Dickens' satyre een onvergetelijken indruk maakt. De nederlandsche lezer heeft moeite zich van zulk een diep verval der inrichtingen van onder-

wijs een denkbeeld te vormen. Dat wij daarbij het jaartal 1839 nimmer mogen uit het oog verliezen en met voldoening bedenken, hoeveel er in Engeland sinds dien tijd is verbeterd door initiatief van partikulieren en stedelijke autoriteiten, staat op den voorgrond, maar desniettemin blijft een hol als Dotheboys-Hall voor de nederlandsche kritiek schier een grillig spooksel van de wildste fantazie. Achten wij ons gelukkig, dat ons de stof nooit geboden is tot eene satyre op ons lager onderwijs, laat ons tevens niet vergeten, dat er nog een geestverwant van Dickens onder ons kan opstaan, om ons den ijverigen, bekwamen, flinken, honger lijdenden nederlandschen onderwijzer te schilderen, rusteloos bezig om zijne dagelijksche taak te vervullen en middelen te ontdekken, waarmeê hij zich zelven en de zijnen voor gebrek kan bewaren. In Engeland was het lager onderwijs, toen Dickens zijn Nickleby schreef, tot het laagste peil van verval gezonken — ten onzent onderwijzen vele bekwame schoolmannen.... met een leêge maag.

Op den stelligsten toon verzekert Dickens in zijne voorrede, dat Mr. Squeers en zijne school slechts eene zwakke schildering van de bestaande toestanden levert, dat hij opzettelijk zijne kleuren heeft getemperd, opdat men zijne tafereelen niet voor onmogelijk of onwaarschijnlijk zou houden. Hij wijst op aanklachten en strafgedingen, waarbij de laaghartigste wreedheden van kostschoolhouders tegen hunne leerlingen aan den dag komen, en verzekert, dat hij van verschillende achtenswaardige zijden mededeelingen ontvangen heeft omtrent misdaden in scholen gepleegd, die alles overtreffen wat ooit van Dotheboys-Hall werd beweerd.

Als letterkundige produktie mag men de figuur van Squeers uitermate gelukkig noemen. De grove geslepen-

heid van Dodson en Fogg, de verwaande gemeenheid van Bumble verbleekt hier bij de laaghartige wreedheid en berekende huichelarij van Squeers. Nicholas' eerste aankomst in Dotheboys-Hall, de schets van het inwendige der school, de strafoefeningen van den ellendigen paedagoog, zijn meesterlijk geteekend. In een enkel opzicht biedt de schildering van Squeers eene zwakke zijde, — als de dichter zijne ernstige stemming verliest en den gemeenen schooltyran in zijne dronkenschap ten tooneele brengt. De satyre verloopt hier in den humor, de afzichtelijke Squeers wordt komiesch. Zoo vinden wij den meester van Dotheboys-Hall vooral in het laatste gedeelte van den roman — als hij mijmert, hoe hij zijn zedelijk gezach over de jongens zal kwijt raken, wanneer zij hooren, dat hij gevangen is.

Het slottooneel, waar de jongens wraak oefenen over Mrs. Squeers heeft zijne komische zijde, maar geeft aanleiding tot de gewichtige bedenking, wat er van de jongens geworden is, toen zij op eens allen wegliepen. Wel vernemen wij, dat John Browdie aan eenigen een paar shillings leent, maar dit lost de zwarigheid niet op. Het noodzakelijk gevolg moet zijn, dat de arme kinderen op weg van honger omkomen, doch Dickens bekommert er zich niet over, ter wille van het vermakelijk effekt.

XIV.

DE FAMILIE NICKLEBY.

Nicholas Nickleby is een jonkman van opvliegend karakter, maar daarbij zoo edel van hart, zoo beminnelijk om zijne eerlijkheid en trouw, zoo rusteloos ijverig, dat wij met genoegen het welslagen van al zijne onder-

nemingen bijwonen, en bij het wel-wat vulgaire einde, waar hij, zoowel als Kate, het toppunt hunner wenschen bereiken in een huwelijk naar hun hart, ons geheel op ons gemak gevoelen over de billijke beslissing des auteurs. Nicholas staat in het midden tusschen de nog wat ruwe helden van Smollet en Fielding, en de deugdzame, doch door en door gezonde jonge mannen van Richardson en Sir Walter Scott. Wanneer het ons te midden van Thackerays personeel soms bang om het hart wordt, waar niets dan zelfzucht, dan cynisme zijn afschuwelijk spel drijft, komt eene figuur, als Nicholas Nickleby, bij ons de zekerheid bevestigen, dat er nog jonge lieden onder ons leven, voor wie beginselen en karakter dierbaarder zijn dan geldwinnen en jacht naar fortuin in den vorm van rijke erfdochters.

Meesterlijk boven alles is Mrs. Nickleby.

In deze snapachtige oude dame schiep Dickens eene nieuwe, geheel oorspronkelijke figuur, waarvan de engelsche letteren nog geene voorloopster hadden aan te wijzen. Mrs. Nickleky heeft één overheerschenden karaktertrek, zij houdt er van hare meening te zeggen over alle voorkomende omstandigheden, en heeft de treurige ervaring opgedaan, dat, als men naar haar had willen luisteren, alles beter zou zijn afgeloopen. Maar men hecht te weinig gewicht aan hare opinie. Het verschijnsel wordt eenigszins verklaarbaar, als men ondervindt, dat Mrs. Nickleby de zonderlinge wijze van redeneeren volgt, waardoor twee volkomen heterogene zaken plotseling in logiesch verband worden voorgesteid.

Mrs. Nickleby heeft de gewoonte elk gezond oordeel tegen te spreken en er een volkomen ongerijmd argument bij te pas te brengen, 't welk telkens tot de allergrappigste kontrasten aanleiding geeft. Het hoofd der eigenzinnige,

goedhartige, maar toch door en door ijdele oude dame, schijnt op zonderlinge wijze georganizeerd, daar zij de vermetelste sprongen doet in de logika, zonder zich iets van hare waaghalzerij bewust te zijn. Het wild gesprek van een redenrijk dronkaard, de bizarre invallen van een krankzinnige hebben oppervlakkig dezelfde komische zijde, maar de treurige werkelijkheid doet den schaterlach verstommen — bij Mrs. Nickleby blijven wij vroolijk van het begin tot het einde, en verwonderen ons telkens, hoe het den genialen auteur mogelijk geweest is zich steeds te overtreffen in verbazingwekkende dwaasheid.

Als Ralph aan Kate eene betrekking van modemaakster komt aanbieden en zegt, dat modemaaksters fortuin kunnen maken, valt Mrs. Nickleby dadelijk in met de bewering, dat zij, toen zij in Londen kwam kort na haar huwelijk, een hoed met witte linten en groene voering van eene jongejuffrouw had gekocht, die met haar eigen rijtuig in vollen galop voor de deur stil hield, dat zij eigentlijk niet weet of het eigen rijtuig, dan wel eene huurkoets was, maar dat zij zich herinnert, hoe het paard doodviel, toen het zou omkeeren, en dat haar echtgenoot toen zeide, dat het in geen veertien dagen haver had gehad. Later roert Mrs. Nickleby het fortuinmaken door eene modemaakster nog eens aan, en zegt tot Kate, dat de schoonzuster van haar vader, Miss Browndock, ook fortuin gemaakt heeft door kompanjon te worden van eene dame, die eene kostschool te Hammersmith hield, hoewel zij niet weet, of die Miss Browndock dezelfde is, welke tienduizend pond uit eene loterij had getrokken, schoon zij het wel gelooft, ja er bijna zeker van is.

Bij eene andere gelegenheid beweert Mrs. Nickleby, dat hare dochter Kate altijd zeer vlug en schrander is geweest, en bewijst dit door te verhalen, dat zekere heer

Watkins bij haar aan huis kwam, toen Kate nog maar twee-en-een-half jaar oud was, dat de heer Nickleby voor dien vriend borg bleef, maar dat deze vertrok naar Amerika, en wel met de noorderzon, dat hij later een hartelijken brief en een paar sneeuwschoenen had gezonden, waarover de heer Nickleby een week gehuild had, dat de heer Watkins in dienzelfden brief schreef, hoe het hem speet, dat hij de geleende vijftig pond niet kon betalen, daar hij al zijn kapitaal op interest had staan, dat hij bezig was zijn fortuin te maken, dat hij zijn petekind niet vergat, en dat hij het zeer kwalijk zou nemen, als men voor haar geen zilveren bel kocht en die op zijne oude rekening zette. Daarna voegt Mrs. Nickleby er nog by, als Kate vraagt, wat zij toch met dien Mr. Watkins wil bewijzen, dat deze geenszins familie was van de Watkinsen, die in haar dorp het logement het Oude Zwijnshoofd hielden — schoon zij zich niet herinnerde, of het wel het Oude Zwijnshoofd was, dan wel George de Derde — doch dat die Mr. Watkins eens zeide, toen Kate twee-en-een-half jaar oud was, dat zij een van de verwonderlijkste kinderen was, die hij ooit gezien had; dat hij volstrekt niet van kinderen hield, en geen het minst motief in de verste verte had, om dit te zeggen; dat zij zich het zoo goed herinnerde, of het gisteren gebeurd was, daar Mr. Watkins terstond daarop aan Mr. Nickleby twintig pond ter leen vroeg.

Wanneer het nu weldra blijkt, dat Kate bij de modemaakster geen fortuin maakt, maar zelfs uit booze luim wordt weggezonden, zegt Mrs. Nickleby, dat hare dochter nooit aan het modemaken had moeten denken, dat zij natuurlijk geen verwijt zal doen, maar dat als men haar had geraadpleegd..... Oogenblikkelijk raadt zij Kate nu aan juffrouw van gezelschap te worden, daar haar over-

leden echtgenoot eens verteld had van eene jonge juffrouw, de dochter van eene oude juffrouw, die eene kamer had in hetzelfde huis, waarvan de heer Nickleby eene kamer had, toen hij nog ongetrouwd was, en dat die jonge juffrouw — hoe heette zij ook, hare naam begon met eene B en had eene G aan het eind, misschien Waters, neen, dat kon niet — dat die jonge juffrouw gezelschapsjuffrouw werd bij eene getrouwde dame, die stierf, waarop zij met den weduwnaar trouwde en een lief zoontjen kreeg, en alles in achttien maanden tijds.

Het zou onmogelijk zijn al de redeneeringen van Mrs. Nickleby te volgen — een enkele plaats bij den onnavolgbaren schepper van hare persoonlijkheid zal nog het best bewijzen, hoe zij zich in gewichtige omstandigheden van haar leven met hare gewone diepe schranderheid door moeilijkheden redde. Het was namelijk in den tijd, toen de familie Nickleby, door de hartelijkheid van de gebroeders Cheeryble, in eene kleine villa van een der voorsteden woonde. Nicholas had een aangenamen maaltijd bij zijne patroons gehad, en kwam thuis, toen hij zijne moeder nog vond opzitten, om hem iets te zeggen. Terwijl Mrs. Nickleby bezig was hare muts op te zetten, begon zij:

— „„De menschen mogen er van zeggen wat zij willen — maar „eene nachtmuts is toch zeer gemakkelijk, zooals je ook wel zeggen „zoudt beste Nicholas! als je er bandjens aan wildet hebben, en ze „als een fatsoenlijk christenmensch wildet dragen, in plaats van zoo „boven op je hoofd. Je hoeft niet te denken, dat het onpassend of „belachelijk is om een slaapmuts op te hebben, want ik heb uw „vader en de eerwaarde heer predikant, hoe heet hij ook weer, die „den dienst deed in die oude kerk met dat wonderlijke torentjen, „waar de windwijzer eens is afgewaaid, juist een week voordat je „geboren werd — ik heb hen dikwijls hooren zeggen, dat de jon„gelui aan de akademie zeer net op hunne slaapmutsen zijn, en dat „de nachtmutsen van Oxford vooral beroemd zijn wegens sterkte en

„deugdzaamheid, zoo zeer zelfs, dat zij er niet zonder slapen willen, „en ik geloof dat het uitgemaakt is, dat deze heeren weten wat „goed is.“

Als Nicholas daarna eenige bizonderheden omtrent den maaltijd heeft verhaald, verrast zijne moeder hem met de mededeeling, dat zij eens ernstig met hem spreken wil, daar hij nu een volwassen zoon is, welken zij haar vertrouwen kan schenken:

— „Daar woonde eene dame in onze buurt“ — zeide Mrs. Nickleby — „terwijl ik van volwassen zoons spreek, komt het mij te binnen „schieten — eene dame was in onze buurt, toen wij bij Dawlich „woonden. Ik geloof, dat zij Rogers heette, ja ik geloof het zeker „als het niet Murphy was, maar....

— „„Is het over die dame, dat u mij wilt spreken!“ — zeî Nicho- „las bedaard.

— „„Over haar!“ — riep Mrs. Nickleby. — „Lieve hemel, Nicho- „las! hoe kun-je zoo dwaas zijn! zoo ging het ook altijd met je „armen papa — precies zoo — altijd verstrooid, nooit vijf minuten „in staat zijne gedachten bij elkaar te houden! 't Is net, of ik hem „nog voor mij zie“ — vervolgde Mrs. Nickleby hare oogen afvegend „— „terwijl hij naar mij opkijkt, als wij te zaam over zijne zaken „spraken, juist alsof hij al zijne denkbeelden op de helderste wijze had „voorgedragen. Iemand, die bij ons plotseling ware binnengekomen, „zou hebben kunnen denken, dat ik hem in de war had gebracht, „in plaats van hem op den goeden weg te brengen!“

— „„Het spijt mij zeer“ — zei Nicholas vriendelijk — „maar ik „vrees, dat ik die ongelukkige botheid van begrip heb overgeërfd! „— Ik zal mijn best doen u te begrijpen, als u ronduit en zonder „omwegen spreken wilt!“

— „„Je arme papa!“ — zei Mrs. Nickleby mijmerend — „hij „vatte nooit wat ik wilde, voordat het te laat was!“

„Dit was volkomen waar, want wijlen de heer Nickleby had haar „zelfs nog niet begrepen op zijn doodbed — en, dat maakte de zaak „een weinig helderder, Mrs. Nickleby ook niet.

— „„Evenwel“ — zei Mrs. Nickleby, hare tranen drogend — „dit „heeft niets te maken — zeker in 't geheel niets te maken — met „den heer hier naast.“

— „„De heer hiernaast heeft, hoop ik, even weinig met ons te „maken“ — andwoordde Nicholas.

— „„Niemand kan ontkennen, dat hij een heer is, en dat hij de „manieren en het voorkomen van een fatsoenlijk man heeft; ofschoon „hij eene korte broek draagt en grijzen kousen. Misschien is dit „eene zonderlingheid, of is hij trotsch op zijne beenen. Waarom zou „hij het niet zijn? De Prins-Regent was trotsch op zijne beenen, „en Daniel Lambert, die zeer dik was, was ook trotsch op zijne „beenen. Miss Buffin ook — maar neen, die niet“ — voegde Mrs. „Nickleby er bij, zich zelf korrigeerende — „die was trotsch op „hare teenen, maar in den aard van de zaak is het toch gelijk!“

Nu vangt de allervermakelijkste geschiedenis aan van den heer naast de deur, die met komkommers en groenten over de heining werpt, waardoor Mrs. Nickleby zich aanvankelijk hoogst vereerd gevoelt. Als hij eindelijk zijn hoofd boven de heining vertoont en eene hoogst verwarde ontboezeming van zijn verliefd gemoed uitgalmt, gelooft Mrs. Nickleby, trots de duidelijke verzekering zijner bewakers, dat hij krankzinnig is, aan de volmaakte helderheid zijner rede. Zelfs later, als de oude dwaas zich door den schoorsteen laat afzakken en onverwacht zich bij de Nicklebys aanmeldt, laat de goede dame het zich niet uit het hoofd praten, dat die heer met zijne korte broek en grijze kousen een uitmuntend goeden smaak bezit.

Ik aarzel niet te verklaren, dat Mrs. Nickleby eene der allergelukkigste scheppingen van Dickens mag genoemd worden — eene dier gestalten, welke met Samuel Weller aan 't hoofd, het meest hebben bijgedragen, om Charles Dickens onder de grootste letterkundige vernuften van deze eeuw eene eereplaats toe te kennen.

Kate Nickleby is een even kloek en hartig jong meisjen, als haar broeder een flink en uitmuntend jongmensch is. Dickens is rijk aan zulke beminnelijke jonge dames, als de zuster van Tom Pinch, als de nicht van Mr. Jarndyce, zullen bewijzen. Zij verspreiden een frisschen stroom van poëzie te midden der pozitieve naturen en schurkachtige egoïsten.

Onder deze komt eene eerste plaats toe aan Ralph Nickleby. Hij is de type van den koudbloedigen, gewetenloozen woekeraar. Hij veracht Nicholas om zijn kordaat en edelmoedig karakter, en na hem eerst met Dotheboys-Hall te hebben bedrogen, verklaart hij hem openlijk den oorlog. Hij bestraft Mrs. Nickleby, omdat zij gestadig huurkoetsen neemt, hoewel zij arm is, hij noodigt Kate bij zich aan tafel, om een rijk kliënt, dien hij plundert, Lord Verisopht, een aangenamen middag te verschaffen, hij gebruikt Newman Noggs, een ongelukkigen man, door hem geruïneerd, als kantoorbediende en boodschaplooper, en allen te zaâm snauwt hij af met zijne onveranderlijke, dagelijksche nurkschheid.

Een hard en brutaal karakter als Ralph Nickleby — eene echt angelsaksische type, waarvan Duitschland en Nederland echter nauwe bloedverwanten hebben aan te wijzen — was Dickens met zijne gevoelige, humane en bepaald filanthropische richting een gruwel, vandaar dat hij dikwijls zulke hoekige en harde naturen laat optreden, om ze aan de algemeene verachting prijs te geven. Zijn geheel kerstverhaal: „A Christmas Carol“ is aan deze taak gewijd, gelijk later Carker in Dombey, de Murdstones in Copperfield, Gradgrind in Hard-Times slechts variatiën, maar meesterlijke variatiën zijn op het thema van Ralph Nickleby en Ebenezer Scrooge.

In de geschiedenis van Ralph Nickleby komt nog eene bladzijde, die met den ontzettenden ernst der indrukwekkendste tragoedie den lezer meesleept — de gebeurtenis van Ralphs laatsten levensdag. De fijne beschrijving van al wat er in het gemoed van den schurk omgaat, gedurende de jongste oogenblikken zijner vertwijfeling, herinneren aan de groote gaven, die Fagins terechtstelling en wanhoop beschreven.

Ralph heeft het ergste vernomen. Zijne schurkenstreken met Squeers brengen hem in gevaar, zijn fortuin heeft een gevoeligen slag gekregen door het plotseling verlies van tienduizend pond, hij weet bovendien, dat de arme, vervolgde Smike zijn eenige, eigen zoon was geweest, dat deze in de armen van den gehaten Nicholas was overleden — hij duizelt, werpt de lamp om bij de gebroeders Cheeryble, waar hij alles vernam en sluipt het huis uit. Met enkele trekken, aan den dichter ontleend, herinner ik Ralphs dood:

— „„Hij tastte als een blinde voor zich uit, en zag dikwijls om, „toen hij weg liep, alsof hij gevolgd werd... De nacht was donker, „een koude wind blies de wolken in ijlende snelheid voort. Daar „was een zware, zwarte massa aan de lucht, die hem scheen te „volgen; zij deelde niet in de wilde jacht der anderen, maar bleef „langzaam achter en gleed zwart en onheimelijk voort. Dikwijls zag „hij naar die wolk om, en meer dan eenmaal bleef hij stilstaan, om „haar te laten voorbijgaan, doch als hij voortging, was zij weer „achter hem, somber en traag, als eene begrafenisstoet.

„Hij moest eene armoedige, kleine begraafplaats voorbij, een „afschuwelijke strook gronds, een paar voet boven de straat en er „van gescheiden door een lagen muur en een ijzeren hek; eene voch„tige, ongezonde, bedorven plek, waar zelfs gras en onkruid in hunne „treurige vruchtbaarheid schenen te verkondigen, dat zij uit graven „sproten van armen, die bij hun leven in benauwde stegen en door „jenever verpeste hongerholen hadden gekwijnd.

„..Toen hij hier voorbij kwam, herinnerde Ralph zich, dat hij „eens lid van eene jury was geweest, om het lijk te schouwen van „een man, die zich de keel had afgesneden — en dat die man daar „begraven was. Hij wist niet, waarom hij zich dit thands herinnerde... „hij greep de ijzeren stijlen van het hek en zag oplettend door de „tralien heen, en dacht er over, waar die man wel begraven zou zijn.“

„Terwijl hij daar stond, kwam met luid gejoel en gezang een hoop „beschonken mannen op hem af, gevolgd door anderen, die hen „aanmaanden bedaard naar huis te gaan. Zij waren zeer vroolijk, en „een van hen, een klein droog manneke met een bochel begon te „dansen. 't Was een groteske, belachelijke gedaante, de weinige „omstanders lachten. Ralph gevoelde zich door hunne vroolijkheid

„aangestoken en lachte even als de man, die naast hem stond en hem „aankeek. Toen die troep voorbij was, zag hij met nieuwe belang- „stelling naar het kerkhof, want hij bracht zich te binnen, dat de „lui, die den zelfmoordenaar gezien hadden vóór diens dood, hem „in een vroolijken bui verlaten hadden, en hij herinnerde zich hoe „vreemd dat aan hem en de andere leden van de jury destijds had „geschenen."

„Hij kon het graf niet vinden... maar hij stelde zich den man „levendig voor, hoe hij er uitzag en wat hem tot zelfmoord gebracht „had... Door er lang aan te denken, begon het beeld van den zelf- „moordenaar zich vast in zijne fantazie te nestelen, even als plotse- „ling een duivelengezicht, 't welk hij als kind met krijt op den muur „geteekend had gezien, voor zijne verbeelding oprees. Dit gevoel „werd zoo sterk, dat hij, toen hij zijn huis bereikte, bijna geen „moed had, om de deur te openen, en toen hij eindelijk binnen „was gekomen, dacht hij, dat hij zich buiten de waereld zou slui- „ten, als hij de voordeur sloot. Hij wierp ze echter met een harden „slag toe..."

Zoo gaat het voort.

Eene daemonische hallucinatie maakt zich van den schurk meester, en drijft hem tot zelfmoord. Hij denkt gestaâg aan den zelfmoordenaar van het kleine kerkhof, aan zijn dood gewaanden zoon Smike, die in Nicholas' armen gestorven was, — nog eens ziet hij de zwarte wolk, die hem buiten vervolgde, boven zijn huis zwevend. Hij balt de vuist tegen den donkeren hemel, grijpt een bundel touw en hangt zich aan een ijzeren haak van een zolderbalk op.

XV.

HET PERSONEEL IN DEN NICKLEBY.

Een buitengewoon talrijk personeel groepeert zich om het huisgezin der Nicklebys en de schoolmeestersfamilie uit „Dotheboys Hall."

Het eerst verschijnt de klerk van Ralph, Newman Noggs, een slachtoffer van des woekeraars schraapzucht, daar Noggs eenmaal een man van vermogen geweest is, en door lichtzinnigheid en goed vertrouwen, voorts door eene zeer sterke neiging voor bier en alkohol tot den bedelstaf is gebracht. Noggs bezit eenige zonderlingheden, draait zijn lichaam in duizend bochten, draagt een zeer armoedig versleten jasjen, bijna zonder knoopen, maar blijkt een uitmuntend hart te bezitten, daar hij Nicholas waarschuwt voor zijn schelmschen oom en hem gedurende het gantsche verhaal met de hartelijkste vriendschap bijstaat.

Een tweede persoon uit de onmiddellijke omgeving der Nicklebys is Miss La Creevy, de goedhartige, kinderlijke miniatuurschilderes met hare gele muts, die Mrs. Nickleby kamers verhuurd had en eene vriendin der familie blijft, tot zij onverwacht met Tom Linkinwater in 't huwelijk treedt, 't welk Mrs. Nickleby haar nooit wilde vergeven. Slechts in 't voorbijgaan maakt Kate Nickleby kennis met Madame Mantalini, de eigenares van het modemagazijn, waar Ralph zijne nicht eene plaats bezorgt. Madame Mantalini blijkt een allerijdelst dametjen te zijn, 't welk zich in haar huwelijk met Mr. Mantalini zeer verblijdt, tot zij ontdekt, dat deze waardige heer geene andere bezigheden ter hand neemt, dan het geld te verteren, 't welk zij met haar modemagazijn verdient. De heer Mantalini — oorspronkelijk Muntle — leeft van zijn zwartgeverfde en fraai gekrulde „whiskers“, draagt een weidsch morgentoilet, turksche broek, groene pantoffels, roode das, reusachtige ketting aan zijn uurwerk. Hij snoeft op de gravinnen, die hij had kunnen huwen, grijpt een broodmes om zich te dooden, als het uitkomt, dat hij zijne vrouw heeft geruïneerd — en eindigt met een kwaad

wijf uit eene achterbuurt in de affaire van mangelvrouw bij te staan.

Tot de vrienden van Newman Noggs behoort de familie Kenwigs, waarmede Nicholas kennis maakt, zoodra hij Dotheboys Hall heeft verlaten. De beschrijving van den familiekring der Kenwigsen behoort tot het beste wat Dickens als genre-schilder van het engelsche burgerleven heeft bewerkt. Met het gezin der Wardles op Manor-farm uit Picwick vangt hij de rij dier uitstekende en verkwikkelijke engelsche binnenhuizen aan, waardoor hij zich vooral in zijn vaderland zoo populair heeft gemaakt, met de familie Kenwigs vervolgt hij deze taak op schitterende wijze, later in zijne Kerstsprookjens en korte vertellingen tot vreugde van oud- en jong-Engeland zoo meesterlijk voortgezet.

De Kenwigs wonen in eene stille, maar weinig voorname straat bij Golden Squaren in een groot huis, waarvan zij alleen eene verdieping hebben gehuurd. De rest is door allerlei huurders, onder anderen door Newman Noggs ingenomen, die een armoedig vlieringkamertjen heeft. Mr. Kenwigs is ivoordraayer, zijne vrouw bezit voorname familie, daar haar oom eene betrekking heeft bij eene drinkwaterleiding-maatschappij, zij boezemt de geheele buurt ontzag in, omdat hare beide oudste dochtertjens tweemaals 'sweeks ter dansles gaan en blauw zijden lint in de vlassige vlechten dragen. Op den gedenkdag van Mrs. Kenwigs trouwdag heeft zij eenige vrienden gevraagd en ontvangt ze in eene nieuwe japon. Het partijtjen is allervermakelijkst geschilderd — wij hebben er ten onzent een pendant van in de aangekleede boterham, welke de goede tante Stastok ter eere van neef Hildebrand aan de familiën Van Naslaan en Dorbeen voorzet. Beide genrestukjens zijn van 1839.

Het gezelschap bij de Kenwigsen is zeer deftig. Vooreerst de dame, die de nieuwe japon gemaakt had, en die haar achterkamer had afgestaan voor den jongsten telg van 't gezin, waar deze door een loopmeisjen werd opgepast. Dan kwam de oom, die kollekteur was bij de drinkwaterleiding-maatschappij, Mr. Lillyvick, een klein manneken met een gezicht van palmhout, nog een vijftal heeren en dames, en eene groote kunstenares, Miss Petowker, de dochter van een lampenopsteker aan een theater, die zoo fraai kon reciteeren als mevrouw Dorbeen. Daarenboven kwam Newman Noggs van zijn zolderkamertjen, in hoedanigheid van „dien heer, die zooveel verloren had.“ Het gezelschap speelt een allegaartjen, waarbij Mr. Lillyvick wint en zet zich om een tafel, waarop kippen, varkensvleesch en een appeltaart verschijnen — een engelsch avondeten, vrij wat versterkender, dan de boterhammen en evenveeltjens van Tante Stastok. Behalven eenig druk vragen om schoone vorken en messen, 'twelk Mrs Kenwigs somtijds benauwt, loopt alles tot dus ver uitmuntend af. Het gezelschap schuift daarna op engelsche wijze bij het vuur, om koude of warme punsch te drinken, waarbij het gesprek op het echtelijk geluk van de gastvrije familie valt. De oudste dochter van 't gezin, Morleena genaamd, danst voor het gezelschap, en Miss Petowker stemt er in toe, om „de Begrafenis van den Bloeddrinker“ te reciteeren.

De plotselinge komst van Nicholas, die met Smike uit Dotheboys Hall naar Londen is geloopen, doet Newman Noggs, wien hun bezoek geldt, uit het feestvierend gezelschap verdwijnen, nadat hij tot groote mortifikatie van Mr. Lillyvick een dampend glas met warme punch van de tafel heeft meegenomen. Hierdoor wordt de rust en het genoegen der Kenwigsen verbroken. De heer Lilly-

vick neemt deze onverwachte gebeurtenis zeer kwalijk — men had hem het glas punch ontstolen! De angst der familie is ontzettend — de erfoom is ontevreden, hij zal Morleena niets nalaten. Met ontzettend veel moeite wordt Mr. Lillyvick genoopt zich met den gastheer te verzoenen — en verzekert hij, dat hij toch in geen geval Morleena om dit misverstand zou hebben onterfd.

Daarbij komt een erger ongeluk. De jongste spruit in het bovenvertrek begint te schreeuwen, daar het loopmeisjen in slaap gevallen was en haar hair gezengd had aan het nachtlicht. Nicholas redt het kind, en komt zoo met de Kenwigsen in aanraking, die in eene onbeschrijflijke verwarring verkeeren, te midden van welke de heer kollekteur Lillyvick Miss Petowker achter de deur verschillende reizen omhelst. Na zoovele wederwaardigheden eindigt de avond. Later vernemen wij nog, dat Kenwigs in zijne verwachting op de erfenis van Oom Lillyvick deerlijk wordt teleurgesteld door een huwelijk van dezen waardigen man met Miss Petowker, doch daar deze belangwekkende kunstenares met een kapitein op pensioen wegloopt, en daarbij vier en twintig pond en de zilveren lepeltjes van Lillyvick meeneemt, wordt de verzoening met de Kenwigsen ten laatste weder getroffen.

In het voorbijgaan merken wij nog op, dat er onder de incidenteele personen uit de Nickleby een lid van het Parlement voorkomt, Mr. Gregsbury, die Nicholas tot zijn sekretaris wil aanstellen, als hij voor een allerellendigst loon zijne redevoeringen wil bewerken, eene persiflage, die aan Dickens' snelschrijverstijd herinnert. Aangenamer is een tweede genre-schilderij, waarin het tooneelgezelschap van den heer Vincent Crummles wordt voorgesteld. Bij den zeldzamen rijkdom van allerlei figuren is zeker het personeel van dit

tooneelgezelschap wel de zeldzaamste en onderhoudendste groep uit den gantschen Nickleby. Dickens had een zwak voor het tooneel, voor clowns en grappenmakers — wij stipten het reeds aan — doch nergens heeft hij in eenig later verhaal iets van hun leven en streven verteld, dat vergeleken kan worden met het tooneelgezelschap van Mr. Vincent Crummles.

Daar hij de londensche kleine en groote schouwburgen kende, en men er zijne romans dramatizeerde, had hij gelegenheid in overvloed de zonderlingste verschijnselen in de engelsche tooneelwaereld waar te nemen. Hij deed er thands zijn voordeel mee, en ondernam de schildering van een troep akteurs en aktrices, welke hij in Portsmouth doet optreden. Mr. Crummles vestigt zijne bizondere aandacht op Smike, wiens holle magerheid hem uitstekend geschikt zoude maken, om als apotheker in de „Romeo and Juliet“ te verschijnen. Nicholas zou de stukken arrangeeren en zelf optreden, — reeds aanstonds vraagt Crummles hem, of hij geene kans ziet, om een stuk te maken, waarin een pomp en twee waschtobben voorkomen, daar hij zoodanige voorwerpen zeer goedkoop had gekocht.

Weldra worden Nicholas en Smike op het theater te Portsmouth gebracht, waar zij hunne illuziën over schouwburgen en tooneelen aanstonds verliezen door het treurig en verlaten voorkomen van de dekoratiën en de leege zitplaatsen bij daglicht. Daar worden zij voorgesteld aan Mrs. Crummles, de groote tragédienne, met breede handen en grafstem; daar leeren zij het wonderkind kennen, het dochtertjen van den direkteur, 'twelk in balletten optreedt, en nu in papillotten en slordige kleeding eene kleine repetitie houdt met een vrij onoogelijk heer, 'twelk alles een verrukkelijk klein divertisse-

ment zal vormen. Daar wordt Nicholas verder voorgesteld aan den danser van 't gezelschap: Mr. Folair, die hem dadelijk toefluistert, dat het wonderkind een humbugkind is: daar drukt hij de hand van Mr. Lenville, die de eerste rollen in het treurspel vervult, een somber jonkman met een groenen rok, eene blauwe broek en een geruit overhemd. Daar leerde hij het damespersoneel kennen: Miss Snevellicci, die altijd voor haar benefiet een pagesrol koos, waarin zij met eene korte broek van blauwe zijde kon optreden, Miss Bravassa, wier portret te koop hing, als zij hare groote rollen speelde, Miss Belvawney, eene tragische figurante, die in witte zijden hozen achter Mrs. Crummles liep, en Mrs. Grudden, die voor souffleur, bureaulist en alle mogelijke andere baantjens optrad.

De moeite, door Nicholas aan zijne vertaalde stukken besteed, als hij al dit volkjen eene rol moet geven, als hij Smike moet dresseeren, en zelf als jeune premier optreedt — is met onuitputtelijke goede luim beschreven. Vooral is de uit-een-zetting van de verschillende dramaas, die Nicholas ziet spelen, allerkoddigst, en zeker is er geen stof voor een smaakvol humorist nog op dit oogenblik dankbaarder dan het uitvoerig verhaal van wat op een klein tooneel in de provincie wordt vertoond. De eerste avond in den schouwburg te Portsmouth door Nicholas gesleten, en het benefiet van Miss Snevellicci mogen het staven.

Nicholas stemt er in toe, om in gezelschap van het wonderkind en Miss Snevellicci bezoeken te brengen aan de beschermers der kunst te Portsmouth, als deze laatste kunstenaresse haar benefiet zal geven. De beschrijving van de kamer der aktrice alleen is een meesterstuk van detail-teekening, niet het minst het album, waarin de

kunstenares al de gunstige beoordeelingen van provinciale bladen omtrent haar spel heeft overgenomen, en het onverstaanbare epigram:

„Sing, God of Love, and tell me in what dearth
„Trice-gifted Snevellicci came on earth,
„To thrill us with her smile, her tear, her eye,
„Sing, God of Love, and tell me quickly why.“

Schoon zij zich verstoord houdt, dat Nicholas deze vleyerijen heeft gelezen, neemt zij echter recht dapper zijn arm aan, en gelukt het hun een klein aantal kunstbeschermers tot het nemen van plaatsen over te halen.

Nicholas' sukces is buitengewoon. In de eerste tien minuten, na de opening van het bureel op den benefietavond, ontving Mrs. Grudden vijftien shillings. Bij het optreden van Miss Snevellicci werden er kransen geworpen, waarvan een op de voetlichten valt, en de ander om den hals van een oud heer in den bak terecht komt, die zoo ingespannen naar het tooneel staart, dat hij onbewust blijft van de eer hem te beurt gevallen. Later wordt Nicholas met Miss Snevellicci teruggeroepen en is zijn roem voor goed gevestigd.

Eene allergrappigste epizode uit Nicholas' tooneelleven is de dag, waarop Miss Petowker, die zich aan het gezelschap van Mr. Vincent Crummles heeft verbonden, in het huwelijk treedt met den zestigjarigen Mr. Lillyvick, den erfoom der Kenwigsen. Het gedrag, de taal, de houding der bruid is uit eene onuitputtelijke serie van dwaasheden saâmgesteld. Zij heeft vier bruidsmeisjens onder de aktrices gekozen, onder anderen het wonderkind, 'twelk geheel in een prieël van kunstbloemen verborgen zit, terwijl Miss Ledrock — eene aktrice — zich had opgeschikt met eene broche van reusachtigen omvang,

waarop het portret van een onbekend officier, en Miss Snevellicci een groote menigte valsche juweelen droeg. Vincent Crummles had zich gekostumeerd als een tooneelvader met een pruik en een paarschen rok uit eene vorige eeuw. Hij toonde zich geweldig ontroerd en snikte. De processie door de kerk werd met tooneelstap volbracht, en alles loopt naar genoegen af.

Eene andere epizode, even vóór het vertrek van Nicholas uit Portsmouth, bevat de geschiedenis van zijn gevecht met Mr. Lenville, den treurspelheld, die uit jaloerschheid Nicholas voor den neus wil knippen, maar door den kordaten jonkman met een oorveeg over het tooneel wordt geworpen. Onderhoudender echter is het afscheid, door den jongen Nickleby en zijn vriend Smike van het tooneelgezelschap des heeren Vincent Crummles genomen. De waardige direkteur is wanhopend, maar stelt Nicholas toch voor, om drie malen voor het laatst op te treden, en zoo mogelijk een komiesch lied tot afscheid te zingen, gezeten op Mr. Crummles' p o n e y. Daar Nicholas zich daartoe niet laat vinden, stelt deze een ander program op, en geniet onze held een afscheid-partijtjen bij Miss Snevellicci, waarbij vader en moeder van de jonge kunstenares optreden. Miss Snevelliccies papa is een beroemd figurant uit Londen, die voor zijne statige houdingen bekend is, Miss Sneveliccies mama eene danseres, die oud begint te worden. Het echtpaar Lillyvick, van de huwelijksreis teruggekeerd, woont het festijn bij. Oesters, sausijzen en gebakken aardappelen maken het onthaal uit. Nicholas is de held van den avond, en wordt aan alle zijden omringd door de famillie Snevellicci. Een toast van den vader op zijn aanstaand vertrek, noopt de dochter zich weenend in een alkoof te gaan verbergen — waarop Mr. Snevellicci, die den eersten graad zijner dronkenschap

bereikt, blijkbaar twist begint te zoeken. Daar zij echter spoedig met de andere dames terugkomt, valt Mr. Snevellicci in een anderen graad van dronkenschap, en wordt hij verliefd op alle dames in het gezelschap. De verontwaardiging van Mr. Lillyvick, als de figurant zijne echtgenoot omarmt, het gevecht, dat nu volgt, de tusschenkomst van Nicholas, de zegepraal van Mr. Snevellicci, daar de voormalige Miss Petowker haren man bestraft — dit alles is met zoo allervroolijkste stemming beschreven, dat men het telkens van nieuws kan overlezen, zonder het ooit moede te worden.

Doch niet alleen in deze gezellige kringen van bescheiden kunstenaars voert ons de dichter. Nicholas en Kate hebben het ongeluk ook met een paar leden der „nobility" in aanraking te komen. Gedurende den maaltijd bij Ralph wordt Kate voorgesteld aan twee edellieden, Lord Frederick Verisopht en Sir Mulberry Hawk. De eerste is een gedachteloos verkwister, de ander een panier-percé, die er zich er op toelegt jonge edellieden te ruïneeren. Dat Dickens niet zeer gunstig over de engelsche aristokratie dacht, is een bekend feit, en wordt allereerst gestaafd door de verschijning van deze beide edellieden, waarnaast nog een paar akolythen staan, Mr. Pyck en Mr. Pluck, die een koor vormen, om de aardigheden van den jongen lord toe te juichen. Dit viertal vervolgt de arme Kate Nickleby, zoo spoedig de laagheid van heur oom haar aan deze lichtmissen heeft doen ontdekken. Zij ontmoeten haar overal, nadat Ralph hun heeft meêgedeeld, dat zij gezelschapsjuffrouw geworden is bij zekere Mrs. Wititerly.

Deze Mrs. Wititerly is op zich zelve tevens eene dier alleramuzantste figuren, waarin de Nickleby zoo rijk is. Eene door en door zelfzuchtige vrouw, die tot

hoofdonderwerp van hare gedachten en gesprekken zich zelve en hare uit den duim gezogen kwalen gekozen heeft, die in vele cierlijke houdingen zich over de sofa uitstrekt, en eene gezelschapsjuffrouw noodig heeft, om iemand te kunnen kwellen en zich te doen voorlezen — zoodanig is de echtgenoote van den kinderloozen Mr. Wititerly, die bij alle aanvallen van de gewone krankheden zijner gemalin steeds uitroept, dat zij lijdt aan eene te groote ziel voor haar lichaam en oogenblikkelijk den beroemden arts der fatsoenlijke familiën Sir Tumley Snuffim doet ontbieden. Dewijl Mrs. Wititerly evenwel eene incidenteele figuur is, keeren wij tot de beide jonge edelen terug.

Daar de vervolging dier heeren het arme jonge meisjen tot de uiterste vertwijfeling brengt, doet Newman Noggs Nicholas uit Portsmouth terugkomen, waarop het toeval hem in tegenwoordigheid van Sir Mulberry Hawk brengt. Het noemen van zijner zusters naam op honende wijze doet Nicholas opstuiven en daar de edelman volstrekt geene aandacht op het verzoek van den jonkman slaat, om adrès en naam, volgt eene hevige worsteling, waarbij Sir Mulberry ernstig gewond wordt. Lord Frederick Verisopht kiest eenigszins partij voor Nicholas en belet, dat zijn vriend op eene laaghartige wijze wraak zoekt. Sir Mulberry blijft met een gebroken been maanden ongesteld, en trekt naar het vasteland om genezing. Als hij dan op nieuw zijne wraak aan Nickleby zoekt te koelen, treedt de jonge lord tusschen beide en vangen zij aan te twisten. Dit verschil wordt eerst bijgelegd, doch des avonds ontbrandt de strijd op nieuw in een speelhuis, als Sir Mulberry den naam der Nicklebys door het slijk sleept. De jonge lord, door wijn opgewonden en zijn drift niet meester, slaat zijn vriend en parasiet in 't gelaat. Een duel is onvermijdelijk. Twee sekondanten: Mr. Westwood en Kaptein Adams worden uit-

genoodigd de zaak te regelen. Men besluit er onmiddellijk gevolg aan te geven.

De beschrijving van een duël behoort zeker tot de meest alledaagsche dingen in den roman onzer eeuw. De fransche roman heeft ze bij honderdtallen. Dramatische, tragische, zelfs daemonische duëls zijn aan fransche pennen ontvloeid. Dickens heeft maar eene enkele reize een duël verhaald — de strijd tusschen Haredale en Chester in de Barnaby Rudge is geen tweegevecht, maar een strijd op leven en dood tusschen twee doodvijanden zonder getuigen. Men vergelijke echter om het treffend kontrast, hoe Dickens zich van deze taak kwijt, en hoe een fransch kunstenaar van naam ons een fransch duël vertelt.

Ik kies den eenigen naam, die een weinig beroemd geworden is onder de menigvuldige celebriteiten van verdacht allooi uit het treurige tweede keizerrijk der Bonapartes; ik kies Gustave Flaubert, den auteur van Madame Bovary. In zijn laatsten roman [1]) wordt zeer uitvoerig van een duël gesproken. Twee jongelieden, de held van het boek, Frédéric Moreau, en een jong edelman, de Vicomte de Cisy krijgen twist over eene dame. Als gewoonlijk kiezen beiden partijen het nu verwoeste Bois de Boulogne tot kampplaats. De Vicomte is niet op zijn gemak — de lezer is echter door geen enkel antecedent er op voorbereid, dat hij een lafaard is. De auteur vangt nu zijne beschrijving aan:

— „De hemel was blauw — men hoorde soms in de struiken een „konijn ritselen. Bij het omslaan eener laan zagen zij eene vrouw „in een katoen jak, die met een kieleman sprak, en in de groote „laan onder de kastanjeboomen lieten lakeyen in mouwvest hunne

---

[1]) L'Education sentimentale. Histoire d'un jeune homme.

„paarden op en neer stappen. Cisy herinnerde zich gelukkiger dagen, „als hij op zijn fraayen schimmel, de lornjet in het oog, naast het „portier der calèches reed; deze herinneringen verdubbelden zijn „angst, een onleschbare dorst kwelde hem; het gegons der muggen „vermengde zich met het kloppen zijner polsen; zijn voeten stuitten „in het zand; het scheen hem, dat hij reeds zeer langen tijd had „geloopen.“

„Intusschen zagen de getuigen naar eene plaats om. — — Men „koos een plek tusschen de pijnboomen. Daar opende Regimbart — „(een getuige) de doos met de degens.“

„Zij bevatte vier cierlijke fleuretten over elkander gekruist op eene „roode voering, met gevesten van gouddraad. Een lichtstraal, die „door het gebladerte drong, viel op de fleuretten, en zij schenen „aan Cisy te schitteren als zilveren slangen in eene zee van bloed.“

„De getuige toonde, dat zij van gelijke lengte waren — hij nam „de derde, om de strijdenden in geval van nood te scheiden. — — „Er was een oogenblik van stilte. Men zag elkaar in de oogen. Alle „gelaatstrekken hadden iets gespannens of wreeds.“

„Frédéric had zijn jas en zijn vest uitgetrokken, een lakei hielp „Cisy aan dezelfde bezigheid. Nadat deze laatste zijn jas had uitge-„trokken, kwam een gewijde medaille te voorschijn. Regimbart lachte „medelijdend — —

„De partijen stonden tegenover elkaar, hunne getuigen ter zijde. „Men gaf het teeken.“

— „„Beginnen!“

„Maar Cisy werd doodelijk bleek. Zijn degen trilde aan den top „of hij een rijzweep was. Zijn hoofd viel achterover, zijne armen „zonken neer, hij viel op den rug in zwijm.“

't Is niet te ontkennen, dat deze teekening als letterkundige schepping uitmuntende verdiensten heeft. In het beschrijven van détails komt dit realisme Dickens zeer nabij. Maar de auteur windt er zich volstrekt niet bij op, hij noteert alles met de nauwkeurigheid van een procesverbaal, en schijnt even verwonderd over de lafheid van den Vicomte de Cisy, die geheel onvoorbereid was, als de lezer zelf.

Dickens' schets van het tweegevecht tusschen Sir Mulberry en Lord Verisopht is van geheel andere natuur.

Het duël grijpt onmiddellijk na de oneenigheid plaats. Kaptein Adams en Lord Frederick rijden aanstonds uit de speelzaal naar het terrein. Ziehier de woorden van den dichter:

— „Welk een kontrast, toen zij op straat kwamen, met het too„neel, 't welk zij juist verlaten hadden. De dag begon aan te bre„ken. In plaats van het flikkerende, gele kunstlicht kwam het hel„dere, zacht glanzende morgenlicht; in plaats van eene heete benauwde „atmosfeer, vervuld met den walm van uitgaande lampen, van stof „en lichtmisserij, de vrije, frissche, gezonde morgenlucht. Doch voor „het koortsachtig hoofd, waarover die koele lucht blies, scheen zij „beladen met wroeging over den slecht gebruikten tijd en over zoo„veel verzuimde gelegenheden. Met kloppende aderen, brandend ge„laat, ontstoken oogen, verwarde, onsamenhangende gedachten, scheen „het hem of dit daglicht een verwijt voor hem was, en huiverde hij „terug voor de zon, om zijne schande en schaamte te verbergen.

— „„Huiverig?“ — zei de kapitein — „Is u koud?“

— „„Min of meer!“

— „„De morgenwind is koud, als men uit die warme zalen komt. „Doe dien mantel om. Zoo — laat ons nu voortmaken.“

„Zij reden door de stille straten — — en kwamen ongehinderd „buiten.

„Velden, boomen, tuinen, heggen, alles scheen even schoon — „de jonge man meende, dat hij er te voren nooit op gelet had, schoon „hij ze duizend keeren was voorbijgereden. Alles was rustig en vol „vrede, in vreemd kontrast met zijne eigene verwarde, nog half be„dwelmde gedachten, doch maakte diepen indruk op hem en was „hem welkom. Hij koesterde geen de minste vrees — doch gevoelde, „bij het rondzien om zich heen, zijn gramschap bedaren — — —“

„De laatste nacht, de vorige dag en vele andere dagen en nach„ten daarenboven, alles vermengde zich voor hem in een dwarrelen„den en onbegrijpelijken chaos, hij kon de gebeurtenissen niet uit „elkander houden. Dan eens loste zich het geratel der wielen op in „woeste muziek, waarin hij brokken van bekende wijsjens hoorde, „dan eens klonk niets in zijne ooren, dan een plassend en verward „geluid, als van stroomend water. Doch zijn metgezel spotte met „zijne stilzwijgendheid, waarop zij luide praatten en lachten. Toen „zij stil hielden, was hij verwonderd te bemerken, dat hij rookte, „maar na eenig nadenken, herinnerde hij zich waar en wanneer hij „zijne cigaar had opgestoken.“ — — —

„Sir Mulberry en zijn vriend waren er reeds. — — —“

„De afstand werd gemeten — — — Sir Mulberry wendde zijn „gelaat naar zijn jeugdigen vijand. Hij was zeer bleek, zijne oogen „met bloed beloopen, zijne kleeding in wanorde, zijn hair verward, „zijn gelaat drukte geene andere hartstochten uit dan haat en bloed„dorst. Hij hief de hand op boven zijne oogen, staarde naar zijne „tegenpartij voor eenige sekonden met een scherpen blik; greep de „pistool, die hem werd toegereikt, vestigde zijne oogen op dat wapen, „en zag niet meer op, voordat het teeken werd gegeven, toen vuurde „hij onmiddellijk.

„De twee schoten vielen op hetzelfde oogenblik. Gelijktijdig wendde „de jonge lord zijn hoofd schielijk om, staarde zijn vijand met een „akeligen blik aan, en viel, zonder een geluid of eene stuiptrekking, „dood neder.“— —

„Zoo stierf Lord Verisopht door de hand, die hij met goud gevuld „had, en duizendmaal als vriend had gedrukt — — —“

„De zon kwam in volle majesteit op, de trotsche rivier vervolgde „haren kronkelenden loop, de bladeren fluisterden en ritselden in „den wind — de vogelen zongen op alle boomen, de broze vlinder „dreef op hare kleine wieken, al het leven en licht van den dag „ontwaakte — en te midden van dit alles, op het gras, waarvan „iedere spriet velerlei leven onderhield, lag de verslagene, met zijn „strak, verstijfd gelaat naar den hemel gewend.“

Het onderscheid tusschen de twee tafereelen is zeer belangrijk. Gustave Flaubert bleek ons een uiterst nauwkeurig realist, alles opmerkende, wat in de natuur en in het gemoedsleven plaats grijpt, zonder eenigen hartstocht aan den dag te leggen voor de onderwerpen, die hij behandelt. Charles Dickens treedt te voorschijn als niet minder nauwkeurig teekenaar, zelfs is de schildering van de stemming des jongen lords inniger en degelijker dan de daarmeê overeenstemmende beschrijving van de bedremmelde houding des franschen vicomte. Maar Dickens legt in alle uitwendige verschijnselen iets van zijn veerkrachtigen humoristischen geest, Flaubert kopiëert zonder eenige aandoening.

XVI.

HET SUKCES VAN DEN NICKLEBY.

De opgang aan den Nickleby ten deel gevallen, was niet twijfelachtig.

Een man van grooten invloed in den kring der Edinburg-Review, „the Reverend" Sidney Smith, later een vriend van Charles Dickens, had tegen het talent van den auteur der „Pickwick Papers" een vooroordeel opgevat. Thomas Moore deelt er een anekdote over mede in zijn "Diary", en verhaalt hoe hij in 1838 gedurende een maaltijd door de uitgevers Longmann gegeven, tot zijn spijt Sidney Smith te velde hoorde trekken tegen den nieuwen komischen auteur Boz, schoon het hem — Thomas Moore — voorkwam, dat de „Pickwick Papers" reeds door hunne populariteit een beter lot hadden verdiend. [1]) In September 1838 schreef dezelfde Sidney Smith echter aan een vriend: „Nickleby is zeer goed. Ik was lang tegen Dickens ingenomen, doch hij heeft mij bekeerd."

Aardig is daarbij de mededeeling in later tijd (July 1857) door Thackeray bij eene openbare lezing gedaan, dat vooral kinderen een uitstekend genoegen in het lezen van Dickens' werken schepten, gelijk bleek uit eene zijner eigene dochtertjens, die hem gevraagd had of hij eens eene geschiedenis zou willen schrijven als Mr. Dickens.

---

[1]) „Conversation turned on Boz, the new comic writer" — schrijft Moore. „Was sorry to hear Sydney cry him down, and evidently without having given him a fair trial. Whereas to me, it appears one of the few proofs of good taste that the ‚masses', as they are called, have yet given, there being some as nice humour and fun in the ‚Pickwick-Papers', as in any work I have seen in our day." Geciteerd door (Taylor) t. a. pl. bl. 89.

Die zelfde jonge dame las, toen zij tien jaren oud was, de „Nicholas Nickleby", 's morgens, 's middags, en 's avonds, en begon hem aanstonds van nieuws, als zij hem uitgelezen had.

Stoffelijk was het sukces niet minder groot. Theodore Taylor bericht, dat de schrijver als honorarium de som van £ 3000 heeft genoten — doch belangrijker was de indruk door het nieuwe werk bij het publiek te weeg gebracht. De verontwaardiging over den toestand van het lager onderwijs in Yorkshire was algemeen — eene verontwaardiging, die, weldra door de pers alom verspreid, eene publieke opinie vormde, en eerlang een heugelijk feit op staatkundig gebied ten gevolge had: — „The Industrial School Act."

Doch ook de schuldige schoolmeestersbent van Yorkshire deed van zich hooren. Dickens verhaalt het zelf reeds in de voorrede van 1839. Vele dezer heeren beweerden, dat zij geportretteerd waren. Een van hen, die dacht, het origineel voor Sqeers geleverd te hebben, raadpleegde een knap advokaat, of men niet eene aanklacht wegens hoon en laster tegen Dickens zou kunnen instellen. Een ander beweerde, dat hij een reis naar Londen zou maken, om zijn letterkundigen fotograaf af te ranselen. Een derde eindelijk verhaalde in een dagblad van het platte land, hoe hij zich volkomen goed herinnerde eens een bezoek te hebben gehad van twee heeren, waarvan de een een gesprek met hem aanknoopte, en de ander zijn portret schetste. Merkte men al op, dat hij twee oogen had, dat Mr. Squeers in het verhaal maar op één oog mocht roemen — al zijne vrienden en buren verklaarden, dat de gelijkenis zeer sterk was.

De satyre had alzoo uitmuntend gewerkt.

Men heeft het den dichter onzer dagen, inzonderheid den

romandichter, tot een verwijt gemaakt, dat hij figuren schiep, die op een hair na overeenstemden met een individu, 't welk men met naam en toenaam wist aan te wijzen. De Squeersen in Engeland hebben even luid om wraak geroepen, als de Stastokken en de Kegges in ons Nederland. Te vergeefs. De romandichter — inzonderheid Dickens — schilderde, na eene gantsche klasse van lieden nauwkeurig te hebben bestudeerd, en ving toen aan een enkelen type voor het gantsche ras te doen optreden. Dit is de eenige, koninklijke weg voor den waarachtigen kunstenaar, en dat hij op dien weg luisterrijke lauweren kan winnen, staaft juist de populariteit van beide geschriften, bewijst de eerbied, welken de werken van Dickens en Hildebrand aan hunne tijdgenooten wisten in te boezemen.

Nog een ander merkwaardig feit getuigt van den opgang door den Nickleby gewonnen.

Onder het personeel van dit verhaal verschijnt een drietal, waarvan tot nog toe geene melding werd gemaakt. Ik bedoel de goedhartige tweelingen, welke Nicholas in hunne bescherming namen, het broederpaar Cheeryble en hun boekhouder Tim Linkinwater. Van dit drietal te zwijgen, terwijl eene waardeering van den gantschen Nickleby beproefd wordt, zou van grove onachtzaamheid getuigen. Voor er dus gewaagd wordt van het nieuwe feit, 't welk het sukces dezer schepping komt bevestigen, wenden wij ons kortelijk tot dit uitmuntend drietal.

De beide broeders Cheeryble verschijnen in hun eigenaardig kostuum, toegeknoopten blauwen rok, wijde, witte das, grijze broek en slobkousen. Hun goelijk gelaat met schranderen glimlach verheugt ieder, die ze ontmoet. Nadat Nicholas hen bij toeval heeft leeren kennen, is

zijn fortuin gemaakt. Bij het eerste binnentreden van het kantoor, vertoont zich de dikke boekhouder Tim Linkinwater met zijn zilveren bril, zijn gepoeyerd hoofd en zijn net afgeschuyerden rok, die den heer Cheeryble bericht, dat Mr. Trimmers bij zijn broeder is met eene inteekeningslijst voor eene weduwe met zes kinderen, wier man dien morgen in het dok door den val van een kist met suiker was gedood. Aanstonds verzoekt Broeder Charles, dat hij ook moge teekenen op die lijst, en doet Tim een c h e q u e van twintig pond gereed maken.

Daarna verschijnt Broeder Ned, in alles, stem, kostuum, welwillendheid, volmaakt gelijk aan Broeder Charles, schoon iets korpulenter, en als Nicholas aan hem wordt voorgesteld, zegt Broeder Charles, dat men hem zijne geschiedenis niet moet doen herhalen als een bedelaar, waarop de goedhartige man zich zelf van die taak kwijt. Beide broeders beraadslagen nu, of zij het leven van hun boekhouder niet aangenamer kunnen maken, daar zij, schoon zij aan diens moeder en zuster een jaargeld hebben geschonken, nog lang niet genoeg voor hem gedaan hebben. Bij alles, wat zij zeggen en doen, spreekt de zeldzaamste humaniteit en de voorbeeldigste edelmoedigheid, terwijl zij zich voortdurend herinneren, dat zij als arme zwervelingen barrevoets binnen Londen gekomen zijn, en eerst langzaam hun fortuin gemaakt hebben. Nicholas is zoo getroffen door deze ongewone rechtschapenheid, dat hij gedurig een traan in zijn oog voelt trillen.

Tim Linkinwater is de waardige boekhouder van dit edele tweetal. Als men hem meer vrijen tijd en eene vakantie voor uitstapjens wil geven, verzet hij er zich ten sterkste tegen. Hij wil niet later op het kantoor komen, daar hij reeds vier-en-veertig jaren de boeken der gebroeders Cheeryble heeft gehouden, daar hij elken

morgen om negen uren de brandkast heeft ontsloten, en elken avond om half elf uren de ronde geeft gedaan, om te zien of alles in orde was, behalven op buitenlandsche postavonden en dan om twintig minuten vóór twaalven. Hij wil zijn zolderkamertjen niet verlaten, waar hij al dien tijd geslapen heeft, en waar hij nog hetzelfde scheerkistjen heeft staan met dezelfde vier bloempotten, die hij medebracht, toen hij kwam bij „Cheeryble Brothers“ en verzoekt met haperende stem — ook in dit kamertjen te mogen sterven.

De gelukkige dagen voor de familie Nickleby breken na de kennismaking met Gebroeders Cheeryble aan. Zij krijgen een klein buitentjen voor eene geringe som te huur van de goede tweelingen, die bevreesd zijn hen met te veel verplichtingen te overstelpen en er hen daarom niet gratis laten wonen. Nicholas bekomt eene plaats met honderd twintig pond salaris op hun kantoor en verwondert zich over de stiptheid en buitengewone nauwgezetheid van den boekhouder Timotheus Linkinwater, in alles zoo geregeld als een klok, gewoon elke bezigheid op bepaalden tijd te doen, en aan ieder klein voorwerp zijne eigene kleine plaats aanwijzende, welke het nimmer overschrijden mocht.

Als Nicholas de geheimen van het italiaansche boekhouden in veertien dagen heeft doorgrond — op de Hoogere Burgerscholen ten onzent schijnen weinig Nicklebys voor te komen — als dit gewichtig oogenblik gekomen is, verzoekt hij den boekhouder aan het werk te mogen gaan. Tim Linkinwater durft hem slechts zeer noode het journaal en het grootboek toe te vertrouwen, en verkeert in duizend angsten, als Nicholas, zonder op de kantoorkruk te gaan zitten, maar kloek aan het schrijven gaat. En terwijl juist de gebroeders Cheeryble binnen komen, wenkt

hij hen toch stil te blijven staan bij de gewichtige gebeurtenis. Na eene pooze barst de vreugde van den ouden boekhouder los, daar Nicholas zijne groote B's en D's schrijft als hij, daar de jonkman op iedere kleine i een stip zit, en iedere t van een streep voorziet. Dikwijls had Tim Linkinwater zich bedroefd bij de gedachte, wie na hem de boeken van Cheeryble Brothers zou bijhouden — daar er geen solieder en fraayer boeken bestonden, dan die van de tweelingen, doch thands is hij gerust.

Daar het de verjaardag van den braven boekhouder is, geven de gebroeders hun jaarlijksch diner. Des 's morgens ontvangt Tim eene gouden snuifdoos met een bankbiljet van tienmaal de waarde der doos, waarover hij geen woord mag zeggen. Precies kwart over vijven begint de maaltijd, welken Nicholas bijwoont en waarbij ook Tims zuster verschijnt, die doodsangsten heeft uitgestaan, daar de jongen, welken zij met hare muts in eene doos vooruitgezonden had, nog niet was gekomen — doch eindelijk vijf minuten vóór het begin van den maaltijd aan kwam rennen. Het onthaal is degelijk, maar boven alles het gezelschap der tweelingen alleraangenaamst. Zij herinneren den jarigen Tim Linkinwater, hoe hij vóór vijf-en-dertig jaren eens een minnebrief had ontvangen, en wekken het vroolijk gelach der gasten, — waaronder een van Tims oudste vrienden, — op als deze laatste beweert, dat er geen kwaad in stak.

Er ontstaat tevens een oogenblik van ernstige aandacht, als Broeder Ned aan Broeder Charles herinnert, hoe zij tevens den sterfdag hunner moeder gedenken, en deze daarbij eenige hartelijke woorden aan hare nagedachtenis wijdt. De opgewekte stemming keert weldra terug, als de Gebroeders aan hun kortademigen bottelier last geven, eene flesch extra-fijnen wijn te brengen — om de gezond-

heid van Tim Linkinwater te drinken. Eene kleine kibbelarij met den waardigen bottelier over het tijdstip, waarop de wijn werd afgetapt, 't welk blijkt te zijn geschied, twintig jaren na Tims komst op het kantoor, gaat de plechtige binnenkomst vooraf van den pakhuismeester, drie knechts, de keukenmeid en de werkmeid. Buigende, glimlachende en kleurende kwamen zij allen en nadat Broeder Ned, acht glazen gevuld had en een toast op Tim had ingesteld, trad de dikste der knechten te voorschijn, om eene aanspraak te houden en zijne meesters te danken. Daarna volgt een driewerf hoezee en verlaat het bedienden-gezelschap het vertrek in hooge verrukking.

Later op den avond doet Tim aan Nicholas nog de vertrouwelijke mededeeling, dat die geschiedenis van het minnebriefjen waar was geweest, maar dat de jonge dame in quaestie te veel haast had gemaakt met trouwen, daar zij een ander hare hand had gereikt en dat hij op zijne kamer een damesportret bezat, 't welk verbazend veel op haar leek, en door hem, kort na haar huwelijk in een platenwinkel gekocht was voor vijfentwintig schillings, omdat het volkomen haar portret was.

Op deze wijze blijven de gebroeders Cheeryble, en hun boekhouder Tim de goede geniussen van het boek tot aan het einde, wanneer zij met uitnemende kieschheid Nicholas en Madeline Bray, Kate en hun neef Frank Cheeryble, tot elkander brengen. Zij richten een verzoek aan de familie Nickleby, om den volgenden dag bij hen den maaltijd te komen gebruiken. Tot groote verwondering van Mrs. Nickleby wordt de kleine Miss La Creevy niet vergeten bij deze uitnooding. De voorbereidselen, door Mrs. Nickleby voor dit diner gemaakt, zijn zeer omslachtig, maar de vriendelijkheid der tweelingen bij

hare komst is zoo innemend, dat zij hare vlugheid van tong geheel verliest. De verrassing van het viertal jongelieden, als zij zich door de hartelijkheid der broeders vereenigd zien, als deze ze uit hunne tegenwoordigheid wegjagen, opdat zij vrijelijk kunnen spreken, als Tim Linkinwater zijn hof begint te maken aan de kleine schilderes Miss La Creevy, is een allergelukkigst tafereel. Aan dien laatsten maaltijd, welke het boek besluit, heeft er zich een genius van geluk en tevredenheid aan den gastvrijen haard der Gebroeders Cheeryble neergezet, terwijl Tim, zijne bedrijvige zuster, zijn vriend van het diner op zijn verjaardag en Miss La Creevy zoo uitgelaten vroolijk zijn, Nicholas en Kate zoo verrukt en dankbaar zwijgen, en de tweelingen elkander zulke innig vergenoegde blikken toewerpen, dat de oude knecht achter hun stoel iets vochtigs in zijne oogen wegpinkt.

Aanstonds na het eindigen van den Nickleby rijst nu echter de bedenking, of de Gebroeders Cheeryble met hun boekhouder Tim Linkinwater niet al te zeer met het goede hart van den dichter zijn beschreven, zonder overweging of dergelijke karakters tot de mogelijkheden behooren. De opmerking werd herhaaldelijk gemaakt, gedurende den tijd, waarin het boek uitkwam — men helde er toe over dit drietal als eene fantazieschepping op te vatten, die meer voor des schrijvers edelen inborst, dan voor zijn doorzicht getuigde. Charles Dickens heeft daarop in een naschrift geandwoord en ronduit verklaard, dat: „er twee personen in zijn werk „voorkwamen, die naar het leven geteekend waren.“ Hij „vervolgt: „Het is opmerkelijk, dat de zoogenaamde „waereld zoo lichtgeloovig is voor alles wat men als „werkelijk geschied vermeldt, en zoo ongeloovig omtrent „hetgeen in een roman voorkomt, en dat, terwijl men

„in het dagelijksche leven van den eenen mensch volstrekt „geen fouten wil zien, van den anderen daarentegen „niets als deugden roemt, men in den roman zeer zelden „wil toegeven, dat eenig sterk geteekend karakter, hetzij „goed of kwaad, binnen de grenzen der waarschijnlijk„heid is gebleven. Hierom zal het aan hen, die belang „stellen in dit verhaal, niet onverschillig zijn te weten, „dat de Gebroeders Cheeryble werkelijk be„staan, dat hunne edele humaniteit, hunne milde liefda„digheid en rechtschapenheid geene schepping is van de „fantazie des auteurs, maar eene realiteit, die hen dagelijks „opwekt tot het oefenen van liefdadigheid (doorgaans hei„melijk) in die stad, welke zij tot eer en roem verstrekken.“

Door deze bekentenis des schrijvers werd zijne letterkundige verdienste eer geschaad dàn gebaat, schoon er tevens bij uitkomt, met welk eene vreugde hij elk verschijnsel van edelmoedigheid onder zijne landgenooten waardeerde, en er zich meester van maakte voor zijn kunstwerk. Zijne openhartigheid berokkende hem echter groote moeyelijkheden, zoo als uit de voorrede van 1868 blijkt. Hij verklaarde, dat deze ongelukkige openhartigheid in zijn naschrift van 1839 hem vrij wat te doen had gegeven, daar hij ettelijke duizenden van brieven uit allerlei streken en klimaten, en door allerlei soort van lieden geschreven had ontvangen, waarin een verzoek om giften, bijdragen, of liefdadige hulp van de origineelen der Gebroeders Cheeryble werd voorgedragen. Hij verzekert, dat hij nooit met de Gebroeders in korrespondentie is geweest, maar dat, zoo men aan al die verzoeken had willen voldoen, men de Bank van Engeland had kunnen doen springen.

En zie hier wat ik voor een sterk bewijs houd van den opgang dezer vertelling, daar al die duizenden in die verschillende hemelstreken den Nickleby hadden ge-

lezen, ja zelfs het naschrift niet hadden overgeslagen. Theodore Taylor beweert, dat de origineelen voor de Gebroeders Cheeryble geleverd waren door de Gebroeders Grant, de rijke katoenspinners van Manchester, welke beide thands overleden zijn. — Dickens zegt in 1868 evenzoo: „De Gebroeders zijn nu dood."

Wat hiervan zijn moge, de teekening der Cheeryble Brothers blijft eene allerweldadigste epizode, ware zij ook een portret. Een der karakteristieke trekken in Dickens' genie is zijne liefde voor alle verschijnselen uit het gemoedsleven, waarbij goedheid des harten uitstraalt. Een goed hart, eene edelmoedige hand, een welwillende glimlach waren zijne idealen van het zedelijke leven. In zijne Kerssprookjens komen zij talrijk voor — inzonderheid in „The Chimes", waar Trotty Veck den handwerker een nachtverblijf aanbiedt, 'twelk Alderman Cute hem poogt te ontrooven. Hartelijkheid, minzaamheid bij ieder mensch van wat rang of talent ook op te merken, was zijn levensdoel; daarom waande hij alleen met zijn eigen goedhartig humeur alle kwalen der maatschappij te kunnen genezen, en had hij een grooten hekel aan Statistiek en Staathuishoudkunde.

De reeds vermelde Alderman Cute is eene personifikatie van alle zijne grieven tegen de Economie Politique, zijne Hard Times breidden dit thema nader uit, waarbij het niet ontbreekt aan schimpscheuten op de termen der wetenschap, inzonderheid op het woord „surplus-population." Daar is een krachtig argument in al dit streven voor Dickens' eigene dichterlijke edelmoedigheid; voor zijne wetenschappelijke scherpzinnigheid echter pleit deze verbolgenheid op sommige woorden of leerstukken zonder goed gevolg. In Dickens mag men daarom den schepper der Gebroeders Cheeryble nooit vergeten, en mocht hij

zich zelfs oppervlakkig verzetten tegen de beproefde uitkomsten der wetenschap, men zie nimmer over 't hoofd, dat hij met zijne schildering van nobele menschenmin, als bij Cheeryble Brothers, als bij den ouden Jarndyce, bij Captain Cuttle, bij Tom Pinch, bij den Schoolmeester in Nelly, bij Joe Gargery en bij Trotty Veck — allen, zeer opmerkelijk, oude vrijers, of teleurgestelde minnaars — een onuitputtelijken schat van vertroosting en opwekking heeft nagelaten voor arme, lijdende, zwaar beproefde menschenharten.

Op een openbaren maaltijd, twee jaren na den Nickleby (25 Juni 1841) aan Dickens aangeboden door zijne schotsche vereerders te Edinburgh, zeide hij in zijn andwoord op den feestdronk ter zijner eere: — „Het is moeilijk „van iemands eigene geschriften zelf te spreken. Misschien „mag ik hier een enkel woord zeggen over den geest, „waarin zij zijn opgesteld. Ik heb altijd getracht en zal „het blijven doen tot mijn dood, ik heb steeds gestreefd „om den voorraad van onschuldig geluk in de waereld te „vermeerderen. Ik vond, dat het leven niet volkomen troos„teloos was, dat het om vele redenen de moeite waard was „te leven. — — Heb ik inderdaad eenig woord geschreven, „'t welk oud of jong kan vertroosten in beproevingstijd, dan „zal ik dit beschouwen als een gewichtig rezultaat, als iets, „waarop ik in later leven met blijdschap kan terugzien!" [1])

Een kunstenaar, die zulk een wensch koestert en hem zoo verwerkelijkt als Charles Dickens, verdient een monument in de harten zijner natuurgenooten, duurzamer dan het bronzen eereteeken, 'twelk de burgers van Portsmouth van plan zijn binnen kort ter eere van den overleden dichter op te richten.

---

[1]) Speeches and Sayings... bl. 50, 51.

OVER DE HISTORIOGRAFIE DER FRANSCHE OMWENTELING.

Thomas Carlyle, de groote schilder der fransche Omwenteling, noemt ergens de mannen der Terreur: „(the) paralatic Couthon, (the) sombre Saint-Just, (the) seagreen Robespierre converted into vinegar and gall", — en voegt er bij: „Record of their thought remains not: Death and Darkness have swept it out utterly."

Niet om de onsterfelijke verdiensten van Carlyles voortreffelijk boek uit een te zetten — noch om ze in twijfel te trekken met eene kritiek, die alleen in 1834, toen het boek verscheen, gepast zou zijn — wordt deze opmerking gemaakt.

Van 1834 tot 1871 verliepen jaren genoeg, om te vermoeden, dat de wetenschap der geschiedvorsching niet stil stond. Het valt thands licht eene uitspraak van Carlyle te citeeren en oogenblikkelijk te bewijzen, dat de groote kunstenaar en denker dwaalde. Zijn geheel oordeel over de mannen van het Schrikbewind behoeft herziening. Van Robespierre en Saint-Just — de grootste mannen der Konventie -- had hij niet anders dan zekere legendaire-konventioneele voorstelling, door de reaktie en de middelmatigheid saâmgeflanst.

Desniettemin blijft Thomas Carlyle de groote fresko-schilder der fransche Omwenteling — de teekening van

het geheele tafereel blijft een meesterstuk, de détails laten hier en daar kritiek toe.

De boven aangehaalde uitspraak echter, waarin de avontuurlijke teekening van het Driemanschap: Couthon-Robespierre-Saint-Just werd begonnen en uitdrukkelijk beweerd: „Wij hebben geene gedenkstukken van hunne gedachten; dood en duisternis hebben die ten eenemale verslonden!“ strekke thands tot een gering staaltjen van wat aan Carlyle heeft ontbroken, hoe thands eene geschiedenis der Omwenteling zou behooren geschreven te worden.

Wat in 1834 niet aanwezig was, hebben de laatste tien jaren ons gebracht. Al de geschriften, nagelaten papieren, brieven, woorden, redevoeringen van een Saint-Just en een Robespierre zijn nauwkeurig door eene begaafde hand verzameld en eene onvermoeide pen beschreven. Een bloedverwant van den konventioneel Philippe Le Bas, — die, als bekend is, innig verknocht was aan de beide staatsmannen — een kleinzoon door aanhuwelijking van Le Bas, — Ernest Hamel schreef in 1860:

Histoire de Saint-Just, député à la Convention Nationale par Ernest Hamel. 2 Tomes. 8°. (pp. 324 et 371.) Brux. 1860. 2e Edit.)

Hij voegde er van 1865 tot 1867 aan toe:

Histoire de Robespierre, d'après des papiers de famille, des sources originales, et des documents entièrement inédits par Ernest Hamel. 3 Tomes 4°. (pp. 566, 730 et 815.) Paris 1865—1867.

Ernest Hamel was student, toen de Februari-Omwenteling van 1848 kwam. Hij begroette deze gebeurtenis met groote geestdrift, doch wijdde zich sints Decem-

ber 1851 aan de letteren en aan de advokatuur. Hij schreef poëzie en dramaas zonder grooten bijval te winnen tot in 1857. Het volgende jaar stelde hij zich kandidaat voor het Corps Législatif in Péronne, doch werd door de keizerlijke administratie ten sterkste tegengewerkt. Als kleinzoon van Le Bas werd hij door den officiëelen kandidaat overwonnen en bekwam daardoor meer en meer het karakter van vinnig oppozant tegen het Keizerrijk.

Omstreeks dezen tijd vond hij in eene boerenhoeve op den schoorsteenmantel een boek met den titel: Saint-Just et la Terreur, een domme verzameling van achterklap en dwaasheid. Op dat oogenblik besloot hij de biograaf te worden van de groote mannen der Omwenteling, gelijk hij zelf verzekert: „non d'après des traditions de convention dans l' éloge ou dans le blâme, mais d'après des textes positifs, des documents certains, de façon de restituer tout entiers à l'histoire ces illustres martyrs [1]).“

Hij ving aan met de geschiedenis te schrijven van den boezemvriend zijns grootvaders, Saint-Just. Hij vernietigde met dit boek den keizerlijken biograaf van Saint-Just, zekeren heer Edouard Fleury, die eene groote verzameling van onjuistheden in druk had uitgegeven. Zijn loon bleef niet weg. Hamels boek werd weinige maanden na de uitgave door den toenmaligen minister van justitie Delangle op den bonapartistischen index geplaatst.

Om het ongeluk zijns uitgevers te voorkomen deed Ernest Hamel een stap bij den prokureur-generaal

1) Préface de l'Histoire de Robespierre. Tome I. p. VII.

van het Haute Cour, den heer Chaix d'Est-Ange, die hem de keuze gaf tusschen vernietiging der exemplaren of een proces. Hij deed zich daarop veroordeelen, om zijne uitgevers te redden en gaf zijn boek te Brussel ten tweedemale uit. Zoo was hij een martelaar der keizerlijke censuur en niet minder een bewonderaar van de groote mannen der Revolutie geworden.

Iets dergelijks geschiedde met zijne Histoire de Robespierre. Het eerste deel verscheen bij La Croix & Verboeckhoven, het tweede en derde: „Chez l'auteur". De uitgevers begonnen vrees te koesteren voor eene vervolging en verbraken het kontrakt. Ernest Hamel had te groote ingenomenheid met Robespierre aan den dag gelegd.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat Ernest Hamel eene doorloopende apologie voor zijne beide helden heeft geleverd, en de tegenpartij bleef niet in gebreke dit denkbeeld te insinueeren. Voor zoover men echter met onpartijdigheid mag oordeelen, zou deze apologie echter met de uitmuntendste goede trouw gepaard gaan, zoo zij werkelijk mocht zijn gegeven. Men verneme wat Ernest Hamel van eene degelijke geschiedbeschrijving vordert:

— „Trois conditions me paraissent indis- „pensables pour mener à bonne fin une „pareille entreprise, en faire une oeuvre „utile, lui assurer les suffrages de tous et lui „mériter la consécration du temps. Il faut „d'abord être dégagé complètement de tout „esprit de parti; ensuite ne rien dissimuler, „ne rien laisser dans l'ombre, mettre toutes „choses en lumière, les bonnes comme les „mauvaises: en troisième lieu n'admettre que

„des faits rigoureusement démontrés parpiè-
„ces authentiques et dont la preuve puisse
„être placée immédiatement sous les yeux
„du lecteur.“

Ernest Hamel koos daarom tot motto „Scribitur ad narrandum ET PROBANDUM.“ Hij keurt geen enkele der geweldenarijen van de Republiek goed, maar vraagt een billijk oordeel. Hij heeft Robespierre gevolgd van dag tot dag, van uur tot uur, zonder eene enkele bizonderheid over te slaan, ook die, welke hem persoonlijk weerzin inboezemden. Hij wilde geene nieuwe geschiedenis der Revolutie leveren, hij liet Thiers, Michelet, Louis Blanc, Esquiros, Villaumé, Mignet en Lamartine in hunne waarde of onwaarde, maar bracht alleen korrektie aan, waar de wetenschap het eischte. Niet zelden werden daarom Michelet en Lamartine betrapt op al te grooten lust in fantazeeren.

Het is thands mijn voornemen niet een geregeld verslag van Hamels reuzenarbeid te geven. Hier volsta de eenvoudige opmerking, dat de biografie van Robespierre, in drie deelen gesplitst, achtereenvolgens handelt over La Constituante, Les Girondins en La Montagne. In den strijd met de Girondijnen waren gematigdheid, verzoeningsgezindheid, recht aan de zijde van Robespierre, zijn ijverige biograaf heeft het overtuigend bewezen.

Een geheel nieuwe Robespierre treedt op, een vijand van uiterlijke vertooning, als het dragen van roode mutsen — uitgevonden door Brissot, den ijverigen Girondijn — een deftig man is deze Robespierre, dweper met de publiekrechtelijke theoriën van Rousseau, doch ongenegen, om met den Père Duchesne de gantsche waereld te tutoyeeren. Hij onthoudt zich van

alle opruying des volks en van de troebelen op den 20 Juni 1792 voorgevallen, hij betreurt de geweldenarijen van 10 Augustus en wint evenwel de liefde des volks, daar een drietal gespierde knapen met knuppels gewapend hem buiten zijn weten in stilte vergezellen naar de Konventie en naar zijne woning, uit vrees voor een aanslag van aristokraten of Girondijnen. Te vergeefs pogen deze laatsten hem met Marat saâm te kôppelen, de klub der Jakobijnen verklaart uitdrukkelijk, dat zij Robespierre als leider verkozen heeft, maar zich volstrekt niet aansluit bij de frazenmakerij van Marat.

Het Schrikbewind wordt gevestigd, maar Robespierre is er de auteur niet van. Hij waarschuwt de Konventie tegen de bespottelijke uitspattingen van de Hebertisten bij de openbare feesten aan la Déesse Raison. Hij erkent, dat het Schrikbewind eene schepping is der omstandigheden en poogt er de gruwelen van te verzachten.

Hij belet tot driemalen toe, dat 73 leden der girondijnsche partij naar het Tribunal Révolutionnaire worden gezonden — hij redt hen tot driemalen het leven. Hij treedt met kracht op tegen de misdaden van de afgevaardigden, die naar de provinciën worden gezonden — hij bekampt schelmen als Carrier, Rovère, Fouché en Tallien. Inzonderheid toonde hij zich onverbiddelijk tegen den monsterachtigen Carrier, die op zijn voorstel door het Comité de Salut public wordt teruggeroepen (Februari 1794). Doch zijn invloed was niet alvermogend in het Comité; Collot d'Herbois belette, dat aan Madame Elisabeth op voorstel van Robespierre genade werd verleend.

Te vergeefs poogde hij na het Fête à l'Être Suprême de geweldige maatregelen van het Schrikbewind te temperen. Collot-d'Herbois en Billaud-Varenne,

die Carnot, Barère en Prieur in het Comité meêsleepten, verzetten er zich tegen. Zijne vijanden verspreidden het gerucht, dat hij lijsten vervaardigd had van afgevaardigden, die in staat van beschuldiging moesten worden gesteld. — Robespierre heeft er nooit eene vervaardigd. Hij werd ten val gebracht door eene fraktie van onbeduidende schurken, als Tallien, Vadier, Collot-d'Herbois en Billaud-Varenne, die vrij wat meer de verachting der geschiedenis verdienen, dan de onomkoopbare Robespierre, die zelfs door Carlyle te vergeefs groen gekleurd en met azijn en gal wordt overgoten.

Hierbij behoort nog de schildering van het gezin der Duplays, waar Robespierre zijn verblijf hield, zijn invloed op den edelmoedigen Le Bas, zijne liefde voor Eleonore Duplay, de salon van Mme. Duplay — eene idylle te midden der Terreur — en dan eerst zal de tegenwoordige geschiedschrijver der fransche Omwenteling zijn oordeel kunnen vestigen over den hoofdakteur in dit bloedig drama.

Doch er is nog veel meer.

De laatste jaren brachten ons daarenboven allerlei kostbare onuitgegeven stukken, die in de parijsche archieven begraven waren, of vestigden de aandacht op weinig bekende gedrukte bronnen.

De „conservateur“ en onder-direkteur der (ex) keizerlijke bibliotheek, de heer C. A. Dauban, maakte zich in dit opzicht bizonder verdienstelijk. Voor ons ligt een allermerkwaardigst geschrift met den titel:

La démagogie en 1793 à Paris ou Histoire jour par jour, de l'année 1793 accompagnée de documents contemporains rares ou inédits, recueillis, mis en ordre et commentés par

C. A. Dauban. Ouvrage enrichi de seize gravures de Valton et d'autres artistes d'après des dessins inédites et des gravures du temps. Paris, 1868 (pp. 646).

Het plan van dit boek was zeer eenvoudig. Reeds in 1796 was de geschiedenis van 1793 geschreven door een slachtoffer der Omwenteling, die de voornaamste mannen van zijn tijd gekend en gedurende het Schrikbewind in de gevangenis gezucht had. Het was Beaulieu met zijn boek: Les souvenirs de l'histoire ou le Diurnal de la révolution de France pour l'an de grâce 1797.

Dit dagverhaal van Beaulieu is voor het grootste gedeelte herdrukt door Dauban, dewijl het reeds zeer zeldzaam was en uitmuntend gelegenheid aanbood, om belangrijke ophelderingen te geven of onuitgegeven stukken uit de ex-keizerlijke bibliotheek te plaatsen. Wat Beaulieu aangaat, reeds zijn uitgever schreef van hem in 1796: „La personne qui s'est chargée de la rédaction de ces extraits a suivi la Révolution dans tous ses développements et a soigneusement observé les hommes et les choses; elle a vu la France extérieure et la France intérieure, s'il est permis de s'exprimer ainsi; car elle a vécu dans les plus redoutables prisons de Paris depuis la création de la loi des suspects jusqu'après la révolution du 9 Thermidor."

Het verhaal van Beaulieu is dus zeer weinig onpartijdig of rustig geschreven, maar ongetwijfeld het oudste verslag over de gebeurtenissen van 1793. Op dezen text, zelf meest verslag of uittreksel uit de dagbladen en vlugschriften van den tijd, borduurt de heer Dauban zijne

historische kurioziteiten. 't Spreekt van zelf, dat de (ex)keizerlijke bibliothekaris de Demagogie van 1793 verafschuwt en dat wij hier met een tegenvoeter van Ernest Hamel kennis maken.

De verdienste van den heer Dauban schuilt in den ijver, waarmeê hij onuitgegeven stukken en bizonderheden opspoort, die met de groote gebeurtenissen van 1793 samenhangen. Zoo wordt de instelling van het Tribunal Révolutionnaire, zoo de Konstitutie van 1793, de wet op de suspekten, de wet op de echtscheiding met bizondere zorg behandeld.

De onuitgegeven stukken zijn de volgende:

A. Brief van F. Lacroix aan Danton geschreven uit Rijssel, 28 Maart van het II^de^ jaar der Republiek.

Lacroix was afgevaardigde te velde bij het Noorder-Leger en waarschuwt Danton voor het aanstaande verraad van Dumourier. — „Beaucoup d'ennemis à vaincre, beaucoup d'armées à combattre, et pas un homme à la tète de nos troupes, pas un général sur lequel nous puissions compter."

Helaas! Steeds de oude geschiedenis! 1793 en 1870 kunnen elkaar de hand reiken.

De brief van Lacroix is uit de Archives de l'Empire (F. 7, 4434).

B. Brief van den afgevaardigde Dufriche-Valazé over de zitting der nationale Konventie op 14 April, van het II. jaar der Republiek.

Valazé, een der 22 Girondijnen, die weldra in staat van beschuldiging zouden worden gesteld, verhaalt hoe op zijn voorstel Marat in hechtenis werd genomen in de vergadering, hoe de Bergpartij en de Tribunen bijna alle diskussie onmogelijk maakten, zoodat hij

(Valazé) daarom voorstelde den zetel der vergadering buiten Parijs over te brengen.

Al wederom de oude geschiedenis — de onuitroeibare antagonie tusschen Parijs en de Departementen.

Het stuk werd gevonden tusschen de papieren van Valazé bij zijne in-hechtenis-neming.

C. Politie-rapporten.

1. Déclarations faites au bureau de surveillance de la police, 16 Mai 1793, l'an II de la République. (Archives de l'Empire. F. 1. c. 20.)

Dit stuk bevat berichten over de ongeregeldheden onder de vrouwen op de tribune — voorts over de invrijheid-stelling van Marat.

2. — 18 Mai 1793. Nieuw rapport over de tribune.

3. — 19 Mai, 20 Mai, 23—24 Mai. Over de duurte der levensmiddelen.

4. — 6, 7 Juin. Over de gevangenneming der Girondijnen.

5. — 28 Juillet. Rapport van Dugas, Commissaire observateur de l'esprit public. Men vraagt het hoofd van Custines. Sommige burgers schrijven met groote letters op hunne huizen: Liberté, Egalité. République une et indivisible.

6. — 8. September. Rapport van Latour la Montagne, Commissaire observateur, over de speelhuizen.

7. — 19. Septembre. Over de koffiehuizen, waar de vijanden der Republiek lotto spelen.

8. — 22 Septembre (1 Vendémiaire). Rapport van Rousselin, Commissaire observateur, over het dragen van roode mutsen en hoe de citoyennes zich dit gaarne laten welgevallen.

9.—19 Octobre (28 Vendémiaire). Over de bande-

loosheid van gamins, die bijna naakt loopen. De schoenmakers weigeren te verkoopen volgens de wet op het maximum.

10—29 November (9 Frimaire). Over de ongeregeldheden voor de winkels der bakkers. Over de eerste voorstelling van een drama: Hulla de Samarcande ou le Divorce tartare in het Théâtre de la République.

Het is duidelijk merkbaar — Parijs verkeerde in eene treurige krizis, vooral wat het sociale leven aangaat en zou niet weer uit vrees zwijgen, voordat het despotisme zich op de ruïne van het gemeenebest had gevestigd. En thands nog... de eerste Bonaparte kende zijne Parijzenaren — „ils n'ont rien appris et rien oublié."

D. Uittreksel van de Notulen eener vergadering van Jakobijnen te Kameryk: 31 Mei 1793. (Archives. F. 1 c. 20.)

De citoyenne Druon biedt eene petitie aan voor de nationale Konventie, en ontvangt de „Accolade fraternelle" van den voorzitter.

E. Verhoor van den gendarme Jean Meignier, 24 Juni 1793, over het ontsnappen van Péthion.

De gendarme verklaart, dat hij Péthion in een rijtuig had vergezeld rue Saint-Honoré No. 238, waar deze met den afgevaardigde Masuyer gedineerd had bij eene citoyenne, wier naam hij, gendarme, niet kende. Voorts verklaart hij „que tandis qu'ils causoient, lui déposant était descendu pour un besoin pressant" — waarna Péthion was verdwenen.

F. Rapport van den politie-spion Greive aan het Comité de sûreté générale, geteekend 14 Juli 1793.

De amerikaansche spion Greive vestigt de aandacht

op den priester Jacques Roux, als medeplichtig aan den moord van Marat.

G. Brief van den broeder en de zuster van Marat aan den Voorzitter der Konventie (19 Juli 1793).

Zij verzoeken „une poursuite rigoureuse contre les scélérats," „l'extrait mortuaire et l'inventaire" — „et prions que les papiers et manuscrits soient mis sous scellés jusqu'à ce que la famille ait pris un arrangement à ce sujet."

Dit verzoek werd ingewilligd en eene zeer kurieuze inventaris gemaakt van Marats papieren nalatenschap.

H. Manuschript van Mercier du Rocher over den verkeerden gang der gebeurtenissen in de Vendée.

I. Manuschript van Simon. (Archives de l'Empire.) Simon, de schoenlapper, was als bewaker aangesteld over den ongelukkigen Lodewijk XVII. Hij schrijft aan den beruchten Hébert:

„Le républicain Simon au patriote, et bougrement patriote, le Père Duchesne.

„Du Temple, le 30 Septembre l'an II de la République une et indivisible.

„Salut. — Viens vite, mon ami, j'ai des choses à te dire, et j'aurai beaucoup de plaisir à te voir. Tâche de venir aujourdhui, tu me trouveras toujours franc et brave républicain.

(Het volgende eigenhandig door Simon geschreven):

„Je te coitte bien le bonjour mois est mon est pousse Jean Brasse tas cher est pousse est mas petiste bon amis la petiste

fils cent au blier ta cher soeur que jan Brasse. Je tan prie de nes pas manquer a mas demande pour te voir ce las presse pour mois."

„Simon, ton amis pour la vis."

Het aantal der onuitgegeven stukken bij Dauban moet nog vermeerderd worden met:

K. Protest van Max. Isnard tegen zijne inhechtenisneming met 72 Girondijnen op 3 Oktober van het jaar II der eene, ondeelbare Republiek.

Isnard was Voorzitter der Konventie geweest gedurende het treurig tijdperk, toen de aanhangers der parijsche Commune met de Bergpartij de Konventie bedreigden (Mei en Juni 1793). Hij had op een dreigend woord van Pache, maire van Parijs, geandwoord: „Indien Parijs de handen uitstrekt naar de nationale Konventie, dan zal Frankrijk opstaan, om wraak te nemen — de reiziger zal vragen op welken oever der Seine Parijs gestaan heeft!"

Dit woord werd den vurigen zuiderling nooit vergeven. Hij boette het in de nederlaag, welke Frankrijk tegenover Parijs leed, met eene gevangenschap van 3 Oktober 1793 tot 9 Thermidor 1794.

L. Brief van den priester Osselin over de inhechtenisneming van zijn broeder, den afgevaardigde van Parijs, lid van het Comité de Sureté générale.

Uit dit enkele stuk volgt een geheele roman.

Osselin was rapporteur over de wet op de émigrés. Hij ontving als zoodanig een bezoek van zeker ex-markiezin de Charry, gescheiden van haar echtgenoot en weinig uitstekend door ongeschonden huwelijkstrouw. Deze dame maakte zich ongerust over haar lot, daar zij eene pooze

in België vertoefd had in Januari 1793. Osselin stelde haar gerust en vatte eene vurige liefde voor haar op, als Tallien voor de ex-markiezin de Fontenay. Weldra werd hij echter beschuldigd van omgang met geémigreerden, en deed hij madame de Charry eene schuilplaats vinden bij zijn broeder den curé. Lafhartige vrees voor vervolging doet Osselin verraad plegen aan zijne minnares — hij zelf geeft op, waar zij zich heeft verborgen. Allen, ook de curé, werden gevangen genomen en voor het Tribunal Révolutionnaire gebracht in December 1793.

Het baatte Osselin niet, dat hij zich op den voorgrond had gesteld in de eerste dagen van het Schrikbewind, dat hij zelfs de wet op de suspekten had helpen tot stand brengen — zijne eigene wetten getuigden tegen hem. De ongelukkige madame De Charry gaf voor zwanger te zijn. De getuigenis van eene kamenier bewees, dat zij geruimen tijd in Brussel had geleefd — en dit stond gelijk met eene veroordeeling ter guillotine.

Zoo geschiedde het ook: Osselin werd veroordeeld ter deportatie, madame De Charry ter dood. Het voorwendsel der zwangerschap redde haar nog eenigen tijd het leven. Eindelijk betrad zij het schavot — en werd weldra gevolgd door den karakterloozen Osselin, die beschuldigd was in de gevangenis te hebben saâmgespannen tegen de Republiek.

De brief, door den heer Dauban voor het eerste uitgegeven is geschreven door den broeder van Osselin, den curé — die zich zelf poogt te verontschuldigen en zijn broeder zooveel mogelijk te bezwaren.

M. Eene verzameling onuitgegeven stukken betreffende het proces van madame Du Barry.

Deze stukken zijn zeer kurieus. De wijze waarop het Tribunal Révolutionnaire handelde met de laatste

favorite van Louis XV kan niet zeer voorkomend genoemd worden. Zoo ooit, dan waren de Jakobijnen hier in hun recht, daar Du Barry den franschen koning eene som van 36 miljoenen franks onttroggeld had.

De spion der politie, Greive, had het bizonder op den val der koninklijke lichtekooi toegelegd. De korrespondentie en de rekeningen van Du Barry werden door hem aan het omwentelingstribunaal overgeleverd. Zoo bleek het, dat Lodewijk XV aanstonds opgevolgd was door den hertog De Brissac, die zich onderscheidde door zijne trouw aan Lodewijk XVI.

Een diefstal van diamanten, aan Du Barry toebehoorend, vestigde de aandacht op hare persoon. Terwijl de hertog De Brissac te Versailles vermoord werd door de vrijwilligers van Marseille, vertrekt Du Barry naar Londen, om de dieven van hare diamanten op het spoor te komen. Zij doet verscheidene reizen, komt de dieven op het spoor en vindt bij hare terugkomst op 16 Februari 1793 hare woning verzegeld.

Op den 22 September eerst wordt zij in hechtenis genomen door Greive en vervoerd naar de gevangenis Sainte-Pélagie, van daar naar de Conciergerie, waar den 22 November haar proces aanvangt, den 7 December haar doodvonnis wordt geveld, waarop eindelijk den 8 December de uitvoering volgt.

Het werk van Dauban ontleent nog eene buitengewone belangrijkheid aan de echt historische gravuren, die het opluisteren.

Onuitgegeven was in de eerste plaats eene penteekening van David: La Reine Marie Antoinette sur la charette, qui la conduit au supplice.

De teekening drukt eene verschrikkelijke werkelijkheid

uit. Zij is slechts luchtig aangeschrapt — maar maakt een gruwzaam effekt. Het vervallen en vermagerd gelaat der Koningin, de bijna havelooze muts, waaruit enkele sprieten van het afgesneden vergrijsde hair te voorschijn komen, het neergeslagen oog, de saâmgeknepen mond, de trotsche houding, de op den rug gebonden handen, het armoedige witte gewaad — alles bewijst welk een ontzettend tragiesch schouwspel die rampzalige Koningin leverde aan het lichtzinnig straatpubliek, 't welk hare terechtstelling kwam applaudisseeren.

David stond aan een venster, toen de kar voorbijrolde en ontwierp in de vlucht een portret van het slachtoffer der volkswoede, 't welk hij aan de burgeres Jullien ten geschenke gaf. De heer Hennin, die deze zeldzame teekening met eene groote verzameling historische prenten aan de ex-keizerlijke bibliotheek vermaakte, schreef er eigenhandig onder:

„Portrait de Marie Antoinette, Reine de France, conduite au supplice, dessiné à la plume par David, spectateur du convoi et placé à une fenêtre avec la citoyenne Jullien, épouse du représentant Jullien, de qui je tiens cette pièce.“

In de tweede plaats komt in aanmerking eene onvoltooide teekening van een der leerlingen van David, waarschijnlijk Peyron, met den titel: Danse des Jacobins autour de l'échafaud après l'exécution de Louis XVI.

Ook deze teekening berust in de verzameling Hennin en werd nimmer gereproduceerd. 't Is eene uitvoerige kompozitie in den graeco-romeinschen trant van David met half naakte figuren of romeinsche gestalten. Rechts het voetstuk van Lodewijk XV's standbeeld,

waarvan de bronzen ruiterfiguur is vernield. Links op den tweeden grond de guillotine, mager, schraal, afschrikwekkend. De beul, eene naakte gestalte, toont het hoofd van Lodewijk XVI. Op den voorgrond rechts dichte drommen van Jakobijnen, die bij een kanon met het opschrift: Liberté trouw zweren aan de Republiek. Een soldaat omhelst een burger, twee knapen vluchten voor het bloedig schouwspel in de armen van een grijsaard, die hen de noodzakelijkheid dezer straf aanwijst. Naar het schavot dringen duizenden, begeerig om het bloed van den tyran op te vangen. Eenige Jakobijnen dansen langs het schavot. Rechts romeinsche ruiters op antieke paarden en romeinsche banieren met het opschrift: „Mort aux tirans.“

Het geheel levert eene allerbelangwekkendste bijdrage tot de geschiedenis van 21 Januari 1793. Het verhaal van Lodewijk XVI's terechtstelling was door een ooggetuige gegeven, te weten in de brochure: „Recit authentique de tout ce qui s'est passé à l'égard des jugement et exécution de Louis XVI, par le citoyen Rouy l'ainé, temoin oculaire 1794.“

Al de bizonderheden door dezen ooggetuige vermeld, vindt men volledig op onze teekening terug.

In de derde plaats is vermeldenswaard eene reproduktie naar eene gravure van Duplessis-Bertaux. Zij draagt tot titel: „La charette des suppliciés ou la Bière des vivants.“ De kar, met twee banken, als in een omnibus, voorzien, voert zeven veroordeelden meê, waaronder Hébert, Vincent, Chaumette en al de heethoofden van de Commune. De plaats is de Rue Saint Honoré, tegenover het voorportaal van den klub der Jakobijnen. Rechts

gamins en een burger, die schreeuwen van de „grandes colères du Père Duchesne," voorts twee citoyennes, die hem met den vinger nawijzen, rechts een marchand de coco, die een knaap een glaasjen van zijn zoet vocht reikt.

Het geheel is smakeloos en stijf van kompozitie, maar allermerkwaardigst voor het kostuum en de détails.

Nog eene navolging eener gravure van Duplessis-Bertaux naar eene teekening van Swebach-Desfontaines stelt een echt republikeinsch-jakobeinsch feit voor: „Soupers fraternels dans les sections de Paris." De gravure is onbeduidend en stelt een straat in Parijs voor in de nabijheid van het Louvre-paleis. Aan de zijde der huizen zijn tafels geplaatst, waar eene talrijke menigte drinkende en etende fraternizeert. Eene bladzijde uit Florian en Rousseau te midden van al de terechtstellingen!

Prudhomme schreef „Que tous les citoyens se donnent le baiser de paix sans distinction de rang, de richesse ou de talents!" De ware moraal dezer repas civiques was, dat men de afgevaardigden uit de departementen, die in Augustus 1793 te Parijs het Feest der Konstitutie kwamen vieren, overtuigen wilde van de schuld der Girondijnen. Deze heeren gefédéreerden, als zij destijds heetten, kwamen dan ook in hunne departementen terug met den kreet: „A bas les Girondins, vive la Montagne!"

Eene andere houtgravure naar eene teekening van Helman stelt het zonderlinge Feest van de Verbroedering voor op 10 Augustus 1793 ter plaatse, waar eenmaal de Bastille stond. Zoo valt tevens in het oog de illustratie van het republikeinsche huwelijk en der echtscheiding,

met klassieke attributen, naar schilderijen van Senave — eene afbeelding van de zaal, waarin het Tribunal Révolutionnaire zetelde — eene voorstelling van de terechtstelling der koningin Marie Antoinette, zeer grof en onbelangrijk, naar eene teekening van Monnet, eene houtsnêe naar Duplessis-Bertaux, voorstellende: „les Vingt et un Députés de la Gironde sortant du Trubinal Révolutionnaire — en nog eenige kleinere voorstellingen.

Al deze illustratiën verleenen het boek van den ijverigen imperialistischen konservatief een tint van realiteit, van historische waarheid, die het ondanks zekere sympathiën alleszins merkwaardig maken voor de geschiedschrijvers der fransche Omwenteling, die komen zullen.

Doch Dauban heeft nog meer gearbeid.

De ex-keizerlijke bibliothekaris wijdde eene bizondere studie aan het leven en de schriften van madame Roland. Achtereenvolgens gaf hij uit:

Mémoires de madame Roland. Seule édition entièrement conforme au manuscrit autographe transmis en 1858 par un legs à la Bibliothèque impériale; —

Lettres choisies de madame Roland; —

Lettres en partie inédites de madame Roland aux demoiselles Cannet, à Bosc, Servan, Lanthenas, Robespierre; —

Etude sur madame Roland et son temps, suivie des Lettres de madame Roland à Buzot et d'autres documents inédits; —

Mémoires inédits de Péthion et mémoires de Buzot et de Barbaroux.

Deze vijf werken vormen een volledige bibliotheek

over madame Roland — de fiere Egeria der Girondijnen.

Over het Schrikbewind gaf hij nog onlangs (1869) een belangwekkend boek onder den titel:

Paris en 1794 et en 1795. Histoire de la rue, du club, de la famine, composée d'après des documents inédits, particulièrement les rapports de police et les régistres du Comité de Salut Public — par C. A. Dauban. Paris, 1869. (pp. 600)

De onuitgegeven stukken, welke dit laatste boek bevat, zijn het talrijkst en het gewichtigst. De aanstaande geschiedschrijver der fransche omwenteling behoort daaronder kennis te nemen van:

A. Een groot aantal proklamatiën van Hanriot, „commandant-général de la garde nationale" — ijverig voorstander van het driemanschap Couthon-Saint-Just-Robespierre.

De toon is meestal zwetsend, de spelling vol fouten; meestal leest men: „Du courage mes amis, les trônes s'écroulent, les tyrans rentrent dans la poussière, et le saint Etendard de la Liberté planté d'un pole à l'autre sera à jamais l'effroy des Despotes couronnés et le point de ralliement des fondateurs de la république française." (Dec. 1793.)

Elders: „Que nos ennemis bâtissent des maisons et des palais, qu'ils les gardent, peu nous importe, nous autres républicains, nous n'en voulons point, nous ne voulons pour asile qu'une cabanne et pour richesse que des moeurs, des vertus et l'amour de la patrie." (17 Nivôse — 6 Januari, 1794.)

B. Onuitgegeven Brieven:

1. Van Agatha Jolivet, minnares van den ter dood veroordeelden Faverolles, gericht aan Fouquier-Tinville. Zij wil belangrijke mededeelingen doen aan het Tribunal, maar voegt er bij:

„Mais je maits une condition qui ait de passer tous les instants qui raiste avec Faverolles.“

De arme vrouw had misschien weinig te zeggen, maar grijpt het middel aan, om met haren geliefde vereenigd te zijn tot aan den dood.

2. Brief van den Prins Karel van Hessen-Rheinfeld aan Fouquier-Tinville.

Prins Karel van Hessen was een even vurig jakobijn en sanskulot, als de pruisische baron, Anacharsis Clootz. Deze laatste noemde zich „orateur du genre humain, et ennemi personnel de Jesus Christ;“ de eerste getuigde voor het Tribunal tegen Custines en Lückner. Hij werd als verdacht gevangen genomen en ging voort in zijn republikeinschen ijver om koningsgezinden aan te klagen. Hij schreef uit zijne gevangenis den volgenden zonderlingen brief:

„Ce 17 Nivôse, de la maison d'arret du Luxembourg l'an II (20 Januari 1794).

Charles Hesse à Fouquier-Tinville.

„Citoyen, j'ai rempli mon devoir; Gustines, Dietrick, Lückner, n'existent plus; mais il reste encore un de leurs complices et aussi criminel, c'est le traître Wittingoff, commandant en chef de la maison du tyran le 10 Août (cela dit tout).

„Wittingoff doit être à Tours et sa

famille est à Strasbourg, je prouverai tous ses crimes et ses complices.

Adieu, salut et fraternité.

Ton concitoyen

Charles HESSE.

De generaal Wittinghoff had de koninklijke familie hulp en bijstand verleend op den 20 Juni en den 10 Augustus 1792. Karel van Hessen werd door den 9 Thermidor uit zijn kerker verlost, om gedurende het Directoire zijne jakobijnsche beginselen te verkondigen tot op 18 Brumaire. Verbannen door den eersten konsul naar Oléron, later vrijgelaten en in Duitschland teruggekomen, leefde hij uit de liefdegiften van den keurvorst.

3. Van den ter-dood-veroordeelden ambtenaar Durand aan vrouw en kinderen, vol treffenden stervensmoed en teedere genegenheid voor de zijnen.

4. Brief van den Generaal Kellerman aan de leden van het Comité de salut public, uit zijne gevangenis, 6 Ventôse 1794 (24 Februari).

Kellerman, de held van Valmy, was in September 1793 in ongenade gevallen bij de Konventie — daar hij niet genoeg overwinningen had behaald. 't Ging hem geenszins beter, dan de ongelukkige generalen dezer derde Republiek. Bourbaki en Chanzy kunnen zich met zijne geschiedenis stichten. 't Baatte Kellerman luttel of hij eenvoudig en waardig protesteerde in dezen brief:

„Citoyens représentants, c'est un soldat sans tache depuis quarante-trois ans, qui vous demande sa liberté, son sang est toujours prêt à couler pour le salut de la République. Parlez, je marche, et vous trouverez toujours Keller-

man au champ de l'honneur et de la victoire ou la mort."

Kellermann werd vrijgesproken in 1795 en het volgende jaar aangesteld als bevelhebber van het leger der Alpen. Onder het keizerrijk werd hij... senator, maarschalk en hertog van Valmy!

5. Brief van den ex-generaal Santerre aan den burger Châteauneuf, „écrivain de bonne foi." Gedateerd 5 Vendémiaire an X (September 1802).

De korpulente bierbrouwer, ex-kommandant der nationale garde in 1792 en 1796, andwoordt aan een letterkundige, die hem om inlichtingen vraagt over den oorlog in de Vendée. Het blijkt volkomen duidelijk, dat Santerre tot de dantonnisten behoorde, daar hij den dood van Danton, Camille Desmoulins, Lacroix en Westermann betreurt. Zijne heldendaden (!) in de Vendée worden breed door hem uitgemeten. De letterkundige Châteauneuf teekent op den rand van dezen brief aan, dat Santerre van den intendant der civiele lijst 100,000 frs. had ontvangen, om het straatvolk in toom te houden, — dat hij geenszins order gaf om de trom te roeren, toen Lodewijk XVI op het schavot wilde spreken, maar dat dit bevel gegeven was door zeker oud-officier van het hof, Beaufrelut d'Ayat.

Misschien is dit waarheid en strekt het derhalven, om den woeligen koning der brouwers te ontheffen van een historischen smaad — een ding blijft zeker: Santerre redde zich zeer behendig door al de gevaren der omwenteling, ondanks zijne medeplichtigheid aan de Septembermoorden.

6. Brief van Lucile Duplessis aan Camille Desmoulins.

Eene allerbevalligste verschijning, Lucile, de echtge-

noote van den vurigen en geestrijken Camille Desmoulins.

Het proza van Lamartine heeft een stralenkrans van poëzie voor hare nagedachtenis geweven — zij verdiende het om haar liefdevol hart. Lucile had slechts twee passiën — de passie der vrijheid en de passie der liefde. Zij stierf, omdat zij Camille te veel had liefgehad.

Haar leven vlood als eene pastorale voorbij. Voor de zestienjarige zongen reeds de dichters:

„Gentille abeille, insecte habile,
„Butine en paix le long du jour;
„Mais ne touche point à Lucile,
„Cette fleur n'est que pour l'amour.'
„Toi dont le coeur encor sommeille,
„Lucile, pense à ma chanson:
„Sache, qu'amour, comme l'abeille,
„A son miel et son aiguillon."

Het onuitgegeven briefjen, door Dauban in 't licht gegeven, is een minnebrief aan Camille vóór haar huwelijk. Het eindigt met deze allerinnemendste regelen:

— „Tu souffres, dis-tu. Oh! je souffre d'avantage. Ton image est sans cesse présente à ma pensée, elle ne me quitte jamais. Je te cherche des défauts, je les trouve et je les aime. Dis moi donc pourquoi tous ces combats, pourquoi j'aime à en faire un mystère même à ma mère? Je voudrais qu'elle le sut, qu'elle le dévinât, mais je voudrais pas le lui dire."

Lucile had zich tijdens het proces van haar echtgenoot met hartstochtelijke heftigheid beklaagd over de vonnissen van het Tribunal Révolutionaire — zij zoude hare natuur verloochend hebben indien zij haar lot geduldig gedragen hadde. Als hoofdwet van haar leven

huldigde zij: reine liefde. Zij schreef hare geloofsbelijdenis in twee koppletten:

„Veut-on savoir quelle est ma vie? ....
„A quelque historien haineux —
„Si de l'écrire il prend envie,
„Ce sera peu volumineux."

„Et ma science et mon système,
„Et mes projets et mes désirs,
„Mes plus grands faits, mes doux plaisirs,
„Tout ce réduit à ce mot: J'aime."

Lucile werd met Jacqueline, de weduwe van Hébert, met Chaumette en den akteur Grammont in Germinal (April) 1794 geguillotineerd.

7. Brief van Robespierre aan zekeren Aigoin. Gedateerd: „Paris, le 2 Mai, l'an II de la République."

Opmerkelijk is het verschijnsel, dat Robespierre geen gebruik maakt van Rommes republikeinschen almanak. Dit staaft te meer, hoezeer Robespierre van alle sanskulotterij een hevigen afkeer koesterde, hoe hij meer in beginselen, dan in vormen het wezen der Republiek zocht. De brief is van een kalmen, beschaafden toon en bevat niets merkwaardigs, zoo men de volledige afwijking van alle jakobijnsche rhodomontades niet als zeer belangrijk wil beschouwen.

8. Brief van den Generaal Kléber aan den Generaal Delaborde. „Rennes, 14 Floréal (3 Mei) An. II." Met fac simile.

Zeer merkwaardig wegens de fiere taal der beide republikeinsche helden, later in dignitarissen van het keizerrijk herschapen. Kléber diende in de Vendée en vond den slependen gang van zaken ondragelijk voor zijn kloek soldatenhart. Toen hij door het Comité geroepen werd

elders te dienen, richtte hij een hartig woord tot den dapperen Delaborde over den Vendée-oorlog:

„La guerre des chouans est la chose du „monde la plus ridicule. Les braves les „battent à coups de pied et de manche à „balai, les lâches en sont battus, les „faibles égorgés, assasinés. C'est un en„nemi qui a la timidité et la légèrité „du chevreuil et la férocité du tigre; „c'est un serpent, qui se traine d'un re„paire à l'autre et qui s'echappe au mo„ment ou on croit le tenir."

Delaborde schreef op den rand van dezen brief:

„L'amitié d'un grand homme tel que Kléber était pour moi d'un prix inestimable. Sa lettre doit être conservée trés-précieusement par ma famille."

9. Brief van Billaud-Varenne aan den generaal Dumouriez. 23 September 1792.

Overvloeyende van vurige vriendschapsbetuigingen en de verzekering: „Nous anéantirons les aristocrates." Reeds in Mei 1793 waren de hekken verhangen en behoorde Billaud-Varenne tot de hevige vijanden van Dumouriez, daar deze zijn post schandelijk had verlaten.

10. Brieven van Vadier, lid van het Comité de Sureté générale aan Robespierre en aan Fouquier-Tinville.

Vadier, een der onwaardigste leden van het Veiligheids-Comitié in 1792—1794, vroeger raadsheer in het hof van Pamiers, zocht met zijn brief van April 1792 nog zeer de gunst van Robespierre. Laffe vleyerij is de gantsche inhoud. Robespierre wordt genoemd „le

Tribun incorruptible du peuple.“ Daarbij wordt van eene onderafdeeling der Jacobijnen te Pamiers gehandeld, waar men naast Mirabeau en Péthion het portret van Robespierre heeft aan den wand gehangen.

Later werd Vadier persoonlijk tegenstander van den onomkoopbaren tribuun des volks. Hij werkte van gantscher harte mede, om den 9 Thermidor tot stand te doen komen. In alle dingen raadpleegde hij persoonlijk belang. Dit betuigt zijn brief aan Fouquier-Tinville, waarin hij zijn best doet, om vier ingezetenen van Pamiers, zijne vijanden van vroeger, te doen guillotineeren.

Van de vele, nog zeer belangrijke bizonderheden in dit werk meegedeeld, komen vooral in aanmerking de papieren bij Robespierre en Saint-Just na 9 Thermidor gevonden, waaruit geene enkele beschuldiging tegen het Driemanschap kon worden ontleend, zelfs door den zeer anti-republikeinschen Dauban. Alles, wat hij in het midden kan brengen, zijn verwijten van dweperij aan Saint-Just en van advokaten-breedsprakigheid aan Robespierre.

Ten slotte en ten bewijze hoezeer de gestadige zin der Parijzenaren om te lachen, zich ook na 9 Thermidor niet onbetuigd liet, strekken hier de volgende koppletten in Brumaire (November) 1794 uitgegeven onder den titel:

„Conseils aux sans-culottes.“

„Rhabilez-vous, peuple français,
„Ne donnez plus dans les excès,
„De nos faux patriotes,
„Ne croyez plus que d'être nu
„Soit une preuve de vertu:
„Remettez vos culottes.“

„Distinguez donc l'homme de bien
„Du paresseux et du vaurien,
„Et des faux patriotes!

„Peuple honnête et laborieux
„Ne vous déguisez plus en gueux;
„Remettez vos culottes.“

„De l'homme soutenez les droits,
„Mais sans désobéir aux lois,
„Soyez bons patriotes.
„Concitoyens, sans vous fâcher,
„Cachez ce que l'on doit cacher,
„Remettez vos culottes.“

Tot nog toe wezen wij op enkele voortreffelijke geschriften, die een nieuw licht over de geschiedenis der fransche omwenteling hebben verspreid, en minder algemeen worden gelezen, dan de nauwkeurige Thiers, de fantastische Lamartine, de wijsgeerige Michelet, de strenge Louis Blanc, de schilderachtige Carlyle, de uitvoerige Mortimer-Ternaux en de vlijtige Von Sybel.

Mochten wij over meer plaats beschikken, het zou niet onmogelijk zijn op nieuw eene nog veel langer reeks van merkwaardige werken ter sprake te brengen en daaruit nog een grooteren schat van bijna onbekende feiten uit dit merkwaardig tijdvak op den voorgrond te stellen. Thands volge hier slechts een kort overzicht van het meest belangrijke.

Dat duitsche vlijt ook dit historiesch terrein met vrucht zou onderzoeken, staven niet alleen Von Sybel met zijne bekende Revolutions-Geschichte en Schmidt-Weissenfels met zijne voortreffelijke Geschichte der französische Revolutions-Literatur (1789—1795), [1] maar inzonderheid Adolph Schmidt met zijne allergewichtigste studie der fransche archieven.

Het is de verdienste van Schmidt-Weissen-

---

[1] Prag. 1859. I deel, 395 bl.

fels den invloed der drukpers na 1789 in 't licht te hebben gesteld. De literaire werkzaamheid van Siéyès, inzonderheid zijne brochure „Qu'est-ce que le tiers-état", en van Camille Desmoulins in zijn dagblad „Révolutions de France et de Brabant" bij het opkomen der groote beweging in Juni en Oktober 1789 openen zijn verhaal. Daarna wijst Schmidt-Weissenfels op de bekende herleving van het fransche drama onder Joseph Chenier en Talma. Merkwaardiger is zijne schets van de dagbladen, van de gemeene taal eens Marats in den Ami du Peuple, op den voet gevolgd door den latere thermidoriaan Fréron in zijn Orateur du Peuple en door het slijkorgaan van den Père Duchesne. Daarnaast plaatst hij Carra en Mercier met hunne Annales Patriotiques en de zoo merkwaardige Révolutions de Paris, aanvankelijk tot 1790 door den vroeg gestorven Loustalot, een gematigd Jakobijn, geschreven, later door den onbeduidenden, maar vlijtigen drukker Prudhomme voortgezet.

De rustige Mallet du Pan en zijn Moniteur wordt even goed gewaardeerd als de vurige en heftige royalist Suleau en zijn orgaan „Les actes des Apôtres" — in cynisme een waardig tegenhanger van Marat. De werkzaamheid van den ci-devant Markies de Condorcet in het Journal de Paris en later in la Bouche de fer trekt met volle recht de opmerkzaamheid van den grondigen schrijver. Condorcet, wiens bekende wijsgeerige menschenliefde niet belette, dat hij vóor den dood van Lodewijk XVI stemde en wiens wanhopige zelfmoord in den kerker bijna doet vergeten, dat een tijdgenoot hem aldus terecht schetste:

„Jadis mathématicien,
„Marquis, académicien,
„Sous d'Alembert panégyriste,
„Sous Panckouke encyclopédiste,
„Puis, sous Turgot économiste,
„Puis, sous Brienne royaliste,
„Puis, sous Brissot républiciste,
„Puis, du trésor public gardien,
„Puis, citoyen-soldat, puis rien —"

— Condorcet was een der rijkst begaafde geesten van dien tijd, een degelijk denker, wiskundige en staatsekonoom, een dweper met de wijsbegeerte der vrijmetselaren, en vurig geloovend in de volmaakbaarheid van het „genre humain."

Het orgaan la Bouche de fer predikte deze filozofie onder medewerking van Fauchet, een ex-abt, en Bonnereille, die met Anacharsis Cloots de religie van het „genre humain" en het dogma van: Parijs — hoofdstad der waereld verkondigden.

Schmidt-Weissenfels behandelt vervolgens den toenemenden invloed van het drama en de zeer middelmatige stukken van Collot d'Herbois, die vóór 1792 een onbekend tooneelspeler en schrijver was. Onze geschiedschrijver noemt van Collots stukken: „Le préjugé à vaincre" (1790), — „Le magistrat" (1790) — „Louis XII" (1790), dit laatste zelfs eenigszins royalistiesch van toon. Had de stroom der gebeurtenissen dezen onbeduidenden dichter niet naar de Konventie en naar het Comité de Salut Public gebracht, wellicht ware het leven van Madame Elisabeth en van Danton gespaard, en daarbij tevens Robespierre behoed voor de aantijging, dat hij de oorzaak van hun dood is geweest, schoon ons dan tevens de schrale troost ontbreken zoude, van Collot

d'Herbois, den meest gewetenlooze van alle politieke schavuiten, aan een brandewijnroes in ballingschap te Cayenne te zien omkomen.

Ook over de rijke verzameling vlug- en strijdschriften geeft de Duitscher een allesbehalven oppervlakkig verslag. Beginnende met het pleidooi van den ellendigen Philippe Egalité: „Exposé de la conduite de M. le duc d'Orléans dans la Révolution de France, rédigé par lui même," voortgaande met den stoet van diens bezoldigde lofredenaars, waaronder Laclos, de befaamde schrijver van den schaamtaloozen roman: „Les liaisons dangereuses," somt hij al de zonderlinge verschijnselen van de brochuren-letterkunde op, niet het minst de heftige schotschriften tegen de geestelijkheid met obscoene karikaturen.

Voorts staaft hij de armoede van dit tijdvak in dichters. Saint-Lambert en Delille met hunne vervelende didaktiek — waarin de arme Roucher, de dichter van Les Mois hen verre overtreft, en de karakterlooze Fontanes meer lyriesch uitmunt — kunnen evenmin als de hooggeloofde Pindare-Lebrun den poëtischen zin van het revolutionnaire tijdvak staven. Terecht prijst Schmidt-Weissenfels de treurspelen en de satyrische strofen van Marie Joseph Chenier, maar bovenal verwijlt hij met bizonderen lof bij de uitstekende lyriek van den rampzaligen André Chenier.

André Chenier, de voorlooper der romantische school in Frankrijk, durfde de Kordelieren en Jakobijnen bespotten, den lof van Charlotte Corday verkondigen en voor Lodewijk XVI pleiten, daarom klonk zijne stem zoo roerend in de Conciergerie en werd hij in den bloei van leven en talent weggerukt door de valbijl. Geheel anders was het lot van Rouget de

l'Isle, eens de populairste dichter van zijn vaderland, later door Napoleon en de Orleansen met ijver beschermd. Beide André en de dichter der Marseillaise hebben gestaafd, dat de fransche letteren ook in het tijdvak der Omwenteling, te midden van den storm der hartstochten en onder den drang der tragische gebeurtenissen, althands nog enkele luisterrijke triumfen mochten vieren.

Een uitvoerig verslag van den joernalisten-strijd tusschen Jakobijnen en Girondijnen volgt. Wat Brissot en Louvet in de Sentinelle en den Patriote français aanvoerden tegen Marat en den Père Duchesne wordt vrij nauwkeurig te zaâm gevat. Den strijd van Robespierre in zijn journal: „Le Défenseur de la Constitution" en in zijne „Lettres à ses Commettants" wijdt Schmidt-Weissenfels een al te partijdig oordeel. Ook hij heeft zich nog niet losgemaakt van de legendaire voorstelling, waarbij Robespierre als groen van nijd en geel van gal optreedt.

Voor het overige is het boek van Schmidt-Weissenfels een uitmuntend en degelijk werk, 't welk tot beoordeeling van de groote gebeurtenissen der Omwenteling meer heeft bijgedragen, dan lijvige fransche verhalen, zooals Bougeart, de advocaat van Danton en Marat, of een der jongste geschiedschrijvers der Omwenteling: Villiaumé, hebben geleverd.

Geheel hetzefde geldt van de archief-studiën door Professor Adolph Schmidt van Jena in 1867 en 1869 door den druk algemeen gemaakt onder den titel:

„Tableaux de la Révolution française publiés sur les papiers inédits du Départe-

ment et de la Police secrète de Paris. (To-I. 379 p. Leipzig 1867. Tome II. 558 p. 1869.)

De duitsche hoogleeraar heeft in gezelschap van een jong zwitsersch historicus: Jacob Vogel, langen tijd op het ex-keizerlijk archief gearbeid en er afschriften gemaakt van onuitgeven stukken uit het tijdvak der Omwenteling. Meest zijn het de rapporten van de spionnen der politie, van de „commissaires observateurs de l' esprit public" — die ook voor een zeer klein deel door Dauban zijn bekend gemaakt [1]). Toelichtende opmerkingen vergezellen de authentieke stukken.

Een volledig verslag van dezen zeer interessanten arbeid strookt niet met mijn bestek; ik wijs derhalven alleen op het merkwaardigste.

Een der eerste uittreksels van archief-dokumenten betreft het gemeentelijke en departementale bestuur der stad Parijs. Het is voor vreemdelingen bijna onmogelijk iets van de geschiedenis der fransche Omwenteling in 1789, zelfs van de tegenwoordige troebelen der Commune te verstaan, zonder een helder inzicht in de verhouding van de parijsche municipaliteit tot het departement van Parijs en het rijksbestuur. Bij afzonderlijke wet was aanvankelijk het Departement van Parijs in 1790 boven de municipaliteit geplaatst in alles wat algemeene orde en veiligheid betrof. Men had immers aan den Gemeenteraad van Parijs de administratie der politie overgelaten en daarmeê aan dat lichaam eene zeer gevaarlijke macht verleend. De Regeering verwachtte dus bij de invoering der Grondwet van 1791, dat eene reorganizatie van het Departement het evenwicht zou herstellen. De Gemeenteraad — „assemblée

[1]) Professor A. Schmidt beklaagde zich nog onlangs (1874), dat Dauban hem zijne ontdekkingen heeft ontfutseld.

des représentants de la Commune" — bestond in 1790 uit 144 leden, waaruit het kollegie van dagelijksch bestuur — „corps municipal" — van 48 leden was gekozen. Buiten dit getal stonden de Maire (destijds Bailly), de procureur de la Commune en zijne beide substituten.

Den 4 Januari 1791 werd de nieuwe departementale raad van het Departement Parijs georganizeerd, onder den titel van assembleé administrative du département de Paris. Zij bestond uit 36 leden, waaronder La Rochefoucault, Talleyrand, Mirabeau, Danton, en Siéyès. De leden verkozen een kollegie van dagelijksch bestuur — directoire — van 8 leden, waaronder Mirabeau en Siéyès, benevens een voorzitter voor beide vergaderingen (La Rochefoucault) en een procureur-général-syndic (Roederer).

Bij de nieuwe organizatie werd bepaald, dat de Raad van het Departement, zoo wel als de Gemeenteraad, recht had, om de gewapende macht in te roepen bij verstoring der orde, doch dat de Raad van het Departement, als hoogste autoriteit, het recht had de besluiten der Commune te schorsen en in geval van nood tegen haar te beschikken over het leger. Van daar een oorzaak tot onophoudelijke woeling, die in de treurige dagen van 20 Juni en 10 Augustus 1792 met onstuimige kracht los brak en den 31 Mei 1793 met de algeheele viktorie der Commune eindigde.

Niet minder belangrijk zijn de mededeelingen van Adolph Schmidt aangaande de inrichting der politie van Parijs. Het stelsel van verklikkers en „Observateurs" dagteekent van het ancien-regime, toen één Luitenant-Generaal opperhoofd der politie was volgens

koninklijke ordonnantie van 1667. Lodewijk XV amuzeerde zich met de rapporten der observateurs nopens de verschillende graden van immoraliteit zijner geliefde onderdanen. De politie werd op deze wijze eene allersnoodste geweldenarij, ondersteund nog daarenboven door de schending van het brievengeheim en de uitvinding der lettres de cachet. Lodewijk XV gaf meer dan 150,000 dezer laatsten aan zijne ministers, Lodewijk XVI slechts .... 14,000.

Na de bestorming der Bastille (14 Juli 1789) werd het Luitenant-generaalschap van Parijs opgeheven en de politiemacht feitelijk gesteld in handen des volks en wel in de vergaderingen van de 48 sektiën van Parijs. De Assemblée nationale regelde echter het politiewezen bij de wet in 1790 en droeg er de zorg van op aan den Gemeenteraad en aan den departementalen Raad. Er werden 48 kommissarissen van politie aangesteld naar het getal der sektiën. Iedere sektie bekwam het recht voor het vervolg haren eigen kommissaris aan te stellen en daarbij een korps van 16 hulpkommissarissen te voegen.

Na den 10 Augustus 1792 komt er wijziging in dezen staat van zaken. De wettige municipaliteit van Parijs werd door eene révolutionnaire Commune vervangen, die zich alle macht en dus ook de oppermacht over de politie aanmatigde — 't welk thands op de kurieuste wijze wordt nagebootst door de Commune van 1871. De politie komt weder in handen der sektiën en van daar verhuist ze naar de klubs. De nationale garde wordt de gewapende macht van de Commune — de 48 bataljons der 48 sektiën noemen zich „sections armées" en staan onder een enkelen opperbevelhebber (Santerre).

De minister Roland poogde na den 10 Augustus aan dezen verwarden toestand een eind te maken door de op-

richting van een „Bureau d' esprit public“, waardoor hij op den volksgeest wilde werken met geschriften, maar de tegenstand der Commune vernietigde dit plan. Zijn opvolger Garat, teleurgesteld door het gering gezach van de uitvoerende macht binnen Parijs, herstelde de „observateurs“ van het ancien-régime. Zoo kwam eene rijkspolitie tot stand, die vooreerst geheim was en vooral binnen Parijs dienst deed. Voor de departementen had Garat iets dergelijks willen instellen, maar werd hierin verhinderd door den tegenstand der Konventie.

Garat hernieuwde wel het „bureau d'esprit-public“ van Roland, maar, wat deze in 't publiek door nuttige geschriften poogde te bewerken, deed gene door geheime agenten. Zoo was de politie gedurende het Schrikbewind aldus samengesteld, dat ze eerstelijk berustte bij den revolutionnairen Gemeenteraad, dan bij den meer en meer onbeduidenden departementalen Raad en eindelijk bij de bizondere en geheime politie des Ministers van Binnenlandsche zaken.

Reeds meen ik hiermeê volkomen gestaafd te hebben, dat de archief-studiën van prof. Adolph Schmidt nieuw licht verspreid hebben over de geschiedenis dezer allerbelangrijkste periode en zoo ik mij onthoud, om uit den inhoud der geheime-politie-rapporten tal van legendaire feiten van het terrein der geschiedenis te verjagen, het is omdat ik gebrek aan plaats heb. Belangrijk zou het inzonderheid zijn eene studie te maken van den donkersten tijd gedurende de Terreur, toen de Commune zich met het Comité de Salut Public vereenigde tegen de Konventie en hare eerste vrienden, de Hébertisten, opofferde voor de vrienden van Robespierre.

Eene vergelijking met een ander allergewichtigst werk

zou hier dienst kunnen doen. Ik bedoel de monografie van George Avenel over Anacharsis Cloots, l'orateur du Genre Humain. [1]) Zeldzaam is zonderlinger en interessanter boek geschreven. Een geheel nieuw dogma in de republikeinsche geloofsbelijdenis komt daarmeê op den voorgrond: „la doctrine Parisienne-Cosmopolite, pure interprétation des droits de l'Homme.“ De zonderlinge figuur van Anacharsis Cloots, den wijsgeer van Gnadenthal, en den apostel der algemeene, humanitaire republiek, treedt hier eerst in zijne waarachtige gedaante op. Hij groepeert alle vreemdelingen om zich heen, ten einde de waereldrepubliek en den kultus van het „genre humain“ te verkondigen. Zelf een Pruis, trekt hij den hollandschen bankier de Cocq — diens kleinzoon heette Paul de Kock, — den Oostenrijker Junius Frei, den Spanjaard Guzman, den Deen Diederikstein in zijn kring en naar het schavot.

Anarcharsis Cloots was niet maar eenvoudig een geëxalteerd hoofd met belachelijke overdrijving, hij speelt eene allergewichtigste rol in den klub der Kordelieren, in den strijd der Commune tegen de Konventie, en eindelijk in de groep der „enragés“, welke le Père Duchesne aanvoert. Cloots wilde de republiek generalizeeren, de fransche ideeën van '89 over de gantsche waereld prediken. Robespierre vond het voldoende de Republiek te nationalizeeren en werkte derhalven mede, om den Redenaar van 't Menschdom uit den klub de Jakobijnen te verdrijven.

De vriendschap met Chaumette en Hébert was doodelijk voor Anacharsis Cloots. In het proces van

---

[1]) Paris, 1865. 2 Tomes, 414 en 480 pag.

de Hébertisten, 11—24 Maart 1794, geldt eigentlijk niets tegen hem dan dit alleen. Met bizondere plasticiteit schildert George Avenel het einde der Hébertisten.

Op den 4 Germinal an II (24 Maart '94) worden de „charrettes“ naar het plein der Revolutie gezonden. Hébert, Chaumette, Vincent, Ronsin, Momoro, de Cocq en Anacharsis Cloots met nog 12 medeplichtigen worden ter dood geleid.

Eene luid joelende menigte omringt de karren. Hébert stort tranen en zucht: „La République va finir!“ — „Elle est immortelle!“ andwoordt Vincent. Omdat Hébert koopman in kachels en fornuizen was geweest, deed Camille Desmoulins — de Aristofanes der Revolutie — een paar fornuizen voor de karren uit dragen. Hébert gevoelt den wreeden hoon en weent bitter. Het volk joelt: „Ah! il est bougrement en colère, le père Duchesne!“

In de laatste kar staat Anacharsis Cloots. Het volk huilt: „A mort le Prussien! A mort le cidevant! A mort le millionnaire! A mort le mouchard!“ De redenaar van de menschheid glimlachte en poogde te spreken — te vergeefs! Daarna verdiepte hij zich in eigen mijmeringen en sprak luide eenige woorden over de eeuwige stofwisseling der Natuur, waarbij hij wilde inslapen onder de groene zode. Het volk zingt intusschen spotliederen op Hébert:

„Ciel, il etait si patriote!
„Il faisait des discours si beaux!
„Pourquoi siffle-t-il la linotte,
„Le fameux marchand de fourneaux!“

Toen men voorbij de klub der Jakobijnen reed, zei Vincent tot Hébert: — „Hébert, c'est le

moment ou jamais de descendre pour faire une motion!“

Het eerst van allen werd de hollander de Cocq onthalsd, Anacharsis wilde de laatste zijn. Hij zag met groote standvastigheid en onwrikbare overtuiging in zijne wijsbegeerte zijne vrienden sterven. Op zijne beurt trad hij moedig te voorschijn en groette met zijn hoofd, daar zijne handen gebonden waren, het standbeeld der Vrijheid.

Eene ontzettende uitbarsting van geestdrift volgde bij de toeschouwers. Eene der nieuwsbladen van den volgenden dag schreef: — „Les filles publiques et les prêtres refractaires et les agioteurs et muscadins, tous pêle-mêle, bras, têtes, et jambes s’engloutirent, et roulèrent sur le pavé sanglant.“

April, 1871.

FRANSCHE KARIKATUREN.

Terwijl de Pruisen de hoofdstad der beschaving, der café-concerts en der petites créatures bombardeerden, waren er nog voortdurend teekenpennen in de weer, om den politieken hartstocht in spotprenten aan te vuren. Terwijl de mannen der Commune een nieuwen ramp voor het uitgeputte Frankrijk voorbereidden, deden diezelfde teekenpennen dezelfde diensten en had dat vroeger Badinguet en Badinguette gegolden, nu moesten het Thiers, Favre, Jules Simon en Ernest Picard ontgelden. Te midden van de ontzettendste gevaren, den nijpendsten nood, den bittersten tegenspoed bleef het esprit gaulois zich zelven getrouw in deugd en ondeugd.

De fransche karikatuur, uitsluitend politiek van karakter, munt bovendien uit door den kwinkslag van het onderschrift. Somtijds is de teekening los en smaakvol, somtijds slordig en onbehaaglijk. Somtijds zijn het de elegante croquis van Grevin, de woedende farcen van Faustin, somtijds weder de bizarre gedrochten van Cham of de meesterlijke teekeningen van Daumier. Veel van het prestige der fransche waereld en hoofdstad is voor goed verloren gegaan in den jongst verloopen tijd — en gaarne laten we ieder advokaat van een groot

nationaal onheil zich verdiepen in de deugden en qualiteiten der gallo-romaansche bevolking zoo wij maar mogen opmerken, dat bij alle oppervlakkigheid, alle ijdelheid en bedorvenheid dezer fransche natie, de onsterfelijke ader tot schertsen, spotten en beschimpen, van den onschuldigsten humor tot de allerbitterste satyre, immer rijkelijk vloeit en met onverbeterlijke virtuoziteit wordt geopenbaard.

Wat de geest der fransche hoofdstad, gedurende het jongst verloopen schrikbewind der Commune, gedurende het beleg van Parijs door de Pruisen geestigs heeft gewrocht, verschuilt zich menigmaal in de politieke karikaturen. Ik wil er eenige van beschrijven, om reeds bij voorbaat eene geringe bijdrage te leveren tot de gewichtige geschiedenis van dezen zoo tragischen tijd — een geschiedenis misschien weldra door eene beter versneden pen dan de mijne te leveren.

I.

De eerste serie van karikaturen gedurende het beleg door de Pruisen is natuurlijk tegen den begaafden schrijver gericht, die te vergeefs poogde met zijn Vie de César de poorten der fransche akademie te overweldigen. Gade en kroost komen mede niet geheel vrij.

Zoo vinden wij eene bloedroode guillotine met eene roode muts gedekt en het cijfer 1870; het hoofd van de ex-keizerin ligt tusschen de twee stijlen. De gelijkenis is, als immer, voortreffelijk. Op het voorhoofd van het slachtoffer leest men: „Poôvre faâme“ en het onderschrift luidt:

„Je t'ai saisie, j'ai mis l'ecriteau sur ton front,
et maintenant la foule accourt et te bafoue.“

In eene volgende plaat vinden wij eene uitvoerige reproduktie van harten vrouw als speelkaart, aan de eene zijde: Badinguette, eene vervallen karikatuur, aan de andere zijde: La République. Scherper is de voorstelling, die tot opschrift draagt: Partant pour la Syrie. Een kameel trekt in vollen ren naast een varken voort. De kameel stelt de ex-keizerin, het varken den ouden heer van Chislehurst voor. Op den rug van den kameel bevinden zich in eene rij: Generaal Fleury, Pietri, Rouher en Maupas; Fialin, gezegd Persigny, zit op de staart van het dier.

Voor ik verder ga, andwoord ik op eene bedenking, die men wellicht bij bovenstaande regelen mocht geopperd hebben. Ik verwacht namelijk, dat men met edelmoedige ridderlijkheid voor de ex-keizerin, wellicht zelfs voor den dapperen held van Sedan een lans wil breken en ze tegen de sarkasmen van de fransche karikatuur-stift wil in bescherming nemen. Ik zal mij er volstrekt niet tegen verzetten, want bij het vermelden der spotprenten koester ik geenszins het voornemen de inzichten en bedoelingen der teekenaars te verdedigen — ik refereer slechts. Voor het overige zal de geschiedenis uitspraak doen over het tweede keizerrijk en zijne parasieten.

Eene volgende plaat stelt de ex-keizerin voor als l'Abbesse de Lonchamps. In geestelijk gewaad knielt zij voor eene schilderij waarop een kolossale ruiterhelm is afgebeeld. Het onderschrift luidt: „Eugénie d'Espagne, Dame de Montyo, Comtesse de trêsbas, épouse légitime du Haut et puissant dégommé Seigneur Badinguet III, chevalier de plusieurs ordres, voire même d'industrie.“

Eene andere vertoont haar gelaat in den zonderling

verlengden vorm, waarmee zilveren lepels iemands aangezicht verminken, met het opschrift: La Rose impériale. Verschillende vliegen en muggen met de koppen van Grammont, Ollivier, Clément Duvernois, de Failly, Chevreau, de Nieuwerkerque, Paul de Cassagnac, Leboeuf en Hausmann, zwermen om deze roos. Elders ziet men haar in allerijl de Tuileriën ontruimen, terwijl zij hare gitaar, haar diamantschrijn en een misboek mededraagt. Wederom elders knielt zij als „Révérende Eugénie de Montyo", die in boetgewaad een maarschalkslaars aanbidt waarin een waskaars brandt. Aan den wand prijkt het portret van den tweeden December-held.

Op bijna gelijke wijze worden de beide echtelingen voorgesteld. Une querelle dans le ménage vertoont eene worsteling, waarbij de ex-keizerin de brieven van zekere Marguerite Bellanger met eene kaars verbrandt. Als twee straatmuzikanten ziet men ze vervolgens in vrede voortwandelen, terwijl monsieur aan madame vraagt: „Dis donc Génie t'as pas une pièce d' cent sous qu'a pas d'occupation." Verder wordt een drietal geteekend, de broeder van de Morny als een reusachtige stier, de maarschalk Leboeuf met de ex-keizerin op den rug van den stier en het onderschrift:

— „Je vous en prie, ayez un peu de tenue mon cher Leboeuf. — Mille pardons, belle dame! ce n'est pas moi, qui suis le boeuf, c'est lui."

Een kleine knaap met een ruitersabel — Loulou — wordt op een ander plaatjen al krijtende bespot, terwijl hij uitroept: „Moi je veux mon peuple!" Elders rijdt hij „sur son cheval de Saarbrück" met een kogeltjen in de hand — of wordt hij door een eend

vervolgd, met het onderschrift: „Brave comme son papa.“

Onder de familieleden — „affiliation de Badinguet“ komen veel karikaturen voor op la Veuve Demidoff (Mathilde Bonaparte). Meestal is deze dame bezig een koffer te pakken met kostbaarheden; schilderijen staan aan den wand, een kolossaal portret van de Nieuwerkerque — Direkteur van het Louvre-Museum en zeer bevriend met deze weduwe — hangt aan den muur — onderschrift: „O Mathilde, idole de mon âme!“

Niet minder worden de zonderlingste voorstellingen gevonden op Pieter Bonaparte en op Plon-Plon, maar allermeest treft de gramschap der artisten den ex-keizer des vredes. Geene enkele beschimping is hem gespaard, de onoogelijkste, walgelijkste voorwerpen worden in zijne nabijheid gevonden. 't Beduidt nog weinig, dat men twee schalen teekent, waarin ter eene zijde Traupmann en verdere krimineele specialiteiten, waarin ter andere zijde de ex-keizer, die natuurlijk daalt, waar messieurs les assassins rijzen met het onderschrift; „Ici l' on pèse les criminels!“ — nog weinig is het den beschermheer van miss Howard en van den portugees Veyra met het podagrabeen in windselen te vinden en het bijschrift: — „Je faisais des plans comme Trochu, je partais comme Ducrot pour revenir mort ou victorieux, j'avais peur comme Picard, j'ai fait tirer sur le peuple comme le gouvernement provisoire, en somme je ne vois pas pourquoi ces Français m'ont détroné“ — nog weinig is het den ex-keizer als arend met klauwen en een gelen snavel het hoofd van een lijk te zien verslinden met dit vers:

„Monstre affamé de sang et de carnages,
„Depuis vingt ans repu de notre sang;
„Du pilori, c'est en vain que tu rages,
„Nous saurons bien te reduire au néant.“

iets scherper wordt de paskwilleering, als Badinguet de laarzen poest van keizer Wilhelm en men de volgende dialoog leest:

— „Allons, Badinguet, plus vite que ça, tu sais bien qu' on m'attend à Paris.“

— „Oui, mon frère et puissiez vous réussir à me recaler là bas!“ — doch allerscherpst is: la Confession de Badinguet, waarin deze tot den Paus spreekt:

— „Mon père, je m'accuse d'avoir assassiné la république au 2 décembre 1851: d'avoir trahi le serment, que j' avais prêté à mon peuple: d'avoir fait massacrer des milliers d'hommes: d'avoir lachement rendu mon épée, d' avoir vendu la France au roi de Prusse, d'avoir, etc., etc., etc.“

— „Horrible, mon fils!!! pour pénitence vous continuerez à bien boire, bien manger, bien dormir avec l'aide du seigneur!“

Het getal karikaturen op den man van 2 December is legio. In elk bedrijf, voddenraper, saltimbanque, orgeldraayer, slachter, struikroover wordt hij voorgesteld met de woedendste satyre. Eén ding is hierbij op te merken. Of de Franschen recht hebben, den man, die achttien jaren den titel van hun Keizer droeg, te verfoeyen, beslisse de geschiedenis — of zij wel handelen een vorst, die een goed financier was in den kring zijner familie, met verwijtingen te overstelpen, beslisse de geschiede-

nis — doch dat zij, die hem achttien jaren hebben geduld, die voor hem hebben gekropen — op weinige, zeer eervolle uitzonderingen na — die alles ten hemel verhieven, wat door dezen inderdaad meineedigen mond is gesproken, dat zij, nu hij eindelijk valt, geene beschimping te morsig, geen scheldnaam te walgelijk vinden, dat is allerminst hartverheffend en schenkt weinig troost voor de toekomst van deze veelszins ongelukkige natie.

II.

Het onderwerp: „Badinguet" is op duizenderlei wijze gevariëerd. Wel rijken voorraad van haat en verachting had het ongelukkige, gedemoralizeerde Parijs van 1851 tot 1870 bijeengegaard en verkropt, om dus bij tien- en honderdtallen schimpscheuten op den gevallen Lodewijk Napoleon te kunnen losvuren. Eerbied voor gezonken grootheid, voegde men er bij, is onder de beginsellooze fransche natie niet te vinden, maar in dit opzicht hebben de Franschen het scheldwoord „beginselloos" niet verdiend. Het keizerlijke purper kan de misdaad van 2 December en de moedwillige volksslachting van 4 December, de keizerlijke kroon kan het goore moeras, 't welk den naam draagt van het tweede Keizerrijk, niet met zijn goud en juweelen overschitteren. Eens burgemeester altijd burgemeester, 't welk overgezet zijnde beteekent: eens politieke schurk altijd dito, dito.

Onder de sprekende karikaturen op „Badinguet" onderscheid ik nog de volgende. Een varken met een napoleonshoed danst in het slijk van eene achterbuurt, met den naam Rue Tiquetonne aangeduid. Eene

ouderwetsche lantaarn hangt aan koorden over de straat en is genummerd: 2 Decembre. Onderschrift: L'animal de cloaques s'est noyé dans la fange. In een tweede vinden wij „Badinguet“ als hengelaar. Hij heeft beet gehad en haalt eene roode frygische muts op met den uitroep: „Ah! celle-la bar exemple, je la truffe maufaise...!“ Elders ligt hij in een lijkwagen met de aanduiding: „Des Tuileries à la Morgue — intérieur gratis.“ „Badinguet“ heft zich echter een weinig op in zijne kist en roept: „Arrête, arrête! cocher! le temps seulement d'établir ma dynastie!“ — waarop de koetsier, een skelet met een huilebalk, andwoordt: „Non, non! Je te tiens donc enfin cette fois et c'est la bonne.“ Het onderschrift luidt: Le dernier carosse (non volé).“

Eene dergelijke voorstelling toont „Badinguet“ geknield, bij een grafsteen met het opschrift: Napoléon IV, mort-né, terwijl in direkte tegenstelling met deze gedachte, het gezelschap der pseudo-Napoleons op eene andere plaat achter de schermen staat met de vraag: „Peut-on entrer?“ „Badinguet“ draagt eene schotsche muts, de revolver-prins Pierre een knuppel en twee pistolen, Eugénie wordt begeleid door Veuillot en Ollivier beide met den spaanschen priesterhoed van Basilio. Men blijft steeds denken over eene restauratie van dit beminnelijk gezelschap, waarbij ik nog vergat de in Engeland zoo liefelijk ontvangen „Loulou“ te tellen, ditmaal zeer weinig passend zijn pink in een neusgat begravend.

Treffender is eene karikatuur, waar „Badinguet“ geknield wordt geteekend met eene muts op 't hoofd, zooalweleer de kinderen tot straf op bewaarscholen droegen.

Twee groote ezelsooren stijgen uit de muts opwaart en tusschen deze papieren ornamenten rust „Prins Loulou“ op de spits van een duitsehen Pickelhaube, mede te voorschijn tredend uit de strafmuts. De bestrafte scholier heeft een adelaar, als lakei gekleed, in zijn gevolg — op zijn voorhoofd branden de letters van Sedan. Het onderschrift — vervaardigd tijdens het beleg door de Pruisen — luidt: „Mes chers petits Parisiens, il est vrai que je vous ai mis dans le pétrin, mais à tout péché miséricorde. Votre république ne peut pas durer longtemps: on vous l'escamotera à votre barbe et vous payerez encore les pots cassés. Il est écrit que vous serez toujours les dindons de la farce, donc, autant que j'en profite qu'un autre. Laissez-moi revenir parmi vous et je vous promets de devenir le modèle des souverains. Si vous ne voulez plus de moi, je suis bon enfant, je reste dans les coulisses du pouvoir, je fais sevrer mon petit Louis et vous le colle immédiatement à ma place. Quant à vos demélés avec l'ami Guillaume, reposez vous sur moi et je me charge de tout arranger.“

Vele paskwillen op „Badinguet“ in verband met den duitschen keizer bieden niet veel stichtelijker tooneelen aan. Met bloedenden neus ligt „Badinguet“ op 't ijs — — keizer Wilhelm poogt hem op te richten, maar verklaart in 't onderschrift: „Décidément on ne le relèvera pas....“ Elders biedt de Decemberman zijn sabel aan den keizer met de woorden „Voici

le sabre de mon oncle! Tu peux le mettre à ton côté!“ Zouteloozer nog is de voorstelling van „Badinguet“ geknield voor keizerin Augusta, die een Pickelhaube draagt met het devies: Fromage extra fin, terwijl de keizer met eene turksche sabel het gezelschap komt verrassen. Op deze wijze hebben de karikaturisten zich overvloedig vermaakt. Eugénie met den rok van Ollivier, terwijl deze zich haastig uit de voeten maakt en het onderschrift: „Le nouveau Joseph et la nouvelle Potiphar“ komt in velerlei variatiën voor.

Ollivier wordt niet het minst aangevallen. Onder het opschrift: „La Cour de Wilhelm'shoë“ ziet men hem met bril en portefeuille buigen voor „Badinguet“, die in een uiterst gemakkelijken stoel zit. Zij houden de volgende dialoog: — „J'espère que votre Majesté me conservera mes appointements?“ — „Voyons, Ollivier, la guerre t'a assez rapporté.“ — „Et toi donc, gros farceur!“ Nog scherper is het portret, 't welk onder den titel: Pilori-Phrénologie van Ollivier in de bekende kollektie is verschenen. Zijn naam luidt: Ollivier-Iscariote, op zijn voorhoofd staat: Apostat, Rénégat, Liberticide, Judas, Il vendit la République pour un peu d'or. — Zijne oogen zijn met een rood masker bedekt, waaronder men leest: Jérusalem et Tuileries, masque Policier — op zijn neus prijken de qualifikatiën: Lacheté, Bassesse, Hypocrisie, Impuissance — op zijn onderlip leest men Matérialisme, op zijn kin Abjection. Nog volgt een vers:

„Charnel, ambitieux, pétri de haine sombre,
„Il vendit la vertu, trahit la Liberté....
„Judas d'un pouvoir vil, pantin de la fierté....
„Sur l'honneur de la France il a jeté de l'ombre!!!"

Geheel in den zelfden trant is de frenologische schavotteering van Bazaine — die zoo goed als Ollivier ondervindt, dat de fransche volksgunst in tijden van tegenspoed een kranke toeverlaat vormt. Met gloeyende letters brandt Metz op zijn voorhoofd — zijn neus draagt het opschrift: L'or est le prix de la Honte, zijn oor prijkt met de woorden: Entend le bruit de l'or: enz. Als puntdicht leest men onder zijn portret:

„Rampant devant le maitre et dressé comme un chien...
„Laquais, il a servi.... La France délivrée,
„Il a trahi le peuple et sali sa livrée....!
„On le crut un héros — malheur il n'était rien!!!"

Sommige dezer portretten zijn van zoo vinnig en smakeloos venijn, gelijk b. v. de beeldtenis van Rouher, dat ze de maat der satyre ten eenemale overschrijden. Beter is het puntdicht op den schitterenden staatsman Leboeuf:

„Cinq fois prets" disait-il; cet amant de la truffe,
„Elève d'Escobard autant que de Tartuffe:
„Cinq fois prets!!!... Sais tu bien, o superbe Leboeuf!
„Que la France te doit sa honte dans son oeuf???

Dat prins Pieter er slecht afkomt, is te denken. Zijn knevelbaard eindigt in revolverloopen, het bloed van Victor Noir droppelt op zijn voorhoofd. Voor de gewone holheid der fransche opvatting komt wederom het feit getuigen, dat men als scheldwoord naast: Cruauté, Avidité, Bestialité ook den term Matérialisme gebruikt. Ik denk niet, dat de revolverprins zich ooit met wijsgeerige vraagstukken heeft bezig gehouden. Zijn vonnis luidt:

„Manger, violer, tuer... en trois mots: Voilà l'homme:
„Meurtrier par état — ogre par sentiment!!!!
„Rochefort réveilla l'assassin de son somme...
„Et Victor Noir, martyr, s'appelle.... châtiment!!!!

Les Châtiments van Victor Hugo worden natuurlijk ook met Badinguet in verband gebracht door de karikaturisten. Faustin teekent den verontwaardigden bard met eene roode reuzenpen en een deel zijner poezie, terwijl hij „Napoleon le Petit“ met een reusachtigen kogel aan het been ter aarde heeft geworpen.

Onderschrift:

„Va, bandit! le boulet que dans des temps stoïques
„Le grand soldat, sur qui ton opprobre s'assied,
„Mettait dans les canons de ses maïns héroïques,
„Tu le traines à ton pied!“

Al deze teekeningen zijn meest onder den indruk van de omwenteling op 4 September 1870 ontworpen. Tot de allereersten, nog onvermeld geblevenen, behoort de voorstelling van het gantsche ex-keizerlijke hof, zes en twintig koppen, sprekend van gelijkenis, als een hoop vuilnis te zaam geveegd door een rooden bezem, waarop de datum van 4 September 1870. Op den muur, langs welken deze vuilnis wordt weggevaagd, leest men: „Il est défendu de déposer des immondices le long de ce mur.“ Elders poogt de teekenaar een tragischen indruk te maken onder het opschrift: „La Vision de l'Infame.“ Louis Napoleon bevindt zich aan boord van een tuchtschip te Toulon in het gewaad van een galeiboef: een doode adelaar ligt aan zijne voeten, in den helderen manenschijn verrijst de gestalte van den ouden keizer — het onderschrift luidt: „O Toulon! c'est par toi que les oncles commencent, et que finissent les neveux!“

Nog eene toespeling op den ouden keizer wordt gevonden bij de voorstelling van „Badinguet“ als orgeldraayer, 't welk tot motto voert: „Je ne désire pas que mes cendres reposent sur les bords de la Seine, au milieu de ce peuple Français, que j'ai tant floué.“ (Napoléon 1 corrigé par son neveu.)

III.

Terwijl de teekenpen in de eerste vreugde na de verlossing van „Badinguet“, ondanks de ramp van Sedan, aldus uitspatte, dreigde nauwelijks het beleg van Parijs door de Duitschers, of de satyre keerde zich toen tegen het Goevernement der Nationale Verdediging en zijn voorzitter Generaal Trochu. Noch de ernst der tijden, noch de nood des vaderlands, noch de schrikwekkende Nemesis, die Frankrijk tuchtigde ten bloede, kon den grijnslach doen verstommen van het karikatuurlievend Parijs.

Allermeest werd Trochu aangevallen — want hij was het hoofd der regeering en eene regeering dient in Frankrijk bizonder om aangevallen te worden.

Het bekende plan van Trochu wordt op velerlei wijze aangevallen. Den generaal — die natuurlijk als een verrader werd verdacht gemaakt, omdat de uitvallen van Chatillon, Montretout, le Bourget en Avron mislukten — den generaal Trochu knielend voor te stellen, terwijl hij de sleutels van Parijs den duitschen keizer aanbiedt met het onderschrift: Le Plan Trochu, kan als eene alledaagsche hatelijkheid gelden. Iets scherper is eene charge: Trochu in een hazenvel, met een vrijgeleide van Bismarck, waaronder dit puntdicht:

„Pour sortir chaque matin
„Cet homme (un fameux Lapin)
„Chaque soir avait la fièvre,
„C'est la maladie du Lièvre."

Trochu als tuinslak, als geestelijke — wegens den religieuzen toon zijner proklamatiën — met het onderschrift: l'Abbé Trochu; als advokaat geknield voor Gambetta, die in den uniform van een republikeinsch generaal prijkt met het motto: „Un petit advocat et un grand général!" waarbij de rederijkersbekwaamheden van den generaal bespot worden — als pasteibakker: le fournisseur de S. M. Guillaume, met een korf gebakjens, die nabootsingen van Avron, Montretout, Le Bourget in zoetigheid voorstellen — dit alles is van het meest gewone kaliber.

Onder zijn frenologiesch portret, met tal van scheldwoorden overdekt, leest men:

„Sedan, Metz, puis... Paris! de la trahison noire
Sont trois point lumineux, dont parlera l'histoire,
Trochu visa l'Idée à l'heure du danger
Et mit la République aux pieds de l'étranger..."

Eene zeer grove plaat stelt Trochu met eene slaapmuts en het kapitulatie-traktaat van Parijs voor, terwijl „Badinguet" hem de hand drukt en de kapitulatie van Sedan vertoont. Keizer Wilhelm heeft hunne handen in elkaar gelegd en roept uit: „Gré mille terteifle! N'ayez donc pas peur de vous salir et serrez vous la main mes bons amis!"

Elders staat Trochu op de pooten van een dog, gehuld in een armzalig galarokjen, terwijl hij aan den voet eener reusachtige buste van den eersten Napoleon uit ijverzucht schijnt te huilen. De teekening is getiteld: Jadis et aujourdhui! en biedt het volgende vers aan;

„Il battait l'avant-garde, il culbutait le centre;
„Dans la pluie et la neige et de l'eau jusque au ventre,
„Il allait! en avant!
„Trochu offre la paix, Trochu ouvre ses portes,
„Et nos armées, roulant comme des feuilles mortes
„Se dispersent au vent!"

Waar het er op aankomt, onvermogen en dwaasheid, zij het ook ten onrechte te tuchtigen in een enkelen, bizonderen persoon, zijn de fransche paskwillisten ijverig genoeg en daarom hebben zij hun geheel leger en al hunne groote generalen nooit beter geridikulizeerd, dan toen zij Von Moltke teekenden: Trochu met een papieren steekjen op 't hoofd bij de ooren omhoog trekkend, terwijl de uitmuntende duitsche veldheer naar een opschrift: „Ecole de Saint-Cyr" wijst, vriendelijk vermanend: „Allons va à l'Ecole, petit, tu en as besoin."

Een echten franschen kwinkslag lezen wij onder eene voorstelling: „Hors Paris" getiteld, waar twee boeren elkaar een snuifjen aanbieden. De een zegt: „Comment donc qui s'fait, père Guillotqu'j'entendions toujou parlai du PLAN TROCHU et que je n' voyons rien sorti?" De ander andwoordt: „Dam m' est avis qu' son plan est comme un plan d' z' asperges et qui l'y faut trois ans pou muri."

Overbodig is het aan te teekenen, dat Trochu bij herhaling als polichinel wordt gehekeld, steeds met een bidsnoer en een rozenkrans, dat hij op eene andere plaat der fransche Republiek de hand kust en daarbij tevens heimelijk keizer Wilhelms handdruk aanvaardt, met het onderschrift: Le Baiser de Judas — na de kapitulatie worden de aanvallen scherper en bitterder. Een der eenvoudigste en treffendste draagt tot opschrift: „Pro-

mettre et tenir font deux.“ Men ziet de koppen van Trochu, Favre en Ducrot met spijkers aan den wand bevestigd, terwijl zij ieder een afzonderlijk strafbord dragen. Bij Trochu leest men: „Le gouverneur de Paris ne capitulera pas!“ Bij Favre: „Ni un pouce de notre territoire, ni une pierre de nos forteresses!“ bij Ducrot: „Mort ou victorieux! Elders brengen de generalen Trochu, Aurelles de Paladines en Vinoy elk een soldaat aan. Trochu vraagt: „Combien as tu rallié de troupes, Paladines?“ — Deze andwoordt: „J'amène un Garde Champêtre!“ Trochu: „Et moi un suisse d'Eglise!“ Vinoy: „Moi je tiens le Pompier de Nanterre!“ En Choeur: „Ca va bien, ça va bien, nous finirons par mettre Paris à la raison.“ Dit gewrocht dagteekent reeds uit den tijd der Commune. Zoo ook een ander, waarbij Trochu in de vergadering te Versailles het woord verlangt, terwijl Gambetta op de tribune peroreert, met het onderschrift: „Pas ici, Général, votre place est à la barre de l'assemblée. Eindelijk ziet men Trochu tijdens de belegering door de fransche troepen Thiers naderen met een geschrift getiteld: Plan Conservé, 2me Edition revue et corrigée. Zij houden de volgende dialoog: „Donnez moi le commandement de l'armèe, j'ai conçu un plan infaillible pour prendre Paris en 20 minutes.“ Thiers andwoordt ondeugend glimlachend: „Franchement, général, j'aimerais autant voir les Parisiens se servir de votre plan pour se défendre, nous serions plus certains du succes.“

En dit alles tegenover een man van achtenswaardig karak-

ter, die, in de ongehoordste en zeldzaamste zwarigheden gewikkeld, den moed had zich aan 't hoofd van een wanhopigen staat van zaken te stellen, mocht het hem ook aan beleid en talent ontbroken hebben, om zich met roem door al deze moeilijkheden heen te redden. Punch paskwilleert zijne groote staatsmannen, zelfs koningin Victoria komt niet vrij, maar daar is een vroolijke, niemand beleedigende humor in al deze schetsen — in onze fransche karikaturen daarentegen is geen sprake van rustige zelfpersiflage — het is alles bitterheid en woede zonder overleg en rede, als van een vertoornden kalkoenschen haan, die plotseling een lap rood katoen in 't oog heeft gekregen.

IV.

Naast Trochu komt Favre.

De woorden en daden van den hartstochtelijken, welsprekenden patriot, die Vorst Bismarck hoogachting wist in te boezemen, schonken maar al te zeer stof aan de spotters. Het gezegde: Geen steen onzer vestingen, geen duim breed gronds! en de tranen van Ferrières zijn op allerlei wijze geëxploiteerd.

Allereerst komen portretten.

Jules Favre op de tribune, ter zijde waarvan weder: „Ni un pouce de notre territoire..... ni une pierre de nos forteresses!“ — maar daaronder: Plutôt tout? en een randschrift: „Trop de belles paroles pour de si tristes actions.“

Een andere Jules Favre in rooden mantel zet den voet op eene spin met den kop van Bismarck — op een bordjen: Ferrières.

Een derde, met het opschrift: Le Faussaire," vertoont een Jules Favre in den blauwen kiel van een vagebond met de regels van Victor Hugo:

„Honneur, devoir criaient à cet homme: Debout!
„Dresse toi, foudre en main, sur ta chaise curule!
„Il plongea dans l'égout."

Een volgende Jules Favre zit in romeinsche toga op de Roche Tarpéienne — nog een ander, gehuld in grauwe monnikspij, vergiet stroomen tranen op de „route de Versailles" waaronder men leest: le Révérend Père Jules Favre.

Elders vinden wij hem met zijn „mouchoir de Ferrières," in de eene en zijn: „serviette de Versailles" in de anders hand boven een vat, waarin zijne tranen leken; – de inhoud van welk vat wordt aangeduid met: „La grande colère du père... Jules Favre."

Favres frenologiesch portret levert behalven de gewone schimpscheuten nog de beschuldiging van gastronomie en jezuïtisme, waarlijk zeer geringe bezwaren, als men de beschuldigingen tegen andere staatslieden door de parijsche teekenaars heeft vernomen.

Jules Favre had gezegd: „Il faut dompter Paris!" en aanstonds was eene teekening gereed: Une Séance à la Chambre, waarbij Favre op de tribune, Thiers boven op de bank van het Pouvoir Exécutif met de handen ten hemel en een „Huissier" met een brandspuitslang werden vertoond. Onderschrift:

Favre: — „Il faut dompter Paris,.... il faut châtier Paris!"

Thiers: — „Nom d'une Réaction! Huissier, vite une douche d'eau fraiche au citoyen Favre."

Van daar ook de woede van sommige teekenaars, die Favre als den moordenaar der Republiek voorstellen, gereed, om de levende allegorie van het Gemeenebest, eene jonge vrouw met frygische muts in eene doodkist te spijkeren en deze woorden: „Si on les écoutait ces S....atanées Républiques, ça ne serait jamais mort."

Eene variatie op ditzelfde thema toont Favre als kozak te paard, terwijl hij dezelfde jonge vrouw naast zich in 't zadel plaatst met het onderschrift: „Un cosaque ravissant." Nogmaals vinden wij hem in russischen uniform met de bajonnet van een chassepot eene vrouw, die de stedekroon van Parijs draagt, door de naakte borst stekende en deze woorden, uit de Antony van Dumas: „Elle me résistaît, je l'ai assassinée."

Het onderhoud van Favre en Bismarck wordt dikwijls geparodiëerd. In een van deze prenten ligt Favre op de knieën voor Bismarck en smeekt:: — „Excellence, notre destinée est entre vos mains, bombardez Paris et nous sommes sauvés!" — waarop Bismarck andwoordt: „Impossible mon vieux, tire toi de là comme tu le pourras." Zouteloozer nog is de teekening van Favre, die het gantsche vertrek onder water heeft gehuild, terwijl Bicmarck hem met een hengel opvischt en weinig hooger stijgt de plaat, waarop Favre, Vinoy, Picard de hand drukken van „Badinguet", terwijl eene allegorische figuur, la Presse Républicaine gemuilband en gekne-

veld aan hunne voeten ligt. De man, die onlangs (15 Augustus 1871) zooveel treffende blijken van deelneming op zijn feestdag ontving van gekroonde en ongekroonde hoofden, de oudachtige heer van Chislehurst voert hierbij het woord: — „Permettez-moi, messieurs, de vous féliciter, d'honneur je n'eusse pas mieux fait!"

V.

Dat het hoofd van het uitvoerend bewind, dat Thiers zou gespaard blijven, zal niemand verwachten.

Het belangrijkste scheldwoord op zijn frenologiesch portret is: Ruralité en het bijschrift durft niet verder gaan, dan tot het verwijt:

„Ce vieillard frétillant, grand diseur de finesses,
„Fut chargé de tâter les cours et les altesses,
„Pour savoir si la France avait ou non le droit
„D'être un Peuple majeur, qui pense, agit et croit?"

Zekere gematigdheid tegenover den ouden staatsman schijnt ook de teekenstift van andere karikaturisten in bedwang te hebben gehouden, zijne veronderstelde geheime neiging tot het Orléanisme wordt veelszins, schoon minder brutaal bespot. In dien geest vind ik verschillende portretten van Thiers.

Thiers als menestreel met een gitaar, aanheffend:

„O Richard, ô mon Roi! L'univers t'abandonne,
„Sur la terre, il n'est que moi, que s'intéresse à ta personne."

Thiers met den regenscherm van Louis Philippe en een peer in den hand met het bekende portret, als Projet

de monument destiné à remplacer la colonne Vendôme; — Thiers als oude-kleeren-jood met eene frygische muts in de eene, en een napoleonshoed in de andere hand, met een keizerlijken mantel en een koninklijken dito en het onderschrift: „Manteau Impérial, manteau Royal, Bonnet Phrigien (sic) et vieux Chapeau (sic) à vendre — Eh! Eh: avec lequel me saluera t'-on...“ — dit alles schijnt vrij onbeduidende kortswijl.

Intusschen begint men al stil wat heftiger te worden. Een houten paard op rollen, 't welk Aumale, Joinville, Montpensier en den graaf van Parijs torscht, wordt door Thiers naar Parijs voortgetrokken terwijl daarbij is geschreven: „Les quatre fils Aymon — nouveau jouet pour l'année 1871. La joie des enfants, la tranquilité des parents.“

Geheel denzelfden geest ademt eene andere plaat, waar hetzelfde viertal Thiers op een draagbaar rondleidt in triumf — „le triomphe du nouveau Washington.“ Elders brengt Thiers — half haan, half garçon de café — een schotel met eene gekroonde peer, luid roepende: „Messieurs les Républicains, vous êtes servis!!

In een keuken, waar eene sauspan van 1848 naast eene dito van 1830 hangt, vinden wij Thiers, als „Chef de cuisine Bordelaise,“ terwijl uit eene gekroonde braadpan een damp weggalmt met het woord: „République.“ Onderschrift: „Oh! ça demande à être bien assaisonné — pourvu que je ne gâte pas la sauce.“

Zeer grotesk vinden wij Thiers als minne in een vertrek vol peren, met een perenportret aan den wand, terwijl de graaf van Parijs door de glimlachende minne-

moeder gezoogd wordt en de hertog van Aumale, ontevreden, luid huilende de handen in de oogen drukt. Zoo vinden we in denzelfden trant Thiers als akrobaat, terwijl hij den graaf van Parijs op een hoogen staak doet balanceeren voor de Tuileriën — die toen nog bestonden — bedreigt door eene allegorische figuur: „la République sociale“ met een rood vaandel, die een blazoen met leliën vertrapt. De kleine akrobaat roept vol angst: „Tien-toi bien, ou je n'en reponds plus.“

Eene andere akrobaten-karikatuur, getiteld: „La Pyramide“, brengt ons Thiers met vijf prinsen uit het huis van Orléans boven op elkander gestapeld, terwijl aan den horizont de zon der Commune rijst. De dagteekening is van Maart 1871 — het onderschrift luidt: „Attention, mes enfants, gardez-bien l'équilibre, car je crois que la Commune de Paris va nous jouer un mauvais tour.“

Iets dergelijks vertoont eene charge op Aumale en den graaf van Parijs, te zaâm op een houten paard, getrokken door l'Exécutif (Thiers) en gevolgd door de nationale vergadering, terwijl de Commune van verre „un pied de nez“ maakt. Weinig beduidend is eene verwante voorstelling: twee vleermuizen met de koppen van Thiers en den graaf van Parijs omfladderen het beeld van de roode Republiek, dat een zwaard gereed houdt en de verzuchting slaakt: „Fuyez! traitres... Epargnez le sang!...“ Scherper en boosaardiger is daarentegen de teekening, waarin de graaf van Parijs aan Thiers op een kussen een dolk aanbiedt met dezen dialoog:

Le Comte de Paris. — „Voici le poignard. Il n'y a plus qu'à faire le coup.“

Thiers. — „Combien qu' tu donnes?"

Uit het — zoo sterk aangevallen — Orléanisme van Thiers volgde, naar de polemiek der parijsche kommunalistische teekenaars, zijn geheim voornemen, om de Republiek te dooden. Ondanks al hetgeen door dezen grijsaard voor het benarde vaderland is tot stand gebracht — ondanks zijn opmerkelijken ijver en onvermoeide werkzaamheid, trots zijne vrijwillige, plechtige geloften, zal hij de Republiek verraden — zoo iets werd in Maart van 1871 als een onafwijsbaar feit voorgedragen.

Nog vinden wij Thiers in het kostuum van Blauwbaard met eene reusachtige turksche sabel, het lijk der Republiek van 1870 ligt aan zijne voeten, in eene openstaande kast hangt het lijk der vorige Republiek van 1848. Als aap — „le vieux singe savant" — treffen wij hem elders aan op de tribune, terwijl hij suikerwater drinkt en tot de vergadering zegt: „Mes bons messieurs, je vous affirme, que je suis Républicain et que j'adore votre vile multitude." Aan zijn staart draagt de looze aap echter de koningskroon van Frankrijk, terwijl een wolf op den achtergrond den gallischen haan dreigt te verscheuren. Onderschrift: „Va-t'il être plumé ce pauvre coq gaulois!"

Thiers als beul met eene bebloede bijl, in plaats van „l'Exécutif" thands „l'Exécuteur — Thiers als kindermeid: „la Nourrice de la Rue Saint-Georges," met eene roodgemutste zuigeling, „née 4—7tembre 1870," welke hij uit eene flesch met het opschrift: „Acide prussique" doet drinken en het motto: „L'enfant était pourtant née viable" — zijn aanvallen zonder eenige belangrijke verspilling van vernuft.

Aardiger gevonden is eene teekening van Thiers als schoenlapper met het uithangbord: „Thiers, rétameur, restaurateur, place les prétendants sans ouvrage, change leurs vieilles bottes contre des neuves au plus juste prix.“ Over zijne onderdeur blikt eene aardige deerne met eene roode frygische muts. Zij wacht op een kleinen rooden schoen, welken de schalk glimlachende lapper onder handen heeft, terwijl hij ter zijde fluistert: „J'vais lui arranger cela qu'elle ne puisse plus marcher.“

Reeds bij het sluiten van den vrede had men Thiers dansende op eene tafel voorgesteld, terwijl het vredestraktaat door hem met voeten wordt getreden. Op deze tafel bevindt zich eene flesch met het etiket: „Elixir de douleur sincère selon la formule“. Hij is al dansend bezig eene andere flesch te ledigen. Onder dit portret vindt men een Chanson sur table: (air connu.)

„La paix est faite
„Ma foi..... tampis! (sic)
„Rien ne m'arrête
„Quand je suis gris.“ (bis)

Zeer opmerkelijk is op deze plaat de terminologie in het vredestraktaat: „entre la France et la Prusse“. Men schijnt het te Parijs nog maar zeer slecht te begrijpen, dat men niet met Pruisen, maar met Duitschland oorlog heeft gevoerd. Het denkbeeld, dat een groot volk, hoe ook verdeeld, als éen man opstaat, wanneer het laaghartig wordt aangerand, het begrip, dat ook andere volken dan het fransche, edelmoedig en fier kunnen zijn, wil er bij de grrrande

nation, vooral aan de Seine, niet gemakkelijk in.

Het sluiten van den vrede — de verstandigste daad, welke de fransche natie verrichtte, sints 4 September 1870 — strekt meermalen, om Thiers te bespotten. Een paskwillenvriend plaatste hem op een altaar — „autel de la paix à tout prix" — waar hij een hoop wild, eenden, visch en groenten bestijgt en zijn voet plaatst op een „jambon royal", geflankeerd door konserven en champanje. Thiers draagt het kostuum van een „cuisinier" en houdt eene geschrevene redevoering in de hand met de woorden: „Messieurs! La paix honorable.." Bijna de geheele vergadering ligt aan de voeten van dit altaar, op de ruggen der leden leest men: „Oui, Thiers." Tot opschrift dient: „Thiers I, Roi des Capitulards."

Uit den eersten strijd met de Commune, toen de kanonnen op de Buttes Montmartre te vergeefs door het wettig gezach werden teruggevorderd, dagteekent eene serie van drie karikaturen onder den titel, Thiers le Dompteur!!! De eerste geeft een leeuw te zien met den kepi der nationale garde bij de kanonnen van Montmartre, terzijde staat Thiers in tricot, met de linkerhand eene proklamatie aan de bevolking van Parijs verbergend, in de rechter een rijzweep, waarop: „Force armée" te lezen staat. De volgende dialoog drukt de situatie uit:

Le Dompteur: — „Pour museler la bête, il faut lui rogner les griffes, celle-ci en a déjà de bien longues... mais bah, affaire de métier... et puis, je ne suis pas Dompteur comme les autres... moi!... Allons!"

Le Lion: — „Mon vieux, tu peux essayer, je suis prêt!"

De tweede karikatuur toont het verloop van den strijd. De leeuw is verrezen, de kanonnen zijn dreigend gericht, de rijzweep ontvalt Thiers, die met bebloed hoofd onder de klauwen van den leeuw dreigt te bezwijken. Tweede dialoog.

Le Dompteur: (criant) — „Au secours! à moi Jules Favre! il m'a enlevé ma cravache... ma force, mon arme, notre espoir à tous, à moi Picard! Ferry! Trochu! Ducrot, Vinoy, Paladines, Valentin, — à moi mes braves! à moi Guillaume, Bismarck, Philippe II, l'Assemblée Nationale! ou nous sommes perdus!"

Le Lion. — „Vous l'avez voulu!"

De derde plaat toont den leeuw overwinnaar en Thiers met bebloeden kop afdeinzend — het onderschrift is volkomen onbeteekenend en, na de nederlaag der oproerlingen, zouteloos.

Gering is de pointe van eene voorstelling, waarbij Thiers het voetstuk van een standbeeld der Republiek van 4 September ondermijnt met het motto: „Vox populi, vox... demolie" — wat vinniger de charge van Thiers, als zwarte aap, met een Pickelhaube, terwijl hij een paar pruisische laarzen poogt aan te trekken met het bijschrift; „Un vieux singe qui veut contrefaire son maître" — zoo bitter mogelijk is het denkbeeld, Thiers als goochelaar te geven, bezig voor eene kermistent — waar 18 Brumaire en 2 December, Mazas, en Cayenne uithangen — het beeld der Republiek met eene doos: „Vote des ruraux" weg te knoeyen. De escamoteur spreekt tot het publiek: „Oui messieurs, pour escamoter la République ce n'est pas plus difficile que ça... il

faut voyager, capituler, faire voter les ruraux et... le tour est fait."

Te vergeefs heeft men in den Commune-tijd "un nouveau coup de balai" voorgesteld, waarbij een roode bezem Thiers, Vinoy, Favre, Trochu, Picard, Ferry en Glais Bizoin opruimt — te vergeefs een pilori, waaraan Thiers, Jules Favre en Ernest Picard zijn gebonden, de handen achter den rug en daaronder de regels van Victor Hugo:

„Ah, vous finirez bien par hurler misérables!
„Encore tout haletans de vos crimes exécrables,
„Dans vos triomphes abjects, si lugubres et si prompts,
„Je vous saisis. Je mets l'écriteau sur vos fronts."

— te vergeefs heeft men den keizer Wilhelm geteekend, Thiers bij den kraag omhoog heffend, terwijl deze een kanon poogt af te vuren, te vergeefs het laffe bijschrift saamgesteld: „Ah ça, mauvais F........, as tu bientôt fini sur mes brisées et de vouloir m'éclipser" — Thiers heeft over de muiters ten volle getriumfeerd — of hij het nog heel lang met de vergadering van „ruraux" uithoudt, zal alleen kunnen beslist worden door hem, die de diepten der kwâjongensnatuur en de ondiepten der ijdelheid dezer hoogvereerde gedeputeerden kan peilen.

VI.

Nog andere personen, 't zij uit de Regeering der Nationale Verdediging van 4 September, 't zij uit de Nationale Vergadering van Bordeaux of Versailles strekken tot stof voor de politieke karikaturisten.

Met eenige voldoening mag men opmerken, dat zelfs bij de teekenaars, die niet ver stonden van de Commune, geen enkel blijk van sympathie gegeven wordt aan den Wandalenhoop, wier gruwelen de volksbewegingen van 1789, 1792—1795 als zeer onschuldige en gematigde oploopen doen voorkomen. Vooreerst heeft men eene teekening gewijd aan den vermoorden, grijzen generaal Clement Thomas.

Uit een grafsteen, met het opschrift „A Clement Thomas la République" rijst de schim van den vermoorden generaal. Eene allegorische figuur, de Republiek voorstellende, buigt weenend over deze zerk en legt er een immortellenkrans op neder. De woorden: „Sunt lacrimae rerum" vormen het onderschrift. Deze teekening, gedagteekend uit Maart 1871, heeft een pendant, drie dagen na de bloedige gebeurtenis voltooid, en gedateerd „21 Mars 1871", in een portret van den generaal Thomas met een immortellenkrans om den naam. Beide zijn van Faustin. Het Comité Central en de Commune hebben steeds de verandwoordelijkheid voor dit misdrijf ver van zich geworpen en met veel bitterheid gesproken van de bende onverlaten uit Belleville en la Vilette, die de Republiek met bloed had bevlekt.

Eene andere voorstelling van 30 April 1871 voert naar het atelier van den beroemden, nu ook beruchten en gevangen schilder Gustave Courbet met het motto:

„Ah, qu'on est fier d'être Courbet,
„Quand on dévisse la colonne!"

Courbet is uitstekend getroffen, — zoo als gewoonlijk — rookt een pijp in zijn atelier, terwijl hij de Vendome-Kolom omgekeerd onder den arm houdt. Eene menigte bronzen standbeelden dringt zijn atelier binnen: Henri

IV, een pot meêdragend, waarop geschreven staat: „Poule au pot“, Louis XIV, de generaal Moncey, Ney, Saint-Michel en gevolg. Het onderschrift luidt: „Humble supplice des hommes de bronze de Paris, qui demandent à ne pas être fondus! Le citoyen Courbet demande à réfléchir. N'y a-t-il pas là un moyen d'arriver à la fusion des partis?“

Spaart men alzoo de leden der Commune niet, somtijds worden zij echter gebezigd, om de gehate mannen van 4 September en Thiers belachelijk te maken. Zoo bestaat er een portret van Gustave Flourens, een reus met sporen en sabel, die dwergen voor zich uit doet stuiven in de lucht, of ze op den grond met zijn hiel verplettert, Favre en Thiers zweven in de lucht, Picard en Trochu verdwijnen in den bodem. Op dezelfde wijze verschijnt Jules Vallès, min of meer karikatuur, met het onderschrift: „Le cri du Peuple“ — daar hij journalist was en onder dien titel artikelen schreef voor Rochefort — evenzoo de mannen van 4 September verjagend.

Félix Pyat schijnt de sympathie der karikaturisten niet te hebben opgewekt — uit een ei, waarop de naam: Commune, als een kieken losbrekend — of op een papieren schuitjen, van zijn blad: „Le Vengeur“ gevouwen, omkomend in de golven, schijnt men te willen duidelijk maken, dat de hartstochtelijke ernst van den dezen verdwaasden dweper zijne komische zijde heeft.

Henri Rochefort — een oogenblik de lieveling van Parijs, maar sints de kapitulatie van datzelfde Parijs, deelend in de impopulariteit der regeering van 4 September, waarvoor hij een titel vond — Rochefort wordt voorgesteld als een journalist uit zijn graf opstijgend na den 18 Maart. Reeds hebben de Figaro, l'Elec-

teur libre en L'Univers hunne immortellenkransen op zijn zerk nedergelegd, maar het graf opent zich en de levende Rochefort met eene monsterpen stijgt omhoog — onderschrift: „Petit bonhomme vit encore!" Elders vinden wij hem met een rooden rok en roode lantaarn eene groote menigte steenen aandragend voor eene barrikade en het bijschrift: Le démoliseur de l'Empereur construit ses barricades.

Zelfs Garibaldi komt éens in eene komische houding voor, als hij uit een reuzenvat, waarop een etiket: „Moutarde de Dijon", met een reuzenlepel voorraad schept onder de aanduiding: „Garibaldi approvisionne son armée". Zulk een laffe grap schijnt bij de uitmuntende diensten, welke de grijsaard aan het zieltogende Frankrijk bewees, allerminst gepast. Sommige kunstenaars hebben dit begrepen en stellen hem geheel anders voor. De generaal ruimt met een bezem kroonen en pickelhauben op, waarbij de koppen van Napoleon III en Pius IX. Op eene barrikade wappert eene roode vlag met het motto: „Vive la République universelle!" Onder deze voorstelling leest men: „Un général pour de bon celui là." Elders teekent Faustin hem als een leeuw: „le Lion de la Liberté", zich vastklemmend aan een rots Caprera, en zijn zoon Menotti als een paard: „le Cheval de l'Indépendance" die op zijn rug de triumfeerende Republiek draagt.

In dezen zelfden trant vinden wij eene karikatuur op den radikaal Floquet, den advokaat der uiterste linkerzijde te Versailles. Als een wesp zet hij zich neer „sur un nez de la droite" — onderschrift: „Cette Guêpe là les rendra... fous". Minder aangenaam is de voorstelling van den voorzitter der vergadering

Grévy, die als aap eene vergadering van apen praezideert, terwijl hij bij het misbaar van zijne natuurgenooten, waaronder men de voornaamste mannen van 4 September opmerkt, wakker zijne schel beweegt en zijn hoed boven zijn kalen schedel houdt.

Onder de heftigst aangevallen mannen van Versailles behoort vooral Ernest Picard, laatstelijk minister van Finantiën. Daar hij de beweging van 31 Oktober 1870 deed mislukken, werd hij het mikpunt van velerlei scherts. Zoo vindt men hem onder anderen in dubbele gestalte, rechts als advokaat, links als minister. Het onderschrift luidt:

PICARD AVOCAT.... „Tant qu'il me restera un souffle, je réclamerai énergiquement la liberté de la presse."

PICARD MINISTRE... „La liberté illimitée de la presse étant un abus, j'approuve entièrement la mesure prise par le général Vinoy." (Réunion des Maires. Lundi 18 Mars 1871.)

Op zijn finantiëel beheer ontbreekt het niet aan charges. Eene melkkoe, waarbij: „Budget" geschreven is, staat boven een naakten zuigeling met het hoofd van Picard, die de uyers aan zijne lippen brengt. Het volgend gesprek dient tot opheldering:

„La Vache à lait (Le Budget) — Voyons, Ernest assez tété comme ca, tu vas te faire mal au ventre..."

Ernest........il continue à téter....

Uit de Septemberdagen van 1870 dagteekent eene andere voorstelling, weinig vernuftiger: Picard tusschen twee vuren, aan de eene zijde Eugénie en haar zoon,

aan de andere, de Graaf van Parijs. De echtgenoot van den December-man zegt: „Mon bon gros chéri, je te promets quej'en ai assez d'Ollivier. Tu seras mon premier ministre et... sénateur, hein?" De Graaf van Parijs komt van zijne zijde met het voorstel: „Illustre et spirituel orateur, je suis la meilleure des Républiques. Vous serez président du conseil et pair à vie... hein?" Van Picard zelf wordt gezegd: „Entre ses deux son coeur balance."

Toen Picard aan het spaansch gouvernement eenige spaansche vluchtelingen uitleverde, teekende men den minister behaaglijk in een armstoel, terwijl eene reuzenhand met het opschrift: „Mépris Public" hem een kaakslag toebrengt. De teekenaar schijft er de beschuldiging onder: „Le Républicain Ernest Picard, celui qui livre au gouvernement Espagnol les républicains fugitifs, qui prennent le sol de la France pour une terre de liberté."

Bij het uitbreken van den opstand op 18 Maart teekende men Ernest Picard met de schatkist op den rug vluchtend — tevens stelde men hem voor op het schavot met de handen door twee openingen van een dwarshout. waarop geschreven stond: „Le camelot E. Picard, marchand de journeaux, vend et achète toutes les valeurs, a... gagné quelques misérables millions en tripotant à la Bourse." Eindelijk — stelde men Garibaldi als leeuw, Floquet als wesp, Grévy als aap voor, Ernest Picard treedt als elefant op, omdat men zelfs zijne eenigszins gezette gestalte niet onopgemerkt kan laten voorbijgaan.

't Is als met Trochu, Jules Favre, Thiers. Men is uit de mode. Zoodra men tot de oppozitie behoort, volgt aller sympathie den strijder — zoodra de oppozitie regeering is geworden komt de algemeene afkeuring. De wufte zin tot verandering belet, dat men een man van talent waardeert, zoodra hij op het kussen komt. Om een groot man te zijn in Frankrijk is het noodig tot de uiterste rijen der ontevredenen te behooren — en — wonderlijk kontrast! — heb den moed in Nederland een voet te zetten buiten het uitgesleten pad der geijkte betamelijkheden en middelmatigheden en gij kunt zeker zijn, dat men u aan de deur laat staan!

Picards opvolger, Pouyer Quertier, blijft ook niet onaangevallen. Wij vinden hem in de houding van een nadenkend goochelaar, terwijl uit de schatkist een wolk van gevleugelde geldzakken met milliarden den weg naar Duitschland aanneemt — onderschrift: „La fameuse sortie.“ Opmerkelijk weinig paskwillen zijn tegen Gambetta gericht. Zoolang hij oppozitie voert, gelijk thands, zal hij vrij blijven. Een enkelen keer teekent Faustin hem met twee kanonnen onder den arm door de lucht schrijdend en het onderschrift: „Gambetta soulève les Provinces.“

Twee staatkundige reputatiën van den tweeden rang: Garnier Pagès en Benoist-d'Azy worden geridikulizeerd om hun uiterlijk of hunne kleeding — zooals de schooljongens doen. Garnier Pagès wordt geteekend, terwijl hij een zijner bekende hooge boorden onder een glazen stolp bedekt, met het bijschrift: „Salut à mon dernier faux-col!“ De vice-voorzitter der Nationale Vergadering: Benoist-d'Azy, levert door de wonderlijke magerheid zijner trekken stof aan den teekenaar, welke zijn portret als eene versteening van een

doodshoofd en doodsbeenderen voorstelt en er onder schrijft „Fossile trouvé dans le Departement du Gard par des paysans.“

De generalen, die te Parijs en te Versailles zich gedurende de laatste troebelen hebben onderscheiden: Ducrot, Chanzy, Vinoy en Aurelles de Paladines vinden evenmin gratie in het oog der karikaturisten.

Ducrot met zijn onvoorzichtig woord: Mort ou victorieux! wordt het meest aangevallen. Met verbijsterde oogen staart hij zijne proklamatie aan en roept uit: „Comme je vois!.... ce n'est pas tout de promettre.“ Elders is hij als marionet ten tooneele gevoerd te Bordeaux en luidt zijn vonnis: „L'homme mort ou victorieux trouvant enfin le théâtre de ses succès.“ Wederom elders vlucht hij van den Dood achtervolgd uit Montretout naar Parijs en schrijft men: „Le brave général Ducrot, qui devait rentrer victorieux ou...... mort, se porte bien.“ Eindelijk wordt hij geteekend met gebroken degen verschijnend in het atelier van een ouvrier. Een jong soldaat juicht hem te gemoet, den kepi in de lucht zwaayend, terwijl hij uitroept: „Le brave Ducrot nous revient, c'est qu'il est victorieux. Vive le vaillant champion de la République!“ Maar de ouvrier bedekt zijn gelaat met de handen en andwoordt: „Tais-toi, ami, le malheureux Ducrot a été vaincu; il n'a pas dû survivre à sa défaite. C'est son ombre que tu vois là!“

Chanzy beweegt zich met groote onrust op een houten paard, terwijl de Pruisen aan den gezichteinder zichtbaar zijn. In vertwijfeling roept hij uit: „Allons

bon v'là encore cocotte qui se cabre et Paris qui m'attend!"

Aurelles de Paladines verschijnt op een tooneelpaard, waaronder zijne laarzen uitkomen. Hij draagt eene muts met ezelsooren — het opschrift luidt: „Le Paladin Paladines."

Vinoy, die zeer moeilijk zal kunnen doen vergeten, dat hij medeplichtig was aan de misdaad van 2 December, heeft mede veel te lijden. Na de beweging van 18 Maart teekent men hem vluchtend uit Montmartre, terwijl de menigte hem met wortels en appelen werpt, en hij met den degen, waarop 2 December staat, onder den arm een goed heenkomen zoekt — het bijschrift luidt: „Le Général Vinoy se repliant en bon ordre." Later als de strijd ten nadeele der Commune beslist is, wordt Vinoy als een lompe gendarm geschilderd met een kommandeurskruis van het legioen van eer op zijn buik en het onderschrift: „Vinoy ou le parfait gendarme fusille les Républicains en 71 comme en Décembre 51."

VII.

De laatste serie van karikaturen is aan den vijand gewijd, die met fransche zorgeloosheid immer: „le Prussien" wordt genoemd.

Dat de teekenpen hier met groote hartstochtelijkheid zou te werk gaan, mocht men verwacht hebben — de bitterste paskwilleering ware hier zeer lichtelijk te begrijpen geweest — doch het tegendeel is gebleken. Met een paar uitzonderingen teekenden de Parijzenaren alleen zoutelooze charges, waarbij men hun gebrek aan geest door overmaat van verbittering kan gewaar worden.

Vooreerst geldt het den keizer Wilhelm.

In hem waren twee vijanden te verslaan: de Pruis en de Keizer. Men heeft zich met in 't oogvallend ongeluk van deze taak gekweten. Vooral uit den belegeringstijd van Parijs dagteekenen de meeste charges.

Vooreerst: keizer Wilhelm met een domper als pickelhaube door een fransch soldaat bij 't oor getrokken, terwijl deze, die uit het „fort de Bicètre“ opstijgt hem naar de „Hospice de Bicètre“ wijst met den uitroep: „Pas par ici mon bonhomme, par là!“ Elders de keizer te bed, terwijl aan zijn voeteneind eene allegorische figuur, de „pruisische“ Republiek verrijst. Wilhelm roept: „Va-t'-en coquine! au secours! à moi Bismarck!!!“

Op het slot Babelsberg bij Potsdam staat de eenvoudige militaire legerstede des ouden vorsten, met katoenen gordijnen omhangen, nauw goed genoeg — zou men wanen — voor een adelijken vaandrig. De karikaturisten kunnen teekenen wat zij goed genoeg vinden, maar de droomen des keizers op die spartaansche rustkoets zullen waarlijk niet gewijd zijn aan „la République Prussienne!“

Echt fransch is de voorstelling van eene dikke, vleezige dame met de stedekroon van Parijs, terwijl de zeer vermagerde keizer hare leest poogt te ontvademen en Parijs uitroept: — „Allons á bas les pattes! Vous savez pourtant bien que vous n'entrerez pas!“

Tot de meest belachlijke blufferijën behoort ook eene zeer leelijke teekening, waarbij Wilhelm door spookgestalten vervolgd wordt: „l'Allemagne en deuil“, dan Elzas en Lotharingen met oriflammes en vlaggen, waarop: „Vengeance“ en aan zijn hoofdeinde beyersche soldaten met een bord, waarop „Nous vou-

lons retourner en Allemagne" enz. — zonder eenige flikkering van vernuft.

Eene andere karikatuur van keizer Wilhelm als een reuzenspin vliegen vangend, terwijl in het web de vliegen Frankfort, Beyeren, Hannover, Hessen en Denemarken (sic!) zich reeds verloren hebben, en een bezem naast fransche vlag en bajonet dreigt: „A bientôt le coup de balai!" — biedt niet veel uitstekenders.

Boosaardiger is het denkbeeld, keizer Wilhelm als monnik te geven, op den oever van den Rhijn door een satan in verzoeking gebracht, terwijl een varken met de trekken van Louis Napoleon hem volgt en tal van zwarte duiveltjens de grenzen van „Pruisen" en Frankrijk omverhalen.

Het kurieuze onderschrift luidt:

„Un jour un démon apparait
„Auprès du père Guillaume,
„Lui dit: mon vieux tout est prêt,
„Faut quitter ton royaume.

„J't' ai trouvé un bon compagnon,
„La faridondaine, la faridondon,
„Paris sera ton paradis,
„Biribi!
„A la façon de barbari
„Mon ami...."

Een forsch gespierde slager met de trekken des keizers, terwijl op den achtergrond kanonnen vuur braken, is voorzien met het opschrift: „Qui demande un boucher?" — alsof Duitschland „de coeur léger" den oorlog uitgelokt en verklaard had. Gelijken geest ademt eene teekening, waarop de keizer met kroon en dekoratiën door de sneeuw een geraamte voor zich uitdrijft. De dood, met een arm in een doek, valt op de

knieën, de zeissen breekt. De keizer schreeuwt woedend: „Marche!“ De dood andwoordt: „Je n'en peux plus!“ Een dergelijk idee, archi-fransch van opvatting en uitvoering, stelt den keizer in zijn boudoir voor, terwijl hij zich met een drietal „maitresses“ bezig houdt. Op zijn knieën bevindt zich een geraamte, borst en gelaat van doodsbeenderen, uit een levend lichaam zich ontwikkelend. De andere maitresse is eene allertreurigste, magere figuur met den naam „Famine“ op haren gordel, helsche vlammen stookend in 's Keizers pickelhaube, die met de ijzeren spits in de tafel is vastgezet. Op den achtergrond verwijdert zich eene derde gestalte in lompen, met den naam „Misère“ op den rug.

Afgaande op de treurige onwetendheid der groote meerderheid van het fransche publiek, mocht de teekenaar met deze quasi-serieuze voorstellingen op den bijval der massaas rekenen, misschien waande hij er zelfs een soort van zedelijke glorie voor het „grootmoedige“ Frankrijk uit op te duiken.

Waren de vroegere frenologische portretten soms geestig, het portret des duitschen keizers schijnt alleen in omtrek eenige verdienste te moeten worden toegekend. De bijschriften zijn laf en zonder zin. Rechts staat: „La loi, c'est le sabre“: links „La France, c'est le mal.“ Het epigram luidt:

„S. S. Guillaume le Boucher.“

„Il poursuit, dans le sang, le rève: Charlemagne!...
„Sans songer, le soudard, que du sillon rougi,
„Etas-unis d'Europe, en un jour ont surgi:
„République unira la France à l'Allemagne!!!“

Een paar voorstellingen uit het gezin des keizers ontbreken niet. Wij kiezen: „l'Auguste Guillaume et

son Auguste Augusta. Tooneel: Slaapvertrek des Keizers: dekoratiën: een kooi met een papegaai, gelijkend op Louis Napoleon, gemerkt: Jaquot III. Personen: de Keizer met ezelsooren, uniformrok, dekoratiën en verder négligé: de Keizerin in nachtgewaad. Gesprek:

Agusta. — „Tu vas encore quitter ta p'tite femme, mon vieux trognon gâté. Je vais bien n' ennuyer, va, mon vieux touton chéri..... Je suis toujours inquiète, quand tu n'es pas là, ne va pas t'exposer surtout mon bibi..., N'oublie pas ton gilet de flanelle cuirassé, un malheur est si vite arrivé mon pauvre vieux canard."

Guillaume. — „Ne crains rien ma poupoule, c'est bon pour la populace de se faire tuer, mais nous autres monarques, nous sommes trop utiles à sa destruction, pour nous faire occir comme le premier venu; demande plutôt à Jaquot."

Jaquot. — (Il s' agite violemment dans sa cage, pousse des cris percants.) „Prrrésentez arm's! rrrrdez vos arm's rantan plan tan plan etc.

Augusta. — „Je crois que ce pauvre Jaquot commence à perdre la boule; mais à propos, mon petit quiqui, qu'est ce que tu rapporteras de Paris à ta bibiche chérie!"

Guillaume. — Je te rapporterai l'obélisque ma poupouple, et... — Jaquot. — „E tà moi, mon bon frrrère, tu me rrrrapporteras ma veste que j'ai oubliée à Paris."

Een ander tooneel brengt keizerin Augusta naar Versailles den keizer overvallend bij het schrijven eener

dépèche, dat hij Parijs heeft ingenomen — even onbeduidend als de vorige, behalven, dat de pointe ontbreekt op Jaquot. Want de teekenaars hebben meer vernuft, als het er op aankomt de Bonapartes aan te vallen dan wanneer zij Duitschers paskwilleeren, omdat de verontwaardiging een edeler wapen is, dan valsche roemzucht.

Tafereeltjens tusschen den keizer en Bismarck vinden wij in overvloed.

De keizer zit voor een raam een veldslag waar te nemen, Bismarck staat bij eene tafel. Tot onderschrift dient de volgende dialoog:

— „Ne trouvez-vous pas M. le Chancelier, que cette guerre ne nous aura rapporté que peu de gloire?"

—„En effet, Sire, peu de gloire, sans doute... mais que de pendules!!!"

Elders tooit Bismarck den keizer op borst, pickelhaube en arm met het Roode Kruis. Een vat met petroleum, petroleum-bommen, granaten, vergiftigde bajonetten, nitroglycerine alles is van het Roode Kruis voorzien, 't welk ook van Bismarcks sabel afhangt: tot epigram dient: „Le pavillon couvre la marchandise." De Commune schijnt later deze karikatuur tot leerboek te hebben aangenomen.

Aan den kant van eene rivier vinden wij het tweetal terug onder reusachtige regenschermen hengelend. Op een wegwijzer leest men: „Route de Versailles à Paris." Een gesprek als bijschrift luidt:

„Dis donc Bismarck, il me semble que nous commençons à pêcher dans l'eau trouble? Si nous levions le siège?"

— „Qui aurait jamais dit cela, Sire! il y a deux mois:... Gueux de parisiens!"

Niet lang daarna reeds moest men het blaadjen omkeeren, en charges maken op den intocht der Duitschers, toen daar niets meer aan te veranderen viel.

Zoo bestaan er verschillende spotprenten op den Carnaval de 1871. — „Entrée de Guillaume à Paris.“ De keizer op een armoedigen triumfwagen — Bismarck en Moltke koetsiers, voor paarden treden op Jules Favre, Picard, Trochu, Glais-Bizoin — ziedaar éene teekening. Een ander paskwil vertoont den keizer en Bismarck in de straten van Parijs met een zwarte wolk van roofvogels als gevolg, nog een ander doet den keizer op een gekroond varken binnenkomen, enz.

Eene bouffonerie van den keizer met Moltke, dien de teekenaar op zijne wijze: Molke noemt, bestaat in het volgend gesprek:

Guillaume: — „Eh bien Général, quelle nouvelle de cette nuit?“

De Molke: — „Sire nous avons été brossés..“

Guillaume: — „Tu te molke de moi!“

De Molke: — „Helas non Sire! Et cepen-
„dant j'avais mis en ligne vingt Prus-
„siens pour un Français!“

Guillaume: — „Vingt seulement? Parbleu!
„je ne suis plus surpris, tes vingt Prus-
„sïens ne pouvaint être que vaincus!“

Moltke en Bismarck worden dikwijls gehavend, maar meestal zoo geesteloos, dat verdere vermelding overbodig is. Het frenologiesch portret van den vorst-kancelier met een spinneweb op het voorhoofd, waarin Denemarken, Oostenrijk, Frankrijk, Nederland gevangen zijn, terwijl: Ruse, Volonté, Science, Energie op zijn neus en wang te pronken staan, wordt bekroond met dit slechte epigram:

„Ce masque libéral, trempé d'Hypocrisie,
„De sang Républicain prépare une ambroisie
„Pour les rois ahuris. Diplomate entêté
„Par la mort et la honte il frappe Liberté!!"

Het verblijf der „Pruisen" te Parijs geeft natuurlijk stof aan de karikaturisten, die gewoonlijk bestaat in het belachelijk maken van de duitsche uitspraak der fransche taal. Een fransch schildwacht door een duitsch officier aangesproken met de woorden:

— „La blace Fentôme?" andwoordt: — „Au bout d'ma baionnette, mein Herr!!" en zoo bestaat er eene gansche verzameling, die met stilzwijgen kan worden voorbijgegaan.

Ook het uiterlijk der duitsche soldaten, waarop weinig, waarlijk zeer weinig valt te bedillen, als men er de verschrompelde moblots tegenover stelt — leent stof aan de teekenpen. Zoo vond iemand de wurtembergsche uniformen niet fraai en teekende twee officieren „d'après nature," waarvan al het berispelijke bestond, dat zij blauwe broeken bij groene jassen en omgekeerd droegen. De Hemel beware ons Nederland voor een oorlog met deze teekenaars, onze linietroepen en schutterijen zouden aan hunne booze pijlen een geschikt mikpunt bieden!

Eene vrij wel gelukte scherts biedt eene voorstelling van een wandelend kanon: „Canon de la Loire" dat na de overwinning bij Orleans Bismarck op de schouders klopt met de woorden: „Si nous causions un brin!" Zoo ook een duitsch soldaat — die natuurlijk op een kist met pendules zit — en lachend uitroept: „Nous pas crier: A Berlin! mais nous venir à Paris!... Grâce à Mr. Trochu!"

Het kon niet treffender gezegd worden — fransche blague en duitsche degelijkheid werden mischien nooit

spoediger gewaardeerd. Wij danken het aan een artist, die boos was op Trochu en deze verzoent ons met tal van zouteloosheden, die we al doorbladerend aanroerden. Dus zullen wij de rest laten rusten.

En waarlijk — wij vreesden reeds, dat onze dozis te krachtig zou worden. Toch hebben we nog ten slotte van de vrij machtelooze woede der paskwillisten tegen hunne vijanden: de Duitschers, willen verhalen. Zulke teekeningen maken een deel der historie uit en behoeven slechts vijftig jaren oud te worden, om als kostbare antiquiteiten met de meeste geleerdheid te worden gekommentariëerd en met klinkende munt te worden betaald.

Oktober 1871.

DE JONGSTE POËZIE VAN VICTOR HUGO. [1]

I.

Daar zijn er, die meenen, dat de roem van Victor Hugo gaat tanen.

De dichter is zeventig jaren oud. Hij heeft in dien tijd verschillende reizen de gelegenheid gehad zijne inkonsequentiën te doen bespotten. Hij heeft zich aangesloten bij de mannen van de Commune — immers hij heeft te Brussel het asylrecht ook voor de Communards gepredikt en waar zou in Nederland thands de man gevonden worden, die na dit feit nog eene lans voor Victor Hugo zou willen breken.

De zaken staan bijna hachelijk.

Op zijn twintigste jaar werd hij algemeen gevierd als dichter der „Odes et Ballades" en scheen hij al zijne sympathiën te wijden aan de leliën van Frankrijk en aan den legitimistischen koning Karel X.

Op zijn achtentwintigste jaar (1830) verklaarde hij zich konstitutioneel-liberaal en steunde hij den Juli-monarch

---

[1]) L'Année terrible. Paris (Michel Lévy. 1872).

Louis Philippe. Met zijn „Notre Dame de Paris“ behaalde hij destijds eene schitterende viktorie op het oude fransche klassicismus. Hij werd erkend als letterkundig hoofd der romantieke beweging — hij werd gehuldigd als vader en schepper der fransche Romantiek. De Akademie schonk hem een harer fauteuils — zeer te recht — en hij liet zich door Louis Philippe tot Pair van Frankrijk en vicomte bevorderen — zeer ten onrechte.

Op zijn zes en veertigste jaar (1848) werd hij republikein en streed hij in de Nationale Vergadering voor zijne nieuwe overtuiging, totdat hij met zijne vrienden door het geweld van 2 Décember 1851 plotseling werd omvergeworpen. Weinig baatte het, dat hij zich aan het hoofd van een Comité de résistance plaatste, dat hij eigenhandig geschreven proklamatiën met ouwels aan de boomen van de Passage Jouffroy bevestigde. Het was te laat. De dichter werd balling en nam zijne wraak met „Napoléon le Petit.“

Sints dat tijdstip bleef hij een radikaal onder de republikeinen en wachtte hij bijna negentien jaren, om in bittere ballingschap op Guernsey het oogenblik te verbeiden, dat de dynastie van den meineed ineenzakte en „l'honnête homme“ bij Sedan geheel onmogelijk was geworden. Uit dit tijdstip dagteekenen twee krachtige dichterlijke werken: „Les Châtimets“ en „La Légende des „Siècles“ en een reusachtige roman: „Les Misé„rables.“

Op zijn acht en zestigste jaar (1870) keerde hij binnen Parijs terug, nadat de regeering der nationale verdediging het napoleonidenpak voor goed buiten de deur had geplaatst. Hij beleefde er de belegering door de Pruisen, de Commune en de belegering door de Versaillanen. In Mei 1871 verliet hij de hoofdstad weder, daar hij zich niet

veilig waande voor de veldwinnende reaktie. In Juni 1871 werd hij tevens uit Brussel verbannen, omdat hij ten voordeele der vluchtelingen van de Commune een woord gesproken had. Het is vooral aan dit laatste jaar, Augustus 1870 tot Augustus 1871, dat zijne jongste schepping: „L'Année terrible“ is gewijd.

Na zooveel strijd, zooveel verandering van meening, zooveel enthoeziasme voor geheel verschillende belangen, zal men wellicht weinig hoogachting voor het karakter van den grooten dichter hebben opgevat. Ik durf een weinig toegevendheid te vragen. Ik durf opmerken, dat men bij eene beoordeeling van Victor Hugoos karakter en geschriften geene valsche gewichten in de schaal werpen, maar den franschen, prikkelbaren, sanguiniesch-cholerischen kunstenaar in 't oog houden moet, die alles beoordeelt met passie en voor wien passie de alfa en de omega van leven en kunst is. Diepe intellektueele overtuiging bestond niet bij den man, die voor het Orléanisme dweepte — hij beoordeelde alles naar zijne oogenblikkelijke stemming. Doch hij beoordeelde, naar zijne meening, alles met goede trouw — een bewijs daarvoor kan zeer zeker de voortdurende progressieve richting zijner staatkundige denkbeelden aan de hand doen.

Hij bleef getrouw aan zijne passie — misschien zijn instinkt — voor vrijheid en schoonheid in alle de verschillende betrekkingen des levens, in den staat, in de kunstwaereld, in 't huiselijk verkeer. In Nederland en Duitschland zal men Victor Hugo zeer zeldzaam met onpartijdigheid beoordeelen, omdat zijn talent en zijn karakter zoo weinig sympathieks voor germaansche naturen opleveren. Desniettemin zou het van belachlijke eenzijdigheid getuigen, zoo men de werken en daden van den dichter niet onpartijdig zou kunnen waarnemen, zoo er geene

waardeering mocht gevonden worden, voor eene poëtische schepping als: L'Année terrible.

Met een enkel woord wilde ik hier op dat veelszins merkwaardige boek met zijne licht- en schaduwzijden wijzen. Tot nog toe is een dichtbundel van Victor Hugo een evenement geweest op het gebied der letteren. Dit boek maakt hierop geene uitzondering en ik geloof genoeg gronden te bezitten, om dit te bewijzen.

Allereerst leze men de verzen, die uit des dichters eigen huiselijk leven zijn ontkiemd, geïnspireerd door de ongewone en tragische gebeurtenissen van den tijd. Victor Hugo heeft een veelbelovenden zoon in dit treurig tijdstip verloren. De weezen, een tweetal jonge kinderen met hunne moeder, maken nu het gezin van den dichter uit. Het jongste dier kleinkinderen, Jeanne, nog bijna een zuigeling, gaf de pen, die eenmaal de „Orientales" schreef, eene heerlijke gelegenheid op nieuw te staven wat zij vermag. Men leze dit korte meesterstuk:

„A L'ENFANT MALADE PENDANT LE SIÉGE."

„Si vous continuez d'être ainsi toute pâle
„Dans notre air étouffant,
„Si je vous vois entrer dans mon ombre fatale,
„Moi vieillard, vous enfant;

„Si je vois de nos jours se confondre la chaîne,
„Moi qui sur mes genoux
„Vous contemple et qui veux la mort pour moi prochaine,
„Et lointaine pour vous;

„Si vos mains sont toujours diaphanes et frêles,
„Si, dans votre berceau,
„Tremblante, vous avez l'air d'attendre des ailes
„Comme un petit oiseau;

„Si vous ne semblez pas prendre sur notre terre
„Racine pour longtemps,
„Si vous laissez errer, Jeanne, en notre mystère
„Vos doux yeux mécontents;

„Si je ne vous vois pas gaie et rose et très-forte,
„Si, triste, vous rêvez,
„Si vous ne fermez pas derrière vous la porte
„Par où vous arrivez:

„Si je ne vous vois pas comme une belle femme
„Marcher, vous bien porter,
„Rire, et si vous semblez être une petite âme
„Qui ne veut pas rester,

„Je croirai qu'en ce monde-où le suaire au lange
„Parfois peut confiner,
„Vous venez pour partir, et que vous êtes l'ange
„Chargé de m'emmener.“

Als lyriesch gedicht schijnen mij bovenstaande regelen eene buitengewone verdienste te bezitten door eenvoud en diep gevoel — eigenschappen, waardoor noch Victor Hugo, noch de fransche dichters in het algemeen gewoon zijn te schitteren.

Geheel in denzelfden beminnelijken geest zijn de weinige regelen aan zijne kleinkinderen op 1 Januari 1871 te midden van al de verschrikkingen gedurende het eerste beleg:

„Enfants, on vous dira plus tard que le grand-père
„Vous adorait; qu'il fit de son mieux sur la terre,
„Qu'il eut fort peu de joie et beaucoup d'envieux,
„Qu'au temps où vous étiez petits il était vieux.
„Qu'il n'avait pas de mots bourrus ni d'airs moroses
„Et qu'il vous a quittés dans la saison des roses;
„Qu'il est mort, que c'était un bonhomme clément;
„Que dans l'hiver fameux du grand bombardement,

„Il traversait Paris tragique et plein d'épées,
„Pour vous porter des tas de jouets, des poupées,
„Et des pantins faisant mille gestes bouffons;
„Et vous serez pensifs sous les arbres profonds."

Wel straalt hier en daar het krachtig zelfbewustzijn door van den dichter, die eenmaal in zijn schoonsten tijd door duizenden werd bewierookt, maar tevens blijkt uit deze regelen op nieuw, dat hij voortdurend streeft naar eenvoudiger diktie en zijne somtijds zonderlinge woordkoppelingen en antithezen zeer goed kan missen. Nog in dezelfde maand Januari richt hij het woord andermaal tot Jeanne. Met de bewondering van een grootvader, die een groot dichterhart bezit, slaat hij den groei van zijn lieftallig kleinkind gade.

„Jeanne, vous avancez en âge cependant;
„Vous avez des cheveux, vous avez une dent,
„Et vous voilà déjà presque un grand personage."

De spelen van het kleinkind achter op den fauteuil des grootvaders met eene kleine kat, terwijl George, die twee jaren oud is, de Marseillaise zingt, de gedaanteverwisseling van de kleine, die zich dagelijks meer ontwikkelt, zijn met de uiterste fijnheid en met een van liefde schitterend oog bespied.

Maar Frankrijks rampen, de kapitulatie van Parijs, daarna in Maart de dood van Charles Victor Hugo, die op den 18 Maart bij den aanvang van de Communebeweging begraven werd, de worsteling tusschen Parijs en Frankrijk, door den dichter met innige deelneming voor Parijs gadegeslagen, eindelijk zijn vertrek naar Brussel en wat er daar met hem voorviel — dit alles doet hem soms in sombere weeklacht en gezochte beeldspraak vervallen, die we bijna in te groote menigte naast verheven en reine poëzie aantreffen.

Te Brussel had Victor Hugo in een der meest gelezen dagbladen het recht van asyl ook voor de aanhangers der Commune verdedigd. Een gezelschap van aanzienlijke jongelui, waaronder zelfs de zoon van een der hoogst geplaatste ambtenaren uit de hoofdstad van België, kwamen op den laffen inval om den dichter aan zijn huis eene soort van ketelmuziek te brengen. De meesten hadden door overvloedige libatiën den kortstondigen moed der brooddronkenheid en nadat men 's nachts den grijzen Victor Hugo onder veel kabaal aan de deur van zijne eigen woning had te voorschijn geroepen en hem bij zijne verschijning met steenen en scheldwoorden had begroet, bleef men nog eenige uren met baldadigheid voortgaan.

Merkwaardig is de wijze, waarop de poëet in zijn dichterlijk dagboek van l'Année terrible dit feit beschrijft.

„Aux petits incidents il faut s'habituer
„Hier on est venu chez moi pour me tuer."

Daarna verhaalt hij van een aanval op zijn huis:

„et Jeanne était malade
„Je conviens que j'avais pour elle un peu d'effroi.
„Mes deux petits enfants, quatre femmes et moi,
„C'était la garnison de cette forteresse."

Men had met steenen in de vertrekken geworpen, men had een balk gehaald, om de deur te verbrijzelen.

„Ceci dura deux bonnes heures,
„George avait calmé Jeanne et lui prenait la main.
„Noir tumulte. Les voix n'avaient plus rien d'humain;
„Pensif, je rassurais les femmes en prières,
„Et ma fenêtre était trouée à coups de pierres.
„Il manquait là des cris de vive l'empereur!"

Er moge hier eenige overdrijving zijn, het straatschandaal van Brussel op 28 Mei 1871 kan geene enkele verontschuldiging doen gelden — het is en blijft eene moedwillige baldadigheid, die later eene vervolging van de zijde der justitie zou ondervinden, hoewel op bijna aarzelende wijze.

Victor Hugo had met passie gesproken in een oogenblik, dat eene algemeene verontwaardiging over de misdaden der Commune de waereld vervulde. Hij wilde rechtvaardige straf voor de wanbedrijven der brandstichters en oproerlingen, maar voegde er bij:

„Si Rigault fut chacal on a tort d'être hyène."

Het fuzileeren en gevangen nemen in massa wekte zijne verbolgenheid en daarom schreef hij enkele opgewonden regelen, die hem het verblijf in België onmogelijk maakten. Maar hij troostte zich met het bewustzijn, dat hij voor eene rechtvaardige zaak had gestreden en roept zijn geestverwanten toe:

„Vous tous, dont l'esprit n'est jamais obscurci,
„Vieux proscrits, n'est-ce pas que je vous plais ainsi?
„J'ai défendu le peuple et combattu le prêtre.
„N'est-ce pas que l'abîme est beau, qu'il est bon d'être
„Maudit avec Barbès, avec Garibaldi,
„Et que vous m'aimez mieux lapidé qu'applaudi?"

De mannen, waarop de dichter zich beroept: Barbés en Garibaldi, zijn zeker even als hij dwepende, dichterlijke gemoederen, wier fantastische waereld-beschouwing al te dikwijls in botsing kwam met treurige werkelijkheden, die zij niet konden begrijpen. Inzonderheid was dit het geval met Barbès, die als balling in den Haag ons aller harten won door de kinderlijke reinheid van

zijn gemoed, door de eerbiedwaardige trouw aan beginselen, die hem een gantsch leven van ballingschap door heilig en onomstootelijk schenen.

Victor Hugo heeft met zijne dichtersgave getracht het medelijden te wekken voor de slachtoffers van de talrijke exekutiën, zonder de schuld van den gantschen opstand der Commune te ontkennen, hoewel hij de oorzaak van zooveel razernij niet onjuist in de negentienjarige verdierlijking van de hoofdstad onder het tweede Keizerrijk stelt. Een paar gedichten, aan bizondere gevallen uit de tweede inneming van Parijs gewijd, behooren tot de beste van het geheele boek. Zie hier het eerste:

„Une femme m'a dit ceci: — J'ai pris la fuite.
„Ma fille que j'avais au sein, toute petite,
„Criait, et j'avais peur qu'on entendit sa voix.
„Figurez-vous, c'était un enfant de deux mois;
„Elle n'avait pas plus de force qu'une mouche.
„Mes baisers essayaient de lui fermer la bouche,
„Elle criait toujours, hélas, elle râlait.
„Elle voulait téter, je n'avais plus de lait.
„Toute une nuit s'était de la sorte écoulée.
„Je me cachais derrière une porte d'allée.
„Je pleurais, je voyais les chassepots briller.
„On cherchait mon mari qu'on voulait fusiller.
„Tout à coup, le matin, sous cette horrible porte,
„L'enfant ne cria plus. Monsieur, elle était morte.
„Je la touchais; monsieur, elle était froide. Alors,
„Cela m'était égal qu'on me tuât; dehors
„Au hasard, j'emportai ma fille, j'étais folle,
„J'ai couru, des passants m'adressaient la parole,
„Mais je me suis enfuie, et, je ne sais plus où,
„J'ai creusé de mes mains dans la campagne un trou,
„Au pied d'un arbre, au coin d'un enclos solitaire;
„Et j'ai couché mon ange endormi dans la terre;
„L'enfant qu'on allaita, c'est dur de l'enterrer.

„Et le père était là qui se mit à pleurer.“

Het andere gedicht verhaalt van een twaalfjarigen jongen, die gevangen genomen werd door de troepen Toen men hem vroeg:

„Es-tu de ceux-là, toi? — L'enfant dit: Nous en sommes.“

Daarna zou hij, ondanks zijne onverschrokkenheid, gefuzileerd zijn, had hij niet aan den officier gevraagd, of hij vooraf zijn horloge aan zijne moeder mocht brengen. De officier meende, dat hij wilde gaan vluchten, en zeide

„Tu veux t'enfuir? — Je vais revenir. — Ces voyous
„Ont peur! où loges-tu? — Là, près de la fontaine.
„Et je vais revenir, monsieur le capitaine.
„— Va-t'en drôle! — L'enfant s'en va. — Piége grossier!
„Et les soldats riaient avec leur officier,
„Et les mourants mêlaient à ce rire leur râle;
„Mais le rire cessa, car soudain l'enfant pâle
„Brusquement reparu, fier comme Viala,
„Vint s'adosser au mur et leur dit: Me voilà.

„La mort stupide eut honte et l'officier fit grâce.“

Een lofhymne over dezen nieuwen Albrecht Beylinc volgt in even fraaye verzen als de voorgaande, alleen voor den vreemdeling ontcierd door den naam van Viala, een held van 1794 onder de Terreur, die om zijne dapperheid reeds door Marie Joseph Chenier was gevierd.

Aan het slot van het boek vindt men nog eenige regelen over zijne kleinkinderen, die te midden van de ongelukken en rampen des vaderlands nog in hunne naïve onwetendheid spelen en woelen zonder eenige zorg. Zij zijn gerust, zegt de poëet:

„Ils ne demandent rien à Dieu que son soleil;
„Ils sont contents pourvu qu'un beau rayon vermeil
„Chauffe les petits doigts de leur main diaphane;
„Et que le ciel soit bleu, cela suffit à Jeanne."

En thands — ik beken het — ik heb louter de lichtzijde gezocht, bij een kunstwerk zeker de dankbaarste en schoonste zijde. Van de schaduwzijde zal ik echter niet zwijgen.

II.

Niets is lichter, dan kritiek te oefenen over verzen van Victor Hugo.

Zoodra de dichter eenig gevoel sterk wil uitdrukken, vervalt hij in deklamatie, waarbij de logika hare rekening soms in het geheel niet maken kan.

In „L'Année Terrible" zijn voorbeelden van deze overdrijving in goeden getale op te sporen. Men leze het zonderling gedicht aan het slot van het boek, dat aanheft:

„Terre et cieux! si le mal régnait.....
. . . .
„Dieu devrait se cacher de honte....

De dichter, diep teleurgesteld door de rampen van zijn vaderland, van Parijs, zijn oogappel, troost zich met de toekomst. Een wijs Godsbestuur zal Frankrijk herstellen, en daarom gelooft de dichter. Hij wijst dus allen twijfel ter zijde en herinnert zich, dat de macht van het kwaad niet zal triumfeeren over deugd en waarheid.

Indien het kwaad zegevierde, zou de Voorzienigheid „un lâche Tout-Puissant" moeten genoemd worden.

„Zéro somme de tout! Rien au bout de la route
„Non, l'Infini n'est point capable de cela.
„Quoi, pour berceau Charybde et pour tombeau Scylla!
„Non, Paris, grand lutteur, France, grande vedette,
„En faisant ton devoir, tu fais à Dieu sa dette.
„Debout! combats!"

Behalven de zelfzuchtige, spekulatieve zijde van deze theodicee valt het aanstonds in het oog, dat de wijsgeerige dichter zich zijne taak zeer gemakkelijk gemaakt heeft. Het groote probleem van het theïsme — contra het atheïsme — dit alles is opgelost. God leeft, omdat de dichter hem in zijn geweten heeft gevonden:

„Ma conscience en moi, c'est Dieu que j'ai pour hôte.
„Je puis, par un faux cercle, avec un faux compas,
„Le mettre hors du ciel, mais hors de moi, non pas."

De nederlandsche moderne theologie zal na dit getuigenis Victor Hugo wel onder hare jongste adepten willen aannemen, maar dit is niet voldoende, om te berusten in de redeneering van den dichter.

Victor Hugo stelt: de stem van mijn geweten overtuigt mij van Gods bestaan. Nu ontdek ik, dat het Booze — in dit geval de overwinningen der Pruisen — triumfeert. Dit kan op den duur niet zoo blijven. God moet het Booze straffen — in casu den Franschen Elzas en Lotharingen teruggeven. Indien dit niet geschiedt, dan zou hij moeten gelooven, dat:

— „derrière le voile étoilé de l'abîme,
„Il se cache quelqu'un qui prémédite un crime."

In dit geval zou hij tegen God het heelal en de starren ten getuige nemen, zouden de duistere afgronden hem ter zijde staan, en zou hij den gantschen oceaan bezigen, om zijne handen in onschuld te wasschen.

Doch het zou er niet bij blijven!

„J'irais, je le verrais et je le saisirais,
„Dans les cieux, comme on prend un loup dans les forêts,
„Et terrible, indigné, calme, extraordinaire,
„Je le dénoncerais à son propre tonnerre!"

Het is zeer geoorloofd bij deze regelen een twijfel te opperen omtrent de gezondheid van des dichters denkbeelden. De overdreven voortgezette deklamatie schijnt in waanzin te verloopen. Zelfs de taal der verzen getuigt van zwakheid, want na „terrible, indigné, calme" komt „extraordinaire" alleen aan het rijmwoord „tonnerre" te hulp.

Het is zeer zeker gemakkelijk, nadat men een nevelachtig theïsme op den voorgrond heeft gesteld, nadat men eene Voorzienigheid heeft opgebouwd uit de stem des gewetens van een verontwaardigd fransch-dichter, die Voorzienigheid verandwoordelijk te stellen voor de rampen aan zijn vaderland ten deel gevallen.

Deze wijsbegeerte is te naïef, dan dat het noodig zou zijn bij hare oppervlakkigheid langer stil te staan.

Een ander onderwerp geeft den dichter stof tot dergelijke divagatiën — het is Parijs.

In Oktober 1870 roept hij luide:

„Tous tremblent pour Paris, qu'étreint une main vile,
„On tuerait l'Univers, si l'on tuait la ville."

Parijs is Frankrijk, is het heelal. Parijs is een reuzenvuist, die een bundel stralen doet schitteren, Parijs is de ziel van den aardbodem, verder is Parijs:

„Le grand flambeau profond que n'éteint aucun vent,
„L'idée en feu perçant ce nuage, le nombre,
„Le croissant du progrès clair au fond du ciel sombre."

Telkens stijgt het patriotismus van den dichter hooger. In November roept hij Parijs toe: „O stad! wier bevolking groot is als een senaat (der Romeinen?), o zetelplaats van het licht, strijd om te blijven de fiere hoofdstad der gelijkheid!“ In December schrijft hij fraaye verzen bij een kanon, dat men „le Victor Hugo“ gedoopt heeft, maar verklaart tevens, dat wie Parijs aanvalt de toekomst bestrijdt:

„Car si ce roi Teuton n'était pas châtié,
„Tout ce que l'homme appelle espoir, progrès, pitié,
„Fraternité, fuirait de la terre sans joie.“

Hier is meer nationale ijdelheid, dan gebrek aan doorzicht in het spel. Elders heeft hij met vrij belangrijk zelfbedwang het een en ander gunstigs gezegd van den duitschen geest, maar toen werd Parijs niet bedreigd, toen was het keizerrijk slechts gevallen bij Sedan.

Te midden van deze lofhymnen mengen zich de gewone beschuldigingen tegen de duitsche troepen. Zelfs de.... pendules!

„On a pour idéal d'offrir une pendule
„A quelque nymphe blonde au pied du mont Adule.“

Dit vers dagteekent uit December, terwijl hij in September had uitgeroepen:

„Vous avez Beethoven comme la Grèce Homère;
„L'Allemagne est puisante et superbe.“

Van beter allooi, hoewel niet zonder overschatting van zijn vaderland, is de profetie, dat Frankrijk in 't eind winnen moet. Duitschland zal den Elzas en Lotharingen niet veroveren, maar de fransche geest zal Duitschland

overwinnen. Pascal, Danton en Voltaire zullen den germaanschen geest ontkluisteren. (!) En dreigend roept hij uit:

„Ah! vous êtes en France, Allemands! prenez garde,
„Ah! vous venez chez nous prendre un peu de terre!
„Eh bien, nous vous prendrons tout vôtre coeur!"

Duitschland zal eindelijk erkennen, dat de vlam der verlichting uit Frankrijk is medegenomen en de Duitscher zal Franschman zijn. Dan zal de tijd komen, dat de duitsche vorsten en priesters zullen gewogen worden door het volk, niet langer „le peuple-enfant", maar „l'homme-peuple" — dan zullen er geene nuttelooze zwaarden meer worden gesmeed, dan zal het noorderlicht eener nieuwe revolutie dagen:

„Faisant une lueur immense à l'horizon!
„Frères, vous nous rendrez notre flamme agrandie,
„Nous sommes le flambeau, vous serez l'incendie!"

Hoewel ook de muze dezer verzen de onhistorische naïveteit zoo ver schijnt te drijven, dat zij de botheid Duitschland en den geest Frankrijk noemt, schitteren er hier en daar toch vonken van een weldadiger dichterlijk vuur.

Dit fonkelt inderdaad in zijn „Lettre à une femme, par ballon monté, 10 Janvier 1871." De toon is geestig, frisch, mannelijk, humoristiesch.

„Nous mangeons du cheval, du rat, de l'ours, de l'âne.
„Paris est si bien pris, cerné, muré, noué,
„Gardé, que notre ventre est l'arche de Noé."

Zoo lang de beschrijving duurt, blijft de dichter lyriesch en verheven. Als de lofrede op Parijs begint, neemt de

gematigdheid, neemt het gezond verstand de vlucht. Parijs, het luid kloppend hart der waereld, wordt door eene tijgerin, Pruisen, het bloed uitgezogen. Natuurlijk volgt dan:

„Courage! on refera l'effort des jours anciens.
„Paris avant un mois chassera les Prussiens.“

In andere stukken verheft zich de panegyrische geestdrift tot de állerzonderlingste hoogten. Parijs is de „onmetelijke bakermat der ideeën,“ het „luide gerucht, 'twelk de wetenschap aan wijzen verkondigt,“ het „ideale schip met onzichtbare masten,“ ten slotte:

„Paris est du progrès toute la réussite.“

Te midden van al deze enthoeziaste uitroepingen plaatst de dichter der Odes et Ballades een meesterstuk: „Une Bombe aux Feuillantines.“ Een bom was in den tuin der Feuillantines neergevallen — in den tuin, waar de dichter als kind gespeeld had en te midden der verwoesting teekent hij een grijsaard, die over zijne kindsheid mijmert:

— „ici
„Marchait, sous le feuillage en avril épaissi,
„Sa mère qu'il tenait par un pan de sa robe.
„Souvenirs! comme tout brusquement se dérobe!
„L'aube ouvrant sa corolle à ses regards a lui
„Dans ce ciel où flamboie en ce moment sur lui,
„L'épanouissement effroyable des bombes.
„O l'ineffable aurore où volaient des colombes!
„Cet homme, que voici lugubre, était joyeux.
„Mille éblouissements émerveillaient ses yeux.
„Printemps! en ce jardin abondaient les pervenches,
„Les roses, et des tas de pâquerettes blanches
„Qui toutes semblaient rire au soleil se chauffant,
„Et lui-même était fleur, puisque il etait enfant.“

Had Victor Hugo steeds aldus tot bewondering gedwongen in „L'Année Terrible", gelijk door deze regelen, dan zou de kritiek van het buitenland nog hooger gestemde lofzangen hebben aangeheven. In Engeland toch is deze bundel door „the Athenaeum" gelijk gesteld met het beste wat de dichter geschreven heeft: „les Orientales", „la Légende des Siècles" en „les Châtiments". Zelfs de duitsche tijdschriften hebben hebben hem uit meêwarigheid de pendules vergeven.

Inderdaad is het eerste gedeelte van dit nieuwe boek een verrassend blijk van de immer frissche veerkracht des zeventigjarigen poëets. Zoolang Parijs belegerd wordt door de Pruisen, blijft de toon voor het grootste deel wakker, fier, zeer dikwijls roerend verheven. Bij alle overdrijving en afgoderij met Parijs vormen deze alexandrijnen een waardig letterkundig monument uit de bangste dagen der jongste geschiedenis.

Bij de kapitulatie van Parijs (27 Januari 1871) wordt de stemming van den grijsaard bitter.

„Si nous terminions cette guerre
„Comme la Prusse le voudrait,
„La France serait comme une verre
„Sur la table d'un cabaret;

„On le vide, puis on le brise...."

zoo vangt hij in Februari aan, toen hij te Bordeaux als afgevaardigde over den vrede zou onderhandelen. Welk zijn advies is geweest, blijkt dadelijk uit de twee slotkoppletten van dit gedicht:

„Naufrage! Adieu, les grandes tâches!
„Tout est trompé; tout est trompeur;
„On dit de nos drapeaux: Ces lâches!
„Et de nos canons! Ils ont peur!

„Plus de fierté; plus d'espérance;
„Sur l'histoire un suaire épais.... —
„Dieu, ne fais pas tomber la France
„Dans l'ambîme de cette paix!"

De staatkundige partijman komt nu allengs meer te voorschijn. Hij voorspelt, dat een „laatste oorlog" noodzakelijk is geworden. Van de Duitschers kan niets goeds meer gezegd worden, sedert de afschuwelijke vrede gesloten is. De vergadering te Bordeaux wordt heftig aangevallen — zulke mannen zouden Jezus als een „bohemien" behandelen, Paulus een verachtelijken „demokraat" gescholden, Sokrates een ellendigen goochelaar genoemd hebben, geen wonder, dat zij Garibaldi hebben beleedigd.

Terwijl Victor Hugo bij den aanvang der Commune-beweging zijn zoon Charles verliest, terwijl de strijd van de hoofdstad onder het bewind der Commune-mannen begint, wordt de dichter door de meest tegenstrijdige passiën geslingerd. Bij de eerste uitspattingen der volkswoede vermaant hij tot vergevings-gezindheid, teekent hij protest aan tegen de „représailles." Hij wil geene kerkers, geene traliën, geene banvonnissen, hij wil niemand zijn vaderland ontnemen. Hij heeft met achttien jaren ballingschap het recht verkregen tot humaniteit aan te manen:

„Si je vois les cachots sinistres, les verroux,
„Les chaînes menacer mon ennemi, je l'aime,
„Et je donne un asile à mon proscripteur même;
„Ce qui fait qu'il est bon d'avoir été proscrit.
„Je sauverais Judas si j'étais Jesus-Christ."

Hij wil zich als dichter en vredestichter tusschen de partijen opwerpen, hij wil verzoening en eensgezindheid, daar er reeds genoeg geleden is. Gedurende de tweede belegering van Parijs, toen Courbet aan het omverwerpen

van de Vendome-kolom bezig was en Mac-Mahon l'Arc-de Triomphe met bommen deed beschieten, om Parijs tot orde te brengen, toen ontsnapte aan den dichter een zoo wanhopende kreet als nimmer te voren. Hij herinnert de glorie van Frankrijk, door beide monumenten vereeuwigd en door Franschen vernield. Hij vraagt, terwijl hij zoowel Parijs als Versailles de hand reikt, of het wel de geschikte tijd is, om zich in onderlingen twist te vernielen:

„Est-ce bien le moment de s'entre-dévorer?"

Terecht wijst hij op den vijand, die den strijd tusschen beide partijen bedachtzaam aanschouwt:

„C'est sous nos propres coups que notre gloire croule!
„Nous la brisons, d'en haut, d'en bas, de près, de loin,
„Toujours, partout, avec la Prusse pour témoin."

Maar het is soms merkbaar, dat hij in de Commune-beweging iets belangwekkends ziet en dat hij het recht van de partij der orde niet geheel onvoorwaardelijk erkent, als hij uitroept:

„Mac-Mahon fait de loin pleuvoir une rafale
„De feu, de fer, de plomb, sur l'arche triomphale,
„Honte! un drapeau tudesque étend sur nous ses plis,
„Et regarde Sedan souffleter Austerlitz!
„Où sont les Charentons, France? où sont les Bicêtres?"

Met al zijne edelmoedigheid en vergevensgezindheid betreedt Victor Hugo hier een zeer gevaarlijken weg. Voor Europa neemt hij bijna de verdediging van de wandaden der Commune op zich en leent hij zijn talent, om de politieke misdaden van het parijsche grauw te vergoelijken. Hier tegenover staat, dat hij het vandalisme van de Commune even sterk aanvalt, als het bombardement van Mac-Mahon.

En bij den brand van Parijs wint zijne liefde voor de hoofdstad het van zijne politieke sympathiën. Nogmaals stemt hij een uitbundigen lofzang aan op de waereldstad, die het oog van het Heelal is. Sommige verzen bereiken eene hoogte van geestdrift, die wederom aan razernij grenzen:

„O rendez-vous sacré de tous les lendemains!
„Point d'intersection des vastes pas humains!
„Paris, ville, esprit, voix! tu parles, tu rediges.
„Tu décrètes, tu veux! chez toi tous les prodiges
„Viennent se rencontrer comme en leur carrefour."

Bedenkelijker wederom is zijne dichterlijke vergoelijking van het volk, dat de fakkel wierp op de daken van Parijs, de stad der verlichting — „la ville-astre". Het volk was verblind als een woedende stier en de eigentlijke oorzaken van de wandaden der Commune zijn: „la Misère", „le Passé", „les veilles lois de la Royaute", „les faux Pontifes, les faux Cieux": van daar, „dat zijne verontwaardiging geene grenzen kent bij de exekutiën binnen Parijs na den triumf van Mac-Mahon.

„Des bandits ont tué soixante-quatre otages,
„On replique en tuant six mille prisonniers.
„On pleure les premiers, on raille les derniers.
„Le vent qui souffle a presque éteint cette veilleuse,
„La conscience."

In dezen toestand van wanhoop verliet de dichter Parijs, om te Brussel zich treurig teleurgesteld te gevoelen. Overal begint de vervolging van den man, die genade heeft geroepen voor de verdwaasde opstandelingen en Victor Hugo vindt telkens nieuwe krachten, om zijne tegenstanders schitterende verzen naar het hoofd te werpen:

„Au-dessus de mon nom on sonne le tocsin.
„— Brigand! incendiaire! assassin! assassin! —
„Et nous restons, après cette bataille insigne,
„Eux, blancs comme un corbeau, moi, noir comme le cygne.“

Zijne uitzetting uit België kreunt hem luttel, nu hij Frankrijk heeft moeten verlaten en geeft hem een briljanten regel in de pen:

„L'étranger peut bannir, mais il n'exile pas.“

Getroost zet hij zijne pelgrimaadje voort en schrijft een dichterlijken brief aan Mad. Paul Meurice in Juni 1871. Slechts een jaar was voldoende geweest, om hem van de uitbundigste apotheoze binnen Parijs tot een voorwerp van de diepste verachting te maken. En toch wil hij liever met Barbès en Garibaldi gesteenigd worden, dan geprezen door de overwinnende tegenpartij. Zijne schilderingen van de gruwelen der troepen binnen Parijs bewijzen op niet twijfelachtige manier, dat hij thands onverdeeld partij heeft gekozen. Toen de generaal Trochu op den 14 Juni in de Nationale Vergadering een vrij scherp woord aan zijn adres had gesproken, andwoordde hij hem met niet minder bittere, maar echt dichterlijke woorden en vond hij een naïven bijnaam voor den kerkschen generaal uit: „participe passé du verbe Tropchoir“, terwijl hij hem voorspelt:

„L'amère histoire un jour dira ceci de toi:
„La France, grâce à lui, ne battit que d'un aile.
„Dans ces grand jours, pendant l'angoisse solennelle,
„Ce fier pays, saignant, blessé, jamais déchu,
„Marcha par Gambetta, mais boita par Trochu.“

Juist deze voortdurende politieke strijd maakt het tweede deel van „L'Année Terrible“ minder boeyend. De

gedurige aanvallen vermoeyen, de al te dikwijls herhaalde denkbeelden doen de belangstelling verminderen. Bij dit alles is tevens op nieuw de onbedachtzame inwilliging aan opwelling van het oogenblik, aan passie in den vollen zin des woords te betreuren.

Het eigentlijk schoone en duurzame in dit jongste werk, het bevallige en betooverende komt voor in het eerste gedeelte, als uit eenige vorige citatiën genoegzaam is gebleken. Het meest fransche, het verhevenste gedicht is juist het eerste: Sedan. Na het zwakkere deel van „L'Année Terrible" eenigszins uitvoeriger te hebben in het licht gesteld, voegt het ons ten slotte nog een schoon fragment uit den klaagzang op Sedan aan deze beschouwing toe te voegen.

Het gedicht vangt aan met eene meditatie in den mond van den man, dien Victor Hugo eenmaal kastijdde onder den naam van Napoléon le petit. Deze wil iets groots ondernemen, hij wil plotseling een aanval wagen op den Rhijn:

— „la fraude est ma femme.
„J'ai vaincu, quoique lâche, et brillé, quoique infâme.
„En avant! j'ai Paris, donc j'ai le genre humain."

Doch heel Europa waakt, terwijl hij waant, dat alles sluimert. En hij wordt getuchtigd, opdat den meineed en het schendig geweld hun rechtvaardig loon niet mocht onthouden worden.

„Il fallait que la fin de cet escroc fatal,
„Par qui le guet-apens jusqu'à l'empire monte,
„Fût telle que la boue elle-même en eût honte,
„Et que César, flairé des chiens avec dégoût,
„Donnât, en y tombant, la nausée à l'égout."

Dat er hier forsche kleuren zijn aangebracht, mag niemand wraken, die het geweld aan de Nationale Vergadering op den 2en December 1851 gepleegd, die de moorden en de plundering van den 3en en 4en December heeft veroordeeld. Victor Hugo behoeft niet naar schrille effekten te zoeken — Sedan geeft hem de meest tragische stof.

Na eene meesterlijke beschrijving van het slaggewoel, verhaalt hij, hoe l'honnète homme had uitgeroepen:

— „Je veux vivre!"

„Le canon stupefait se tut, la mêlee ivre,
„S'interrompit..... — le mot de l'abîme etait dit.
„Et l'aigle noire ouvrant ses griffes attendit."

Nu volgt een slot, den grooten dichter van weleer volkomen waardig, een meesterstuk van epische poëzie:

„Alors la Gaule, alors la France, alors la gloire,
„Alors Brennus, l'audace, et Clovis, la victoire,
„Alors le vieux titan celtique aux cheveux longs,
„Alors le groupe altier des batailles, Châlons,
„Tolbiac la farouche, Arezzo la cruelle,
„Bovines, Marignan, Beaugé, Mons-en-Puelle,
„Tours, Ravenne, Agnadel sur son haut palefroi,
„Fornoue, Ivry, Coutras, Cérisolles, Rocroy,
„Denain et Fontenoy, toutes ces immortelles
„Mêlant l'éclair du front au flamboiement des ailes,
„Jemmape, Hohenlinden, Lodi, Wagram, Eylau,
„Les hommes du dernier carré de Waterloo,
„Et tous ces chefs de guerre, Héristal, Charlemagne,
„Charles-Martel, Turenne, effroi de l'Allemage,
„Condé, Villars, fameux par un si fier succès,
„Cet Achille, Kléber, ce Scipion, Desaix,
„Napoleon, plus grand que César et Pompée,
„Par la main d'un bandit rendirent leur épée."

Dit zijn verzen, zooals de zanger van het zonnige Oosten in zijne Orientales ze beloofd had, zooals de Odes et Ballades ze voorspelden en de Châtiments deden verwachten. Reeds in de Légende des Siècles had Victor Hugo de hoogte bereikt, waarop dit laatste fragment hem handhaaft en over het algemeen genomen mag men volhouden, dat hij in alles dezelfde gebleven is, in uitersten, in krachtsontwikkeling, in verrassende diktie. Maar de Légende des Siècles is oneindig epischer, dit laatste boek meer lyriesch-polemiesch.

Men moge „L'Année Terrible" de billijke waardeering schenken, waarop het geestrijke gewrocht ten volle recht heeft, ik voor mij zal nimmer het oogenblik vergeten, toen ik met ingehouden adem voor het eerst de lotgevallen van Aymerillot, voor het eerst „de Roos der Infante" en „Les pauvres gens" heb gelezen.

THÉOPHILE GAUTIER.

I.

De moderne Romantiek is van 1815.

De reaktie tegen alles wat van 1789 tot 1815 Europa had verbaasd, geschokt, verontwaardigd, verrukt en bezield, heet in de Letterkunde: de Romantiek.

De fransche Revolutionairen hadden de oude Romeinen tot idealen gekozen. Brutus was even goed hun heilige als Marat of Lepelletier. De drie busten van deze trits prijkten in hune Konventie en in hunne revolutionaire Comité's.

In 't algemeen waren de Franschen steeds wonderlijk konservatief in taal en letteren, geheel het tegenovergestelde van hunne immer afwisselende politieke proefnemingen.

Na Waterloo was het uit met de Brutussen en de Caesars, de keizerlijke adelaren lagen in 't stof. Toen begon de reaktie. In de letteren ving eene hevige oppozitie aan tegen al wat klassiek was, tegenover de Romeinen verrezen de Kruisvaarders.

De Midden-Eeuwen werden het geliefkoosd terrein

der Romantiek, na de Midden-Eeuwen kwamen de 16 en 17 Eeuw, vooral in spaansch en italiaansch kostuum, later nog deed het Oosten zich gelden en brandde men kaarsjens voor de perzische of hindostansche Muzen.

Nog op dit oogenblik heerscht de Romantiek over een goed aaneengesloten leger van denkers en dichters. De oude vrouw is krachtig genoeg en laat zich steeds gelden — ook nadat de jongste van hare telgen: het Realismus, haar een schaar van aanbidders wist te onttroggelen.

I.

Een twee-en-zestigjarige dienaar der fransche, moderne Romantiek heeft voor weinige maanden den laatsten adem uitgeblazen.

Théophile Gautier stierf te Parijs den 23 Oktober 1872.

Eene ziekte, die hij door de ellenden van het beleg in 1870 had opgedaan, sloopte den krachtigen veteraan. Hij was tijdens het uitbreken van den fransch-duitschen oorlog in Zwitserland en toen hij begreep, dat zijn Parijs eene belegering zou te doorstaan hebben, ijlde hij terug, daar hij het zijn plicht achtte meê te strijden en meê te lijden.

Zijn kinderlijk hart blijkt reeds uit dezen trek.

Heel zijn leven was Théophile Gautier een kind, een robust, weekhartig, min of meer sensuël kind. Zijne jeugd was wat zijne landgenooten, „une jeunesse orageuse“ noemen, terwijl geen hunner genoeg lofs weet te verkondigen over zijne „qualités de coeur.“.

In 1811 geboren begon zijn naam reeds op zijn negentiende jaar bekend te worden. De Romantiek ontwikkelde

sedert 1830, na de Juli-revolutie, hare beste krachten. Met Victor Hugo aan 't hoofd ving de kleine schaar den schitterenden veldtocht aan en onder de ijverigste kampvechters bemerkte men aanstonds den negentienjarigen Théophile.

Hij was destijds leerling op het atelier van Rioult, een hyper-romantiesch kunstenaar uit de school van Guéricault. Een wilde knaap was Théophile, breed van gelaat met lange krullende bruine hairen, achter de ooren weggestreken, tintelende, gevoelvolle oogen en een eenigszins breeden, soms minachtend lachenden mond. In een zijner vroegste gedichten schildert hij zijn meester en geeft hij een denkbeeld van hun leven op het atelier. Hij spreekt tot een vriend van Rioults laatste schilderij: (Intérieurs. 1832.)

„Je te dirai comment Rioult, mon maître, fait
„Un tableau qui, je crois, sera d'un grand effet:
„C'est un ogre lascif qui dans ses bras infâmes
„A son repaire affreux porte sept jeunes femmes;
„Renaud de Montauban, illustre paladin,
„Le suit l'épée au poing: lui, d'un air de dedain,
„Le regarde d'en haut; son œil sanglant et louche,
„Son crâne chauve et plat, son nez rouge, sa bouche
„Qui ricane et s'entr'ouvre ainsi qu'un gouffre noir
„Le rendent de tout point très-singulier à voir.
„Suprises dans le bain les sept femmes sont nues,
„Leur contours veloutes, leur formes ingenues
„Et leur coloris frais comme un rêve au printemps,
„Leur cheveux en désordre et sur leur cous flottants,
„La terreur qui se peint dans leurs yeux plein de larmes
„Me paraissent vraiment admirables: les armes
„Du paladin Renaud faites d'acier bruni,
„Etoilé de clous d'or, sont du plus beau fini:
„Un panache s'agite au cimier de son casque,
„D'un dessin à la fois élégant et fantasque,
„Sa visière est levée et sur son corselet
„Un rayon de soleil jette un brillant reflet."

Zeer gemakkelijk is uit deze schildering op te maken, wat Théophile Gautier voor kunstenaarsopvoeding heeft ontvangen. De paladijn Reinoud van Montalbaan, de lascieve reus, de zeven naakte vrouwen — alles kenmerkt een koortsachtig romantisme, 't welk later in de reuzen en nuditeiten van Wiertz zijne geniale onmacht heeft geopenbaard.

Théophile had intusschen gestudeerd. Byron en Victor Hugo waren zijne afgoden uit deze eeuw geworden, uit de 15de en 16de eeuwen koos hij Clement Marot, Villon en vooral Rabelais ter vereering. Rafael —

„homme au dessus de l'homme" —

als hij hem in het geciteerd gedicht noemde, Paolo Veronese, Leonardo de Vinci waren zijne vroegste idealen, later dweepte hij met Rembrandt, met Dürer en de oude meesters van het Campo Santo.

Gautier wierp echter het penceel ter zijde en greep „le crayon du poëte". Hij heeft welgedaan. Niet alles, wat hij schreef, behoeft tot het nageslacht te worden overgebracht, maar enkele bladzijden zijn onsterfelijk. Als men den katalogus zijner werken maakt, vindt men vooreerst eene bijna ontelbare menigte van feuilletons, die wellicht zullen vergeten worden, als de onderwerpen waaraan zij gewijd zijn. Vervolgens heeft men poëzie, proza en tooneelwerken op te teekenen.

De poëzie bestaat uit:

„Albertus" —
„La Comédie de la Mort" —
„Poésies diverses" —
„Emaux et Camées" —

De proza wordt gevormd door:

twee bundels „Nouvelles, Romans, Contes“ —
„Mademoiselle de Maupin“ —
„Le Capitaine Fracasse“ —
„Le Roman de la Momie“ —
„Spirite“ —
„Voyage en Espagne“ —
„Voyage en Russie,“ —
„Tableaux de siége — 1870—71.“ —

Zijn tooneelwerk is meest gelegenheidswerk, onvoltooide fragmenten, ballets en prologen zijn in één bundel bijeengevoegd. Het voornaamste stuk is een tooverspel:

„Une larme du diable.“

Over zulk eene massa meer of min beroemde werken uit de periode 1831—1871 zou de kritiek hebben te spreken, indien zij de gantsche figuur van Théophile Gautier tot in de geringste bizonderheden zou wenschen te teekenen.

Voor zulk eene teekening schrikt de steller dezer regelen terug, omdat hem er zoowel de kleuren als het penceel toe ontbreken. Een schets à la plume — ziedaar alles wat hij leveren kan. Daarenboven er schuilt veel dor gebladert in de letterkundige nalatenschap van Théophile Gautier — ik wil beproeven er de geurigste rozen uit bijeen te lezen.

II.

Karakteristiek voor zijn poëtiesch talent is zijn eerste gedicht in 1831 op twintigjarigen leeftijd uitgegeven, onder den eenvoudigen titel: „Albertus“. De inhoud is zeer gemakkelijk in weinige woorden te schetsen. Eene oude heks, Veronica geheeten, weet met toovermiddelen zich jeugd

en verblindende schoonheid terug te schenken. Zij trekt met haren kater, in een fraayen page hervormd, naar Leiden, lokt de jongelingschap in hare netten en stuit op de onverschilligheid van een jong schilder, Albertus, die uit Rome terugkwam. Een billet-doux haalt ook dezen over zich in hare armen te werpen. Albertus wordt door hare daemonische schoonheid betooverd, verpandt zijne ziel en vindt te middernacht de oude furie, die hem op bezemstelen naar een heksensabbath voert. Te midden van de duivelachtige orgie niest de Satan en daar Albertus hoffelijk uitroept: „Que Dieu vous bénisse!“ verdwijnt het nachtgezicht. Later werd het lijk van den schilder te Rome teruggevonden.

Een en ander is een toover-en-duivel-geschiedenis in den trant van Hoffmann, den biograaf van Kater Murr, waarbij de groteske détailschildering aan Rabelais is ontleend. De auteur bekent het vrijwillig in Albertus:

„C'est la réalité des contes fantastiques,
„C'est le type vivant des songes drôlatiques,
„C'est Hoffmann et c'est Rabelais.“

Ook Victor Hugo is tot model gebruikt naast Walter Scott, den vader der engelsche Romantiek. Théophile Gautier vergelijkt schertsend zijne Véronica met de Meg uit den Guy Mannering.

„Meg de Guy Mannering, ressemble à s'y méprendre,
„A notre Véronique, il n'a fait que la prendre
„Et déguiser le vêtement.“

„Le plaid bariolé de tartan et la toque,
„Dissimulent la jupe et le béguin à coque.
„L'Écosse a remplacé la Flandre; — voilà tout.
„Ensuite il m'a volé, l'infame plagiaire

„Cette déscription (voyez son **Antiquaire**),
„Le chat noir, — Marius sur ces restes debout! —
„Et mille autre détails. — Je le jurerais presque,
„Celui qui fit l'hymen du sumblime au grotesque,
„Créa Bug, Han, Cromwell, Notre-Dame, Hernani
„Dans cette hutte même a ciselé ces masques,
„Que l'on croirait, à voir leurs galbes si fantasques,
„De Benvenuto Cellini."

De letterkundige idealen van den dichter: Walter Scott, Victor Hugo, Hoffmann, Rabelais treden hiermeê duidelijk op den voorgrond. De zin voor het gedrochtelijke en groteske, uit Hoffmann en Victor Hugo vooral aangeleerd, maakt het grondakkoord uit van **Albertus**. De beschrijving van de oude tooverkol, van hare krocht en hare metamorfoze in eene schoone bloeyende maagd, de sabbath aan 't eind van het verhaal zijn in alle détails meesterlijk, maar van een zeer overdreven koloriet. Het sensuëele element is zeer sterk waarneembaar en vormt een ongunstig kontrast met enkele meesterlijke koppletten, welk de poëet aan een harstocht van den vorigen dag wijdt.

Hierbij komt nog de wijsgeerige pretentie, dat het verhaal eene zedelijke waarheid allegorizeert. De dichter verklaart in het laatste kopplet:

„Ce poëme homérique et sans égal au monde
„Offre une allégorie admirable et profonde —
. . . .
„Je vous crois, cher lecteur, assez spirituel
„Pour me comprendre — Ainsi bonsoir. — Fermez la porte,
„Donnez-moi la pincette, et dites qu'on m'apporte
„Un tome de Pantagruel."

De eenvoudige gedachte, die aan **Albertus** ten grondslag strekt, zou dunkt mij, dus kunnen worden geformuleerd: de vreugde der zinnen is van korten duur, zoodra de hartstocht bevredigd is, blijft de schaterlach van Mefistofeles, of zoo als het spaansche spreekwoord

zegt: L'hombre è di stopa, la moglia di fuego, el demonios y sopla.

Eenige nadere bizonderheden zullen deze meening bevestigen. In de eerste plaats treedt de dichter voortdurend krachtig op, waar hij zijn schildersoog en zijne kunstenaarssympathiën kan doen gelden. De buurt van zijne Veronica is een

„vieux bourg flamand tel que les peint Teniers.“

En aanstonds komt de taveerne van Adriaan Brouwer, (Gautier spelt Brawer) met de tabaksdampen en de reusachtige bierkruiken en de grappige gezichten der gasten. Vervolgens komt het interieur van Veronica, naar den helschen Breughel gestudeerd, bevolkt met monsters van Hieronymus Bosch of van Teniers in zijne verzoeking van den Heiligen Antonius:

„Maigres chauves-souris aux diaphanes ailes,
„Se cramponnant au mur de leur quatre ongles frêles,
„Bouteilles sans goulot, plats de terre fêlés,
„Crocodiles, serpents empaillés, plantes rares,
„Alambics contournés en spirales bizarres,
„Vieux manuscrits ouverts sur un fauteuil bancal,
„Foetus mal conservés saisissant d'une lieue,
„L'odorat, et collant leur face jaune et bleue
„Contre le verre du bocal!“

Théophile Gautier vervolgt de beschrijving nog drie strofen verder en toont zich een meester in dichterlijke opvatting van de „diableries“ der middeneeuwen.

De betooveringstooneelen, welke volgen, waarin Veronica hare naakte, afschuwelijke ledematen met een kokend bruin vocht besproeit en als eene jonge, blanke Hebe te voorschijnt treedt, zijn met even sterk sprekende kleuren gemaald:

„Dans le creux de sa main elle prend cette eau brune,
„Et s'en frotte trois fois la gorge. — Non, aucune
„Langue humaine ne peut conter exactement
„Ce qui se fit alors! — Cette mamelle flasque,
„Qui s'en allait au vent comme s'en va la basque
„D'un vieil habit rapé miraculeusement
„Se gonfle et s'arrondit: — le nuage de hâle
„Se dissipe: on dirait une boule d'opale
„Coupée en deux, à voir sa forme et sa blancheur. —
„Le sang en fils d'azur y court, la vie y brille
„De manière à pouvoir, même avec une fille
„De quinze ans, lutter de fraicheur."

Veronica is nu eene schitterende schoonheid, in haar purperen kleed zou zij de grooten der aarde hebben bekoord, terwijl haar kater als een koket geleijonker haar in een prachtig rijtuig doet stappen. De page is Don Juan, de koetsier Leporello, de tocht gaat naar Leiden.

Merkwaardig is het hier, dat de twintigjarige dichter geen enkel détail van Leiden geeft, 't welk niet volkomen onjuist is. Vooreerst zijn er te Leiden salons, welke weldra verlaten worden voor de gezelschapszaal van Veronica. Vrouwe Barbara von Altenhoff en de engelsche gravin Cecilia Wilmot zien niemand meer verschijnen. De bals, de schouwburgen van Leiden ontvangen Veronica met opgetogenheid, de „Mein-hers" (sic) liggen aan hare voeten. De dames zijn jaloersch, waaronder de echtgenooten van den Markgraaf Tielemanus van Horn en de dochter van een ouden hertog.

„Se conseiller aulique Hanz et Meister Philippe
„Pour elle avaient laissé le genièvre et la pipe.
„C'était vraiment plaisir de voir ces bons Flamands!

't Is onnoodig verder te gaan.

Théophile Gautier schrijft er met de gewone luchthar-

tigheid zijner landgenooten op los, zonder iets van zijn onderwerp te kennen. Zoodra hij thuis is op eenige plek, munt hij uit in de couleur locale. Niemand heeft Spanje, heeft Rusland, heeft Konstantinopel beschreven als Théophile Gautier — maar hij is er geweest en met vrucht. Met het hollandsch koloriet behoeft men het zoo nauw niet te nemen en Leiden wordt eene poëtische sukkursaal van Parijs.

Gelukkig houdt de beschrijving van Leiden hem niet lang bezig, nadat hij nog verhaald heeft, dat

„pour elle
„Ludwig de Siegendorff en duel s'est battu“:

verlaat hij zijn mixtuur van duitsche en vlaamsche namen, om zich alleen bezig te houden met Veronica en Albertus. In de opera te Leiden gaf men Don Juan van Mozart, toen Veronica een vreemdeling gewaar werd, die zich volstrekt niet getroffen toonde door hare schoonheid. Deze vreemdeling, de schilder Albertus, wordt door haar op zoo verlokkende wijze uitgenoodigd ten harent te komen, dat hij verschijnt.

In de korte trekken, waarmeê hij Albertus beschrijft, legt Théophile Gautier groote zelfkennis aan den dag. De volgende regelen zijn, met uitzondering van den laatste, volkomen op hem zelve toepasselijk:

— „C'était un homme d'art,
„Aimant tout à la fois d'un amour fanatique
„La peinture et les vers autant que la musique
„Il n'eût pas su lequel, de Dante ou de Mozart,
„Dieu lui laissant le choix, il eût souhaité d'être.
„Mais moi qui le connais comme lui, mieux peut-être,
„Je crois en vérité qu'il eût dit: — Raphaël!
„Car entre ses trois soeurs égales en mérite
„Dans le fond la peinture était sa favorite,
„Et son talent le plus réel.“

Het spreekt van zelf, dat Albertus een romantikus is, dat hij alle raadselen der waereld heeft doorvorscht, dat hij den Kainsstempel der vertwijfeling op het voorhoofd draagt, als Lord Byron en Châteaubriand. Théophile Gautier was in 1831 een jonkman van talent en al de zoodanigen moesten minstens gebukt gaan onder het gewicht hunner bittere waereldverachting. Wil men weten wat hij als schilder voor kunstwerken zou hebben voortgebracht, men leze zijne beschrijving van Albertus' atelier, waar een aantal half afgewerkte paneelen gevonden worden, voorstellend:

„La Lénore à cheval, Macbeth et les sorcières,
„Les enfants de Lara, Marguérite en priéres: —"

alles van de zuiverste romantische kleur.

Het bontste koloriet was evenwel bewaard voor de bijeenkomst van Veronica en Albertus. De wonderen van haar paleis beduiden nog niets bij het portret der bovennatuurlijke jonkvrouw. De zinnelijke gloed der verzen stijgt steeds hooger:

„Albertus n'était pas de glace ni de pierre:
„— Quand même il l'eut été, sous la noire paupière
„De la dame brillait un soleil dont le feu
„Eût animé la pierre et fait fondre la glace:
„— Un ange, un saint du ciel, pour être à cette place,
„Eussent vendu leur stalle au paradis de Dieu."

't Was werkelijk niet noodig, dat de dichter waarschuwde den weg der kuische, klassieke Muze niet te kunnen volgen. Zijne verzen zijn niet voor jongejuffrouwen, zegt hij,

„dont on coupe le pain en tartines."

maar hij heeft daarenboven een buitengewoon pleizier in wulpschheden en nuditeiten, en schoon hij zich veront-

schuldigt met de uitvlucht, dat de moraal eene oude grootmama is met een bril op en „le bas pas trop mal tiré“, hij zal steeds de verdenking wekken, dat hij niet alleen uit zuiver aesthetische motieven zooveel onkuisch vuur op zijn altaar deed blaken.

Aan het slot van het gedicht vormt de hexensabbath een merkwaardig fragment, wegens het nerveuze koloriet en de daemonische teekening.

Kaulbach en Gustave Doré zouden er een ongemeen en krachtig talent in hebben kunnen prijzen, 't welk de monsters van Callot en Goya met vrucht had bestudeerd.

Vooral munt de dans der hellemonsters uit:

„On eût cru voir tourner et flamboyer dans l'ombre
„Les signes monstrueux d'un zodiaque sombre;
„L'hippopotame lourd, Falstaff à quatre pieds,
„Se dressait gauchement sur ses pattes massives
„Et s'épanouissait en gambades lascives.
„Le cul-de-jatte, avec ses moignons estropiés,
„Sautait comme un crapaud, et les boucs, plus ingambes,
„Battaient des entrechats, faisaient des ronds de jambes.
„Une tête de mort à pattes de faucheux
„Trottait par terre, ainsi qu'une arraignée énorme.
„Dans tous les coins grouillait quelque chose d'informe;
„Des vers rayaient le sol gacheux. —

„La chevelure au vent, la joue en feu, les femmes
„Tordaient leurs membres nues en postures infâmes,
„Arétin eût rougi. — Des baisers furieux
„Marbraient les seins meurtries et les épaules blanches,
„Des doigts noirs et velus se crispaient sur les hanches.“

Geene akelige lijdenstafereelen bij Ribeira, geene sombere scheppingen van Orcagna, geene vagevuurvlammen van den helschen Breughel brachten zooveel afzichtelijks en monsterachtigs te voorschijn. Het was juist in die

dagen de vraag, wie het toppunt van afschuwelijkheid zou bereiken. De Han d'Islande, de Bug Jargal van Victor Hugo stonden in kleur en teekening verre beneden den Albertus.

En toch leest men enkele koppletten in dit gedicht, die minder uit de onstuimige fantazie van den poëet, die geheel uit zijn gemoed zijn gevloeid. Het is de herinnering aan eene jongelingsliefde, die met eene fijnheid van gevoel, eene idealiteit in de gedachte is voorgesteld, welke aan de beste oogenblikken van Alfred de Musset en Alfred de Vigny herinneren. In zijne opvatting van liefde spelen de zinnen de hoofdrol, maar hij weet er een mystieken sluyer over te werpen, die het sensueele element tempert en er een waas van poezie over heen spreidt, 't welk een rein hart weinig aanstoot zal kunnen geven.

En ziehier hoe Théophile zijne liefde vertelt:

„Nous ne nous disions rien, et nous avions l'air triste
„Et pourtant, ô mon Dieu! si le bonheur existe
„Quelque part ici-bas, nous étions bien heureux.
„Qu'eût servi de parler? — Sur nos lèvres pressées
„Nous arrêtions les mots, nous savions les pensées;
„Nous n'avions qu'un esprit, qu'une seule âme à deux.
„Comme emparadisés dans les bras l'un de l'autre,
„Nous ne concevions pas d'autre ciel que le nôtre.
„Nos artères, nos coeurs vibraient à l'unisson,
„Dans les ravissements d'une extase profonde,
„Nous avions oublié l'excistence du monde.
„Nos yeux étaient notre horizon".

III.

Het edeler deel in de poëzie van Gautier heeft later de overwinning behaald op de woeste heerschappij der passiën,

Zijne lyrische muze is oneindig kuischer, dan de epische geweest was. Eene zekere overhelling naar het sombere, zeker bespiegelen over den dood, gelijk hij in zijne „Comédie de la mort“ het meest openbaarde en gelijk het van 1830—1840 bij de Swedenborgianen in de mode was, beheerscht geruimen tijd zijne verzen. George Sand en Honoré de Balzac hadden het mysticisme van Swedenborg als wijsgeerige waereldbeschouwing en letterkundige kurioziteit gehuldigd in een paar quasi-diepzinnige romans. Théophile Gautier volgde voor een wijl deze zonderlinge aardigheid in zijn: Spirite, nouvelle fantastique.

De buitensporigheden van zijne „Comedie de la Mort“, waarin de schimmen spreken en eene jeudige bruid in de doodkist met den worm, die haar verslinden zal, redekavelt over de vergankelijkheid der stof, maken allengs plaats voor nobeler en redelijker inspiratiën. Slechts enkele voorbeelden veroorloof ik mij aan te halen. In het algemeen blijft hij het schitterend koloriet van zijn Albertus getrouw, die in diktie, vernuft en elegante teekening een trouw beeld van zijn poëtiesch talent geeft. Tot het beste, wat hij schreef, reken ik onder zijne oudere gedichten: „Melancholia“ en „A un jeune Tribun“, voorts alle poëzie uit Spanje medegebracht en de meeste nieuwere scheppingen uit zijne „Emaux et Camées.“

Melancholia is de titel van eene ontboezeming bij eene beroemde schepping van Albert Dürer.

„J'aime les vieux tableaux de l'école allemande;
„Les vierges sur fond d'or aux doux yeux en amande,
„Pâle comme le lis, blondes comme le miel,
„Les genoux sur la terre et le regard au ciel.“

Dus de aanhef. De dichter roert hier zijn lievelingson-

derwerp aan — schilderkunst. Zijn artistiek gevormde smaak deed hem hierbij de uitstekendste diensten. Merkwaardig is het tevens, dat zijne geestdrift voor het naturalisme der Italianen schijnt plaats te maken voor dwepen met middeleeuwsche, christelijke kunst. Van daar zijne verzekering:

„Oui, le dessin est sec et la couleur mauvaise,
„Et ce n'est pas ainsi que peint Paul Véronèse:
„Oui, le Sanzio pourrait plus gracieusement
„Arrondir cette forme et ce linéament,
„Mais il ne mettrait pas dans un si chaste ovale
„Tant de simplicité pieuse et virginale;
„Mais il ne prendrait pas, pour peindre ces beaux yeux,
„Plus d'amour dans son coeur et plus d'azur aux cieux."

Zijne eerste warme liefde voor Rafael is voorbij, mocht het ook eene tijdelijke meening zijn. Hij bestrijdt het heidendom der Italianen en roept uit:

„Ces Allemands ont seuls fait de l'art catholique.
.......................Dépouillant le vieil homme,
„Seuls ils ont abjuré les idoles de Rome.
„Auprès d'Albert Durer Raphael est païen:
„C'est la beauté du corps, c'est l'art italien,
„Cet enfant de l'art grec, sensuel et plastique,
„Qui met entre les bras de la Vénus antique,
„Au lieu de Cupidon, le divin Bambino;
„Aucun d'eux n'est chrétien, ni Domenichino,
„Ni le Buonarotti, ni Corrége, ni Guide."

Plotseling herinnert hij zich de oude meesters van Pisa en hun ascetiesch penceel. Daarom vervolgt hij met geestdrift:

„J'en excepte pourtant Cimabuë, Giotto
„Et les maîtres pisans du vieux Campo-Santo.
„Ceux-là ne peignaient pas en beaux pourpoints de soie,

„Entre des cardinaux et des filles de joie;
„Dans des villas de marbre, aux chansons des castrats,
„Ceux-là n'épousaient point des nièces de prélats.
„C'étaient des ouvriers qui faisaient leur ouvrage
„Du matin jusqu'au soir, avec force et courage;
„C'étaient des gens pieux et pleins d'austérité;
„Sachant bien qu'ici-bas, tout n'est que vanité,
„Leur atelier à tous était le cimetière,
„Ils peignaient, près des morts passant leur vie entière,
„Puis, quand leurs doigts roidis laissaient choir les pinceaux
„On leur dressait un lit sous les sombres arceaux.
„Ils dormaient là, couchés auprès de leur peinture,
„Les mains jointes, tout droits, dans la même posture,
„De contemplation extatique où sont peints
„Sur les fresques du mur leurs anges et leurs saints."

Deze waarlijk schoone verzen hebben eenmaal de geestdrift van den geniaalsten lofredenaar der katholieke kunst, van mijn hooggewaardeerden vriend Jos. Albertus Alberdingk Thijm gewekt, die, toen hij in 1859 de amsterdamsche tentoonstelling bezocht, naar aanleiding van dezen „heerlijken zang, ter eere van de monumentale en christelijke kunst" omtrent Théophile Gautier beweerde, dat hij „misschien de grootste dichter was, dien Frankrijk in onzen tijd heeft aan te wijzen." [1])

Juist de fijne waardeering van kunst maakt Théophile Gautier tot een voor Nederland dubbel merkwaardig dichter. In zijn ode „A un jeune tribun" schijnt hij het woord tot de Nederlanders te wenden. Als hij aanvangt:

„Ami, vous avez beau, dans votre austérité,
„N'estimer chaque objet que par l'UTILITÉ!"

mogen wij allen onze ooren openen. Utilitas is eene vervelende muze en wie haar alleen offers brandt, zal zeker

---

[1]) Dietsche Warande V deel, bl 146.

op geen glimlach van Apolloos zusters mogen rekenen. Hier is veel bij te voegen, maar......

In elk geval mag het drok sprekend Nederland, mag het vergadering-lievend volk aan de Noordzee met al zijn: „meneer-de-Voorzitters“ en al zijne „geachte“ sprekers, zich ergeren, als de dichter kalm uitroept:

„Que (me) font vos discours, magnanimes tribuns?
„Vos discours sont très-beaux, mais j'aime mieux des roses.“ —

En gaarne gaven wij de schoonste vertoogen over ons beste rioolstelsel voor een vonkjen van dat vuur, waarmeê men „Emaux et Camées“ maakt. Het daemoniesch-zinnelijke is zeer gelukkig nog nooit zoo zegevierend in onze letteren opgetreden, als in sommige strofen en sommige proza-schilderingen van Théophile Gautier, maar wij missen daarbij die innige vereering van het Schoone, dat warm kloppend hart voor lijn en kleur, 't welk bij de edelste zonen van Frankrijk, zoowel als van Duitschland, eene zoo vruchtbare bron van de reinste levensvreugde oplevert.

Het pittoreske element, het koloriet vormt steeds de aantrekkelijkste zijde van het talent onzes dichters. Dit bewijzen zijne liederen in Spanje gezongen, gelijk zijne gansche beschrijving van het land Tra los Montes. Al de schatten van bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst in de talrijke kathedralen van de hoofdsteden verspreid, vinden in hem een fijngevoelend kritiesch bewonderaar. De bloedige martelaarstukken der spaansche school maken een ongunstigen indruk op zijn nerveus gemoed, de afschuwelijkheden van Ribeira geven hem stof tot een fraai sonnet, 't welk uitstekend aanheft:

„Il est des coeurs épris du triste amour du laid.
„Tu fus un de ceux-là, peintre à la rude brosse
„Que Naple a salué du nom d'Espagnolet·“

Ook het Eskuriaal met zijn misvormden koepeltoren boezemt hem zeer weinige sympathie in. Hij vindt met een enkelen regel de geestige kritiek:

„Débauche de granit du Tibère espagnol."

In Sevilla trof hem het somber penseel van Valdès Léal, den lijkenschilder, die alleen uitmunt in de voorstelling van dood en ontbinding. Zurbaran met zijne statige monniken prikkelt hem tot hooger bewondering, hij erkent zelfs, dat de monniken van zijn landgenoot Lesueur ver beneden de spaansche staan — en het kost elk Franschman natuurlijk moeite te erkennen, dat het buitenland in het een of ander oogpunt uitmunt boven „la doulce France."

Hoe zeer het spaansch volksleven een frisschen indruk bij hem achterliet, bewijze eindelijk dit allerliefst portret van de madridsche Manola. De vrouwen uit het volk en den gegoeden burgerstand vertoonen zich nog gelukkig in dat schilderachtig nationaal kostuum, 't welk een der gelukkigste themaas voor geniale teekenaars als Gustave Doré uitmaakt.

Zie hier het portret der Manola:

„Un jupon serré sur les hanches,
„Un peigne énorme à son chignon,
„Jambe nerveuse et pied mignon,
„Oeil de feu, teint pâle et dents blanches;
„Alza! olà!
„Voilà!
„La véritable Manola.

„Gestes hardis, libre parole,
„Sel et piment à pleine main,
„Oubli parfait du lendemain,
„Amour fantasque et grâce folle;

„Alza! olà!
„Voilà
„La véritable Manola.

„Chanter, danser aux castagnettes,
„Et, dans les courses de taureaux,
„Juger les coups des toreros,
„Tout en fumant des cigarettes;
„Alza! olà!
„Voilà
„La véritable Manola".

IV.

Zonder tegenspraak mag beweerd worden, dat de bundel „Emaux et Camées" tot de schoonste geestesvruchten van Théophile Gautier behoort.

Zijne reizen hadden zijn talent tot rijpheid gebracht.

Reeds in Spanje schreef hij regels, waarvan Sainte-Beuve later kon zeggen, dat Mozart er muziek bij had moeten maken.

't Was te Granada, waar Théophile met de eerbiedigste bewondering de resten van moorsche grootheid aanschouwde, dat hij deze allerliefste verzen voltooide:

„J'ai laissé de mon sein de neige
„Tomber un œillet rouge à l'eau.
„Hélas! comment le reprendrai-je,
„Mouillé par l'onde du ruisseau?
„Voila le courant qui l'entraîne!
„Bel œillet aux vives couleurs,
„Pourquoi tomber dans la fontaine?
„Pour t'arroser j'avais mes pleurs!"

En zulk een dichter heeft men bij zijn leven slechts

zoo weinig gekend en gewaardeerd, dat Sainte-Beuve met verbazing verklaarde slechts een paar leden van de Académie te kennen, die Théophile Gautier hadden gelezen.

Geen wonder. Hij richtte zich zeer zeldzaam tot de zwakke zijde van een fransch publiek. Hij sprak niet zelden ironiesch over de heiligdommen van de natie en geeselde de bovendrijvende litterarische opiniën van den dag, sints hij in zijne voorrede van „Mademoiselle de Maupin“ de officiëele ijdeltuiterij van de veertig uitverkorenen had aangevallen.

„Emaux et Camées“ verschenen in 1863 — ’t zijn zijne laatste verzen. Wat den vorm aangaat zou men, zoo het mogelijk ware, willen opmerken, dat hij nog steeds fijner toetsen en zeldzamer schoonheden te bewonderen geeft, ware niet zekere overpolijsting en zekere bontheid van koloriet op te merken, die somtijds vermoeit. Julian Schmidt, de polyhistor der duitsche letterkundige kritiek, ziet zeer uit de hoogte neer op onzen dichter en gispt eenige zonderlinge titels van gedichten, die in de Emaux et Camées voorkomen, van dezen aard zijn: „Affinités secrètes, madrigal panthéiste“, „Symphonie en blanc majeur“, en „Nostalgies d’obélisques.“

Zeer zeker is op de logika dezer denkbeelden het een en ander te zeggen, maar het zou intusschen mogelijk zijn, dat Julian Schmidt, die wegens zijne vluchtigheden door Lasalle zoo duchtig is onder handen genomen, niet veel meer gelezen heeft dan deze titels.

Hoe zou men anders blind hebben kunnen blijven voor zoovele meesterlijke koppletten als overal in dezen bundel zijn uitgestrooid? Levendig herinner ik mij het genoegen gesmaakt bij de kennismaking met de schoonste strofen

uit de Emaux et Camées, toen de elegante pen van Mr. H. P. G. Quack voor eenige jaren in „de Gids“ daarvan een verslag vol sympathie en waardeering gaf. Het was vooral op het merkwaardig gedicht: „Vieux de la vieille, 15 Décembre“, dat de Gids met volkomen recht de aandacht vestigde.

De poëet dwaalt over de boulevards op een mistigen Decemberdag:

„Par l'ennui chassé de ma chambre,
„J'errais le long du boulevard:
„Il faisait un temps de décembre,
„Vent froid, fine pluie et brouillard!“

Hij ontdekt nu een zonderling schouwspel:

„La chose vaut qu'on la regarde:
„Trois fantômes de vieux grognards,
„En uniformes de l'ex-garde
„Avec deux ombres de hussards.“.

Het vijftal krijgers gaat door mist en regen, om den 15 December te vieren. Zij hebben hun keizer nooit vergeten. Met zijn gewoon koloriet schetst de dichter de merkwaardige groep:

„Depuis la suprême bataille,
„L'un a maigri, l'autre a grossi;
„L'habit jadis fait à leur taille
„Est trop grand ou trop rétréci.

„Noble lambeaux, défroque épique
„Saintes haillons qu' étoile une croix,
„Dans leur ridicule héroïque
„Plus beaux que des manteaux de rois!

„Un plumet énervé palpite
„Sur leur kolbach fauve et pelé;
„Près des trous de balle, la mite
„A rongé leur dolman criblé!"

Met diep medelijden volgt de dichter de grijze soldaten, Achillessen van een Ilias, die Homerus niet zou hebben uitgevonden. Hun verbruinde gelaatskleur getuigt, dat zij Egypte gezien hebben en de russische sneeuw heeft hunne grijze hairen gepoeyerd.

„Si leurs mains tremblent, c'est sans doute
„Du froid de la Bérésina.
„Et s'ils boitent, c'est que la route
„Est longue du Caire à Wilna.

„S'ils sont perclus, c'est qu'à la guerre
„Les drapeaux étaient leurs seuls draps,
„Et si leur manche ne va guère,
„C'est qu'un boulet a pris leur bras.

„Quand on oublie, ils se souviennent!
„Lancier rouge et grenadier bleu,
„Au pied de la colonne, ils viennent
„Comme à l'autel de leur seul dieu."

Aan den voet der Vendôme-kolom — den cauchemar van den rampzaligen Gustave Courbet in 1871! — staan zij, de vervallen schimmen van het eerste, minst bezoedelde keizerrijk!

„Là, fiers de leur longue souffrance,
„Reconnaissants des maux subis,
„Ils sentent le cœur de la France
„Battre sous leurs pauvres habits.

„Et l'aigle de la grande armée
„Dans le ciel qu'emplit son essor,
„Du fond d'une gloire enflammée
„Etend sur eux ses ailes d'or!"

Wat er ook van het bonapartismus des dichters gedacht moet worden, die zich vinden liet, om bibliothekaris van de schilderijenverzamelende princes Mathilde te heeten, dit is zeker de geestige schrijver van het vermelde Gids artikel waarborgt het ons — toen hij, de reeds grijzende Théophile Gautier, onverwacht in het Théâtre Français deze regelen hoorde voordragen, weende hij als een kind van aandoening.

Het kinderlijke was inderdaad een karaktertrek van onzen dichter. Van het oogenblik, dat hij bij de eerste vertooning van Victor Hugoos Ernani iedereen door zijn scharlaken vest en zijn zwart fluweel jasjen verbaasde en door zijne geestdrift voor den triumf der romantische school tal van tegenstanders overstemde, totdat hij in 't kostum van een Bedoeïen uit Algiers terugkwam, als vrijwilliger den oorlog tegen Abdelkadir gevolgd hebbende, met eene leeuwin tusschen zijne knieën op de diligence naar Parijs — en steeds later, toen hij, op reis in Zwitserland van de aanstaande belegering zijner dierbare stad door de Duitschers vernam en aanstonds wegsnelde om met Parijs alle gevaren te deelen — immer bleef Théophile Gautier de goedhartige, kinderlijk gezinde kunstenaar, die voor ieder een hartelijk woord had en tot wien ieder met het familiaar diminutief van Théo sprak.

Alfred de Musset is meer de lieveling van het parijsche publiek geworden, omdat hij zich zelven met welbewuste vermetelheid als martelaar van zijne eigene passiën verheerlijkte. De bekentenissen van George Sand in haar merkwaardig gewrocht Elle et lui hebben het prestige van Alfred de Musset geen goed gedaan, maar daarom heeft men Théophile Gautier niet ruimer gewaardeerd. Sedert echter in 1863 Sainte-Beuve eene opzettelijke studie aan zijne werken wijdde, waarbij de eminente beoordeelaar

eene oude veete vergat, om den kunstenaar vol geest recht te doen, begreep men ook te Parijs, dat „ce bon Théo" iets meer was dan „un bon garçon."

Men was in de parijsche salons te veel gewoon, om skabreuze konfidentiën boven echte poëzie te stellen en daarom begon men eerst in de laatste jaren de lyrische Muze van Gautier beter te waardeeren. Of zoude de fransche letterkunde beeldrijker en beeldiger liedeken hebben aan te wijzen, dan het volgend.

Premier sourire du printemps.

„Tandis qu'à leurs œuvres perverses
„Les hommes courent haletants,
„Mars qui rit, malgré les averses,
„Prépare en secret le printemps.

„Pour les petites pâquerettes,
„Sournoisement lorsque tout dort,
„Il repasse des collerettes
„Et cisèle des boutons d'or.

„Dans le verger et dans la vigne,
„Il s'en va furtif perruquier,
„Avec une houppe de cygne,
„Poudrer à frimas l'amandier.

„La nature au lit se repose;
„Lui descend au jardin désert
„Et lace les boutons de rose
„Dans leur corset de velours vert.

„Tout en composant des solféges,
„Qu'aux merles il siffle à mi-voix,
„Il sème aux prés les perce-neiges
„Et les violettes aux-bois.

„Sur le cresson de la fontaine
„Où le cerf boit, l'oreille au guet,
„De sa main cachée il égrène
„Les grelots d'argent du muguet.

„Sous l'herbe, pour que tu la cueilles,
„Il met la fraise au teint vermeil,
„Et te tresse un chapeau de feuilles
„Pour te garantir du soleil.

„Puis lorsque sa besogne est faite,
„Et que son règne va finir,
„Au seuil d'avril tournant la tête,
„Il dit: „Printemps, tu peux venir."

Geen enkele regel, geen enkel woord mocht in dit allerliefste stukjen worden overgeslagen. Zoowel de melodie als het koloriet slepen den lezer mede, die moê is van de schrille kleuren en krijschende tonen der modemuziek „à la" Arsène Houssaye of „à la" Charles Baudelaire.

Achter zijn half ironiesch masker zorgde hij er voor nooit in luide klachten los te barsten en koos zijne intieme gewaarwordingen nooit tot stof zijner poëzie. Heeft hij een deel zijner autobiografie in *Mademoiselle de Maupin* geschreven, heeft hij in *Fortunio* zijn aesthetiesch epikurisme geopenbaard, hij zorgde gestaag een sluyer van zilvergaas te winden om de wulpsche naaktheid van sommige zijner tafereelen. Te recht zegt Sainte-Beuve, dat aan den volwassen boom van zijn talent sommige gulden vruchten groeyen, die min of meer giftig zijn. Maar altijd bleef de warme liefde voor het Schoone heerschen. In de *Emaux et Camées* wordt menig reukoffer ontstoken voor wat de zinnen streelt, doch de geur is niet bedwelmend, niet verstikkend. Men leze, bij voorbeeld, dit genrestukjen uit zijne spaansche herinneringen voortgesproten:

Carmen.

„Carmen est maigre, — un trait de bistre
„Cerne son oeil de gitana.
„Ses cheveux sont d'un noir sinistre,
„Sa peau, le diable la tanna.

„Les femmes disent qu'elle est laide,
„Mais tous les hommes en sont fous:
„Et l'archévêque de Tolède
„Chante la messe à ses genoux,

„Car sur sa nuque d'ambre fauve
„Se tord un énorme chignon
„Qui, dénoué fait dans l'alcôve
„Un mante á son corps mignon.

„Et parmi sa pâleur, éclate
„Une bouche aux rires vainqueurs;
„Piment rouge, fleur écarlate,
„Qui prend sa pourpre au sang des coeurs.

„Ainsi faite, la moricaude
„Bat les plus altières beautés,
„Et de ses yeux la lueur chaude
„Rend la flamme aux satiétés.

„Elle a dans sa laideur piquante
„Un grain de sel de cette mer
„D'ou jaillit nue et provocante,
„L'âcre Venus du gouffre amer!

Het schitterend en bijna verblindden koloriet van Henri Regnauld — deerniswaardig slachtoffer van den jongsten krijg! — schijnt uit de studie van Gautiers oostersche tafereelen de eerste inspiratie ontleend te hebben. Er is althands harmonie tusschen deze verzen, tusschen de oriëntalische schetsen van Gérard de Nerval — den armen schipbreukeling in de schuimende parijsche levenszee! — en de morgenlandsche schilderschool van Gérome, waarin Henri Reg-

nauld eene zoo schitterende plaats zou bekleed hebben.

Het week sentimenteele viel nooit in den smaak van Théophile Gautier. Dit belette niet, dat in de Emaux et Camées een paar gedichten door een fijn sentiment uitmunten, 't welk wint, omdat het zoo weinig mogelijk subjektief is. Het speelgoed van het doode kind wordt met enkele meesterlijke trekken beschreven. De kleine Marie is gestorven, zegt de poëet, en haar kistjen is niet veel grooter dan een vioolkist:

„La petite Marie est morte,
„Et son cercueil est si peu long
„Qu'il tient sous le bras qui l'emporte
„Comme un étui de violon."

Overal ligt het speelgoed op den vloer en op de tafel. De pop, de hansworst, de speeldoos met borden en schotels, alles ligt door elkander. De muziekdoos is stom en, als men haar opwindt, schijnt zij droef de muziek te herhalen, welke de kleine eenmaal verheugde.

„Et des pleurs vous mouillent la joue,
„Quand la Donna è mobile,
„Sur le rouleau qui tourne et joue,
„Expire avec un son felé!"

Daar is smart in deze keurige verzen, die getuigt, dat zij uit een vaderhart gevloeid zijn. Men vraag wellicht of Théophile Gautier ook gehuwd is geweest? Wij weten, dat zijne levens-gezellin de schoone zuster van de beroemde Grisi was en dat zijne beide levende dochters met letterkundigen gehuwd zijn.

Nog één gedicht uit de Emaux et Camées trekt mij aan. Het is een eenvoudig Kerstlied met den titel: Noël. Het herinnert mij de oude middeneeuwsche melodie:

„Die moeder makede den kinde een bat
„Hoe lieflic dattet daar inne sat!“

„Dat kindekijn pleterde metter hant,
„Datter water uten becken spranc.“

„Die os ende ooc dat eselkijn
Aanbaden dat soete kindekijn!“

Zoo zongen onze middeleeuwsche kloosterknapen bij het heugelijke Kerstfeest — men hoore thands den romantischen poëet van deze laatste tijden:

„Le ciel est noir, la terre est blanche;
„ — Cloches, carillonez gaîment! —
„Jésus est né; — la vierge penche
„Sur lui son visage charmant.“

„Cas de courtines festonnées
„Pour préserver l'enfant du froid;
„Rien que les toiles d'araignées
„Qui pendent des poutres du toit.“

„Il tremble sur la paille fraîche,
„Ce cher petit enfant Jésus,
„Et pour l'échauffer dans sa crèche
„L'âne et le boeuf soufflent dessus.“

„La neige au chaume coud ses franges,
„Mais sur le toit s'ouvre le ciel
„Et, tout en blanc, le choeur des anges
„Chante aux bergers: Noël! Noël“

In beide liederen heerscht dezelfde poëtische stemming. De middeneeuwen winnen het door naïveteit en staan achter door hulpeloosheid in den vorm. De moderne dichter bezit scherper lijnen en levendiger koloriet — wat hij verliest aan innigheid in de stemming des gemoeds vergoedt hij door over zijne schets de fonkelende goudstof zijner fantazie uit te strooyen.

INHOUD.

Lantaarn-opstekers	Blz.	1
Fransch Realismus II.	„	14
Robert Hamerling.	„	48
De eerste romans van Charles Dickens.	„	124
I. Eerste levensjaren en roeping	„	126
II. De snelschrijverstijd	„	133
III. De schetsen van Boz	„	140
IV. Pickwick	„	149
V. Het personeel in de Pickwick-papers	„	161
VI. De satyre in de Pickwick-papers	„	170
VII. Het sukces van de Pickwick-papers	„	180
VIII. Oliver Twist	„	185
IX. De Londensche boeven in den Oliver Twist	„	193
X. Sikes en Nancy	„	206
XI. De Satyre in den Oliver Twist	„	223

XII. Nicholas Nickleby . . . . Blz. 241
XIII. Dotheboys Hall . . . . „ 248
XIV. De familie Nickleby. . . . . „ 258
XV. Het Personeel in den Nickleby . . . . „ 267
XVI. Het sukces van den Nickleby . . . . „ 282
Over de Historiographie der Fransche Omwenteling . . . . „ 293
Fransche karikaturen . . . . „ 332
De jongste poëzie van Victor Hugo. . . . . „ 375
Théophile Gautier . . . . „ 399

